

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Сидоренко Юлія Олександрівна

УДК 373.5.016:821.161.2-343(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ІЗ
МІФОЛОГІЧНИМИ СТРУКТУРАМИ ЕКСПЛІЦИТНОГО ТИПУ НА
УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 9–11 КЛАСАХ**

Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Сидоренко Юлія Олександрівна

Науковий керівник – **Бондаренко Юрій Іванович**, доктор педагогічних наук,
професор

Ніжин – 2023

АНОТАЦІЯ

Сидоренко Ю.О. Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2023.

У дисертації запропоновано наукове розв'язання проблеми вивчення художніх творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах, що полягає в обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці запропонованої методичної системи (навчальної технології). Це є важливим складником у формуванні читацької та культурної компетентностей здобувачів освіти.

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними вимогами літературної освіти, зорієнтованої на формування компетентного читача, та необхідністю вироблення спеціальних підходів до вивчення художніх творів, у яких розкрито особливості міфомислення як елементу української національної культури. У цьому контексті особливої ваги набуває потреба навчання учнів аналізувати твори української літератури із міфологічними структурами експліцитного типу, запропонованими в навчальних програмах для 9–11 класів.

Специфіку функціонування міфологічних структур у художніх творах розкрито на основі опрацювання філософських джерел про взаємозв'язок міфології та мистецтва слова (Г. Башляр, М. Еліаде, О. Потебня, Н. Фрай), спеціальних фольклорно-міфологічних досліджень (В. Войтович, В. Давидюк, митрополит Іларіон, С. Плачинда), численних літературознавчих праць (Т. Бовсунівська, І. Зварич, О. Киченко, О. Кобзар, Р. Марків, А. Нямцу, Я. Поліщук, О. Слоньовська) та аналізу художніх творів шкільної програми з української літератури для 9–11 класів. За результатами аналізу стану висвітлення проблеми встановлено її актуальність та затребуваність у педагогічній практиці.

Вирішення проблеми в суміжних гуманітарних науках та інтенсивність сучасних наукових досліджень дозволили зробити висновок про те, що знання з міфології (античної, біблійної, слов'янської) необхідні учням як теоретична основа для ефективного вивчення програмових літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу.

У процесі наукового обґрунтування розкрито внесок українських учених-методистів (Г. Бійчук, Ю. Бондаренка, А. Гурдуза, Н. Логвіненко, Л. Неживої, Л. Удовиченко, В. Уліщенко та ін.) у розв'язанні проблеми шкільного вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу, виявлено аспекти, які потребують додаткових наукових розвідок.

У дослідженні сформовано методологічні засади й описано практичний досвід вирішення проблеми шкільного вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу. Зasadничими положеннями є: 1) поняття «експліцитний міфологізм», який, на відміну від імпліцитного, має доступну та зрозумілу семантику в процесі осмислення літературного твору; 2) міфологічні структури експліцитного типу можуть виражатися на сюжетному, композиційному, хронотопному, мовному, образному, проблемно-тематичному, філософському рівнях твору, що залежить від специфіки моделювання письменником загальної концепції художньої дійсності; 3) основними елементами експліцитно вираженого міфологічного складника є міфологема, образ, сюжет, мотив міфічного походження; 4) залучення міфологічних структур експліцитного типу в текст залежить від стильової та жанрової природи твору, світоглядних переконань автора.

У дисертації концептуалізовано базові поняття дослідження, зокрема «міфологічні структури експліцитного типу» – комплекс міфологем, фольклорно-міфічних образів, сюжетів, мотивів, персонажів біблійного, слов'янського, античного походження чи будь-яких інших національних міфологій, які використовує автор у творі для створення художньої картини дійсності. Основними ознаками міфологічних структур в літературному тексті є номінативність (наявність міфологічних імен, назв, лексем), зображення

ритуальних дій та обрядів, наявність вставних міфів, вкраплень, фрагментів із міфічних першоджерел, наявність рис міфологічного часопростору, чітке проведення паралелей зображеного з міфом. Аналіз особливостей їхнього функціонування у творах шкільної програми для 9–11 класів дозволив об'єднати навчальний матеріал у чотири групи творів: із біблійним, слов'янським, античним та синкретичним міфологічними складниками.

На основі опрацьованих психолого-педагогічних праць (А. Градовського, Л. Жабицької, Г. Костюка, М. Папучі, М. Савчина, А. Усатого, В. Халіна, О. Щотки) визначено психологічні чинники сприйняття творів із міфологічною образністю учнями 9–11 класів. З'ясовано, що в цей віковий період ефективно засвоєння навчального матеріалу залежить від розвитку в здобувачів освіти світогляду й переконань, сформованості в них абстрактного й критичного мислення, схильності до філософствування, потреби в осмисленні вічних проблем буття. Це сприяє створенню спеціальних педагогічних умов для процесу вивчення авторської міфотворчості: постановки проблемних завдань та запитань, організації дискусій, комбінування групової, індивідуальної та самостійної форм роботи, виконання творчих завдань. Визначені педагогічні умови покладено в основу спеціальних навчальних ситуацій під час проведення експериментальних уроків, присвячених аналізу міфологічних структур художнього твору (назви твору, міфічних образів, вставних міфів тощо). Вони сприяють формуванню спеціальних знань, умінь та навичок, задовольняють вікові потреби учнів, що полягають у вираженні своєї думки та утвердженні власної позиції.

Теоретичні напрацювання в галузі методики навчання української літератури та практичний досвід вивчення означеної категорії творів стали основою розробки експериментальної методичної системи, що становить логічно структуровану єдність взаємопов'язаних складників: спеціально дібраних текстів, теоретичних понять («міфологізм», «міфопоетика», «міфологема», «міфологічні структури твору», «міфічний образ»), спеціально розроблених принципів навчання (міфолого-концептуальний, міфолого-

генетичний та міфолого-функціональний), шляхів аналізу (концептуально-міфологічний, словесно-міфологічний, сюжетно-міфологічний, образно-міфологічний та комбінований), типів і видів уроків, об'єднаних спільною дидактичною метою – сформувати у здобувачів освіти знання про експліцитний міфологізм у літературі та навчити здійснювати аналіз літературних творів з названими художніми властивостями. У роботі окреслено провідну мету методичної системи, процесуальні лінії її реалізації, описано навчальні ситуації, адаптовано методи, прийоми та види навчальної діяльності на уроках української літератури.

Експериментальна робота здійснювалася за такими етапами: констатувальним, на якому визначено теоретичний та практичний рівні знань та умінь здобувачів освіти 9–11 класів аналізувати міфологічний компонент твору; формувальним, у процесі якого відбувалося застосування спеціально розроблених елементів навчальної технології (шляхів аналізу, адаптованих методів, прийомів, навчальних ситуацій) за чотирма процесуальними лініями, пов'язаними з видами аналізу, орієнтованими на виявлення художнього міфологізму; узагальнювальним, під час якого проведено кількісний і якісний аналіз результатів упровадження навчальної технології.

На констатувальному етапі експерименту застосовувалися такі методи, як бесіда, анкетування, інтерв'ювання, спостереження за навчальною діяльністю на уроках. На формувальному етапі – проведення системи уроків за спеціально сформованими темами, під час яких відбувалося формування визначених знань, умінь і навичок, аналіз усних і письмових самостійних та діагностувальних робіт здобувачів освіти.

Під час експериментального навчання було доведено ефективність концептуально-міфологічного аналізу, який забезпечує формування комплексу знань, умінь та навичок школярів, а відтак – позитивну динаміку в підготовці старшокласників до осмислення художнього матеріалу з урахуванням його міфологічного складника.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено методичну модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах, зокрема: з'ясовано поняття «міфологічні структури експліцитного типу», уточнено його змістове наповнення, визначено функціональну роль у художньому тексті; окреслено художню роль міфологічних структур експліцитного типу в літературних творах, уведених до шкільної програми; вироблено систему знань та вмінь, які необхідно формувати в школярів; визначено критерії та рівні сформованості вмінь учнів аналізувати літературні твори з урахування його міфологічної образності (високий, достатній, середній та початковий); уперше запропоновано міфолого-концептуальний, міфолого-генетичний та міфолого-функціональний принципи вивчення літератури; уперше розроблено концептуально-міфологічний шлях аналізу літературного твору та запропоновано чотири його варіанти: словесно-міфологічний, сюжетно-міфологічний, образно-міфологічний та комбінований як єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового; розширено систему підвидів уроків проблемно-тематичного аналізу з урахуванням концептуально-міфологічного опрацювання художнього тексту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці концептуально-міфологічного, словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного та комбінованого видів аналізу, підпорядкованих їм навчальних ситуацій, методів, прийомів, націлених на вдосконалення рівня практичної та теоретичної підготовки учнів 9–11 класів до роботи з міфологічною образністю художніх творів.

Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення шкільних програм та підручників, у практичній діяльності вчителів-словесників під час організації навчального процесу в 9–11 класах, для вдосконалення змісту університетського курсу «Методика навчання української літератури», у

процесі написання наукових робіт, присвячених актуальним питанням шкільного викладання української літератури.

Ключові слова: міф, міфологема, міфологізм, міфотворчість, міфологічні структури експліцитного типу, українська література, художній твір, старша школа, читацька діяльність, навчальна технологія, образ-персонаж, міфічні образи, культурно-національна ідентичність, методична система, мистецький контекст, культурологічний підхід, концептуально-міфологічний шлях аналізу літературного твору (словесний аналіз, сюжетний аналіз, образний аналіз, жанровий аналіз, стильовий аналіз).

ABSTRACT

Sydorenko Yuliia O. Methods of studying literary works with mythological structures of the explicit type at the lessons of Ukrainian literature in grades 9–11. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of the doctor of philosophy in the specialty 014 Secondary education (by subject specialization). Ukrainian literature. Nizhyn Mykola Gogol State University. Nizhyn, 2023.

The dissertation proposes a methodical system of studying belles-lettres works with mythological structures of the explicit type, which is theoretically substantiated and tested experimentally, at the lessons of Ukrainian literature in grades 9–11. This solution involves substantiating, developing, and experimentally testing the proposed methodological system (educational technology). It is an essential component in shaping the reading and cultural competencies of education seekers.

The relevance of the research topic is determined by the necessity to develop specific approaches to studying artistic works that reveal the peculiarities of mythological thinking as an element of Ukrainian national culture. In this context, the need to teach students to analyze Ukrainian literary works with explicit mythological structures, as outlined in the educational programs for grades 9–11, becomes particularly important.

The specific functioning of mythological structures in belles-lettres works are revealed on the basis of elaborated philosophical sources on the relationship between mythology and the art of speech (M. Eliade, H. Bashliar, O. Potebnia, N. Frye), special folklore and mythological research (V. Voitovych, V. Davydiuk, Metropolitan Hilarion, S. Plachynda), numerous literary works (A. Niamtsu, T. Bovsunivska, I. Zvarych, O. Kychenko, O. Kobzar, R. Markiv, Ya. Polishchuk, O. Sloniovska) and analysis of belles-lettres works of the school curriculum in Ukrainian literature for grades 9–11. Based on the analysis of the problem's coverage, its relevance and demand in pedagogical practice have been established.

Analysis of the problem in related humanities and the intensity of modern scientific research allowed us to conclude that knowledge of mythology (ancient, biblical, Slavic) is necessary for students as a theoretical basis for the effective study of program literary works with mythological structures of the explicit type.

In the process of scientific justification, the contribution of Ukrainian scholar-methodologists (H. Biichuk, Yu. Bondarenka, A. Hurduza, N. Lohvinenko, N. Nezhyvoi, L. Udovychenko, V. Ulishchenko, etc.) to solving the problem of studying literary works with mythological structures of the explicit type has been highlighted. Various aspects requiring further scientific exploration have also been identified.

The research has established methodological principles and described practical experience in addressing the problem of studying literary works with explicit mythological structures in school settings. The fundamental principles include:

The concept of "explicit mythologism," which, unlike implicit, has accessible and understandable semantics during the interpretation of the literary work.

Explicit mythological structures can manifest on the narrative, compositional, spatiotemporal, linguistic, imaginative, thematic, and philosophical levels of the work, depending on the specificity of the writer's modeling of the overall concept of artistic reality.

The main elements of explicitly expressed mythological components are mythologeme, image, plot, motive of mythical origin.

The incorporation of explicit mythological structures into the text depends on the stylistic and genre nature of the work and the author's ideological beliefs.

In the dissertation, fundamental concepts of the study have been conceptualized, particularly "mythological structures of the explicit type" as a set of mythologies, folklore-mythical images, plots, motives, characters of biblical, Slavic, ancient origin or any other national mythologies, which the author uses in the work to create a belles picture of reality. The main features of mythological structures in literary texts include nominativity (presence of mythological names, titles, lexemes), depiction of ritual actions and ceremonies, presence of inserted myths, inserts,

fragments from mythological sources, presence of characteristics of mythological time-space, clear drawing of parallels between the depicted and the myth. The analysis of their functioning in the works of the school curriculum for grades 9-11 allowed grouping the educational material into four categories of works: those with biblical, Slavic, ancient, and syncretic mythological components. On the basis of the studied psychological and pedagogical works (A. Hradovskoho, L. Zhabytskoi, H. Kostiuka, M. Papuchi, M. Savchyna, A. Usatoho, O. Shchotky, V. Khalina), the psychological factors of perception of works with mythological imagery by pupils of 9–11 grades have been covered. It has been found that the effective assimilation of educational material depends on the development of students' worldview and beliefs, the formation of abstract and critical thinking, the tendency to philosophize, the need to understand the eternal problems of life in this age period. This contributes to the creation of special pedagogical conditions for the process of studying the author's myth-making: setting problem tasks and questions, organizing discussions, changes in group, individual and independent forms of work, creative tasks. The defined pedagogical conditions are the basis of special educational situations in experimental lessons devoted to the analysis of elements of mythological structures in a belles-lettres work (titles of works, mythical images, insert myths, etc.). They contribute both to the formation of special knowledge, skills and abilities, and to meeting the age needs of students, which are to express their opinions and assert their own position.

Theoretical developments in the field of teaching methods of Ukrainian literature and practical experience of studying this category of works became the basis for the development of experimental methodological system, which is a logically structured unity of interconnected components: specially selected texts, theoretical concepts (mythopoetics, mythologism, mythological structures of a work), stages of educational activity (initial acquisition of knowledge and skills, deepening of acquired knowledge and skills, independent application of acquired knowledge and skills), specially developed principles of teaching (mythological-conceptual, mythological-genetic, and mythological-functional), ways of analysis (conceptual-

mythological, verbal-mythological, plot-mythological, figurative-mythological and combined), types and forms of lessons, united by a common didactic goal – to provide students with knowledge about explicit mythologism in literature and teach them to analyze literary works with specific artistic features. The leading purpose of the methodical system, procedural lines of its realization have been outlined, educational situations have been described, methods, techniques and kinds of educational activity at the lessons of Ukrainian literature have been defined.

The experimental work was conducted in the following stages: the diagnostic stage, during which the theoretical and practical levels of knowledge and skills of 9–11 grade students in analyzing the mythological component of the literary work were determined; the formative stage, involving the step-by-step application of specially developed elements of the educational technology (analysis methods, techniques, approaches, educational situations) along four procedural lines related to types of analysis oriented towards identifying artistic mythologism; and the summarizing stage, during which a quantitative and qualitative analysis of the results of implementing the educational technology was carried out.

At the diagnostic stage of the experiment, methods such as discussions, questionnaires, interviews, and observations of educational activities during lessons were applied. At the formative stage, a series of lessons was conducted on specifically designed topics, focusing on the formation of specific knowledge, skills, and abilities. This phase also included the analysis of oral and written independent and diagnostic work of the students.

During the experimental training, the effectiveness of conceptual and mythological analysis for the study of literary works with mythological structures of the explicit type was tested and proved. The expected results were a set of knowledge, skills and abilities acquired by students, and thus, the positive dynamics of the preparation levels of high school students for the analysis of fiction material, taking into account its mythological component.

The scientific novelty of the obtained results is that for the first time there was developed a methodical model of studying literary works with mythological

structures of the explicit type at the lessons of Ukrainian literature in grades 9–11, theoretically substantiated and experimentally tested, in particular: the concept of “mythological structures of the explicit type” has been clarified, its semantic content has been specified, the functional role in the belles text has been defined; the functioning of mythological structures of the explicit type in literary works introduced into the school curriculum has been outlined; a system of knowledge and skills that need to be formed in students has been developed; criteria and levels of formation of students’ ability to analyze literary works taking into account its mythological imagery (high, sufficient, average and initial) have been determined; mythological-conceptual, mythological-genetic and mythological-functional principles of studying literature have been proposed for the first time; a conceptual-mythological way of a literary work analysis has been developed for the first time and four variants have been proposed: verbal-mythological, plot-mythological, figurative-mythological and combined as a unity of genre-mythological and mythological-stylistic; the system of lessons subspecies for problem-thematic analysis by application of conceptual-mythological processing of the literary text has been expanded.

The practical significance of the results is that the research materials can be used to improve school curricula and textbooks, in the practice of vocabulary teachers during the educational process in grades 9–11, to improve the content of the university course “Methods of teaching Ukrainian literature”, in the process of writing scientific papers on topical issues of teaching Ukrainian literature at schools.

Keywords: myth, mythologeme, mythologism, mythmaking, mythological structures of the explicit type, Ukrainian literature, literary work, high school, reader activity, educational technology, character-image, mythical images, cultural and national identity, methodological system, artistic context, cultural studies approach, conceptual-mythological approach to the analysis of literary work (verbal analysis, plot analysis, imagery analysis, genre analysis, stylistic analysis).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Сидоренко Ю. О. Вивчення літературних творів з міфологічними структурами експліцитного типу в 9–11 класах загальноосвітньої школи: теоретичні засади, система компетентностей. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2016. № 4. С. 36–40.
2. Сидоренко Ю. О. Художні твори з експліцитно вираженою міфологічною складовою: літературознавчий аспект вивчення. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 7–8 (171). С. 75–78.
3. Сидоренко Ю. О. Християнська міфопоетична парадигма в літературних творах для 9–11 класів: теоретичні засади вивчення та система компетентностей. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Миколаїв, 2017. № 2 (57). С. 418–422.
4. Сидоренко Ю. О. Загальнодидактичні та методико-літературні принципи вивчення літературних творів з міфологічною образністю у старших класах загальноосвітньої школи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2018. № 2. С. 106–113.
5. Сидоренко Ю. О. Закономірності функціонування міфологічних структур у художній творчості (на матеріалі української літератури): теоретико-методологічні основи вивчення. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018, VI (66), P. 54–57. DOI: <http://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-162VI66-11>.
6. Сидоренко Ю. О. Шкільне вивчення міфологічних структур літературних творів у контексті подієвого аналізу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2018. № 4. С. 106–113.

- науки». Ніжин, 2018. № 4. С. 124–127. DOI: 10.31654/2663-4902-2018-PP-4-124-127.
7. Сидоренко Ю. О. Аналіз образів-персонажів міфологічного походження в процесі шкільного вивчення літературного твору (9–11 класи). *Українська мова і література в школах України*. 2019. № 6. С. 37–40.
  8. Сидоренко Ю. О. Вивчення образів, міфологізованих письменниками, на уроках української літератури в 9–11 класах. *Proceedings of the XVIII International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. 2019. October 28. P. 25–29.
  9. Сидоренко Ю. О. Вивчення взаємозв'язків між персонажами у творах із міфологічною образністю на уроках української літератури. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 1 (101). С. 70–73. DOI: 10.37026/2520-6427-2020-101-1-70-73.
  10. Сидоренко Ю. О. Аналіз міфологічних структур роману-балади Валерія Шевчука «Дім на горі» в старшій школі. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2023. Вип. 39. С. 205–214. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.39.12026>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Сидоренко Ю. О. Християнська міфопоетична парадигма в літературних творах для 9–11 класів: теоретичні засади вивчення та система компетентностей. *П'яті Волошинські читання Творча майстерня Ніли Волошиної у перспекції філологічного простору Нової української школи: тези доповідей усеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 22–25 червня 2017 р.)*. Миколаїв: ОШППО, 2017. С. 128–130.
12. Сидоренко Ю. О. Аналіз античних міфологічних структур художніх творів української літератури на етапі осмислення навчального матеріалу в 9–11 класах. *Глухівські наукові читання – 2017. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук: матеріали VII міжнар. інтернет-конф. молодих учених і студентів (Глухів, 4–6 грудня 2017 р.)*. Суми: Вінниченко М. Д., 2017. Ч. 2. С. 107–109.

13. Сидоренко Ю. О. Етапи аналізу слов'янських міфологічних структур художніх творів української літератури в 9–11 класах. *Розвиток професійної майстерності педагога*: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26–27 квітня 2018 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2018. С. 296–298.
14. Сидоренко Ю. О. Вивчення творів української літератури на основі аналізу ключових міфологем у 9–11 класах. *VII Міждисциплінарні гуманітарні читання*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21 листопада 2018 р.). Київ, 2018. С. 89–92.
15. Сидоренко Ю. О. Застосування пообразного аналізу у процесі вивчення творів з міфологічними структурами. *VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 травня 2019 р.). Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. С. 351–353.
16. Сидоренко Ю. О. Аналіз міфологічної системи кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» на заняттях української літератури. *Професійна підготовка майбутніх спеціалістів у мовно-літературному контексті: теорія, методологія, практика*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 2–3 квітня 2020 р.). Суми, 2020. С. 139–141.

**Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації**

17. Сидоренко Ю. О. Специфіка жанрового і стильового аналізу літературного твору з міфологічними структурами у школі. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (73). С. 95–98. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-21>.
18. Сидоренко Ю. О. Концептуально-міфологічний аналіз творів на уроках української літератури в старших класах. *Молодий вчений*. 2020. № 7 (83). С. 44–47. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-7-83-10>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП.....	19
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВСТУПУ	28
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ Й ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ СТРУКТУРАМИ ЕКСПЛІЦИТНОГО ТИПУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 9-11 КЛАСАХ	29
1.1. Експліцитний міфологізм та його роль у художній літературі: науково-теоретичні аспекти	29
1.2. Закономірності функціонування міфологічних структур у художніх творах шкільної програми (9-11 класи)	50
1.3. Психологічні особливості опрацювання експліцитних міфологічних структур художніх творів учнями старшої школи	66
1.4. Стан вивчення творів із міфологічними структурами в сучасній школі ..	72
Висновки до першого розділу.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.....	88
РОЗДІЛ 2. НАВЧАЛЬНА МОДЕЛЬ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ІЗ ЕКСПЛІЦИТНО ВИРАЖЕНИМ МІФОЛОГІЗМОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 9 – 11 КЛАСАХ	100
2.1. Цілеспрямованість дослідного навчання: система орієнтирів	100
2.2. Концептуальні засади освітнього процесу	107
2. 3. Процесуальні лінії реалізації дослідної моделі навчання.....	125
2.3.1. Словесно-міфологічний аналіз	132
2.3.2. Сюжетно-міфологічний аналіз	136
2.3.3. Образно-міфологічний аналіз	147
2.3.4. Комбінований аналіз (єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового).....	166

Висновки до другого розділу	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	176
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ОПРАЦЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ СТРУКТУРАМИ ЕКСПЛІЦИТНОГО ТИПУ В 9–11 КЛАСАХ.....	184
3.1. Проведення та результати констатувального експерименту.....	184
3.2. Реалізація формувального експерименту	199
3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	219
Висновки до третього розділу	229
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	232
ВИСНОВКИ	233
ДОДАТКИ.....	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗЗО – заклад загальної середньої освіти

ЕК – експериментальні класи

КК – контрольні класи

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна літературна освіта України зорієнтована на формування компетентного читача – «особистості з високою гуманітарною культурою і громадянською відповідальністю, необхідністю збереження національної ідентичності, духовних ідеалів слов'янства в умовах глобалізації світового простору» [3]. Ці пріоритети визначено у чинних документах: Законі України «Про освіту», «Національній доктрині розвитку освіти України», «Концепції літературної освіти», «Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти України», Концепції «Нова українська школа», спрямованої на реформування загальної середньої освіти на період до 2029 року, а також в навчальних програмах із української літератури [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Особливого значення набуває формування в здобувачів освіти предметних компетентностей, необхідних для дослідження художнього матеріалу, у якому розкрито риси національного міфомислення.

У процесі вивчення української літератури учні 9–11 класів ознайомлюються з низкою художніх творів, у яких письменники використовують міфологічні структури експліцитного типу (міфи, легенди, вірування та народні обряди). Художньо осмислюючи питання світобудови, митці образно трансформують елементи античної, біблійної та слов'янської міфології. Тож якісне вивчення української літератури потребує належної уваги до названого феномену. Насамперед учні повинні володіти знаннями з міфології та вміннями застосовувати елементи міфоаналізу.

У цьому контексті особливої ваги набуває проблема навчання учнів аналізувати твори української літератури з міфологічними структурами експліцитного типу.

Сучасні здобутки у сфері філософських теорій про міф та його взаємозв'язок із художньою творчістю (Г. Башляр, М. Еліаде, О. Потебня, Н. Фрай), спеціальних досліджень української міфології (В. Войтович, В. Давидюк, митрополит Іларіон, М. Костомаров, С. Плачинда),

літературознавчих розвідок про місце міфологізму в творах української та світової літератури (Т. Бовсунівська, М. Вишина, І. Зварич, О. Киченко, О. Кобзар, Р. Марків, А. Нямцу, Я. Поліщук, О. Слоньовська) дають підстави констатувати, що повноцінне осягнення художнього твору залежить від розуміння його міфологічного складника як визначального чинника в розкритті проблемно-тематичного змісту зображеного.

Вивчення доробку українських письменників крізь призму міфотворчості актуальне серед сучасних дослідників української літератури (В. Барчан, О. Буряк, Г. Грабович, Т. Гундорова, О. Забужко, Т. Лях, Т. Мейзерська, В. Пахаренко, О. Смерек), що суттєво допомагає вчителям-словесникам. Методичної цінності набувають навчальні матеріали вчених (Б. Білоус, Л. Білоус, Л. Горболіс, О. Ткачук, О. Турган, З. Савченко), присвячені аналізу міфологізму в окремих творах українських письменників.

Однак у методиці навчання літератури ще не вироблено належної повної моделі опрацювання текстів такої категорії: спеціальних принципів, підходів, методів, прийомів для дослідження художньо-міфологічної структури твору. Деякі аспекти досліджуваної проблеми частково розкриті в працях Г. Бійчук, Ю. Бондаренка, А. Гурдуза, С. Жили, О. Капленко, Л. Неживої, Т. Рудюк, Л. Удовиченко, В. Уліщенко та ін. Зокрема, висунуто пропозиції щодо вивчення творів із міфологічним складником у площині компаративного аналізу (А. Гурдуз), у контексті філософсько-історичного підходу (Ю. Бондаренко), у зв'язках з іншими видами мистецтва (С. Жила) та крізь призму стильових доміант тексту (Л. Нежива). На окрему увагу заслуговують розробки спецкурсів із вивчення української міфології в словесній творчості (І. Борисюк, Н. Логвіненко). Відсутність самостійної методичної системи опрацювання учнями літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу й актуальність названої проблеми зумовлюють необхідність проведення досліджень, спрямованих на розв'язання цілого комплексу дидактичних завдань.

Аналіз наукових праць, присвячених окресленій проблемі, дає змогу зробити висновок про те, що **актуальність** дисертаційної роботи зумовлена:

– сучасними вимогами літературної освіти, які орієнтують на формування компетентного читача;

– недостатнім рівнем теоретичної та методичної розробленості досліджуваної проблеми;

– відсутністю спеціальних досліджень, у яких розроблено методiku вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу в ЗЗСО (зкладах загальної середньої освіти).

Перспективність означеної проблеми та її недостатня теоретична й методична розробленість актуалізують обрану тему дослідження – **«Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах»**.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане у рамках комплексної науково-дослідної теми кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя «Технологія літературного аналізу в середній школі» (реєстраційний номер: 0123U101622). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 4 від 10 листопада 2016 року), узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 31 січня 2017 року). Також тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 3 від 12 жовтня 2023 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методичну модель вивчення художніх творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах, визначити її навчальну результативність.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких основних завдань:

- визначити методологічні засади вивчення творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах;
- з'ясувати особливості вираження міфологічних структур експліцитного типу в літературних текстах шкільної програми;
- систематизувати наукові погляди на вивчення названої групи творів у методиці навчання української літератури, дослідити сучасний практичний досвід учителів-словесників;
- створити й теоретично обґрунтувати методичну систему опрацювання творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах;
- визначити систему знань та умінь, які необхідно сформувати в учнів, виробити критерії діагностування рівня навчальних досягнень школярів під час роботи з творами, що містять міфологічні структури експліцитного типу;
- експериментально перевірити ефективність запропонованої навчальної моделі, проаналізувати й узагальнити одержані результати.

Об'єктом дослідження є процес вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах.

Предмет дослідження – методична модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу в 9–11 класах, її практичне застосування та результативність.

В основу дослідження покладено наукову **гіпотезу**, що шкільне вивчення художніх творів із міфологічними структурами експліцитного типу стане більш продуктивним, якщо буде застосовано спеціальну систему цілеспрямованої навчальної діяльності для опрацювання художньо-міфологічних структур, яка включає:

- трансформовані відповідно до сутності поставленої наукової проблеми вже відомі принципи та шляхи аналізу літературного твору, методи та форми організації навчального процесу;
- нові підходи до аналітичної діяльності, які прямо впливають зі специфіки художнього міфологізму (варіанти шляхів аналізу, спеціальні завдання);
- комплекс відповідних знань та умінь, які виступають орієнтирами для навчальної діяльності;
- системні дослідження школярами міфологічних структур на рівні сюжету, образів-персонажів, мови, жанрових та стильових особливостей художнього твору, його проблемно-тематичного змісту, ідейно-світоглядної спрямованості.

Методологічна основа дослідження. Робота ґрунтується на філософському вченні про міф Р. Барта, К. Леві-Стросса, О. Потебні, Н. Фрая, К. Юнга та ін., на базових засадах теорії літератури та літературознавчих дослідженнях про художній міфологізм І. Зварича, Я. Поліщука, О. Слоньовської, А. Нямцу та ін., на спеціальних фольклорно-міфологічних дослідженнях В. Войтовича, В. Давидюка, С. Плачинди, митрополита Іларіона, О. Киченка.

Методологічну основу дисертації на психологічному рівні становлять праці, у яких визначено вікові особливості учнів 9–11 класів (Г. Костюк, О. Матвійчук, М. Папуча, О. Щотка,), специфіку літературного розвитку та сприйняття художніх творів (А. Градовський, Л. Жабицька, А. Усатий, В. Халін). Загальнодидактичні аспекти дослідження вироблено з урахуванням напрацювань В. Онищука, Є. Пасічника та Б. Степанишина. У визначенні теоретичних позицій важливого значення набули авторські методики організації процесу вивчення літератури Ю. Бондаренка, В. Гладишева, Н. Гоголь, Н. Грицак, С. Жили, О. Ісаєвої, Л. Неживої, А. Ситченка, Г.Токмань, Л. Удовиченко, В. Уліщенко та ін. дослідників.

Для реалізації поставлених завдань під час роботи над дисертацією використано такі **методи наукового пошуку**: *теоретичні*: аналіз філософських, літературознавчих, методичних та психолого-педагогічних джерел із проблеми дослідження; огляд чинних шкільних програм, підручників для 9–11 класів; вивчення досвіду роботи вчителів-словесників із метою визначення стану та перспектив досліджуваної теми; *емпіричні*: діагностичний (бесіди, анкетування, інтерв'ювання), обсерваційний – цілеспрямоване спостереження за навчальною діяльністю на уроках літератури, аналіз усних і письмових робіт школярів; педагогічний експеримент – організація та проведення констатувального та формувального етапів експерименту; *статистичні*: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше розроблено*, теоретично *обґрунтовано* й експериментально *перевірено* методичну модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах, зокрема: на основі наукових напрацювань *з'ясовано* поняття «міфологічні структури експліцитного типу», *уточнено* його змістове наповнення, *визначено* функціональну роль міфологічних структур у художньому тексті; *окреслено* функціонування міфологічних структур експліцитного типу в літературних творах, уведених до шкільної програми; *вироблено* систему знань та вмінь, які необхідно сформувати в школярів; *розроблено* критерії та визначено рівні сформованості вмінь учнів аналізувати літературні твори з урахування його міфологічної образності (високий, достатній, середній та початковий); *уперше запропоновано* міфолого-концептуальний, міфолого-генетичний та міфолого-функціональний принципи вивчення літератури; *уперше розроблено* концептуально-міфологічний шлях аналізу літературного твору та *запропоновано* чотири його варіанти: словесно-міфологічний, сюжетно-міфологічний, образно-міфологічний та комбінований як єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового; *розширено* систему підвидів уроків

проблемно-тематичного аналізу на основі застосування концептуально-міфологічного опрацювання художнього тексту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці концептуально-міфологічного, словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного та комбінованого видів аналізу, підпорядкованих їм навчальних ситуацій, методів, прийомів, націлених на вдосконалення рівня практичної та теоретичної підготовки учнів 9–11 класів до роботи з міфологічною образністю художніх творів.

Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення шкільних програм та підручників, у практичній діяльності вчителів-словесників під час організації навчального процесу в 9–11 класах, для вдосконалення змісту університетського курсу «Методика навчання української літератури», під час написання наукових робіт, присвячених актуальним питанням шкільного викладання української літератури.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, вибором ефективних методів і прийомів дослідження, проведенням педагогічного експерименту в умовах вивчення шкільного курсу української літератури в ЗЗСО, порівняльним аналізом кількісно-якісних показників навчальних досягнень учнів, здобутих під час констатувального й формувального етапів експерименту, позитивною динамікою результатів дослідного навчання, апробацією результатів дослідження на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Упровадження результатів дослідження. Дослідження було проведене впродовж 2017-2020 років. На різних етапах експериментальної роботи в ній узяли участь 575 учнів 9–11 класів і 35 учителів української літератури із закладів загальної середньої освіти Житомирської, Івано-Франківської, Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей.

Результати дослідження впроваджено в педагогічну практику таких закладів: загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 8 міста Житомира (довідка

про впровадження № 274 від 27. 05. 2020), загальноосвітня школа I–III ступенів № 17 імені В. Саражана міста Миколаєва (довідка про впровадження № 170 від 01. 06. 2020), Любецький опорний заклад загальної середньої освіти I–III ступенів Любецької селищної ради Ріпкинського району Чернігівської області (довідка про впровадження № 85 від 29. 05. 2020), спеціалізована школа II–III ступенів № 2 міста Конотопа Сумської області (довідка про впровадження № 4-04/62 від 25. 05. 2020), Козацький навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Бочечківської сільської ради Конотопського району Сумської області (довідка про впровадження № 74 від 26. 05. 2020), Долинський ліцей № 7 Івано-Франківської області (довідка про впровадження № 56/01-08 від 26. 05. 2020).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено в доповідях і виступах на конференціях різного рівня, зокрема: *міжнародних*: на VII Міжнародній інтернет-конференції молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання – 2017. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (4–6 грудня 2017 р., м. Глухів), «Четверті Арватівські читання» (18–19 квітня 2018 р., м. Ніжин), «Розвиток професійної майстерності педагога» (26–27 квітня 2018 р., м. Тернопіль), «Pedagogy and Psychology In an Era of Increasing Flow of Information – 2018» (28 квітня 2018 р., м. Будапешт), «VII Міждисциплінарні гуманітарні читання» (21 листопада 2018 р., м. Київ), «XVIII International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (28 жовтня 2019р., м. Варшава); *всеукраїнських*: «П’яті Бугайківські читання» (29–30 вересня 2016 р., м. Ніжин), «Актуальні проблеми літературної освіти в середній і вищій школі» НПУ ім. М. Драгоманова (6–7 квітня 2017 р., м. Київ), «П’яті Волошинські читання «Творча майстерня Ніли Волошиної у перспекції філологічного простору Нової української школи» (22–25 червня 2017 р., м. Миколаїв), «Шості Бугайківські читання» (27–28 вересня 2018 р., м. Ніжин), «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (20–21 лютого 2019 р., м. Глухів), «Актуальні проблеми літературної освіти в середній і вищій школі» НПУ

ім. М. Драгоманова (4–5 квітня 2019 р., м. Київ), «Сьомі Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство» (17 травня 2019 р., м. Київ), «ІХ Довженківські читання «Олександр Довженко і українська культура: історія, традиції, сучасність» (17–18 жовтня 2019 р., м. Глухів), конференції до Дня української писемності і мови (14–15 листопада 2019 р., м. Чернігів), «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (19–20 лютого 2020 р., м. Глухів), «Професійна підготовка майбутніх спеціалістів у мовно-літературному контексті: теорія, методологія, практика» (2–3 квітня 2020 р., м. Суми), «Арватівські читання – 2020» (15 квітня 2020 р., м. Ніжин), «VIII Волошинські читання. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство» (15 травня 2020 р., м. Київ).

Особистий внесок здобувача полягає в самостійному розробленні методичної системи вивчення художніх творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах, підготуванні навчальних матеріалів та методичних рекомендацій для її впровадження, організації експериментальної перевірки методики та обробці отриманих результатів.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 18 публікаціях у наукових журналах, збірниках наукових праць і тезах доповідей у матеріалах конференцій, із них: 8 статей – в українських фахових виданнях із педагогічних наук (у тому числі 3 статті у виданнях категорії Б), 2 – у закордонних наукових виданнях, індексованих у закордонних наукометричних базах, 6 – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських конференцій, 2 – публікації, які додатково відображають результати дисертації у виданнях, що входять до наукометричної бази Index Copernicus.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 215 найменувань, та додатків. Повний обсяг дисертації становить 334 сторінок, із них 190 сторінок основного тексту. Робота містить 7 таблиць і 1 рисунок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВСТУПУ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення: 20. 01. 2017).
2. Закон України «Про освіту». URL: https://urst.com.ua/act/pro_osvitu (дата звернення: 03. 09. 2023).
3. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі. URL: <https://docs.google.com/document/d/1281QvUUxOZ-SJBwT1hlp--ned7OeHokmm-JRbJV14xk/edit?hl=uk&pli=1> (дата звернення: 18.01. 2017).
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkolacompressed.pdf> (дата звернення: 25. 01. 2017).
5. Навчальні програми для 9, 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 09. 01. 2017).
6. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#top> (дата звернення: 11. 09. 2023).

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ Й ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ СТРУКТУРАМИ ЕКСПЛІЦИТНОГО ТИПУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 9-11 КЛАСАХ

1.1. Експліцитний міфологізм та його роль у художній літературі: науково-теоретичні аспекти

Міф є невід’ємним елементом культурного середовища. Функціонування цього поняття – одна з важливих і складних проблем сучасної гуманітарної науки. Соціокультурне наповнення терміна «міф» указує на його семантичну місткість. Необхідно пояснити значення й визначити основні риси міфу як самостійної культурної одиниці, з’ясувати його роль у структурі літературного твору. Реалізація цього завдання є важливою методологічною засадою, на якій ґрунтується розробка авторської моделі вивчення експліцитного міфологізму на уроках української літератури в 9–11 класах.

Розуміння міфу залежить від розвитку наукового пізнання. Міфокритики вказують на постійне розширення семантики та динаміку змін, констатуючи «принципову невизначеність міфу як одну з його основних властивостей» [37, с. 122]. Тому для комплексного аналізу потрібно враховувати наукові концепції різних гуманітарних дисциплін. Серед найавторитетніших можна виділити тлумачення терміна в межах психоаналізу (К. Г. Юнг, Е. Фромм), структуралізму (Р. Барт, К. Леві-Стросс), ритуально-архетипної школи (Г. Башляр, Н. Фрай), а також погляди представників інших напрямків філософської та філологічної думки (Е. Кассіер, Б. Маліновський, О. Потебня, Дж. Фрезер).

Поштовхом до вивчення міфології були концепції провідних психоаналітиків, які виділяють два основні різновиди міфологізму – експліцитний та імпліцитний. Скажімо, у своїх теоретичних працях К. Юнг [138; 139; 140] розглядає міф як важливий елемент колективного підсвідомого, що символічно задовольняє несвідомі бажання людей. Учений уводить поняття

«архетип» на позначення загальнолюдських першообразів психіки, які найповніше виявляють себе у фантазіях, снах, художній творчості та міфах. Саме архетипи, на думку вченого, становлять зміст колективного підсвідомого: «Міфи створюють за допомогою універсального соціально-психологічного механізму; архетипи є головним змістом релігії, міфології, легенд і казок. У свідомості індивіда вони спливають в якості архетипних образів та ідей» [138, с. 451]. Представник гуманістичного психоаналізу Е. Фромм підкреслював, що спільною для всіх народів та епох є «універсальна мова» – «це мова снів, міфів і символів. Учений констатував, що сучасна людина втратила розуміння мови, а отже, не може пізнати дійсність у всій повноті. Тому Е. Фромм закликав повернутися до цієї прамови» [129, с. 72].

Теорія архетипного аналізу представлена в працях Н. Фрая [128]. Дослідник вважає, що «міф – це мистецтво безумовної метафоричної ідентичності», у якому містичні образи – «це світ повної метафори, у котрій усе потенційно ідентичне до всього іншого так, немовби все було в середині одного безмежного тіла» [128, с. 147]. Дослідник виділяє чотири природні цикли, що зумовлюють виникнення міфів: світанок (весна), полудень (літо), захід сонця (осінь), ніч (зима), кожен з яких зумовлює виникнення певної групи міфів (космогонічних, антропологічних, есхатологічних).

Французький філософ Г. Башляр у своїх численних працях аналізував мистецькі твори, зокрема й літературні, на основі вчення про їх взаємозв'язок з архетипами. На думку вченого, джерелом поетичних образів є архетипи, що властиві людській свідомості та впливають на творчу уяву, фантазію, погляди і почуття. До них належать різні символи: першостихії природи (вогонь, вода, повітря, земля), явища природи (буря), предмети неживої природи (камінь, мідь). «Стихії – вогонь, повітря, земля, вода, які вже здавна допомагали уявити філософам досконалість світобудови, залишаються й першоосновами художньої творчості» [7, с. 200]. Тому авторська творчість позначена впливом архетипів, характерних для певної культури, адже «...поет упорядковує свої враження, подумки зв'язуючи їх із якоюсь традицією» [8, с. 40].

Відомий представник структуралізму К. Леві-Стросс [63; 64] простежує концептуальну та структурну єдність у середині міфологічних утворень. «Читаючи міф, – пише він, – ми повинні схопити його як цілісність і зрозуміти, що основне значення передане не послідовними подіями, а зв'язаністю подій, навіть якщо ці події з'явилися в самій оповіді в різний час. Усвідомивши міф як цілісність, ми зможемо виявити його значення» [63, с. 458]. Прикметною властивістю міфологічного мислення, яку визначав К. Леві-Стросс, є домінування в ньому універсальних бінарних опозицій, що вказують на існування фундаментальних протистоянь. Тому найпоширенішим способом відтворення міфологізму в літературі є використання бінарних структур (життя – смерть, добро – зло).

Французький мислитель Р. Барт [5] розглядає міф як знакову систему. На думку вченого, міф – це семіологічна система, яка містить трьохелементну структуру: 1) те, що він означає; 2) те, що ним позначене; 3) знак. Однак, зауважує дослідник, міф – особлива система, специфіка якої полягає в тому, що його створено на основі послідовності знаків, яка існувала до нього, тобто міф є вторинною семіотичною системою. Як зазначає одна із дослідниць творчості Р. Барта О. Легеза, для філософа «міф є атрибутом сучасного суспільства. Так, він визначає міф як слово, повідомлення, систему знаків, і зводить його до вторинної семіологічної системи, яка надбудовується над мовою і деформує смисли. Також міф характеризується нестабільністю, адресністю, великою кількістю означаючих, і тим, що перетворює культурно-історичний зміст у природній, представляючи значення, як факти. У Р. Барта міф репрезентує ідеї, які здаються реальними, але насправді вони є ілюзорними [62, с. 58].

Значний науковий внесок мають дослідження міфокритика Дж. Фрезера, в яких учений «проаналізував низку міфологічних мотивів, які функціонували у різних культурах, і встановив зв'язок обрядів (ритуалів) із міфоутворенням. Дослідник започаткував компаративний аналіз міфів, який згодом широко застосували інші вчені. Дж. Фрезер проголосив універсалізм міфологічних мотивів і сюжетів» [129, с. 73].

Авторитетний теоретик міфології Б. Маліновський оцінював міф як «живий елемент людської цивілізації, а не пусту оповідь, він є тяжко здобутою дієвою силою. Міф – це не інтелектуальне пояснення чи художній вимисел, а прагматичний документ первісної віри та духовної мудрості» [143, с. 476]. На прагматичній функції міфу наголошував і Е. Кассіерер [142], який дослідив закономірності перетворення міфів на метафори, міфологічну генезу поетичної мови, символів та образів. Міфолог наголошував, що усі явища природи та події людського життя піддаються міфологічній інтерпретації. Міф, на думку Е. Кассієра, є виявом несвідомого, його підґрунтя – не думка, а почуття [142, с. 139]. Отже, багатозначне тлумачення міфу вказує на його неоднозначність. За словами Т. Мейзерської, міф – багатоплановий організм: з одного боку, це система, в якій існують і розгортаються образи, поняття, уявлення, з іншого – модель, за якою вони розгортаються [73, с. 9].

Проаналізувавши відомі в історії визначення міфу, розроблені представниками різних наукових галузей, можемо простежити два основні вектори його розуміння: міф як оповідь і міф як світоглядна категорія. У межах першого визначення, термін «міф» походить із грецької мови й означає «слово», «ім'я», «найменування», за допомогою якого в первісні часи передавали досвід пізнання людиною дійсності, коли весь світ уявляли загадковим, наповненим магічними силами й стихіями. Розповідь про дійсність зберігалася в міфах. Наступним поколінням цю розповідь передавали у формі переказу, історії про фантастичних істот, їхні незвичайні вчинки чи надприродні події. Підтвердженням цього можуть слугувати думки дослідників про міф:

1. Вигадана історична сакралізована оповідь про події давно минулих часів (М. Еліаде [45, с. 15]).
2. Словесно організований текст, природа якого формується на специфічних властивостях мови, що сама як явище відображає міфологізованість людської свідомості (О. Потебня [96, с. 256]).

3. Спосіб мисленнєвої діяльності, спрямований на пояснення явищ навколишньої дійсності (О. Киченко [53, с. 53]).
4. «Універсальний культурний код буття», котрий відображає екзистенційний стан людини, її пошук сенсу існування світу та себе в ньому (Я. Поліщук [93, с. 20]).
5. Сутнісна основа мистецької діяльності людини, зокрема літературної, адже містить базові світоглядні засади (Г. Башляр [7], Н. Фрай [128]).

Узагальнюючи теоретичний матеріал та оперуючи ідеями про аспекти й структуру міфу М. Еліаде [45], доцільно виділили такі його ознаки як універсального явища культури:

1. Фантастичність: міфи розповідають про незвичайні, нереальні, створені людською уявою образи та події. «За змістом міфи фантастичні, але оформлені завжди в реалістичних категоріях. Ось чому міф любить так серйозно оперувати реальною дійсністю» [45, с. 35]. Тож, на відміну від звичайної фантастики, вигадка, на якій засновано міф, сприймається як істинна й беззаперечна реальність.
2. Сакральність: міф має священний зміст, пов'язаний містичним зв'язком із надприродними силами, адже «міф – це не просто оповідь алегоричного, символічного значення; його переживають аборигени як своєрідне усне «священне письмо», певну дійсність, котра впливає на долю світу й людей» [45, с. 8].
3. Символічність: міф виражається через певний знак, код чи символ, що містить достатньо інформації про значущі, часто священні речі. Символіку міфу прочитують через ключові слова, скажімо: земля, ліс, дорога, любов, мати.
4. Ритуалізованість: міф завжди є основою для певного ритуалу чи обряду. Найчастіше він супроводжує важливі події життя (народження, родини, весілля, похорони), які вказують на створення чогось нового. Згадаймо, що першочерговим завданням первісних міфів була розповідь про створення чи появу універсальних речей: світу, темряви, дня, ночі, перших людей. Але, на

відміну від календарно-обрядових творів (веснянок, щедрівок, колядок, купальських чи весільних пісень, голосінь), що супроводжують певні ритуальні дієства, міф не доповнює їх, не є елементом супроводу певного обряду, а становить його зміст: «Пізнання світу через міф переживається людиною ритуально» [45].

Зазначені особливості міфу можуть бути визначальними для утворення багатьох мовно-виражальних засобів (символів, метафор) чи фольклорних жанрів (легенд, переказів, казок). Часто вони утворюють один смисловий ряд, що зумовлює проблеми їхнього розмежування. У науковій літературі активно використовуються терміни «міфологічна легенда» (В. Давидюк), «легендарно-міфологічні структури» (А. Нямцу), «фольклорно-міфологічні образи» (в численних працях філологів і методистів). Уважаємо за доцільне окреслити основні відмінності між зазначеними категоріями, що являють собою принципово різні явища.

Так, фантастика – невід’ємний компонент багатьох жанрів: казки, легенди, переказу. Проте сприймають її в кожному тексті по-різному. Орієнтиром для розмежування міфу та інших творів є критерій істинності. Погоджуємося з думками дослідників зазначених жанрів про те, що в процесі створення казки чи небилиці фантастику використовують як зумисний вимисел, який не може сприйматися серйозно й правдиво, адже події змальовано відверто недостовірно. Натомість, створюючи міф, первісні люди були переконані в його абсолютній істинності, адже «на думку первісної людини, яка ще не дійшла до розмежування віри й знання, усякий міфічний об’єкт настільки вірогідний, що тут має йтися не про віру, а про повне ототожнення людини з навколишнім середовищем, тобто з природою й суспільством» [25, с. 316]. Навіть історичний поступ суспільної свідомості зберігає за міфом статус факту. Адже, «міф не підлягає перевірці й не може бути перевірений: міф є настільки істинним, наскільки його беззастережно й бездоказово приймають на віру» [103, с. 422]. Отже, на відміну від міфу, фантастика є своєрідним жанровим засобом у фольклорних творах.

Важливим критерієм розрізнення названих жанрів є розуміння причиново-наслідкових зв'язків із дійсністю, адже міф націлений на опис міфічних уявлень людей про наявні в природі взаємозв'язки. Він ніби заповнює лакуни у сфері невідомого, ще не пізнаного. Якщо, скажімо, казка покликана розважити та навчати чогось, переказ і легенда – доповнити знання про щось, додати коментар до маловідомого, то міф здійснює доннаукове пояснення, підтверджує його існування через нібито істинну оповідь. Слушним є зауваження В. Давидюка: «У казках, на відміну від жанрів неказкової прози, немає поняття причиново-наслідкових зв'язків щодо дійсності» [39, с. 16]. Головними ж героями переказів виступають реальні персонажі й мотиви. А міфологічна легенда, на думку дослідника, є тільки найдавнішим жанровим різновидом легенди, в основу якого покладено міфічний сюжет, «що найчастіше є здобутком багатьох народів» [39, с. 31]. До того ж міфічні персонажі (чудодійні добрі й злі духи, фантастичні істоти, чарівники, знахарі) не є домінантними, головними для легенди, бо «увійшли вже в готовому й цілком зримому стані» [39, с. 59].

Набагато складніше з'ясувати співвідношення понять «міф», «символ» і «метафора», спільною рисою яких є функціонування в художній творчості для вираження міфологічного світосприйняття в образній, емоційно-чуттєвій формі. Міфологічний зміст у літературі проявляється через використання символіки та мовних засобів, зокрема метафор, епітетів, порівнянь. У численних дослідженнях простежуємо думку про виникнення символу й метафори на ґрунті міфологічного мислення як своєрідних способів фіксації міфологічних уявлень. Наприклад, співвідношення понять «міф» і «символ» вивчала Т. Пуларія на основі аналізу напрацювань філософів та міфологів. Цитуючи С. Аверінцева, вчена вказує, що «символ такий же давній, як людська свідомість взагалі. Символ є знак, наділений всією органічністю міфу і невичерпною багатозначністю образу» [98, с. 22]. Спорідненість між міфом і символом, «закладена у тому, що сама структура символу направлена на те, щоб занурити кожне окреме явище в стихію першооснов буття і дати через це

явище цілісний образ світу» [98, с. 22]. Йдеться про вираження міфу в символі як своєрідному знаку, образі. Питання еволюції слова від міфічного до власне поетичного досліджується у працях О. Потебні [95; 96]. На думку вченого, слово спочатку постає як образ і як міф, але поступово, проходячи крізь культурні епохи і періоди, воно збагачується новими значеннями. О. Потебня підсумовує: «Подолання словом міфічного мислення відбувається через «метафоризацію» слова, основою якої виступає трансформація об'єктивних (міфологічних) словесних значень у суб'єктивні (власне поетичні). Це шлях від знака до символу, від граматики до поезики» [53, с. 21].

У дослідженні Л. Кравець «Метафора й український міфопоетичний універсум» доводить твердження міфологів про те, що метафора є природним перекладом міфу у звичні форми людської свідомості. Підтвердженням цьому є український фольклор, опис народних звичаїв, обрядів, вірувань, «міфологічний зміст в яких найчастіше проступає в мовних засобах..., до того ж він може не усвідомлюватися ні автором, ні читачем» [61, с. 62]. Основна частина метафор та персоніфікацій, доводить Л. Кравець, сформувалися на міфологічній основі: «Вони активно використовуються у творах тих письменників, які тяжіють до міфопоетичного, фольклорного світосприйняття. Такі метафори нерідкість у ліриці початку ХХ ст., зокрема в символістів, імпресіоністів і «шістдесятників». Вживаються вони також і у творах українських поетів з раціоналістичним світоглядом. У творах одних митців міфологічні метафори виконують переважно емоційно-експресивну функцію (В. Сосюра, Г. Чубач та ін.), у інших – концептуально-моделювальну (Б.-І. Антонич, М. Вінграновський та ін.) [61, с. 66].

Отже, дослідники обґрунтовують думку про те, що міфологія є фундаментом для побудови образів-символів, для створення символічної картини світу та виникнення вічних образів. Символ кодує міфологічне світосприйняття. Наприклад, ліс – символ таємничого світу природи, адже, згідно з міфічними уявленнями, його заселяють надприродні сили (лісовики, мавки й чубайстри). Образи-символи – це «завжди історичні чи міфологічні

особистості, що уособлюють основоположні повороти в культурному житті народу або суттєві кристалізації його духовних і фізичних потуг. Такими є образи Прометея з обов'язковим атрибутом вогню (символ людської цивілізації), Мойсея зі скрижалями (символ мужності й пророкування), Кассандри з діадемою (символ здійсненого пророкування), Ікара з крилами (символ спрямованості людської душі до пізнання), Геракла з палицею або шкірою лева (символ мужності та всепереможної могутності), св. Варфоломія з ножом (символ мучеництва й подвижництва), св. Георгія зі списом, яким він пронизує змія (символ благородства й всепереможної істини)» [119, с. 8–9].

Незаперечним вважають твердження, що міф є генетичною базою художнього мислення. Саме література, на думку М. Еліаде, стає сферою побутування міфу. Спільна ознака міфу й художньої літератури – відображення дійсності в конкретно-чуттєвій, образній формі – стала підставою для зближення та взаємовпливів цих явищ. Оперуючи теоретичними матеріалами з вивчення проблеми «література й міф», можемо констатувати: для них притаманна низка споріднених ознак, адже кожен із цих культурних феноменів:

- є своєрідною формою світобачення;
- намагається пояснити універсальні вічні теми (хаосу й порядку, життя й смерті, добра й зла, любові й ненависті тощо);
- визначає та змінює суспільство й людину, впливає на внутрішній світ особистості, бо залежить від історичних чинників та психологічного стану особистості (її думок, інтуїції, емоцій, снів, естетичних смаків).

Ці універсальні «знакові системи» (визначення Б. Тихолоза) [75] взаємодіють на рівні словесної творчості, утворюючи міфопоетику художнього тексту. Традиційно їхній взаємозв'язок у літературознавстві позначають термінами «міфотворчість», «міфопоетика», «міфологема» та «міфологізм художнього твору».

Міф у структурі художнього твору зазвичай розглядають як явище поетики. Найчастіше дослідники використовують терміни «міфопоетика», «міфотворчість» та «міфологізм». Так, міфологізм визначають як «спосіб

поетичної реалізації міфу в творах оригінальної літератури, його смислове переінакшення на основі інтерсеміотичних прийомів, зокрема використанні міфологем у новому семантичному полі, що актуалізує їхні відмінні значення при збереженні архаїчної домінанти» [66, с. 452]. Міфопоетика ж являє собою поетичний прийом творчого моделювання, який можна визначити як «систему переорганізації міфу за законами поетичної творчості» (О.Киченко). Як слушно зауважує О. Кобзар, «міфопоетичне мислення виступає складовою авторського світосприйняття та художнього методу, оскільки є результатом поетичної творчості як міфотворчості» [54]. Терміни «міфопоетика» і «міфотворчість» найчастіше вживаються як синоніми. За спостереженнями Л. Скупейка, в українському літературознавстві ці поняття не набули термінологічної виразності. Наприклад, як указує дослідник, нечіткість формулювань простежується у праці Г. Грабовича «Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета» [30], в якій вперше на теренах українського літературознавства використовується термін «міфотворчість». Л. Скупейко надає перевагу поняттю «міфопоетика», тому що «воно фіксує основне – передусім парадигматичне значення літературно-естетичного канону (літературний напрям, жанр, стильова течія, своєрідність ідіостилу і т. ін.) у творчому освоєнні міфології» [110, с. 17].

Як обов'язковий елемент літератури міфологія є невичерпним джерелом для художнього осмислення дійсності та становить змістову частину писемної творчості. Такий генетичний зв'язок із літературою та художньо-образний тип мислення сприяють органічному входженню міфу у творчий процес. Особливого значення мають положення щодо взаємозв'язку між міфом і літературою, сформульовані Дж. Вікері:

- «створення міфів пов'язане з процесом мислення й відповідає основним людським потребам;
- міф утворює матрицю історичного виникнення літератури. Тож літературні сюжети, герої, теми, образи – це ускладнені й переміщені елементи міфів і народних казок;

- міф може стимулювати художника до створення нових зразків, які критик може використовувати для того, щоб інтерпретувати специфічні зразки літератури;
- література спроможна глибоко зворушити нас завдяки її міфологічним якостям» [144, с. 119–120].

Актуальними в українському літературознавстві є дослідження міфологізму у взаємозв'язку літератури й фольклору. Наприклад, Р. Марків [69] подає традиційну схему процесу міфотворення в художній літературі: «Міф – фольклор – література». Дослідник доводить, що міфічні образи, мотиви, сюжети й архаїчні уявлення найповніше відображені саме у фольклорних текстах різних жанрів: «Міф проникає в структуру літературного твору через фольклор, створюючи при цьому глибинний смисловий підтекст художньої реальності» [69, с. 3]. Названій парадигмі, на думку О. Киченка, відповідає три етапи розвитку мистецької свідомості: «первісний (власне міф), номінативно-нормативний (фольклор) та індивідуально-авторський (художня література)» [53, с. 35]. Систему «міф – фольклор» учений розглядає як «універсальну бінарну модель», яка постійно рухає духовний розвиток людства: «Структуру міфу ми пізнаємо, бачимо й прочитуємо тільки завдяки фольклору й тільки через його творчі форми» [53, с. 51]. Поєднуючись, вони утворюють семантичні коди, репрезентовані ланцюгом «міф – ритуал – обряд – мова – мовлення – мотив – сюжет» [53, с. 50]. З огляду на те, що міфологізм проявляється в художній літературі у формі фольклорно-міфологічних образів, найбільше міфологічних структур можна відстежити в текстах словесної народної творчості (легендах, казках та календарно-обрядовій спадщині), а також у творах письменників із виразним міфологічним струменем. На думку А. Нямцу [86], вони відіграють роль своєрідних морально-психологічних моделей із чітко вираженими гносеологічною, прогностичною, поведінковою та аксіологічною функціями. Завдяки їм у художньому творі утворюється асоціативний підтекст, що пов'язує конкретно-історичне, національне з універсальним, вічним.

Використання міфологізму залежить і від естетичних пріоритетів літературного періоду, особливостей провідних напрямів і течій та індивідуального стилю письменника. І. Зварич [49] називає загальні закономірності функціонування міфології впродовж усієї історії розвитку літератури. На його думку, найтісніше цей зв'язок проявляється в античному мистецтві. В епоху Середньовіччя міф входить у світську поезію на правах словесно-орнаментального елементу. Для доби Відродження характерне різке збільшення міфологічних елементів у літературі через безпосередній вплив на неї народної творчості, де міф займав домінуючу позицію. Саме у часи Відродження міфи активно інтегрували в мистецтво, за М. Моклицею, цьому сприяло «розмежування двох глобальних міфологій – античної і християнської – як каталізаторів культурного розвитку» [81, с. 60]. Класицизм, за твердженням дослідника, остаточно канонізував античну міфологію як універсальну систему художніх образів та мотивів, перетворивши їх на своєрідні образи-алегорії. Типовим для цього періоду стає звернення до міфічних героїв під час опису подвигів та діяльності історичних осіб. Характерним також є пародіювання міфічних сюжетів у бурлескній поезії. Скажімо, в епоху Просвітництва міфологічний матеріал використовували для розв'язання політичних чи філософських проблем. За його допомогою письменники будували фабулу або формулювали узагальнення універсального характеру. Звернення до національно-язичницької та християнської міфології – гасло романтизму. У цей період митці слова оперували міфом як засобом для самостійної міфотворчості. Характерним для романтиків стає поєднання елементів різних міфологій. Інший художній напрям, реалізм, був спрямований на деміфологізацію культури. Тож бачимо, що, хоч динаміка використання художнього міфологізму для різних культурних епох постійно змінюється, він завжди в тій чи іншій формі вписується в літературний контекст.

Науковий дискурс засвідчує, що взаємозв'язок мистецтва слова та міфології є «постійним складником літературно-художнього розвитку, котрий проявлявся й проявляється в різних формах і модифікаціях, свідомо й

несвідомо для самих митців» [84, с. 171]. Доцільність звернення до міфології як до духовного досвіду людства сформулював Ч. Айтманов: «Енергія міфу – це, можна сказати, те, що наснажує сучасну літературу величезною споконвічною поезією людського духу, мужності й надії. Якщо белетристика стає одноманітним копіїзмом, зосереджує людину на собі, на побуті, відчужує її від турбот і тривог усього світу, то міф, який включений у реалізм і стає реальністю життєвідчуття людини, – це свіжий вітер, який наповнює вітрила часу й літератури, спрямовує їх до безмежного обрію пізнання істини й краси» [84, с. 174]. Як підкреслює А. Нямцу, «загальновідомість традиційних структур (і міфологічних структур – Ю. С.) і понадчасова універсалізація їх проблематики визначають той факт, що різні національні культури звертаються до них у певні історичні епохи, трактують у подібних ідейно-тематичних аспектах... такі сюжети і персонажі містять у собі комплекси загальнолюдських ідей та уявлень. Саме тому вони завжди актуальні та схильні до осучаснення [87, с. 14].

Взаємозв'язку міфу й літератури, що притаманний кожному історичному періоду, присвячено багато наукових розвідок. Скажімо, А. Гурдуз у своєму дослідженні «Міф і міфологічний фактор у літературі» [37] доводить, що міфологічні структури з більшою чи меншою інтенсивністю впліталися в текст художнього твору й по-мистецьки інтерпретувалися ще з античності. Взагалі літературну міфотворчість учений трактує як «художнє, філософсько-естетичне явище культури (яке найбільший розвиток отримало в кінці XIX – XX ст.), коли письменник, спираючись на матеріал класичної міфології й художньо його опрацьовуючи, створює варіантну, осучаснену модель давньої широковідомої міфологічної оповіді (модуси міфологізації, реміфологізації і деміфологізації) або ж коли на ґрунті власне авторського досвіду й світовідчування окреслюється потужне структурно-змістове ядро, яке «кодує» художній світ твору даного письменника та, стаючи об'єктом інтерпретації інших митців, зазнає «культурологічної» міфологізації (модус «авторського», або ж «нового» міфу) [37, с. 126]. Актуальною щодо цього є розвідка Я. Поліщука

«Поліфункціональність міфу в поезиці модернізму» [94], у якій автор подає таку систему модусів оприявлення міфу в літературі: міфологізація, реміфологізація та деміфологізація. Розгляньмо детальніше кожен її складник. Так, міфологізація виявляється через присутність у художньому творі давньої оповіді в її традиційному, не викривленому автором сенсі. У таких творах міф надає масштабності художньому задуму, забезпечує його різнорівневе прочитання й сприйняття. Яскравим прикладом міфологізації є філософська ліро-епічна поема-притча І. Франка «Мойсей», у якій використано біблійний протосюжет. Реміфологізація полягає в авторському прагненні змістити провідні акценти міфу, зумисно дистанціюватися від первісної оповіді через її творче переосмислення. Такі ознаки Я. Поліщук знаходить у драматичних поемах Лесі Українки «Одержима», «Кассандра» та «Камінний господар». Явище деміфологізації передбачає руйнування письменником поширених міфологічних стереотипів, використання відверто іронічних і саркастичних прийомів (український авангард 1910-1920 років, наприклад у М. Семенка, та творчість літгуртів 1980-х років «Бу-Ба-Бу», «Пропала грамота», «ЛуГоСад»).

Досліджуючи міф у системі художньої творчості, Н. Фрай розробив таку класифікацію способів організації міфів та архетипних символів у літературі:

1) «невитіснений міф у формі двох контрастних світів, повних метафоричних ідентифікацій, одна з яких є бажаною, інша – небажаною (апокаліптичний – демонічний)»;

2) «романтична» тенденція, «яка підказує не висловлений прямо містичний зразок у світі і яку близько пов'язуємо з людським досвідом»;

3) «тенденція до реалізму, націлена на зміст і спосіб представлення, а не на форму фабули» [128, с. 149-150].

В українському літературознавстві багато наукових досліджень присвячено вивченню доробку письменників крізь призму міфотворчості [30; 47; 48; 73; 89; 109]. Дослідники торкнулися означеної проблеми і розробили її власне бачення, надавши тим самим допомогу вчителям-словесникам. Цінним є контексті нашої проблеми є розмежування понять «експліцитний» та

«імпліцитний» міфологізм: «Перший проявлений на поверхні структури літературного твору у вигляді конкретних, виразних, чітко номінованих міфологічних імен, образів, сюжетів; другий, прихований за лаштунками текстової тканини, вимагає експлікації і становить потаємний, загадковий код, що вимагає розгадки та дешифрування» [75, с. 21].

Сучасні науковці намагаються визначити основні форми використання міфу в авторському наративі, погрупувати їх, узагальнити специфіку функціонування його елементів у художньому тексті. Дослідники [32; 114] акцентують увагу на трьох основних формах використання міфу в художній творчості:

1. «Використання традиційних міфологічних сюжетів і образів, що може відбуватися завдяки їхній інтерпретації (актуалізація окремих архетипів і міфологем, уведення традиційних сюжетів у нетрадиційний контекст, ліквідація міфологічних паралелей) або трансформації (осучаснення, пародіювання та формування антиміфу).
2. Створення авторського міфу (неоміфологізація) відбувається, коли письменник конструює власний оригінальний варіант первісної оповіді (за аналогією з античними міфами, створення своєї системи міфологем, організація часу і простору за законами давнього міфотворення. Притаманно творчості О. Кобилянської).
3. Міфологічна стилізація – формальна імітація стилю міфу шляхом використання міфологічних метафор, при цьому міф відіграє роль лише декоративного елемента (у творчості Миколи Хвильового) [32, с. 39].

Міфопоетичний аналіз твору, за твердженням А. Горбань [28], доводить присутність міфу в літературі не лише у формі повторюваних елементів (образів, мотивів), а й у структурі: 1) художнього часу, такого ж ідеального, неоднорідного й циклічного, як і час міфу; 2) художнього простору, що, подібно до міфу, є цілісною та повною символічною моделлю світу; 3) художньої оповіді, у якій називання дорівнює існуванню, викликаючи з небуття справжньої оповіді, що надає художньому світу спрямованості до мети

(провіднеційного призначення, долі); 4) мовної структури: збережені у внутрішній формі слова (О. Потебня) асоціативні зв'язки, які для сучасної свідомості переважно непрозорі, але залишаються несвідомим «способом мислення» в снах і творчості, утворюючи їхній символічний код.

У структурі художнього тексту міфологічне світобачення може виражатися на рівні сюжетів, мотивів, образів-персонажів, ремінісценцій та деталей. Воно передбачає моделювання й передавання індивідуального бачення світу за допомогою явних чи прихованих паралелей із міфології.

Ми дотримуємося думки О. Слоньовської про те, що основними засобами реалізації міфомислення, вираження міфологічної картини світу в художньому тексті є концепти «міфонім», «міфема» та «міфологема». На думку дослідниці, вони набагато вагоміші за власне міф, адже розгортають ключові моменти біблійної, античної чи будь-якої іншої міфічної оповіді [112].

Сучасна гуманітаристика презентує широкий спектр тлумачення зазначених понять. Так, О. Киченко під міфологемою розуміє «образ, персонаж чи ситуацію, що творить міф і визначає його загальний зміст, повторюючись у семантично однорідних рядах міфічних розповідей» [53, с. 120]. У дослідженні М. Вишиної «Парадигма ключових понять міфологічного аналізу художнього тексту» [21] міфемою названо використання в літературі імен міфологічних героїв і певних міфологічних фактів, а міфологемою – використання відомого міфічного сюжету чи мотиву [21, с. 141]. Як бачимо, міфема виконує образотворчу функцію, а міфологема – формотворчу, структуруючи сюжет усього твору. За Т. Бовсунівською, міфологема є «літературною формою інтелектуалізації міфу, що засновується на притлумленні та занепаді його змістових складників» [11, с. 50]. Дослідниця підкреслює, що в літературному творі вона виконує функцію певного змістового коду та може становити цілком самодостатню змістову одиницю тематичного рівня тексту, тобто міфологема узагальнено відтворює систему життєвих ситуацій, зв'язків та відношень людини й світу, сформовану колективним досвідом. Вона дозволяє вийти за

соціально-історичні й просторово-часові межі, утілити моделі людського мислення та соціальної поведінки, акцентувати вічні проблеми.

Диференційованість аналізованих понять зафіксована й у літературознавчих словниках. Зокрема, у «Літературознавчій енциклопедії» міфонім визначено як імена й назви богів та міфічних персонажів, казкових героїв, семантика яких інколи затемнена, що зумовлено перефільтруванням народною етимологією, прихованими архетипами. Міфема – «найменший елемент, фундаментальний складник міфу, який використовується і в ньому, і в художній літературі, входить до складу системи світобудови» [66, с. 54], а міфологема – «уламок міфу, міфема, яка втратила свої автохтонні характеристики та функції, залучена до фольклорного тексту, у якому сприймається як вигадка, образна оздоба чи сюжетна схема, що вже стала традиційною» [66, с. 54]. Отже, міфонім у тексті твору завжди має експліцитно виражений характер, а міфема й міфологема можуть проявлятися як явно, так і приховано.

Проте ключовим поняттям, яким оперують дослідники під час міфопоетичного аналізу тексту, є міфологема. Це пояснюється властивою їй глобальністю та універсальністю. Міфологемі відводять роль безпосереднього смислового центру, зерна, із якого виростає міфічна розповідна структура. Її ідейно-експресивна сутність близька до природи художнього образу, тому може бути провідним засобом побудови міфопросторів художнього твору. Тому міфологема є важливим засобом інтерпретації міфоскладника тексту.

У структурі літературного твору міфологема може бути компонентом тематичного, композиційного, сюжетного, хронотопного чи образного рівнів тексту. Скажімо, на тематичному рівні в художньому творі може домінувати міфологічна тема. За походженням міфи класифікують як античні, біблійні, слов'янські та інших національних культур. Ураховуючи джерело походження, О. Кобзар [55, с. 15] пропонує розрізняти такі міфопоетичні парадигми: архаїчну, в основі якої – прадавня міфологія, античну, що ґрунтується на класичній міфології, християнську, яка базується на біблійних міфах та

християнській свідомості, та національно-історичну, в основі якої – міфи, що виникають у процесі осмислення національно-історичної дійсності. Доцільним є групування тем за циклами міфу: космогонічні, есхатологічні, антропологічні, етимологічні та героїчні. Широкий спектр міфологем можна об'єднати в кілька груп, що виражають міфологізований хронотоп (фази циклічного часу, просторові локуси: небо – земля – підземний світ, сонце – місяць – зорі, безодня – пустеля – болото – дорога, місто – село – хата – храм – ліс – сад), античну й біблійну топіку (олімпійський пантеон та низку славетних героїв, як от: Прометей, Еней, Зевс, Афродіта), космогонічні образи персоніфікації першостихій буття (вода, повітря, земля, вогонь), пандемоніум добрих і злих духів (русалки, біси, чорти), персоніфікації абстрактних категорій (Доля, Біда, Любов, Незгода), міфопоетичні комплекси (ліс, що включає в себе міфологічних мешканців – мавок, чугайстрів, лісовиків тощо).

Міфологема може фігурувати як ім'я головного героя. У цій формі вона «активізує символічну сутність, і відповідні міфологічні порівняння, метафори, алегорії стають певними алюзіями (аналогії Андрія Чумака й Христа в романі І. Багряного «Сад Гетсиманський»)» [65, с. 4].

Отже, ключовою категорією міфологічного складника літературного твору є міфологема. Ця значуща одиниця міфологічної картини світу реалізує концепти міфологічного мислення; містить стабільний зміст, типовий для різних народів; проявляючи свою семантику, міфологема стає ключем для розуміння міфологічного змісту конкретного художнього твору.

У літературознавчих розвідках простежуємо увагу до вивчення міфологічних структур у творчості окремих письменників, де кожен науковець розуміє їх як певний комплекс елементів художнього міфологізму. Наприклад, Б. Тихолоз визначає їх як міфологічні знаки (образ, мотив, сюжет) [75, с. 18]; А. Нямцу [86] використовує термін «легендарно-міфологічні структури» (традиційні сюжети, легенди, фольклорні джерела, національні міфи); В. Барчан [6, с. 3] називає їх сюжетами, мотивами, архетипними образами й хронотопом твору; О. Смерек [113] – ідейно-образними елементами,

міфотворчими моделями (часу, міста, країни), міфологічною символікою й топікою. Цей список можна продовжувати різними конфігураціями міфологем у художній структурі твору. Спільним для всіх науковців є віднесення до названого феномену міфологічних сюжетів, образів і мотивів.

Отже, термінологічна невизначеність поняття «міфологічні структури експліцитного типу» пов'язана з інтерпретаційним перенасиченням зазначеної дефініції, її модифікаціями в працях літературознавців.

Під міфологічними структурами художнього тексту ми розуміємо комплекс міфологем й фольклорно-міфічних образів, а також сюжетів, мотивів, ідей, персонажів слов'янської, біблійної, античної чи будь-яких інших національних міфологій, що вписуються в художню тканину твору на рівні світоглядних уявлень для моделювання письменником художньої дійсності на ритуально-символічному й проблемно-тематичному рівнях. Крім того, кожен елемент повинен визначати загальну концепцію, а разом вони мають утворювати своєрідну єдність та характеризувати явище в рамках цілісності, взаємопов'язаності його складників.

У художній системі твору може домінувати одна міфологічна модель (наприклад, антична – у драматичній поемі «Кассандра» Лесі Українки, біблійна – у філософській поемі І. Франка «Мойсей», слов'янська – у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» та в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня») або поєднують кілька міфологічних моделей («Повість минулих літ», кіноповість «Зачарована Десна» О. Довженка).

Погоджуємося із запропонованими А. Гурдузом основними варіантами вираження міфологічного складника в тексті:

1. «Фрагментарне, мозаїчне, коли твір насичений несюжетотворчими міфологічними елементами чи паралелями до них (алюзіями, ремінісценціями тощо), що не мають упорядкованого подієвого стрижня, ядра чи низки таких стрижнів, ядер.
2. Лінійне, коли міфологічний аспект має наскрізний у тексті чи в його фрагменті мотив, сюжет, виконує структуротворчу функцію» [38, с. 58].

Використовуючи визначення поняття «експліцитний» (явно, відкрито виражений, доступний зовнішньому спостереженню [20, с. 258]), зараховуємо до міфологічних структур експліцитного типу ті, семантика яких достатньо виражена й зрозуміла в художній тканині твору. Наявність експліцитних структур є результатом їх свідомого й цілеспрямованого закладання автором в площину твору як змістових елементів.

Ураховуючи основні ознаки міфу, можемо визначити їхнє експліцитне вираження в художньому творі. Оскільки міф розповідає про незвичайних істот, даючи їм конкретні назви, то характерною ознакою їхньої презентації є номінативність – наявність в оповіді фантастичних власних імен (богів, містичних істот, надприродних сил), часопросторових назв (рай, пекло, чистилище) та пов'язаних з ними подій. Тому найлегше визначити міфологічні експліцитні структури за наявністю в тексті чітко означених, конкретних, виразних міфічних лексем (імен, загальних назв, ключових словосполучень, образів чи сюжетів), тобто через максимальну наближеність слів до архаїчної мови. Коли читач сприймає зміст за допомогою прямого значення слів, то він, як наголошує В. Халін, сприймає змістовно-фактуальну інформацію, яка за своєю природою завжди експліцитна: «Для перцепції такої змістовно-фактуальної інформації потрібне лише знання відповідної мови й розуміння того логічного значення, яке виражене певним повідомленням» [130, с. 17]. У художньому тексті міфічне ім'я може бути своєрідним кодом, який зберігає та відтворює певну інформацію, «згорнутим міфом». Показовим у цьому плані є наявність міфічних лексем у назві твору, скажімо у драматичній поемі «Кассандра» Лесі Українки, у поезії «Ікар» М. Вороного). Такі заголовки ніби вбирають у себе міфологічний зміст тексту, символізують його, стають своєрідним розпізнавальним знаком наявності міфологічного складника.

Ритуалізованість міфу теж є важливим засобом експліцитного вираження міфологічного аспекту твору. Вона виявляється через залучення в текст різних ритуальних дій та обрядів (замовлянь, весільних і похоронних обрядів, хрестин, відзначення народних свят), що супроводжують важливі події в сюжеті твору

(наприклад, святкування Різдва, ворожіння Палагни та похорони Івана у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» розкривають особливості міфологічного світогляду гуцулів; пошук цвіту папороті в оповіданні М. Гоголя «Ніч проти Івана Купала» виражає язичницькі вірування українців).

Для опрацювання міфологічного складника літературного твору доцільно взяти за основу виділені Ю. Бондаренком три основні форми експліцитно виражених міфологічних структур у художньому тексті:

- окрема оповідна частина твору (міф про Прометея в поемі Т. Шевченка «Кавказ», легенди про богиню Морану й князя велетів у повісті І. Франка «Захар Беркут» тощо);
- змістова основа, на якій формується увесь текст твору (поєми «Енеїда» І. Котляревського, «Мойсей» І. Франка);
- різноманітні паралелі між зображеним у творі й конкретними міфами, встановлення між ними аналогій, насичення літературного твору міфопоетичними деталями (наприклад, факт з життя і страждань про Ісуса Христа в романі «Сад Гетсиманський» Івана Багряного) [18, с. 40].

Отже, використання стійких міфологічних моделей у літературному творі набуває різних форм та засобів презентації, провідними серед яких є залучення в текст міфічних сюжетів, мотивів, образів, міфологем та часопросторових назв. Їх наявність, інтерпретація, трансформація письменником утворює міфологічну структуру літературного твору.

Основними ознаками міфологічних структур експліцитного типу є номінативність (наявність міфічних імен, назв, чітко означених міфологічних лексем); зображення ритуальних дій і обрядів, що супроводжують важливі події в сюжеті твору; наявність рис міфологічного часопростору; залучення у твір різноманітних вкраплень, фрагментів міфічних оповідей та проведення паралелей зображеного з міфом.

1.2. Закономірності функціонування міфологічних структур у художніх творах шкільної програми (9-11 класи)

У чинних шкільних програмах (рівень стандарту) [83] з української літератури для 9–11 класів є низка художніх творів із міфологічними структурами експліцитного типу. Залежно від походження міфологічного складника можемо виділити чотири групи таких текстів (до уваги беремо літературні твори, передбачені як для основного, так і для додаткового читання). Це передусім джерела з біблійними, античними, слов'янськими образами та міфологемами синкретичного характеру. Перелік творів унаочнено у таблиці 1.1 (Додаток Б). Кожна група містить тексти, передбачені для вивчення під час опрацювання монографічних тем, та охоплює широкий відрізок літературного процесу.

Найчисленнішу групу художніх творів становлять тексти з біблійними структурами, експліцитний зв'язок із якими помітний уже в назвах творів: романи «Марія» У. Самчука, «Сад Гетсиманський» Івана Багряного, новела «Камінний хрест» В. Стефаника, поеми «Марія» Т. Шевченка, «Мойсей» І. Франка, тетраптих «Скорбна мати» П. Тичини. Вони репрезентують християнську міфопоетичну парадигму, адже базуються на відомих біблійних легендах і образах, розкривають християнський світогляд, загальнолюдський вимір життєвих цінностей, а також узагальнюють використані мотиви, надаючи їм національного характеру: страдництво, тяжка доля емігрантів («Камінний хрест» В. Стефаника), щира віра українців у Бога («Марія» У. Самчука), страждання в роки репресій («Сад Гетсиманський» Івана Багряного), моральна деградація особистості («Я» (Романтика)) Миколи Хвильового).

Керуючись філософсько-історичним підходом до вивчення літератури, запропонованим Ю. Бондаренком [18], розмежовуємо тексти, у яких «міф використовується як змістова основа, на якій формується увесь сюжет» (поеми «Марія» Т. Шевченка, «Мойсей» І. Франка, «Одержима» Лесі Українки), та «твори, у яких чітко простежуються різноманітні паралелі з міфологічними

образами й мотивами» [18, с. 40] (романи «Марія» У. Самчука, «Сад Гетсиманський» Івана Багряного, новела «Камінний хрест» В. Стефаника, тетраптих «Скорбна мати» П. Тичини).

Християнська парадигма художнього твору досить часто вибудована шляхом уведення в текст образу Божої Матері, яка займає найближчу до Всевишнього позицію. З образом Марії пов'язані наскрізні мотиви творів: страждання й усещення (роман «Марія» У. Самчука), відчаю й скорботи (тетраптих «Скорбна мати» П. Тичини, поема «Чорнобильська Мадонна» І. Драча), добра й духовності (новела «Я» (Романтика) Миколи Хвильового), чистоти й непорочності (сонет «Сікстинська Мадонна» І. Франка). Велика Мати виступає одним із основних духовних орієнтирів. Такий варіант вираження міфологічного складника твору називаємо лінійним, користуючись запропонованим терміном А. Гурдуза, що вказує на наскрізний в тексті чи його фрагменті мотив, сюжет, який виконує структуротворчу функцію [38, с. 58].

Міфологічні сюжети біблійного походження стали потужним джерелом творчості Т. Г. Шевченка. Вони виконують роль жанротворчого засобу (автор писав у жанрі молитви), ідейно-тематичного начала (у творах «Марія», «Неофіти», «Єретик», «Ісаїя. Глава 35») та основи для художнього переспіву («Давидові псалми»). Євангельський сюжет про земне життя Богоматері, яка виховує свого сина – провідника Божого вчення, Спасителя людства – став змістовою основою «біблійно-філософської поеми» (визначення В. Смілянської [114]) Т. Шевченка «Марія».

Паралелі з біблійними образами використано також у новелі Миколи Хвильового «Я» («Романтика») (як засіб увиразнення конфлікту між двома початками людської душі – добра й зла) та в романі У. Самчука «Марія» («коли земна Марія щаслива, то й Божа Матір «усміхнена», і стає «почорнілою», коли героїню залишають життєві сили» [85, с. 82]).

Крім образу Божої Матері, українські письменники використовують у своїй творчості й різноманітні християнські оповіді про життя Ісуса Христа, Його учнів та пророків, широке коло тем та ідей (збірка «Сад божественних

пісень» Г. Сковороди, драматична поема «Одержима» Лесі Українки, філософська поема «Мойсей» І. Франка).

Виразною рисою християнської міфопоетичної парадигми є також проведення різноманітних паралелей між зображуваним і біблійними першоджерелами, а також використання образів-символів.

Скажімо, у новелі В. Стефаніка «Камінний хрест» узагальнювального значення набуває міфологема «хреста», який сприймається як символ важкої долі всіх емігрантів, трудівників, які несуть тягар нестатків та відчаю: «І той тяжкий камінний хрест пекельних страждань на землі двигав разом з Іваном Дідухом і цілим народом сам Василь Стефанік, і мусив його тримати на собі все життя, і виніс на високий горб, як на Голгофу» [29, с. 17]. У структурі твору хрест виконує роль символу (пам'ятка про Івана Дідуха, утрачене щастя на рідній землі, важка доля трудівників, згадка про емігрантів, які не повернулися додому), через який розкривається характер українського селянина, його християнський світогляд.

Промовиста назва роману Івана Багряного «Сад Гетсиманський» теж указує на наявність у творі біблійного контексту. Гетсиманський сад, як відомо, місце страждань Ісуса Христа перед розп'яттям, моління його про відведення гіркої чаші, яку судилося йому випити за людські гріхи. На думку З. Савченко [102, с. 58], саме біблійний мотив зради є провідним у творі, бо він підтекстово розкриває головну сюжетну лінію – долю головного героя Андрія Чумака. Міфологічні елементи виражені в тексті роману за допомогою біблійних легенд (про Гетсиманський сад, про Каїна й Авеля, тремтливую осіку та Юду Іскаріотського), ремінісценції (Каїфа в сні Андрія), а також завдяки численним украпленням, ужитим у формі порівнянь («немов Адам на брамі раю» [3, с. 163], «сплять..., немов ті Христові учні перед розп'яттям» [3, с. 103], «Андрій мається, як на розп'ятті» [3, с. 224], фразеологізмів (піти на Голгофу, нести важкий хрест), епітетів (новітнє пекло, ходіння по модерному пеклу). Комплекс біблійних елементів автор використовує для розгортання мотиву зради (легенди про Гетсиманський сад, Каїна й Авеля), для підсилення віри в братів (акцентує

увагу на дитячих спогадах про великодню ніч, читання «Апостолів» у церкві, прихід до Плащаниці, бо саме вони заклали систему життєвих цінностей героя) і вірність коханої людини («Пісня Пісень» Соломона про всепереможну любов), для розкриття трагізму в'язнів, які потрапили в новітній Гетсиманський сад (паралель з країною в часи сталінських репресій). Ще одна функція біблійних мотивів – протиставлення християнських цінностей і жорстоких реалій тоталітаризму.

Наступною досить численною групою текстів є літературні твори з експліцитно вираженими міфологічними структурами слов'янського походження. Слов'янську міфологію, котра генетично й ментально найближча до української культури та нерозривно пов'язана з власне українською міфологією, використовують письменники як своєрідну форму світобачення для висвітлення універсальних тем, ідей та образів. Опрацювання такого літературного матеріалу сприяє виявленню глибинних пластів народних звичаїв і традицій, розумінню українського світосприйняття.

Під слов'янськими міфологічними структурами експліцитного типу слід розуміти фольклорні образи, сюжети, мотиви, ідеї, персонажі спільнослов'янської та власне української міфології, семантика яких достатньо виражена й зрозуміла в літературному творі та виконує певні художні функції. Здебільшого ці структури використовують для розгортання провідного мотиву, проблеми, ідеї твору та визначення його загальної концепції, що притаманне поемі «Слово о полку Ігоревім», баладам Т. Шевченка («Причинна», «Тополя», «Лілея»), оповіданню М. Гоголя «Ніч проти Івана Купала», драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» та повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

Поема «Слово о полку Ігоревім» пронизана міфологічною образністю на композиційному, образному й мовному рівнях. Язичницьке світобачення виражено вірою в сновидіння, замовляння й заклинання. Міфологічні структури стають інструментом художньої організації історичного матеріалу та засобом вираження національно-культурних моделей буття давніх українців.

Цікавим прикладом використання слов'янської міфопоетичної парадигми є балади Т. Шевченка «Причинна», «Тополя» та «Лілея». Так, драматичний конфлікт «Причинної» розгортається шляхом використання елементів слов'янської символіки, повір'їв про русалок та силу ворожіння. Міфологічний складник впливає на подієвість балади, обумовлює поведінку героїні, підсилює драматизм ситуації. Балади «Тополя» та «Лілея» також базуються на слов'янських, народно-фольклорних мотивах, провідним серед яких є мотив метаморфози. Язичницькі вірування про перетворення людини в рослину стають сюжетною основою зазначених творів Т. Шевченка та найоптимальнішим засобом розбудови трагічного внутрішнього конфлікту, характерного для жанру романтичної балади.

У повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» відтворено своєрідне міфологічне світосприйняття гуцулів, зображено їхнє наповнене міфами і повір'ями життя. «Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна» [60] – такою є дійсність для героїв повісті. Маркерами міфологічної структури твору виступають:

1. Описи обрядів та звичаїв гуцулів, які наявні в епізодах про народження Івана, про символічний обхід ватагом полонини та запалювання «живого вогню», про приготування бринзи, про відзначення Святого вечора, ворожіння на Юр'їв день, про похорони Івана. Головна роль цих елементів – розкриття первісного світовідчуття гуцулів.
2. Змалювання міфічних істот (чугайстра, щезника, нявки, арідника) та людей із надприродною силою (мольфара, відьми), які впливають на долю гуцулів.
3. Історія про виникнення гір та силу Бога й арідника, яку розповідає пастух Микола.

Поєднуючись, ці складники формують загальну концепцію міфологічного світовідчуття гуцулів та сприяють розгортанню головного мотиву повісті – єдності буття людини й природи. Спосіб життя гуцулів відображає їхню взаємодію з гірською природою, що заселена фантастичними духами. Це стає основою органічного поєднання міфологічного й реального у свідомості

персонажів. Використовуючи міфологічні структури, автор стверджує вічні цінності (вірне кохання, любов до природи), звеличує людські поривання до прекрасного.

Багатством міфопоетичних образів наповнена драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня». Кожен міфічний образ – носій певних людських якостей та почуттів, тому все зображене набуває символічного значення. Художній часопростір драми, як зазначає Л. Скупейко [109], збігається з міфологічним: провесінь відповідає стану хаосу, літо – зародженню життя, осінь – згасанню, зима – поверненню до першопочатків. Центр міфологічного всесвіту асоціюється зі старезним дубом – символом Світового дерева, навколо якого відбуваються всі події. Протистояння бінарних опозицій, притаманне міфомисленню, поетеса художньо трансформує для зіставлення двох граней людської душі (духовної, чуттєвої та прагматичної, корисливої) та двох начал існування – високого, пов'язаного з відродженням моральних цінностей, і низького, примітивного, пристосованого для задоволення матеріальних потреб. Отже, міфологічний складник драми-феєрії «Лісової пісні» – ключ до осмислення філософського змісту твору, що вимагає її глибокого цілісного аналізу, адже міфологізація драми досягається «не відтворенням якогось мотиву чи образу, а шляхом концептуального моделювання міфопоетичної картини світу» [109, с. 58].

Окрему групу становлять літературні твори із синкретичним міфологічним складником, у яких поєднуються елементи міфологічних парадигм різних культур. У творчості багатьох українських письменників проявляється сплетіння язичницько-слов'янських, християнських та античних за походженням міфологічних структур.

Особливо це притаманне творам давньої літератури. Скажімо, у «Повісті минулих літ» міфологічні структури експліцитного типу стають засобом художньої організації історичного матеріалу та виражають національно-культурні моделі буття давніх українців. У літопис уведено багато легенд та міфів різних тематичних груп: космогонічні (про виникнення світу, у тому

числі слов'ян), антропологічні (переказ про Адама і Єву, про братів-засновників Києва), етіологічні (легенда про заснування Києва). Автор активно використовує Святе Письмо, численні оповіді античної, скандинавської та інших давній міфологій, що стають основними засобами моделювання художньої дійсності. Міфологічне наповнення літопису досягнуто і введенням у текст елементів родинно-побутових обрядів, звичаїв і вірувань слов'ян (історія про смерть Олега від свого коня, напроороковану віщуном, згадки про язичницьких богів, про сватання київського князя Володимира). Деякі факти, як слушно зауважують Б. Білоус і П. Білоус, мають «далеко не історичний, а художньо-міфологічний смисл» [11; 12]. У цьому ракурсі вчений аналізує оповідь про жорстоку помсту княгині Ольги древлянам за страту свого чоловіка Ігоря та доводить, що «перші три помсти відповідають язичницьким похоронним обрядам із тризною, а четверта пов'язана із символічним числом «три» [11].

Для вираження синкретичного міфосприйняття дійсності письменники використовують універсальні міфологеми, які містять узагальнену інформацію про зв'язки між людиною та світом. Наявність таких компонентів у художньому творі – характерна ознака експліцитно вираженого міфологізму. Показовим щодо цього вважаємо повість О. Кобилянської «Земля». Віра в Бога (християнська парадигма) та в містичну силу землі як природної стихії (язичницько-слов'янська парадигма) – нероздільні елементи у свідомості персонажів. Їхню сакральність передано завдяки використанню в тексті концептів «Бог» і «Земля». Вони актуалізують уявлення про залежність людської долі від Бога та нерозривну єдність людини й землі. Ці міфологеми використовуються для формування проблемно-тематичної площини твору: тяжка праця селян на землі, їхня залежність від неї, вплив землі на життя й долю людини, злочин заради отримання землі. Отже, міфологічний складник повісті «Земля» стає фундаментом для осмислення ідейної, проблемно-тематичної спрямованості твору, носієм художньої концепції дійсності.

Міфомислення як синтез архаїчних уявлень різних культур характерне й для поезії Б.-І. Антонича [2]. Передбачені для обов'язкового вивчення за шкільною програмою вірші «Різдво», «Зелена Євангелія» яскраво демонструють художнє поєднання християнської та слов'янської міфологічних парадигм. Відомі біблійні події, пов'язані з відзначенням християнських свят, переплітаються з язичницькими уявленнями та обрядовістю.

Християнська й слов'янська моделі світобудови виступають основою для створення художнього універсуму в автобіографічній повісті О. Довженка «Зачарована Десна», у якій елементи біблійних міфів стають:

- засобами характеристики персонажів («дід схожий на Бога», «образ святого Миколая також був схожий на діда», «святий Феодосій більше скидався на батька», «він був наш добрий дух лугу і риби» [43, с. 8]);

- мірилом християнського життя (віра в невідворотність Страшного суду, звернення й молитви до святих);

- елементами зображення природних явищ (розлив Десни маленький Сашко сприймає як всесвітній потоп: «Вода прибувала з дивовижною швидкістю. В один день затопило ліси, сінокоси, городи» [43, с. 33]; у розповіді про весняну повінь, котра завдавала чималої шкоди мешканцям Придесення, відчутне християнське розуміння світу: «В такому плануванні води повинен, очевидно, бути великий божественний смисл» [43, с. 38]);

- фіксаторами важливих життєвих подій («сталося це на Зелену неділю», «на Спаса», «напередодні Паски»).

Цілісне світовідчуття українців, відповідно до якого людина нерозривно пов'язана з природою, відтворено через систему народних прикмет, вірувань і традицій. О. Довженко закладає його в основу наскрізної в повісті міфологеми води, якою напоєна зачарована Десна. Ця річка в повісті стає своєрідним символом життя, вічним плином часу. Саме з нею пов'язані деякі слов'янські звичаї («чоловікам з давніх-давен не личило купатись за звичаєм. Жінки боялися водою змити здоров'я» [43, с. 62]). Яскраві язичницькі елементи простежуємо у фрагментах про віру в нечисту силу, замовляння й ворожіння

матері Сашка («об'явила себе ворожкою і почала лікувати від зубів, пристріту й переляку» [43, с. 16], «її став часто по ночах душити домовик. Він жив у нас в комині і в трубі... схожий був на вивернутий чорним хутром угору кожух» [43, с. 17]). Літературознавець І. Констанкевич стверджує, що хронотоп автобіографічної повісті О. Довженка теж міфологізований. Автор, на думку вченої, розповідає ніби «про початок часів, коли все було не так, як тепер» [57, с. 27]. Простір представлено дивовижним і чудотворним явищем («хто й коли збудував нашу хату, які майстри – невідомо. Здавалося нам, ніби її зовсім ніхто й не будував, а виросла вона сама» [43, с. 14]).

Отже, художній світ кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» зітканий з переплетіння християнської й слов'янської міфологічних систем, які відіграють провідну роль для визначення хронотопу, образної характеристики персонажів та створення загальної картини дійсності.

Синкретизм універсальних символів, біблійних ремінісценцій, народних вірувань та власне авторських версій міфу став основою створення роману-балади Вал. Шевчука «Дім на горі». Його головною експліцитною міфологічною структурою є легенда про дім на горі, за якою повторюються долі всіх жінок одного роду. Ця легенда має сюжетотворчий характер: вона об'єднує різні часові проміжки та розповіді про життя головних героїв. З нею також пов'язані повір'я про чоловіка-птаха, біблійна притча про блудного сина, віра в ясновидіння. Містичне забарвлення твору створено і завдяки системі образів-символів: дім, гора, дорога, вода, випита з рук господині дому, символічність кольорів (синього й червоного). Тож розуміння роману-балади Вал. Шевчука неможливе без аналізу його міфологічної образності.

Наступна важлива група літературних творів – із міфологічними структурами античного походження. Варто зауважити, що українські письменники специфічно використовують універсальні античні міфи та міфологеми на тематичному, образному, проблемному, жанровому й стильовому рівнях. Тому відомі образи та сюжети зазнають своєї інтерпретації в літературних творах.

Скажімо, І. Котляревський, творчо освоюючи античність, в поемі «Енеїда» використав масивний матеріал з античної міфології: відомості про олімпійських богів, титанів, уявлення про потойбічний світ, міф про війну між троянцями й греками. Мотив мандрівки Енея до Риму після падіння Трої, де, за велінням богів, він мав заснувати нове царство, стає провідною сюжетною лінією твору І. Котляревського. Міфологічний складник виконує роль своєрідного обрамлення подій та, за міркуваннями Т. Гундорової, стає «рамкою, на яку проєктується українська історія, де діють переодягнені на український лад античні боги і герої, ... дзеркалом, в якому він бачить відбиток власної національної реальності» [35, с. 124].

Серед творів Т. Шевченка, пов'язаних з античною культурою, обов'язковою для вивчення в дев'ятому класі є поема «Кавказ», важливий компонент якої – античний міф про Прометея. Вибір цього персонажа не випадковий, адже поема написана в руслі «романтичної концепції прометеїзму» [116, с. 62], яка утверджувала образ сильної особистості. Романтична традиція, як зауважує О. Ткачук, бачила в постаті титана символ жертви й самопосягати заради загального добра. Міф про Прометея в цей період виріс до універсального символу, а прометеїзм став однією з характерних рис романтичного героя.

Т. Шевченко вводить міф на початку поеми як окрему оповідну частину – пролог, а постать міфічного титана, на думку М. Зерова, є центральною у всьому творі. В образі Прометея показано незламність і безсмертя людського духу, його здатність протистояти ворожим силам. Дослідники творчості Кобзаря визначають кілька аспектів символізму цього образу, наголошуючи на його національно-політичній спрямованості. Оповідуючи про титана, автор зображує його страждання й описує стійкість закутого Прометея, якого не в силі здолати хижий орел. Слушною вважаємо думку літературознавців про те, що, «зосереджуючи увагу тільки на співвідношеннях двох сил: хижої, пануючої (Орел) і прикутої, пригнобленої (Прометей), письменник прагнув надати міфічному сюжету максимально сучасного звучання» [133, с. 158].

Отже, Т. Шевченко використовує закладену в цій міфологічній структурі ідею нездоланності духу з метою розгортання тираноборчого мотиву поеми «Кавказ» для підсилення віри в неминучу перемогу поневолених народів: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля», «не скує душі живої», «не вип'є живущої крові» [135, с. 272].

Найпотужніший струмінь освоєння античної міфології характерний для творчості письменників-модерністів у кінці ХІХ – на початку ХХ століть: показовими щодо цього є твори О. Кобилянської, Лесі Українки, Олександра Олеся та М. Вороного. «Через модифікацію античних образів, – зауважує О. Турган, – письменники відтворювали свою модель і картину світу, вибудовували свій поетичний космос, ставили найактуальніші проблеми сутності людського буття, збагачували національну свідомість світовими темами» [119, с. 4].

У шкільній програмі (10 клас, для додаткового читання) передбачено вивчення драматичної поеми Лесі Українки «Кассандра», змістовою основою якої є античний міф про падіння Трої. Його художнє осмислення відтворено крізь призму переживань головної героїні – античної пророчиці Кассандри. Леся Українка використовує лише сюжетний стрижень грецького міфу (факт розгрому Трої ворожим військом) та будує на його основі самобутню історію про маловідому античну пророчицю. «Поетеса трансформує античний міф, – доводить О. Турган, – адже образ пророчиці стає у творі головним, набуває антропокосмічного звучання, автор описує не традиційний сюжет (драма Кассандри після взяття Трої, насилля Аякса над Кассандрою і загибель її від руки Клітемнестри й Егісфа), а вперше зображує пророчицю в найважчу годину її життя – в обложеної Трої» [119, с. 77-79]. Міфологічний складник драматичної поеми «Кассандра» – основа для осмислення її проблемно-тематичного та ідейного змісту.

Зверненням до античної тематики позначена й поезія М. Вороного, передбачена навчальною програмою для додаткового читання в 10 класі. Завдяки їй поет розкриває власні погляди на світ. Наприклад, у вірші «Ікар»

автор використовує античний сюжет про політ і падіння необачного Ікара для змалювання людського прагнення до світла й краси, до духовної окриленості. Поезія присвячена українському пілоту-випробувачу Левку Мацієвичу, який трагічно загинув у небі. Подвиг міфічного Ікара звеличує «першого українського літуна». Антична образність надає поезії глибокого філософського змісту та символічного звучання.

Отже, аналіз творів та чинних програм з української літератури для 9–11 класів дозволяє констатувати: загальна кількість художніх текстів із міфологічними структурами експліцитного типу налічує 33 одиниці. Серед них найчисленнішу групу становлять твори з міфологічними структурами біблійного походження – 14 (42, 4 %), 7 (21, 2 %) – твори зі слов'янським складником та з синкретичним складником, 5 (15, 1 %) – з античним компонентом. Ці висновки ілюструє схема 1. 1.

Схема 1. 1. Обсяги літературного матеріалу за походженням міфологічного складника.

Аналіз літературних творів шкільної програми дозволяє визначити основні закономірності використання експліцитно вираженого міфологізму в українській літературі. Варто підкреслити, що образність відповідного походження представлена на різних структурних рівнях літературного твору, виконуючи запрограмовану автором художню роль у межах кожного з них, зокрема:

1. Її можна ідентифікувати в мовній організації художнього тексту, що виявляється передусім в онімній площині (іменах, назвах міфічних істот, міфонімах, топонімах, просторових означеннях), а також у порівняннях, фразеологізмах, епітетах, символах, які мають міфологічне походження. Досить поширеним явищем є вираження міфологічного змісту в назвах літературних творів («Мойсей» І. Франка, «Кассандра» Лесі Українки, «Марія» Т. Шевченка, «Енеїда» І. Котляревського, «Сад Гетсиманський» Івана Багряного, «Різдво» Б.-І. Антонича та ін.). Такі заголовки дозволяють письменникам, з одного боку, започаткувати вираження певного важливого для них змісту, а з іншого – презентувати той художньо-образний простір, у межах якого створено авторську версію зображеного.
2. Аналогічну роль виконують уведені в художню канву легенди, оповіді або ж фрагменти міфічних текстів (голосінь, замовлянь чи ворожінь тощо). Вони допомагають усвідомити загальну образну концепцію твору відповідно до заданої міфологічної парадигми. Наприклад, плач-замовляння Ярославни («Слово о полку Ігоревім»), голосіння Палагни за померлим Іваном («Тіні забутих предків» М. Коцюбинський) указують на язичницько-слов'янський тип образності, а легенди про чудотворне самовідновлення церкви в Києві («Марія» У. Самчука), про Гетсиманський сад, Каїна і Авеля, Юду Іскаріотського («Сад Гетсиманський» Івана Багряного) – на християнську міфопоетичну парадигму.
3. Міфологеми-символи, залучені в текст, розкривають та увиразнюють міфологічну образність твору в межах певної міфопарадигми (земля – «Земля» О. Кобилянської, вода – «Зачарована Десна» О. Довженка, хрест – «Камінний хрест» В. Стефаника) або породжують різноманітні паралелі та алюзії між зображуваним у тексті та першоджерелом (Марія та ікона в романі У. Самчука «Марія», Анна та молитва у повісті О. Кобилянської «Земля» – своєрідні натяки на біблійні легенди про життя Богоматері; випробування Андрія Чумака, Голгофа, Юда в романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський» – паралель до страждань Ісуса Христа; розповідь про

блукання синів «сірих птахів» у романі-баладі Вал. Шевчука «Дім на горі» – алюзія до біблійної притчі).

4. Міфічні оповіді, легенди, вірування в художніх текстах використано як основу для авторського сюжету з метою:

- розбудови головної подієвої лінії твору: мандрі Енея й троянців на шляху до заснування Римської держави (поема «Енеїда» І. Котляревського), пошук ізраїльським народом обіцяної Богом землі під проводом пророка Мойсея (поема «Мойсей» І. Франка), останні дні земного життя та розп'яття Ісуса Христа (драматична поема «Одержима» Лесі Українки);
- підсилення конфлікту чи драматизму ситуації: між прагненням до єдності та чварами на руській землі (поема «Слово о полку Ігоревім»), між добром і злом у людській душі (оповідання «Ніч проти Івана Купала» М. Гоголя), між духовними й прагматичними потребами (повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського);
- створення різних сюжетно-композиційних елементів твору: наприклад, затемнення сонця (поема «Слово о полку Ігоревім») виконує роль зав'язки; пошук цвіту папороті (оповідання «Ніч проти Івана Купала» М. Гоголя) – кульмінації; похорони Івана (повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського), втеча Ігоря з полону за сприяння сил природи (поема «Слово о полку Ігоревім») – розв'язки; описи сходу й заходу сонця (роман «Марія» У. Самчука), використані в зав'язці та розв'язці твору, асоціюються з народженням і смертю головної героїні.

5. Особливу роль у художньому використанні експліцитного міфологізму посідає рівень образів-персонажів:

- літературні герої, що мають відповідне походження, часто виконують першочергову роль у тематичному наповненні літературного матеріалу, у вираженні його ідейного змісту, набувають універсального значення. Наприклад, Марія – символ материнства («Марія» Т. Шевченка), непорочної краси («Сікстинська Мадонна» І. Франка), важкої долі («Марія» У. Самчука), доброти («Я (Романтика)» Миколи Хвильового); Ісус Христос – символ

страждання («Сад Гетсиманський» Івана Багряного), любові до ближнього («Одержима» Лесі Українки); Прометей – символ нездоланності («Кавказ» Т. Шевченка).

- у творах простежуємо міфологемну однотипність, що дозволяє групувати персонажів (олімпійські боги в «Енеїді» І. Котляревського, лісові, водяні, хатні істоти в «Лісовій пісні» Лесі Українки, люди з надприродними здібностями (мольфар, відьма) у «Тінях забутих предків» М. Коцюбинського), виділяти цілі міфологічні комплекси (дім, ліс, озеро), які об'єднують навколо себе систему образів (озеро – Водяник, Русалка, Той, що греблі рве у «Лісовій пісні» Лесі Українки); дім – жінка, чоловік-птах, Хлопець (у «Домі на горі» Вал. Шевчука), взаємодія між якими зумовлює розвиток сюжету, перехрещення різних сюжетних ліній твору.
  - міфологеми-імена залучено для характеристики персонажів: портретної («дід схожий на Бога», «святий Феодосій більше скидався на батька» в кіноповісті «Зачарованій Десні» О. Довженка), психологічної (Гелена – Епіметея дочка і Медуза в драматичній поемі «Кассандрі» Лесі Українки, містичні здібності князів у поемі «Слові о полку Ігоревім»). Семантичне наповнення міфологеми-імені лаконічно характеризує персонажа за провідною рисою, розкриває його сутність.
6. Міфологічні структури використано для розбудови національної (поєми «Енеїда» І. Котляревського, «Мойсей» І. Франка, драматична поема «Кассандра» Лесі Українки) й загальнолюдської тематики («Давидові псалми» Т. Шевченка), для розкриття універсальних проблем на основі традиційних бінарних опозицій (добро – зло, світло – темрява, правда – брехня, духовне – матеріальне, високе – низьке).
  7. Міфологеми на позначення циклічних моделей часу (наприклад, повторення долі жінок у кількох поколіннях у романі-баладі «Дім на горі» Вал. Шевчука), трирівневого простору (наприклад, Олімп – земля – пекло в поемі «Енеїда» І. Котляревського), центру світобудови (дуб у драмі-феєрії «Лісова пісня»), Троя в драматичній поемі «Кассандра» Лесі Українки, хата в

кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка), притаманні міфологічному світобаченню, можуть визначати особливості хронотопу твору. Міфологічний хронотоп надає заявленим у творах ідеям універсальності, позачасовості, створює ефект неминучості й актуальності.

8. Міфологічні впливи сприяють жанроутворенню та взаємопроникненню літературних жанрів. Наприклад, молитва виникає як результат звернення до божественних сил («Злочинаючих спина...» Т. Шевченка); балада передбачає сюжетну взаємодію персонажів із потойбічними силами, фантастичні ситуації, зокрема перевтілення героїв («Тополя», «Причинна», «Лілея» Т. Шевченка); бурлескні твори – пародіювання міфічних сюжетів («Енеїда» І. Котляревського); літопису притаманна строкатість використаних джерел: легенд, апокрифів, біблійних оповідей, народних звичаїв та традицій («Повість минулих літ»); поема набуває жанрових різновидів (біблійно-філософська – «Марія» Т. Шевченка [114, с. 19], філософська – «Мойсей», «Смерть Каїна» І. Франка).

Проведений аналіз виявив трансформування традиційних жанрів: використання міфологічних структур, фантастичних елементів у драмі впливає на утворення жанру драми-феєрії («Лісова пісня» Лесі Українки), оперування символічним пластом міфологічного походження – жанр драматичного етюд («По дорозі в Казку» Олександра Олеся); залучення ідейно-стильових рис балади, зокрема містичності, зумовленої давніми віруваннями (чаклунством, жертвоприношенням), динамізму оповіді, співіснування міфу й реальності в романі утворює жанр роману-балади («Дім на горі» Вал. Шевчука).

Залучення в літературну творчість міфічного сюжету у формі пісні може сприяти взаємопроникненню літературних родів. Наприклад, драматична за змістом пісня про Гриця, який помер від приготованого коханою трунку, стає сюжетною основою для повісті «В неділю рано зілля копала» О. Кобилянської. Міфологічний складник (легендарна історія кохання, яке під впливом замороженого зілля обертається трагедією) надає епічній оповіді рис лірики та драми.

9. Особливості використання міфологічних структур указують на певний стиль: літературі бароко властиві містичність та символічність; для романтизму притаманне звернення до християнської (поема «Марія» Т. Шевченка) і язичницько-національної міфології (балади «Причинна», «Тополя» Т. Шевченка); модернізм активно використовує античні й біблійні сюжети для розбудови національної проблематики й творення авторського міфу (поема «Мойсей» І. Франка, драматична поема «Кассандра» Леся Українка, поезія «Ікар» М. Вороного); необароко відзначається потягом до ірраціонального, містичного, зверненням до притчових мотивів і символів (роман-балада «Дім на горі» Вал. Шевчука); у постмодернізмі міфічні сюжети й символи стають кодами тексту, засобами художньої гри з читачем (повість «Казка про калинову сопілку» О. Забужко).

1.3. Психологічні особливості опрацювання експліцитних міфологічних структур художніх творів учнями старшої школи

Сприймання та розуміння літературного твору – одна з провідних тенденцій вивчення проблеми читання в психології та методиці навчання літератури. У психології сприймання літературного твору відносять до творчого художнього сприймання, під яким розуміють складний когнітивний процес, що включає в себе інтерпретацію та осмислення прочитаних даних (Н. Медведева [72]). Уважаємо, що цілеспрямоване тлумачення міфологічних структур допомагає зробити літературні твори більш усвідомленими для учнів. Учені А. Коваленко, М. Петриняк доводять: «Зрозуміти художній текст – означає зрозуміти задум автора, сприйняти його цінності, мотиви та інтенції, тобто здійснити акт смислорозуміння» [56, с. 19]. Тому завдяки врахуванню психологічних особливостей старшокласників та забезпеченню декодування міфологічної образності твору можна створити ефективну систему якісного опрацювання навчального матеріалу.

Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу має враховувати наукові праці з вікової та педагогічної

психології (Г. Костюка, М. Папучі, М. Савчина, О. Скрипченка, М. Долинської, О. Щотки), дослідження специфіки покоління центеніалів (Л. Коростіль, О. Матвійчук, І. Терещенко), розвідки, присвячені проблемам сприймання учнями літературних творів (А. Градовського, Л. Жабицької, А. Усатого, В. Халіна).

Період розвитку учнів старшої школи (14–16 років) у віковій психології відноситься до підліткового віку (11–14 років) та періоду ранньої юності (14–18 років) [22; 23; 88; 136]. Характерною особливістю учнів цього віку, як підкреслює Г. Костюк, є прагнення до мислительної діяльності, що проявляється в інтересі до навчальних завдань: «Підлітків приваблюють твори художньої літератури, які ставлять серйозні питання життя людини, її діяльності, взаємин з іншими людьми і спонукають думати над ними, співпереживати» [22, с. 197]. Саме теоретичне мислення, наголошує О. Щотка, є основою характерного для учнів цього віку інтересу до філософських, релігійних питань та потребою в осмисленні вічних проблем буття, що впливає на оформлення світогляду [136, с. 27].

Продуктивними передумовами засвоєння міфопоетики літературного твору є активний розвиток у старшокласників світогляду й переконань, теоретичного й абстрактно-логічного мислення, становлення «метакогнітивних інтелектуальних умінь» (Р. Стернберг), що визначають як вміння управління вищого порядку, завдяки яким предметом аналізу стають власні думки, людина здатна формувати стратегії обробки інформації, планувати та приймати рішення [136, с. 28]. Міфологічна образність та її індивідуальні модифікації у творчості різних письменників виступають основою для роздумів над універсальними ідеями світобудови, що виникли як результат міфомислення. Необхідно також орієнтуватися на інтелектуальну готовність учнів вирішувати логічні проблеми, абстрактно мислити та узагальнювати як психологічну базу для формування вмінь і навичок знаходити експліцитно виражену міфологічну образність, давати їй оцінку, визначати її художню роль, зіставляти міф та художню структуру літературного тексту.

Сприйняти та адекватно оцінити використану автором міфологічну образність – складний інтелектуальний процес. Він вимагає залучення уваги, сприймання і пам'яті. Щоб усвідомити значення окремих міфологем, зміст вставних міфів, легенд, обрядів та звичаїв, учень повинен спочатку уявити міфічні образи, часові та просторові реалії, а потім їх осмислити. Запорукою успішного виконання таких завдань є відтворювальна уява, образне, логічне та понятійне мислення, здатність до абстрагування та узагальнення. Отже, під час опрацювання міфологічного компоненту твору задіяно широке коло психологічних процесів. Головне, що це під силу старшокласникам, адже у підлітків, зауважує Г. Костюк, зростають можливості спрямовувати увагу на абстрактні об'єкти, підвищується рівень абстрагування й узагальнення, формуються системи прямих і зворотних логічних операцій, міркувань і умовиводів, що стають більш свідомими, обґрунтованими, логічно досконалішими [22, с. 185-190].

Слід також урахувати думку методиста А. Градовського, який, досліджуючи проблему сприймання художнього твору учнями, наголошував на важливості понятійного мислення під час сприймання, завдяки якому читач «оперує абстракціями й узагальненнями, зафіксованими у знаках і знакових системах» [31, с. 7]. Вікові особливості розвитку учнів старшої школи дозволяють виконувати поставлені завдання. Крім того, використання на уроках проблемних запитань під час аналізу міфологічного складника в художніх текстах сприяє розвитку потенційних можливостей старшокласників, задоволенню їхніх базових вікових потреб у вираженні власної думки, що сприятиме реалізації одного з головних завдань розвитку особистості в період «наближення до дорослості» або ж ранньої юності (М. Папуча [88, с. 13] про дітей віком 15–17 років), які навчаються у старших класах ЗЗСО) – підготовки до життєвого самовизначення.

Серед головних новоутворень старшокласників є самопізнання, пов'язане з «кризою ідентичності» (Е. Еріксон) – дослідження себе, відкриття соціальної дійсності, у якій доведеться існувати, пошуки свого місця у світі, власної

індивідуальності. Одним з найефективніших засобів самопізнання, який виокремлює М. Папуча, є поглиблене вивчення внутрішнього світу героїв художніх творів. «У художньому творі, – пише М. Папуча, – автор зашифровує внутрішні переживання в особливі структури – символи (міфологічні структури в тому числі – Ю. С.) ... Проникнення в сутність твору передбачає нелегку внутрішню роботу по розкодуванню символів. Це дуже складний процес, психологічною сутністю якого є постановка питань до твору про самого себе, і подальший пошук відповідей» [88, с. 39-40]. Самоаналіз і світосприйняття як провідні напрямки самопізнання учнів старших класів поступово переростають у підготовку до життєвого самовизначення. Таку ситуацію вікового розвитку доцільно використати і в процесі осмислення авторської міфотворчості. Аналіз ціннісно-сміслових пріоритетів у системі міфопростору, на нашу думку, актуалізує розвиток юнацької самосвідомості, сприяє становленню їхніх моральних життєвих орієнтирів. Особистісно значущими для учнів 9–11 класів можуть стати завдання такого змісту:

«Аргументуйте сумніви юного Лукаша у виборі своєї долі: Мавка й Килина» (до уроку за драмою-феєрією «Лісова пісня» Лесі Українки),

«Знайдіть художні фрагменти, у яких Кассандра осмислює своє призначення у світі. Визначте її життєву позицію. Проаналізуйте уявлення героїні про себе й світ у міфологізованій реальності» (до уроку за драматичною поемою Лесі Українки «Кассандра», профільний рівень).

Крім того, постановка подібних завдань створює важливі педагогічні умови для підсилення навчально-пізнавальних мотивів щодо вивчення української літератури, адже передбачає усвідомлення учнями тісного зв'язку поведінки героїв із сенсом життя, умінням приймати важливі рішення. Також запропоновані завдання сприяють запуску «механізму емоційної ідентифікації з образом-персонажем твору» (Т. Шаповал), який полягає в тому, що учень може сильно прагнути бути схожим на якусь людину – еталон. Іноді він формує в собі риси свого ідеалу [132, с. 5].

Зауважимо, що в контексті дослідження поставленої проблеми важливим чинником є психологічні особливості молодого покоління Z, що поступово заміщує ряди учнів 9–11 класів. До покоління Z належать діти, народжені в цифрову епоху, у якій Інтернет-середовище суттєво впливає на розвиток особистості. Для України цей період починається з 2000-х років. Тобто сучасні підлітки та юнаки віком 14–16 років – представники покоління Z, або ж центеніали.

Слушною є порада В. Уліщенко, яка вивчала особливості організації навчання літератури учнів – представників покоління Z, звернути увагу на такі риси центеніалів:

- «потребу візуалізації навчальної інформації;
- кліпове мислення (часто перемикають увагу, бо потребують значно менше часу на прийняття рішення) та здатність до вирішення декількох проблем одночасно;
- налаштованість на інтердисциплінарний підхід;
- налаштованість на ефективну роботу в гетерогенному середовищі;
- відчуття дефіциту уваги з боку дорослих та однолітків, надання переваги інтернет-спілкуванню;
- високий рівень відповідальності та самоорганізації (якщо це стосується самостійного набуття нових знань і вмінь);
- уміння критично оцінювати інформацію та виокремлювати необхідні факти;
- адаптованість до реклами й рекламної продукції;
- універсальність, якість, мінімалізм в одязі та їжі;
- прагнення до стабільності, самореалізації та успішної кар'єри» [125, с. 113].

Ураховуючи динаміку розвитку психічних процесів центеніалів, учені радять педагогам організовувати представникам цього покоління можливості для активного пізнання – спостерігати, порівнювати, установлювати предметні зв'язки. Позитивними є висновки психологів про те, що це покоління об'єднує чимало обдарованих дітей, дітей із добре розвинутим мисленням, зокрема образним, «вони швидко засвоюють нові знання, великі обсяги інформації їм

під силу» [71, с. 36]. Однак діти цифрового покоління характеризуються кліповою увагою, їм, як зауважує О. Матвійчук, складно зосередитися, щоб вивчити новий матеріал. Тому «зетам» необхідна мотивація на виконання будь-якої роботи, усі завдання слід формулювати чітко та детально. Щоб вони працювали результативно, потрібно давати творчі завдання та часто змінювати види діяльності. Дієвим буде інтегрування різних напрямків роботи [71, с. 37]. Фахівці також радять «добре структурувати навчальний процес, візуалізувати інформацію, спілкуватися усно, забезпечити зворотний зв'язок» [58, с. 84], «використовувати різні прийоми активізації уваги на уроці» [131, с. 45].

Розглянуті розвідки переконують у необхідності використання широкого спектру традиційних та інноваційних видів навчальної діяльності на уроках літератури під час вивчення творів із міфологічним компонентом, що орієнтуватимуть на пошук у творі міфологічних елементів (міфологем, сюжетів, образів, мотивів, вставних міфів, легенд, описів обрядів та звичаїв), їх зіставлення з першоджерелом (античним, біблійним чи слов'янським міфом) та осмисленням ролі в авторському тексті й творчості письменника. Сучасні учні підліткового та юнацького віку потребують залучення в навчальний процес бесід, обговорень дискусійних питань, змін групової, індивідуальної, сумісної та самостійної видів робіт, виконання творчих завдань.

Закономірності сприймання літературних творів старшокласниками, за твердженням А. Усатого, залежать від попереднього досвіду учнів, на який треба зважати під час організації навчальної діяльності. Використовуємо пораду методиста «враховувати досвід і знання учнів задля забезпечення ґрунтовного засвоєння навчального матеріалу» [127, с. 16]. Важливо виділити базові знання старшокласників із предметів «Зарубіжна література», «Історія України» та «Всесвітня історія» про найвідоміші міфи античності, біблійні легенди та притчі, власне українські давні вірування та обряди як важливу методичну засаду вивчення експліцитної міфологічної образності художніх творів на уроках української літератури в 9–11 класах. Це допомагає

систематизувати одержані знання та розширити їх шляхом збагачення новими, розвивати вміння раціонально використовувати їх у практичній діяльності.

Отже, урахування таких вікових особливостей учнів 9–11 класів, як розвиток абстрактно-логічного й теоретичного мислення, розширення світогляду, здатність до узагальнення та схильність до філософствування, є сприятливими чинниками в процесі створення ефективної методики експериментального навчання. Необхідними педагогічними умовами її забезпечення є розроблення проблемних завдань, бесід, обговорень дискусійних питань, змін групової, індивідуальної та самостійної форм робіт, виконання творчих завдань. Визначені психологічні та педагогічні чинники сприятимуть задоволенню потреб старшокласників у вираженні власної думки й розвитку юнацької самосвідомості.

1.4. Стан вивчення творів із міфологічними структурами в сучасній школі

Розв'язування поставленої проблеми в шкільній практиці дає можливість науково обґрунтувати методику вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу в 9–11 класах. Із цією метою було виконано такі завдання:

- проаналізовано Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, шкільні програми та підручники з української літератури для 9, 10 та 11 класів;
- опрацьовано публікації у фахових виданнях;
- проведено спостереження за навчальним процесом, зокрема анкетування вчителів та учнів.

Головним орієнтиром дослідження стало визначення підходів, принципів та методів опрацювання творів із міфологічною образністю та їх оцінка крізь призму системи знань, умінь та навичок, якими повинні оволодіти учні (див. с. 101–102).

Зміст літературної освіти, відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти України 2011 року, передбачає встановлення зв'язків між літературою та міфологією. Серед вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, котрі включено в компаративну та культурологічну лінії, є вміння виявляти специфіку відображення міфологічних і фольклорних, а також традиційних (вічних) тем, сюжетів, образів, мотивів у літературному творі (спадщині письменника), визначати фольклорну й міфологічну основу художніх текстів, їхній зв'язок із розвитком філософської думки, релігії, національно-культурними особливостями народів (регіонів, країн) [41]. Проте у Державному стандарті базової середньої освіти України 2020 року, призначеному для учнів, які навчаються за програмами 12-річної повної ЗСО з 01. 09. 2022 року, зазначені вище вимоги не прописані у частині мовно-літературної освіти [42]. Недостатню увагу до вивчення взаємозв'язків літератури і міфології вважаємо невиправданою, оскільки це звужує можливості забезпечення визначених цим же документом таких орієнтирів базової середньої освіти, як «формування в учнів поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій» [42]. Адже міфологія є невід'ємним елементом української національної культури. Підтвердженням цього є численні наукові напрацювання учених-міфологів, етнографів, фольклористів, літературознавців, як-от: «давньоукраїнська міфологія зароджувалася й утверджувалася разом із зароджуванням і утвердженням давньоукраїнської державності» [91, с. 15]; «до світогляду українців увійшли вірування та уявлення багатьох поколінь, які жили на території сучасної України й належали до різних племен та археологічних культур... слов'яни залишили відлуння своїх вірувань у тому багатогранному комплексі, який ми нині зevamo українською традиційною культурою» [46, с. 5]; «у духовній скарбниці українського народу одне з чільних місць належить міфорелігійному світоглядові» [25, с. 622]. Зважаючи на те, що Державний стандарт базової середньої освіти України 2020 року розроблений тільки для 5–9 класів у контексті становлення Нової української

школи, пропонуємо у його логічному продовженні для 10–12 класів відобразити необхідність вивчення взаємозв'язків між літературою і міфологією, акцентувати увагу на опрацюванні міфологічної образності літературних творів.

Ступінь реалізованості названих вимог визначено шляхом аналізу шкільних програм та підручників, проведення констатувальних зрізів. Мета такого аналізу – оцінити системність формування теоретичних знань та умінь роботи з експліцитно вираженим міфологічним складником літературних творів. Особливу увагу надано обсягу та змісту теоретичної інформації, практичним завданням для учнів.

Зауважимо, що вивчення художніх творів відповідної категорії охоплює весь шкільний курс української літератури, а чинні програми передбачають поступовість вивчення міфологізму у творчості українських письменників. Починаючи з 5 класу, школярі засвоюють наріжні поняття («міф», «літопис», «балада» та «притча»), знайомляться з відповідними зразками художніх текстів. Це слугує основою для подальшого осмислення літературного матеріалу в старшій школі. Тому курс літератури для 5–8 класів доцільно розглядати як підготовчий, початковий етап у вивченні творів з експліцитно вираженим міфологізмом. Значний методичний внесок на даному етапі належить Н. Волошиній, яка здійснила підбір програмових текстів української міфології для учнів 5 класу [26]. Чинні програми для основної школи [83] та Нової української школи [79; 80] передбачають ознайомлення учнів як із першими зразками власне міфічних творів (міфами й легендами під час вивчення теми «Українські міфи та легенди», 5 клас [79]; тематичного розділу «Міфи прадавньої України», 6 клас [80]), так і з творами з міфологічною складовою (повістю «Захар Беркут» І. Франка, баладою «Тополя» Т. Шевченка, 7 клас). Крім того, цей етап передбачає засвоєння знань з теорії літератури, зокрема формування понять про жанри («міф», «фольклор», «легенда», «календарно-обрядові пісні» й «притча») та про виражальні засоби мови («порівняння», «метафора», «символ»), характерні для міфопоетики.

Отже, початковий етап забезпечує базові знання та вміння, які сприяють розумінню творів, написаних у різних міфопоетичних парадигмах. Саме тут відбувається закладення первинних знань для подальшого осмислення старшокласниками художніх текстів.

У 9–11 класах навчальними програмами [83] передбачено текстуальну роботу з художніми творами, що містять експліцитно виражені міфологічні структури різного походження (визначення цих структур унаочнено в таблиці 1.2. у Додатку В). Вимоги до вивчення літературного матеріалу залежать від стандартного чи профільного рівнів. Проте в усіх випадках основний матеріал залишається здебільшого незмінним. Його розподілено на оглядові й монографічні теми (скажімо, баладу «Причинна» Т. Шевченка вивчають оглядово для рівня стандарту й текстуально – для профільного рівня, 9 клас). Ознайомлення з деякими творами запропоновано на варіативній основі («Ісаїя. Глава 35» або «Злоначинающих спина...» Т. Шевченка, 9 клас). Програмова рубрика «Теорія літератури» охоплює важливі для інтерпретації матеріалу теоретико-літературні поняття, як-от: під час вивчення поеми «Енеїда» І. Котляревського передбачено засвоєння терміна «алюзія», до циклу «Давидові псалми» Т. Шевченка – «псалом», до поезії Б.-І. Антонича – «міфологізм» та «асоціативність». Аналізуючи програмовий матеріал, спостерігаємо поступове ускладнення та деталізацію понять. Наприклад, ознайомлення з визначенням «бароко» вперше відбувається у 9 класі, а в 11 класі передбачено його поглиблене засвоєння разом із термінами «притчевість» і «символічність» під час вивчення роману-балади Вал. Шевчука «Дім на горі» (профільний рівень). Термін «балада» вводять під час вивчення ранньої творчості Т. Шевченка (7 клас), повторно – під час опрацювання усної народної творчості (9 клас) і поглиблено – в 11 класі під час вивчення балад І. Драча. Крім того, розгляд монографічних тем передбачає формування поняття про фольклорні, міфологічні, біблійні мотиви, сюжети та образи. Наприклад, фольклорні мотиви, символічно-міфологічні образи та їхнє значення дев'ятикласники засвоюють під час вивчення поеми «Слово о полку Ігоревім»; біблійні мотиви –

під час ознайомлення з поезією Т. Шевченка після заслання. У 10 класі вчителі мають навчити учнів розкривати фольклорно-міфологічну основу драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», а в 11 класі – виявляти міфологічні та архетипні образи в поезії Б.-І. Антонича, демонологічні мотиви, майстерність у використанні біблійних і народних легенд у романі-баладі Вал. Шевчука «Дім на горі». Серед ключових компетентностей, визначених у шкільній програмі, названо вміння «виявляти зв'язок літератури з філософією, міфологією, фольклором» [83]. Їх формування можливе на заняттях з вивчення літератури рідного краю, де передбачено тему «Народні звичаї та обряди у творчості письменників-земляків» (9 клас, I семестр).

Отже, вивчення змісту шкільних програм, засвідчує, що розгляд міфологічного складника художніх творів переважно зосереджено на характеристиці образів-персонажів, аналізі основної сюжетної лінії, засвоєнні знань про жанрові та стильові особливості програмових творів. На нашу думку, продуктивним буде комплексний підхід, який спрямує навчальну діяльність на дослідження особливостей експліцитного міфологізму на сюжетному, композиційному, образному, мовному, проблемно-тематичному, жанровому, стильовому та інших рівнях твору.

На практичну реалізацію поставлених чинними програмами завдань націлені сучасні підручники з української літератури для 9–11 класів. Варто зазначити, що їх укладено з урахуванням історико-хронологічного підходу. Традиційно провідним методом є аналіз: у підручниках розглядають сюжет, тему, ідею, проблематику творів та систему образів-персонажів. У цьому контексті мають місце й міфологічні елементи. Виклад матеріалу побудовано відповідно до загальнодидактичних принципів, серед яких виділяють:

- принцип науковості (підручники містять інформацію з новітніх досліджень літературознавців про міфопоетичні особливості творчості письменників);
- принцип проблемності (скажімо, у підручнику для 9 класу за редакцією Л. Коваленко (2017 рік) створено рубрики, котрі спонукають до роздумів, наприклад: «Поміркуйте, чи назва «Плач Ярославни» відповідає її змісту.

Порівняйте терміни плач (голосіння) і молитва»; у підручнику для 9 класу за редакцією О. Міщенко (2017 рік) аналіз матеріалу побудовано у формі діалогу за питаннями евристичного характеру);

- принцип наочності (в аналізованих підручниках з української літератури переважає умовно-схематична наочність. Наприклад, подано схему про джерела літопису «Повість минулих літ», у якій виокремлено народні легенди та перекази, матеріали Біблії, апокрифи, звичаї та традиції; порівняльну таблицю «Ренесанс – Бароко», де вказано на містичність і символічність літератури бароко).

Як бачимо, проаналізовані сучасні підручники з української літератури для 9 класу [76; 123] містять достатньо інформативний теоретичний матеріал про міфологічний складник творів, цікаві ілюстративні доповнення (схеми, таблиці, репродукції картин та ілюстрації), а також комплекс завдань різноманітного характеру для самостійної роботи учнів.

У підручнику для 9 класу О. Міщенко [76] міфологічний складник розглянуто здебільшого в контексті жанрових особливостей твору. Наприклад, ґрунтовним є теоретичний матеріал про баладу, її жанрові трансформації. Крім того, у рубриці «Пам'ятаймо» наголошено на використанні в баладах міфічних мотивів, принципу тріади, перетворення, а також розкрито спорідненість із жанром голосіння, згадано баладу «Тополя» Т. Шевченка. Ключові поняття з теорії літератури подано в обов'язковій для опрацювання рубриці «Ваш літературознавчий словничок». Проте, варто зауважити, що в підручнику обов'язкові та додаткові блоки не містять конкретних завдань і запитань, які стосуються міфічної основи проаналізованих балад, тому автору доречним було б розробити такі вправи.

У підручнику для 9 класу за редакцією В. Пахаренка [90] експліцитний міфологізм творів висвітлено в руслі самобутності української літератури, як невід'ємний складник національного художнього мислення, використання якого залежить від ментальних рис українців. Доречно простежено зв'язки української літератури з міфологією: зокрема, подано детальні опорні схеми,

як-от: «Чуттєво-мисленнєве дерево» [90, с. 15], «Структура національного характеру» [90, с. 20], у яких виокремлено особливий зв'язок із землею, магічне мислення, релігійність, що зумовило виникнення цілого пласту усталених символів, легенд, обрядів; вичерпно розкрито матеріал про трансформацію античних міфологічних вірувань [90, с. 50-51]; про зміст біблійних оповідей [90, с. 58-66]. У зазначеному аспекті – виявлення наріжних рис національного письменства – представлено міфологічні структури у творах Г. Сковороди (релігійність), М. Гоголя (магічне мислення), І. Котляревського (народність), Т. Шевченка (релігійність, символобачення). Однак під час викладу теоретичного матеріалу міфологічний складник ураховано не на кожному рівні твору. Зокрема, досить вичерпно проаналізовано жанрово-стильові особливості ліричних і прозових творів Г. Сковороди, поеми «Енеїда» І. Котляревського, а також балад та поем Т. Шевченка. Особливо акцентовано увагу на сюжетності (стисло перелічено події міфічного походження в «Повісті минулих літ», пояснено біблійну основу переспівів Г. Сковороди та Т. Шевченка «Ісаїя. Глава 35», «Марія»), розкрито ідейно-тематичний зміст (добір легенд для вираження головної ідеї «Повісті минулих літ», образи Прометея та орла використано для розкриття головної ідеї поеми «Кавказ» Т. Шевченка, легенда про життя Богоматері в аспекті еволюції теми жінки у творчості Кобзаря).

Недоліком розроблених завдань для осмислення міфологічних структур твору вважаємо те, що вони мають переважно репродуктивний характер, а для осмислення теоретичного матеріалу в підручнику запропоновано тільки творчі завдання або додаткові рубрики «Консультація», «Теорія літератури». Основна частина завдань спрямована тільки на повторення вивченого в попередніх класах [90, с.50-51].

Навчальний матеріал для 10 класу представлено в підручниках за заг. ред. Г. Семенюка [124]. Значний за обсягом теоретичний матеріал містить і відомості про міфічну першооснову творів, зокрема поеми «Мойсей» І. Франка, драматичної поеми «Одержима» Лесі Українки, розкрито міфічний образ землі в повісті О. Кобилянської «Земля». Продуманими є завдання на встановлення

мистецьких взаємозв'язків, для обговорення паралелей між творами та їхньою презентацією в живописі, опері та кіно. Однак знання про міфологічну образність творів в аналізованому підручнику не підкріплено практичними завданнями для їх аналізу. Скажімо, у рубриці «Поміркуйте» знаходимо поодинокі приклади запитань: «Що зближує образ українського хлібороба з міфологічним Сізіфом?» [124, с. 270], «Який новий смисл вклала авторка «Одержимої» в трактування відомого біблійного сюжету?» [124, с. 304]. Таких завдань не достатньо для повноцінного осмислення міфологічного складника творів. Так само в підручнику з української літератури для 10 класу за редакцією О. Авраменка та В. Пахаренка [1] лише до деяких текстів запропоновано відповідні завдання репродуктивного характеру: «Пригадайте біблійну історію про Каїна», «Поясніть основні образи-символи в повісті «Земля». Позитивним є встановлення зв'язків між творами «По дорозі в Казку» Олександра Олеся та «Мойсей» І. Франка на міфологічному рівні, розгляд ідейного навантаження повісті «Земля» О. Кобилянської через міфологему землі.

Результати аналізу критичних статей підручника для 11 класу за редакцією Мовчана Р. В. та Авраменка О. М. [77] засвідчують поверхневність висвітлення теоретичного матеріалу про міфологічну образність, адже їхні автори акцентують увагу на деяких аспектах її функціонування. Так, описано ознаки міфологізму в ліриці Б.-І. Антонича та барокові риси в романі-баладі Вал. Шевчука «Дім на горі». Коментарі до творів акцентують увагу учнів на проблемно-тематичному та ідейному наповненні творів, але роль міфологічного компонента висвітлено частково. Так, у підручнику передбачено завдання для оволодіння знаннями про міфологічні структури, наприклад: «Дослідити, як поєднано язичницьке й християнське в поезіях «Автопортрет», «Різдво» [77, с. 160]; «Як ви розумієте міф про дім на горі?» [77, с. 323]. Однак такі завдання не орієнтують одинадцятикласників на дослідницьку роботу та формування навичок аналізу міфологічного компонента твору.

Отже, проаналізувавши підручники з української літератури для учнів 9, 10, 11 класів, можемо зробити такі висновки:

1. Теоретичний матеріал у цих навчальних книгах охоплює виразно представлену міфологічну образність, у ньому розкрито зміст ключових символів міфологічного походження, пояснено міфічну основу сюжету, з'ясовано її походження. Це позитивно впливає на пізнавальну діяльність учнів, адже спонукає їх аналізувати прочитане, зіставляти використані письменником міфологічні компоненти, шукати аналогії, узагальнювати.
2. Поданий у підручниках теоретичний матеріал навчає виявляти жанрові та стилеві елементи творів із міфологічними структурами, розпізнавати в них міфологеми-символи, виокремлювати провідні з них, пояснювати використані автором міфологічні одиниці в контексті провідного стилю його творчості.
3. Завдання, спрямовані на осмислення міфологічних структур творів різних письменників, подано в методичних блоках підручників, але вони зовсім не спрямовані на формування дослідницької уваги до міфологічного компонента текстів. Тому пропонуємо доповнити їх відповідними завданнями.

Методична думка щодо вивчення творів із міфологічною образністю представлена й у фахових публікаціях: наукових статтях та методичних розробках уроків учителів-словесників. Джерельною базою для словесників-практиків є низка матеріалів у журналах «Українська мова і література в школах України» («Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах»), «Українська мова і література в школі», «Дивослово», «Українська література в загальноосвітній школі», «Слово і час», газетах «Українська мова та література», «Вивчаємо українську мову та літературу» за період 2000–2020 років.

Проаналізовані статті містять значну кількість розроблених уроків з вивчення означеної групи творів, проте в них охоплено не всі тексти. Найбільше розвідок присвячено дослідженню фольклорної основи повісті

М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» та драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Наприклад, до вивчення першого твору автори статей пропонують різні підходи: урок-культурологічне дослідження (Г. Демчук [40]), урок-заочна мандрівка (Н. Логвиненко [67]), уроки компаративного аналізу (А. Гурдуз [36]), дослідження міфологічного світобачення персонажів (Ю. Бондаренко [14]). Проте запропоновані матеріали не містять цілісної характеристики міфологічних структур повісті, акцентують увагу тільки на окремих елементах: обрядах, міфологічних уявленнях про дійсність, деяких епізодах взаємодії реального й міфологічного світів. Уважаємо, що міфологічний компонент (образи, вставні легенди, взаємодію між персонажами, фрагменти обрядових дійств) доцільно повністю залучати до цілісної оцінки змісту повісті.

Недостатньо розкрито й потенціал міфологічної системи драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Так, Л. Мірошніченко [74] та В. Прокіп [97] основну увагу приділяють образній системі драми-феєрії, О. Сабітова [101] – символіці окремих її елементів, В. Баранов [4] та С. Гулакова [34] – розкриттю теми прагматичного й піднесеного начала в житті людини. Жоден матеріал не містить цілісного аналізу міфологічного компонента «Лісової пісні» та осмислення його ролі в контексті твору.

По-різному підходять учителі-практики й до аналізу біблійної, античної та слов'янської міфологічної образності. Скажімо, низка публікацій націлена на вивчення біблійних сюжетів, мотивів та образів у творах Т. Шевченка (Н. Бондаренко [14], О. Варенікова [19]), І. Франка (Ю. Бондаренко [17], С. Зубелевич [50], Н. Ісак [51], В. Молчанова [82], О. Сердюк [104]), О. Кобилянської (Г. Могильницька [78], Г. Шевченко [134]), Лесі Українки (Л. Масенко [70]), Миколи Хвильового (Ф. Штейнбук, О. Вісич [137]). Важливими є публікації Л. Удовиченко [120; 121] про вивчення християнських образів на уроках зарубіжної літератури. Учена підкреслює, що християнські образи належать до «вічних образів». Наприклад, образ Ісуса Христа популярніший у світовому мистецтві, ніж «вічні образи» Прометея й Одиссея. А

європейське мистецтво пронизане біблійними сюжетами. Тому в центрі розгляду християнських образів (Каїн, Авель, Ісус, Марія, Іуда тощо) має бути тип як художнє узагальнення їхнього характеру, бо вони «набули незвичайної смислової місткості, символічного значення і стали узагальненням людського типу, визначенням світовідчуття, великих життєвих конфліктів [120, с. 59].

Значно менше статей присвячено вивченню античної образності, зокрема розвідки О. Єременко [44], О. Іщенко [52] та Г. Подопрігорової [92]. Публікації з вивчення питань синкретизму міфологічних елементів у творах шкільної програми майже відсутні. Вагомого значення набуває дослідження Т. Рудюк та О. Капленко [100], присвячене шкільному вивченню поетичної міфотворчості Б.-І. Антонича, у якому науковці надають такі методичні рекомендації: «ключовою змістовою особливістю поезій автора для розгляду на уроках має бути міфологізм як визначальна світоглядна риса поета; залучення наукових досліджень, які дозволяють розкрити зміст ключових міфологем, використаних Б.-І. Антоничем; серед основних видів роботи на уроці повинні бути спостереження, інтерпретація, осмислення художньої ролі авторських міфообразів» [100, с. 153].

Слід зазначити, що в аналізованих статтях міфологічні структури не використано як основу в процесі застосування провідного на уроці шляху аналізу твору. Їх залучають фрагментарно під час подієвого, проблемно-тематичного чи пообразного аналізу. Вдалою, на наш погляд, є спроба застосувати мовно-образний аналіз Г. Шевченко [134] у процесі опрацювання біблійних мотивів у повісті О. Кобилянської «Земля». Дослідниця детально аналізує ключову міфологему «земля» в мовній структурі твору, використовуючи зіставлення з Біблією. Помітним є той факт, що автори публікацій залучають міфологічні першоджерела для пояснення центральних образів, ідей і символів твору. Наприклад, для тлумачення образу матері в поемі Миколи Хвильового «Я (Романтика)» (Ф. Штейнбук, О. Вісич [137]), християнської символіки в новелі В. Стефаніка «Камінний хрест» (Т. Яценко [141]).

Серед основних видів робіт на уроках переважають різноманітні презентації, робота в групах за випереджувальними завданнями, опрацювання схем, пояснення вчителя. Як бачимо, словесники зміщують акцент із роботи над текстом твору на організацію нестандартних форм: уроку-провокації, уроку-прес-конференції, уроку-культурологічного дослідження чи уроку-заочної мандрівки. Такий підхід, на нашу думку, може сприяти поверхневому розумінню художньої ролі міфологічного складника твору, адже не вимагає від учнів ретельної текстуальної роботи під час осмислення навчального матеріалу.

Важливого значення набувають методичні спроби використовувати елементи міфопоетичного аналізу в процесі вивчення творів з міфологічним складником. Подані в публікаціях Ю. Бондаренка [15; 16], А. Гурдуза [38], Г. Шевченко [134] матеріали є цінним методичним надбанням, яке сприяє розробці нової ефективної методики опрацювання творів з експліцитним міфологізмом.

У методичних напрацюваннях піднімається питання шкільного вивчення української автентичної міфології. Учена-методист Н. Волошина забезпечила вивчення міфологічних текстів національної літератури за авторським підручником для 5 класу, який містить міфи і легенди давньої України [26]. На основі вивчення національної автентичної міфології Н. Логвиненко розробила програму факультативу «Сучасне українське фентезі» для учнів 8–9 класів [67]. Окремим аспектам вивчення української міфології в деяких творах української літератури присвячені дослідження В. Пустовіт [99], С. Вірсти і Т. Жалко [24]. На вивченні українських народних міфів в межах інтерсуб'єктного навчання акцентувала увагу В. Уліщенко. Вона пропонує розглядати міфи як складові національної культури, аналіз яких спрямовує на усвідомлення ментальних цінностей етносу. Ефективними є завдання з опрацюванням етнокультурних маркерів і словникова робота над текстами [126, с. 174-180]. Зазначені напрацювання можуть бути оцінені як окремі часткові спроби розкрити теми, дотичні до нашого дисертаційного дослідження.

Значний внесок у дослідженні теми дисертаційного дослідження належить ученій Г. Бійчук [9], яка актуалізувала питання вивчення архетипів національного підсвідомого засобами художнього слова на прикладі творчості Т. Шевченка. Однак методистка пропонує розкрити поняття національного характеру за допомогою імпліцитного міфологізму – через архетипи, що формують самобутній образ психічного життя нації (душі, матері, мудрого старого, землі, хати, хлібороба тощо). Прочитати їх можна через національну символіку, використану письменником у художніх творах.

Отже, аналіз науково-методичних публікацій підтвердив, що вчителі-практики розуміють важливість залучення міфологічного компонента твору під час його вивчення та намагаються застосовувати цей підхід на уроках української літератури. Однак зміст розглянутих матеріалів свідчить про низку невирішених проблем: матеріали публікацій не орієнтують учасників навчального процесу на активізацію знань про художній міфологізм, його місце в літературному напрямку, стилі, творчості конкретного письменника та авторському тексті; не спрямовують учителів на формування в старшокласників спеціальних умінь і навичок роботи з міфологічною образністю твору, необхідних для повноцінного розуміння художнього твору; не утворюють цілісної системи вивчення творів з експліцитним міфологізмом.

Як позитивний досвід слід відзначити увагу до ключових міфологізованих персонажів та залучення міфічної першооснови (сюжету, мотиву та образів) на окремих етапах вивчення творів із міфологічними структурами експліцитного типу.

Отже, у контексті порушеної проблеми слід запропонувати такі рекомендації для укладання програм і підручників з української літератури:

- увести поняття «міфологізм», «міфологічні структури», «міфологема» до переліку літературознавчих термінів у програми для 9 класу в контексті розділу «Давня література», що забезпечить започаткування системного опрацювання учнями міфологічної образності на матеріалі багатьох творів, передбачених для вивчення протягом трьох років подальшого навчання;

- навчальний матеріал підручників варто спрямувати на поглиблення теоретичних знань про міфологічну образність, наприклад, додати міфологічний коментар енциклопедичного характеру, де б пояснювалися міфологічні першоджерела, значення міфологем, звичаїв і обрядів, використаних у творах, що сприятиме розвитку пізнавальної активності учнів, реалізації культурологічного підходу та формуванню культурної компетентності;
- методичний блок підручників доповнити завданнями для організації дослідницької роботи учнів із міфологічним матеріалом (підготовка повідомлень, написання творів-роздумів), що стимулюватиме інтерес до вивчення української літератури.

Спостереження за навчальним процесом, анкетування учителів та учнів описано в першому параграфі третього розділу «Проведення та результати констатувального експерименту».

Висновки до першого розділу

Під час вивчення наукових джерел уточнено зміст понять «міф», «міфологема», «міфопоетика», «міфологічна парадигма твору». Так, міф – це світоглядні уявлення первісних людей про світ, оформлені у фантастичній оповіді, яка має символічний зміст. Міфологемою слід назвати ключову концептуально засадничу одиницю міфу у формі слова чи словосполучення, що означає ім'я, назву предметів, істот, ознак, часу й простору. Під міфопоетикою (міфологізмом) розуміємо модифікацію, особливості застосування автором переосмисленого міфу в художній літературі. Міфологічна парадигма твору – це об'єднання міфологічних елементів залежно від їхнього світоглядного походження (античного, біблійного чи слов'янського).

Аналіз наукової літератури допоміг сформулювати визначення терміна «міфологічні структури експліцитного типу», що включає комплекс міфологем, фольклорно-міфічних образів, сюжетів, мотивів, персонажів біблійного, слов'янського, античного походження чи будь-яких інших національних

міфологій, які використовує автор у творі для створення художньої картини дійсності.

Основними ознаками міфологічних структур у літературному тексті є номінативність (наявність міфологічних імен, назв, міфологічних лексем); зображення ритуальних дій і обрядів, що супроводжують важливі події в сюжеті твору; наявність рис міфологічного часопростору; залучення у твір вкраплень, фрагментів із міфічних оповідей; чітке проведення паралелей зображеного з міфом.

У результаті літературознавчих узагальнень можна виділити такі засадничі положення: 1) експліцитний міфологізм, на відміну від імпліцитного, має доступну та зрозумілу семантику в процесі осмислення літературного твору; 2) міфологічні структури експліцитного типу можуть виражатися на сюжетному, композиційному, хронотопному, мовному, образному, проблемно-тематичному, філософському рівнях твору, що залежить від специфіки моделювання письменником загальної концепції художньої дійсності; 3) основними елементами експліцитно вираженого міфологічного складника є міфологема, образ, сюжет, мотив міфічного походження; 4) залучення міфологічного елемента в текст залежить від стильової, жанрової природи твору та світоглядних переконань автора.

Залежно від походження міфологічних структур експліцитного типу літературні твори, що є їх носіями та включені до шкільних програм, доцільно об'єднати в чотири групи: з біблійними, слов'янськими, античними та із синкретичним міфологічним складниками.

Вікові особливості учнів 9–11 класів (посилення абстрактно-логічного й теоретичного мислення, потреба в самоактуалізації, інтерес до вічних проблем буття) та розширення можливостей читацького сприймання літературного матеріалу засвідчують інтелектуальну готовність школярів осмислювати авторський міфологізм. Такі психологічні особливості старшокласників, як розвинуте образне мислення, здатність до швидкого засвоєння нових знань, уміння критично оцінювати інформацію, сприяють успішному вивченню

літературних творів із міфологічними структурами. Проте кліпова увага сучасної молоді, часта відсутність навчальної мотивації утруднюють цей процес.

Ефективними способами подолання названих проблем є візуалізація нових знань на уроці, зміна видів навчальної діяльності, застосування евристичної бесіди, дискусії та творчих завдань. Продумане використання таких видів роботи під час аналізу міфологічної образності художніх творів сприяє виробленню когнітивних навичок старшокласників, реалізації їхніх вікових потреб у вираженні власної думки, розвитку юнацької самосвідомості, становленні їхніх моральних життєвих орієнтирів та розумінні ментальних рис свого народу.

Аналіз змісту програм та підручників з української літератури для 9–11 класів, огляд методичних праць засвідчив, що питання, пов'язані з опрацюванням міфологічного компонента творів, періодично привертають увагу вчених та вчителів-практиків. Цінним здобутком є досвід залучення міфічної першооснови, ключових міфологем-символів у процес осмислення літературних творів на деяких етапах його вивчення. Проте проблемним залишається питання цілісного аналізу творів з урахуванням міфологічного складника. Слід констатувати фрагментарність осмислення міфологічної образності в школі, брак спеціальних умінь і навичок в учнів. Відсутність системного методичного підходу до організації шкільного процесу осмислення експліцитно представлених міфологічних структур у творах української літератури зумовлює важливість і необхідність дисертаційного дослідження.

Основні положення розділу висвітлено у чотирьох публікаціях дисертантки [105; 105; 107; 108].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Авраменко О. М., Пахаренко В. І. Українська література: підручн. для 10 кл. загальноосвітн. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень). Київ: Грамота, 2010. 280 с.
2. Антонич Б. І. Вибрані твори. Київ: Смолоскип, 2012. 872 с.
3. Багряний І. Сад Гетсиманський. Київ: Наук. думка, 2001. 548 с.
4. Баранов В. Неоромантичне двосвіття «Лісової пісні» Лесі Українки. *Українська мова та література в школі*. 2005. № 3. С.30–35.
5. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. URL: www.lib.ru/culture/bart/barthes.txt with-big-pictures.html (дата звернення: 12. 09. 2016).
6. Барчан В. Міфологічні структури в «Поеті» Т. Осьмачки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. 2006. Вип. 14. С. 3–9.
7. Башляр Г. Вода и грезы / пер. с франц. Б. М. Скуратова. Москва: Изд-во гуманитарной литературы, 1998. 268 с.
8. Башляр Г. Грезы о воздухе. Опыт о воображении движения / пер. с франц. Б. М. Скуратова. Москва: Изд-во гуманитарной литературы, 1999. 344 с.
9. Бійчук Г. Актуалізація архетипів національного підсвідомого засобами художнього слова. *Дивослово*. 2005. № 10. С. 12–18.
10. Білецький А. О. Міфологія і міфи античного світу. Словник античної міфології / уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів; вступ. стаття А. О. Білецького; відп. ред. А. О. Білецький. Київ: Наукова думка, 1989. 240 с.
11. Білоус Б. Структура міфу в «Повісті минулих літ». *Житомирські літературознавчі студії*. 2015. Вип. 8. С. 14–19.
12. Білоус П. В. Давня українська література в школі: Навчальні матеріали. Київ: Шкільний світ, 2007. 208 с.
13. Бовсунівська Т. Міфологема як резистентний складник літератури. *Дивослово*. 2010. № 8. С. 49–52.

14. Бондаренко Н. Цикл Тараса Шевченка «Давидові псалми» як переспів фрагментів Біблії. *Українська мова й література в загальноосвітній школі*. 2006. № 2. С. 29–32.
15. Бондаренко Ю. Аналіз художньо-історичних творів з оприявленими міфологічними структурами. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 6. С. 11–14.
16. Бондаренко Ю. Про першопочатки історії людства у повісті «Гіні забутих предків» Михайла Коцюбинського. *Дивослово*. 2006. № 12. С. 4–10.
17. Бондаренко Ю. Релігійна модель історії в поемі Івана Франка «Мойсей». *Дивослово*. 2004. № 11. С. 19–24.
18. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 351 с.
19. Варенікова О. Всепрощення як домінанта світогляду Т. Шевченка: інтерпретаційна версія. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2004. № 2. С. 12–13.
20. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перен», 2001. 440 с.
21. Вишина М. Ю. Парадигма ключових понять міфологічного аналізу художнього тексту. *Вісник Житомирського державного університету*. 2010. Вип. 55. С. 140–143.
22. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ: Рад. школа, 1976. 268 с.
23. Вікова психологія. Практикум: навч.-метод. посібник / за наук. ред. О. П. Щотки. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. 307 с.
24. Вірста С., Жалко Т. Вивчення міфічних образів драми-феєрії «Лісова пісня» в контексті сучасного «прадавнього лісу» Дари Корній. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 35, том 8. С. 115-120.
25. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2005. 664с.
26. Волошина Н.Й. Українська література. Підручник для 5 класу. Київ: Педагогічна думка, 2007. 188 с.

27. Головацький Я. Ф. Виклади давньослов'янських легенд, або Міфологія. *Українські традиції* / упоряд. О. В. Ковалевський. Харків: Фоліо, 2006. С. 87–127.
28. Горбань А. Сліди міфу в художньому тексті: «Кленовий пагін» Григора Тютюнника. *Слово і час*. 2013. № 5. С. 43–53.
29. Гоян Я. П. Дорога: Літературний портрет Василя Стефаника. Київ: Веселка, 2003. 70 с.
30. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета. Київ: Рад. письменник, 1991. 210 с.
31. Градовський А. В. Сприймання художнього твору учнями як методична проблема. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2007. № 5. С. 4–7.
32. Григорчук Л. Поняття «міф» та шляхи міфологізації літератури. *Студентський науковий вісник*. 2017. № 42. С. 38–39.
33. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ: Радянська школа, 1986. 222 с.
34. Гулакова С. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня». Два світи головних героїв. *Все для вчителя*. 2006. № 3–4. С. 24–26.
35. Гундорова Т. Перевернений Рим, або «Енеїда» Котляревського як національний наратив. *Сучасність*. 2000. № 4. С. 120–135.
36. Гурдуз А. Ключ до душі людини: Система уроків із компаративного вивчення творчості М. Коцюбинського та Кнута Гамсуна. 10 клас. *Українська мова і література в середній школі, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2002. № 5. С. 109–118.
37. Гурдуз А. І. Міф і міфологічний фактор у літературі. *Українська мова і література в середній школі, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2004. № 3. С. 120–126.
38. Гурдуз А. Міфопоетика літературного твору та міфопоетичну парадигма: теоретичний аспект. *Зарубіжна література в школах України*. 2006. № 6. С. 57–59.

39. Давидюк В. Ф. Українська міфологічна легенда. Львів: Світ, 1992. 176 с.
40. Демчук Г. «Тіні забутих предків»: трансформація фольклорного матеріалу: Урок-культурологічне дослідження в 10 класі. *Українська мова та література*. 2004. № 17 (травень). С. 10–13.
41. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення: 20. 01. 2017).
42. Державний стандарт базової середньої освіти 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 02. 09. 2023).
43. Довженко О. Зачарована Десна. Київ: Молодь, 1976. 62 с.
44. Єременко О. Метаморфоза в баладотворчості Тараса Шевченка. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 4. С. 2–5.
45. Элиаде М. Аспекты мифа. / пер. фр. В. Большакова. Москва: Инвест-ППП, 1996. 240 с.
46. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. Київ: Орфей, 2002. 448 с.
47. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ: Факт, 2007. 640 с.
48. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу – 3-є вид. Київ: Факт, 2006. 148 с.
49. Зварич Р. Міф у сучасному художньому мисленні: конспект лекцій. Чернівці, 2006. 43 с.
50. Зубелевич С. Біблеїзми у поемі І. Франка «Мойсей». Урок-презентація проекту в 10 класі. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2005. № 32 (9720) листопад. С. 24–26.
51. Ісак Н. Зіставлення Франкового «Мойсея» з біблійною оповіддю. *Українська мова та література*. 2004. № 36. С. 13–15.
52. Іщенко О. Мандрівний сюжет про мандрівця. Підсумковий урок за «Енеїдою» у 9 класі. *Українська мова та література*. 2006. № 41–43. С. 9.

53. Киченко О. Фольклор як художня система (проблеми теорії). Дрогобич: НВЦ «Каменяр», 2002. 216 с.
54. Кобзар О. Поняття «міфопоетика»: динаміка досліджень. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/1445> (дата звернення: 04.09.2023).
55. Кобзар О. Фрідріх Геббель: художні виміри міфу: монографія. Полтава, 2011. 324 с.
56. Коваленко А., Петриняк М. Роль осмислення процесі розуміння художнього тексту. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць*. 2008. № 12 (5), С. 15–23.
57. Констанкевич І. Авторський міф Олександра Довженка у «Зачарованій Десні». *Studia Methodologica. Volodymyr Hnatyuk National Pedagogic University of Ternopil; Editorial Board: O. Kutsa, N. Poplavs'ka, M. Tkachuk, T. Vil'chyns'ka*. 2014. Issue 36. С. 24–28.
58. Коростіль Л. А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. *Народна освіта*. 2018. Т. 1. С. 82–88.
59. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Київ. 1994.
60. Коцюбинський М. М. Тіні забутих предків: Повість та оповідання. Львів: Каменяр, 1987. 160 с.
61. Кравець Л. Метафора й український міфопоетичний універсум. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2010. № 22–24. С. 62–66.
62. Легеза О. Концепція міфу у творчості Ролана Барта. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Випуск 23, с. 54-59.
63. Леві-Строс К. Міт і значення. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 2001. С. 448–464.
64. Леві-Строс К. Структурна антропологія. / пер. з фр. З. Борисюк. 2-ге вид. Київ: «Основи», 2000. 387 с.
65. Литвиненко Т. М. Міфологічне ім'я в художньому тексті. *Науковий вісник України*. URL: <http://visnyk.com.ua/stattya/1590-mifologichne-imja-v-hudozhnomu-teksti.html> (дата звернення: 29.04. 2017).

66. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т 2. 624 с.
67. Логвіненко Н. Вивчення національної автентичної міфології як джерела сучасного українського фентезі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 11. С. 40–46.
68. Логвиненко Н. Фольклорні мотиви у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. № 10. С. 24–30.
69. Марків Р.В. Міфологічний фольклоризм в українській літературі початку ХХ століття (на матеріалі творів Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки): дис. ... канд. філолог. наук: 10.01.07 / Львів, 2008.
70. Масенко Л. Пророк і фарисей. Ключова образна опозиція в драматургії Лесі Українки. *Урок української*. 2000. № 3. С. 39–44.
71. Матвійчук О. Покоління X, Y, Z – чому ми різні та як порозумітися одне з одним. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 8. С. 32–37.
72. Медведева Н. Проблема творчого художнього сприймання. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості*: збірник наук. праць / за ред. В.О. Моляко. 2008. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, Т. 12. Вип. 5. Ч. І. 288 с.
73. Мейзерська Т. Проблеми індивідуальної міфології (Т. Шевченко – Леся Українка): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.06 / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1997. 42 с.
74. Мірошніченко Л. Генезис «Лісової пісні» Лесі Українки: зародження образів. *Українська мова та література*. 2004. № 25–28. С.66–71.
75. Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка: (Ейдологічні нариси) / К. І. Дронь, Б. С. Тихолоз, Н. Б. Тихолоз, А. І. Швець. Львів, 2007. 336 с.
76. Міщенко О.І. Українська література: підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2017. 280 с.

77. Мовчан Р. В., Авраменко О. М., Пахаренко В. І. Українська література: Підручн. для 11 кл. загальноосвітн. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень). – Київ: Грамота, 2011. 352 с.
78. Могильницька Г. Символіка лісу та її роль в розкритті проблеми влади землі над людиною. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 2. С. 19–23.
79. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С.Б.) URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.59.klas.NUSHpoetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Arkhypova.Sichkar.Shylo.14.07.pdf (дата звернення: 12.06.2023).
80. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т. О. та інші) від 12 липня 2021 р. № 795. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/830/83087/Ukr_lit_5-6-kl_Yatsenko_ta_in_14_07.pdf (дата звернення: 10.06.2023).
81. Моклиця М. Міф як альтернативна реальність в літературі ХХ століття. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2001. № 1. С. 57–67.
82. Молчанова В. Біблійні мотиви та образи в українській літературі. Поема «Мойсей». *Дивослово*. 2016. № 7/8. С. 63–68.
83. Навчальні програми для 9, 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 09. 01. 2017).
84. Наливайко Д. С. Міфологія і сучасна література. *Всесвіт*. 1980. № 2. С. 170–182.
85. Нестерчук О. Сакральна лексика та ікона Богородиці Годувальниці в житті Марії (за твором У.Самчука «Марія»). *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2016. № 772. С. 80–82.

86. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература. (Теоретические аспекты функционирования): монографія. Черновцы: Рута, 2007. 520 с.
87. Нямцу А. До проблеми функціонування «літературних архетипів» у європейському загальнокультурному контексті. *Слово і час*. 2009. № 2. С. 3–14.
88. Папуча М. В. Психологія ранньої юності: навч.-метод. посібник. Ніжин: Редак.-видав. Відділ НДПУ, 2001. 137 с.
89. Пахаренко В. Незбагнений апостол: Світобачення Шевченка / 2-е вид., доп. – Черкаси, 1999. – 153 с.
90. Пахаренко В. І. Українська література: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2009. 368 с.
91. Плачинда С. П. Міфи і легенди Давньої України. Київ: ФОП Стебляк О. М., 2013. 304 с.
92. Подопрігорова Г. Впізнавання Енея. *Українська мова та література*. 2006. № 41–43. С.11–13.
93. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: монографія. Вид. 2-ге. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 392 с.
94. Поліщук Я. Поліфункціональність міфу в поезії модернізму. *Слово і час*. 2001. № 2. С. 35–45.
95. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / сост., подг. текстов, ст. и коммент. А. Л. Топоркова . Москва: Лабиринт, 2000. 480 с.
96. Потебня А. А. Слово и миф. Москва: Правда, 1989, 622 с.
97. Прокіп В. «Лісова пісня» Лесі Українки: у пошуках джерел і прототипів. *Дивослово*. 2016. № 2. С. 18–21.
98. Пуларія Т. Архетип, міф, символ: до співвідношення понять. *Аркадія. Мистецтвознавчий та культурологічний журнал*. 2015. № 1 (42). С. 19–25.
99. Пустовіт В. Автентичні фольклорні мотиви: вивчення української міфології в старшій школі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72) № 1 Ч. 3. С. 111–116.

100. Рудюк Т., Капленко О. Вивчення поетичної міфотворчості Богдана-Ігоря Антонича в старших класах загальноосвітньої школи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка*. 2023. Вип. 22 (178). С. 151–155.
101. Сабітова О. Леся Українка. «Лісова пісня»: урок літератури в 10 класі. *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2006. № 6. С. 21–23.
102. Савченко З. Біблійно-християнські мотиви та образи в романі «Сад Гетсиманський». *Слово і час*. 1996. № 10. С. 57–61.
103. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011, 844 с.
104. Сердюк О. Пророчі заповіді українського Мойсея: Інтегрований з Біблією та музикою урок літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2007. № 3. С. 50–53.
105. Сидоренко Ю. О. Закономірності функціонування міфологічних структур у художній творчості (на матеріалі української літератури): теоретико-методологічні основи вивчення. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018, VI (66), P. 54–57. DOI: <http://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-162VI66-11>.
106. Сидоренко Ю. О. Християнська міфопоетична парадигма в літературних творах для 9–11 класів: теоретичні засади вивчення та система компетентностей. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Миколаїв, 2017. № 2 (57). С. 418–422.
107. Сидоренко Ю. О. Християнська міфопоетична парадигма в літературних творах для 9–11 класів: теоретичні засади вивчення та система компетентностей. *П'яті Волошинські читання Творча майстерня Ніли Волошиної у перспекції філологічного простору Нової української школи: тези доповідей усеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 22–25 червня 2017 р.)*. Миколаїв: ОШППО, 2017. С. 128–130.

108. Сидоренко Ю. О. Художні твори з експліцитно вираженою міфологічною складовою: літературознавчий аспект вивчення. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 7–8 (171). С. 75–78.
109. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня». *Слово і час*. 2000. № 8. С. 55–65.
110. Скупейко Л. Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки. Київ: Фенікс, 2006. 416 с.
111. Слово о полку Ігоревім. Київ: Дніпро, 1983. 220 с.
112. Слоньовська О. Міфема і художній текст: особливості, роль, функції найменшого уламку міфу. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 7–8. С. 57–62.
113. Смерек О. С. Романи Емми Андрієвської: художньо-філософські шукання. Міфологізм, поетика образності: монографія. Львів, 2007. 191 с.
114. Смілянська В. Шевченкова романтична поема: система індивідуальних жанрових модифікацій. *Слово і час*. 2010. № 6. С. 13–19.
115. Терещенко І. Діти покоління Z, або Яка вона – сучасна дитина. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. № 9. С. 27–32.
116. Ткачук О. Інтертекст поеми «Кавказ» Тараса Шевченка: прометеїзм в орієнтальному дискурсі: навч. посібник. Тернопіль: Медибори, 2012. 131 с.
117. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. Київ: Міленіум, 2002. 320 с.
118. Турган О. Д. До проблеми шляхів міфологізації літератури. *Вісник Запорізького державного університету: Філологічні науки*. 2002. № 2. С. 129–133.
119. Турган О. Українська література кінця XIX – початку XX ст. і античність (Шляхи сприйняття і засвоєння). Київ, 1995. 172 с.
120. Удовиченко Л. М. Рецепція християнських образів як літературне явище. *Рідна школа*. 2000. № 9. С. 57–59.
121. Удовиченко Л. М. Вивчення християнських образів зарубіжної літератури у загальноосвітній школі. *Соціально-педагогічне забезпечення гуманітарної*

- освіти спеціаліста технічного профілю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ч.ІІ. Черкаси: Відлуння, 2000. С.140–144.*
122. Українка Леся. Вірші. Драматичні поеми. Харків: Фоліо, 2006. 351с.
123. Українська література для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл.: підручник / Л. Т. Коваленко, Н. І. Бернадська. Київ: УОВЦ «Оріон», 2017. 320 с.
124. Українська література: підруч. для 10 кл. загальноосв. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень) / за заг. ред. Г. Ф. Семенюка. Київ: Освіта, 2010. 352 с.
125. Уліщенко В. В. Особливості організації навчання літератури учнів-представників покоління Z . *Обрії*. 2017. №. 2. С. 112–114.
126. Уліщенко В. В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 398 с.
127. Усатий А. Закономірності процесу сприймання літературних творів старшокласниками. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 3. С. 16–22.
128. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицька. Львів: Літопис, 2001. С. 142–170.
129. Фрис І. Міфологічні концепції ХХ ст.: огляд проблеми. *Міфологія і фольклор*. 2011. № 3–4 (9). С. 70–76.
130. Халін В. Психолого-педагогічні аспекти сприймання творів художньої літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 11. С. 17–19.
131. Чайковська Н., Ліпатнікова С., Ткач І., Казакуца Л. Сучасні підходи до літературної освіти в умовах розбудови Нової української школи. Розвиток творчо-критичного мислення шляхом навчального культурного діалогу. *Зарубіжна література в школах України*. 2018. № 5. С. 36–46.
132. Шаповал Т. Розвиток індивідуальності й мотиви учіння в старшому шкільному віці. *Психолог*. 2005. № 1 (145). С. 3–7.

133. Шах-Майстренко М. І. Шевченко й антична культура. Київ: Фахівець, 1999. 288 с.
134. Шевченко Г. Біблійно-психологічні мотиви повісті Ольги Кобилянської «Земля». *Дивослово*. 2009. № 2. С. 22–27.
135. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ: Варта, 1993. 640 с.
136. Щотка О. Психологія підлітка: Психологічний практикум. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2004. 248 с.
137. Штейнбук Ф., Вісич О. «Хвильові контро версії»: Урок-провокація в 11 класі. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2004. № 4. С. 31–40.
138. Юнг К. Г. Архетипы и символы. Москва: Ренесанс, 1991. 343 с.
139. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов. Киев: Государственная библиотека для юношества, 1996. 384 с.
140. Юнг К. Г. Человек и его символы / под. ред. К. Г. Юнг [пер. В. А. Зеленский]. Санкт-Петербург: Б. С. К., 1996. 456 с.
141. Яценко Т. «Камінний хрест». *Українська мова і література в школі*. 2005. № 4. С. 28.
142. Cassirer E. Esej o czloweiku wstep do filizofii kultury. Warszawa: Czytelnik, 1971. 360 s.
143. Malinowski B. Szkice z teorii kultury [tlum. B. Les]. Warszawa: PWN, 1990. 541 s.
144. Vickery J. The literary impact of the Golden Bough. Princeton, New Jersey: Princeton univ. press, 1973. 435 p.

РОЗДІЛ 2. НАВЧАЛЬНА МОДЕЛЬ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ІЗ ЕКСПЛІЦИТНО ВИРАЖЕНИМ МІФОЛОГІЗМОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 9 – 11 КЛАСАХ

2.1. Цілеспрямованість дослідного навчання: система орієнтирів

У Концепції літературної освіти зазначено, що «українська література плекає любов до мови і звичаїв українців, в конкретно-образній формі доносить до читача інформацію про своєрідність українських традицій та культури» [29]. Однією з ментальних рис українського народу є міфомислення, виражене, зокрема, і в мистецтві слова. Письменники часто здійснюють опис вірувань, обрядів, звичаїв та міфологічних поглядів на світ. Тому необхідним стає аналіз міфологічної образності літературних творів шкільної програми. Цей висновок підсилюється тим, що серед ключових компетентностей у концепції «Нової української школи» виокремлено «Загальнокультурну грамотність», яка «передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення до розмаїття культурного вираження інших»[30].

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти України [21], учні повинні вміти «виявляти специфіку окремих відображених міфологічних і фольклорних, а також традиційних (вічних) тем, сюжетів, образів, мотивів у літературному творі (спадщині письменника); визначати фольклорну і міфологічну основу художніх творів, їх зв'язок із розвитком філософської думки, релігії, національно-культурними особливостями народів» [21]. Тому, на нашу думку, належна увага до образно трансформованих міфологічних уявлень під час вивчення творчості українських письменників сприятиме визначенню універсальних і унікальних особливостей національного світобачення митців та вплине на формування культурно-національної ідентичності здобувачів освіти.

Логічним є висновок про потребу вироблення системи спеціальних знань, умінь і навичок, які слід сформувати в старшокласників під час вивчення творів із міфологічним складником. Підґрунтям такої системи компетенцій є

визначені в попередньому розділі закономірності функціонування міфологічних структур експліцитного типу в художніх творах шкільної програми.

Метою навчально-розвивальних дій можна вважати *знання* школярів:

- про міфопоетику та міфологічні структури літературного твору;
- про міфологема як головний атрибут міфологічних структур експліцитного типу;
- про різноманітні вкраплення з античних міфів, Біблії, язичницьких обрядових текстів, міфологізовані назви творів, за допомогою яких міфомислення виявлено в художній формі, про їхню змістову наповненість та засоби мовного вираження;
- про символічність – сутнісну ознаку міфу в літературі, що характеризується використанням міфологем-символів із метою реалізації світоглядних засад письменника;
- про зміст, образну структуру, міфологічну семантику, ідейно-тематичну спрямованість, художню роль залучених у літературні тексти мотивів, легенд, притч, оповідей, фрагментів міфічних текстів, які є:
  - а) вставними сюжетно-змістовими частинами;
  - б) міфологічною першоосновою, використаною письменником для розбудови сюжету, підсилення конфлікту чи створення сюжетно-композиційних елементів твору;
  - в) різноманітними паралелями до зображеного;
- про особливості жанрів, які містять міфологічний складник, їхні властивості;
- про закономірності використання міфологічних структур у різних літературних стилях.

Під час навчальної діяльності школярі повинні оволодіти такими *уміннями*:

- знаходити в текстах міфологічні структури експліцитного типу (сюжети, хронотопи, персонажі, словесні звороти, вставні елементи та ін.), визначати їхню генезу, виявляти змістову наповненість, символічну роль, специфіку авторського використання;

- аналізувати назву твору як ключ до розуміння міфологічно-образної спрямованості та авторського художнього задуму;
- осмислювати жанрову та стильову специфіку текстів на основі їхньої міфопоетичної будови;
- давати узагальнену оцінку окремим творам, спадщині письменників, літературним періодам з урахуванням використання в художній творчості міфологічних елементів.

Визначення рівня сформованості спеціальних компетентностей під час вивчення творів із міфологічним складником зумовило розробку системи оцінювання учнів.

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів є знання та розуміння семантики, художньої ролі міфологічної образності в конкретних художніх текстах та творчості письменників загалом, а також уміння аналізувати та інтерпретувати літературні тексти з урахуванням функціонування міфологічного компонента.

Визначити та оцінити рівень сформованості навчальних досягнень учнів під час вивчення творів із міфологічною образністю можна за двома блоками критеріїв:

1. Теоретичний. Учні повинні знати й розуміти міфологеми, їхнє походження (античне, біблійне чи слов'янське), художню роль (символічність, світоглядну та естетичну спрямованість) у вивчених літературних творах, теоретичну інформацію про жанри, що містять міфологічний складник, та закономірності функціонування міфологічних структур у різних літературних стилях.
2. Практичний. Учні повинні аналізувати художні тексти, осмислюючи міфологічні елементи на образному, композиційному, проблемно-тематичному, мовному, жанровому й стильовому рівнях, виявляти навички міжтекстуального порівняння авторського тексту з міфом-першоосною. При цьому вони мають демонструвати вміння знаходити спільні та індивідуально авторські риси у відомих образах, мотивах, сюжетах, виявляти емоційно-оцінне ставлення митця до зображеного в творах із міфологічними структурами.

Крім цього, учні повинні вміти знаходити та інтерпретувати в текстах міфологічні структури експліцитного типу; осмислювати жанрові та стильові властивості, пов'язані з функціонуванням міфотворчості; розрізняти міфологічну образність за походженням, визначати її роль у тексті та у творчості письменника.

На основі запропонованих блоків знань було сформовано чотири рівні навчальних досягнень учнів: початковий, середній, достатній і високий.

Перший рівень – початковий. Знання учнів – фрагментарні, засвідчуються лише загальне уявлення про художній міфологізм. Учень/учениця:

- переказує твір із міфологічною образністю;
- називає образи, мотиви, сюжети міфічного походження, але не може пояснити їх;
- недостатньо розуміє значення універсальних міфологем та помиляється у визначенні їхнього походження (античного, біблійного чи слов'янського);
- виконує завдання спільно з групою учнів або за допомогою вчителя.

Другий рівень – середній. Учні володіють елементарними навичками аналізу творів із міфологічною образністю.

Учень / учениця:

- визначає у творі експліцитно виражені міфологічні структури;
- указує на їхнє походження та намагається пояснити їхній зміст, але твердження спрощені й стислі;
- групує персонажів за їхньою міфологічною однотипністю (певною спорідненістю);
- розуміє міфічну першооснову твору, але не може охарактеризувати особливості її авторської трансформації;
- намагається пояснити міфологізовану назву твору, але допускає помилки;
- розпізнає у творі міфологеми-символи, розуміє семантику деяких із них, але не встановлює паралелей із подіями, образами, темами, ідеями та мотивами;
- виконує завдання репродуктивного характеру.

Третій рівень – достатній. Старшокласник розуміє та пояснює художню роль міфологічної образності у творі, самостійно аналізує міфологічний компонент твору за поданим зразком, уміє робити відповідні висновки. Відповідь учня логічна, але їй бракує власних суджень.

Учень / учениця:

- пояснює значення й роль найважливіших міфологічних одиниць на основних структурних рівнях тексту, найчастіше образному чи сюжетному, рідше – проблемно-тематичному, ідейному, поверхнево – композиційному, світоглядно-філософському та хронотопному;

- порівнює власне міф (легенду, опис звичаю, обряду) і його авторську модифікацію, але не може дати цілісної оцінки міфологічного складника в контексті всього твору;

- визначає та пояснює міфічну основу сюжету, пов'язує її з головною подієвою лінією твору;

- розуміє значення міфологізованої назви твору;

- володіє теоретичною інформацією про використання міфологічних структур у різних літературних стилях та жанрах;

- виконує завдання пошукового характеру.

Четвертий рівень – високий. Знання учнів є міцними та системними, достатніми для виконання творчих завдань.

Учень / учениця:

- розуміє зміст експліцитно вираженої міфологічної образності;

- установлює її зв'язок із різними структурними рівнями твору: сюжетом, композицією, системою персонажів, тематикою, проблематикою, часопросторовою організацією, ідейним та філософським змістом, жанром і стилем;

- залучає міфологічні елементи для характеристики персонажів та інших художніх елементів;

- використовує ключові міфологеми-символи під час осмислення загальної концепції твору;

– самостійно виконує завдання дослідницького, творчого характеру, метою яких є вивчення авторського використання міфологічних структур у контексті певного жанру, стилю, для розкриття ідейного, проблемно-тематичного змісту твору.

Перехід від нижчого рівня до вищого передбачає опанування вимог попереднього. Норми оцінювання, що містять зазначені критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, подаємо у вигляді таблиці.

Таблиця 2. 1. Норми оцінювання навчальних досягнень учнів

Рівні навчальних Досягнень	Бали	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень (учениця) не може охарактеризувати міфологічного компонента твору.
	2	Учень (учениця) тільки за допомогою вчителя фрагментарно відтворює міфологічні структури твору, нечітко називає окремі міфічні персонажі, мотиви, сюжети, не може пояснити значення універсальних міфологем та їхнього походження.
	3	Учень (учениця) за допомогою вчителя виділяє в тексті ключові міфологеми, указує на міфологічну назву, знаходить епізоди чи вставні легенди, міфи, оповіді, проте не може виконувати аналітичні дії з ними.
II. Середній	4	Учень (учениця) розуміє міфічну першооснову твору, але не може зіставити її з авторською версією, виконує завдання тільки репродуктивного характеру.
	5	Учень (учениця) може зі значними помилками й неточностями пояснити міфологічну назву твору, виділити основні міфологічні елементи в тексті, проте не визначає їхньої семантики.
	6	Учень (учениця) виділяє та об'єднує персонажів за міфологічною подібністю та за походженням. Виділяє ключові міфологеми, вставні міфи, але не проводить паралелі між ними й зображеним у творі. Відповідь його (її) правильна, але недостатньо обґрунтована.

Таблиця 2. 1. Норми оцінювання навчальних досягнень учнів

Рівні навчальних досягнень	Бали	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
III. Достатній	7	Учень (учениця) частково володіє навичками аналізу міфічної першооснови, образної системи, проблемно-тематичного наповнення тексту.
	8	Учень (учениця) виконує завдання пошукового характеру, може пояснити значення й роль найважливіших міфологічних одиниць на окремих структурних рівнях тексту, може пов'язувати міфічну першооснову із сюжетом, ідеєю, темою твору, однак подає спрощені оцінки.
	9	Учень (учениця) володіє теоретичним матеріалом, що стосується ролі міфологізму в літературних творах, певних жанрах і стилях, пояснює міфологічну назву тексту, порівнює залучений автором власне міф, образ, мотив, сюжет і його художню трансформацію, проте робить окремі помилки. Виконує завдання пошукового характеру.
IV. Високий	10	Учень (учениця) самостійно визначає, пояснює та групує міфічні образи твору, аналізує та оцінює художню роль міфологем, обґрунтовує вплив міфологічних структур на жанр, стиль та загальну концепцію твору, однак відповіді потребують незначного розширення.
	11	Учень (учениця) встановлює зв'язок міфологічного компонента з усіма структурними рівнями твору. Розуміє та пояснює цілісність художнього твору з урахуванням міфологічних структур. Використовує міфологічні елементи для аналізу образів-персонажів. Проводить паралелі між міфом (образом, мотивом, сюжетом) та художньою дійсністю. Виконує завдання дослідницько-пошукового характеру.
	12	Учень (учениця) володіє навичками повного самостійного аналізу художніх творів із міфологічною образністю. Аргументує свої думки прикладами з творів, використовує цитати з літературознавчих досліджень. Залучає знання з міфопоетики під час застосування всіх шляхів аналізу творів. Виконує творчі та дослідницькі завдання.

Отже, основними орієнтирами для мети та оцінювання навчального процесу є:

- а) система знань та умінь школярів, які необхідно сформувати;
- б) теоретичний та практичний блоки критеріїв, з орієнтацією на які відбувається оцінювання здобутків школярів;
- в) рівні навчальних досягнень учнів (початковий, середній, достатній і високий), зміст яких уточнений для опрацювання творів необхідної категорії.

Використовуючи їх, учитель-словесник може надати навчальному процесу належної цілеспрямованості, здійснити необхідну обробку одержаних експериментальних даних.

2.2. Концептуальні засади освітнього процесу

Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах включає: систему продуктивних принципів, ефективних підходів, методів, прийомів і видів навчальної діяльності; спеціально вироблений концептуально-міфологічний шлях аналізу літературних творів у чотирьох його варіантах (словесно-міфологічний, сюжетно-міфологічний, образно-міфологічний та комбінований як єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового).

Розроблена нами методика представлена як навчальна технологія, що є «сукупністю способів педагогічної взаємодії, послідовна реалізація яких створює умови для розвитку учасників педагогічного процесу і передбачає його певний результат» [73]. Запропонована навчальна технологія функціонує на предметно-методичному рівні [22, с. 67], тобто призначена для вдосконалення навчання української літератури в 9–11 класах. Вона моделює шлях засвоєння визначеного навчального матеріалу за допомогою комплексу спеціально запропонованих видів аналізу, методів, прийомів і навчальних ситуацій. Містить критерії оцінки навчальних досягнень учнів. За типом організації та управління пізнавальною діяльністю належить до структурно-логічної технології навчання [22, с. 76], адже передбачає формулювання дидактичних

завдань, вибір способів їх розв'язання, діагностику та оцінювання одержаних результатів.

Методика ґрунтується на використанні ідей передового педагогічного досвіду та враховує новітні дослідження про специфіку сприймання літературних творів учнями цифрового покоління. Вона націлена на розвиток естетичних смаків, розширення культурно-пізнавальних інтересів та духовне збагачення учнів, формування в них потреби у вдумливому читанні.

Запропонована методика зорієнтована на класно-урочну систему роботи та охоплює програмові літературні твори 9–11 класів із міфологічним складником, що належать до різних жанрів та стилів. Система експериментальних уроків розроблена для вивчення давньоруської поеми «Слово о полку Ігоревім», поем І. Франка «Мойсей», Т. Шевченка «Кавказ», новел В. Стефаника «Камінний хрест», Миколи Хвильового «Я (Романтика)», балади Т. Шевченка «Причинна», повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна», драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Такий підбір навчального матеріалу дозволяє забезпечити різнобічність підходів для реалізації провідної мети – навчити учнів 9–11 класів здійснювати аналіз літературних творів з урахуванням міфологічних структур експліцитного типу. У центрі уваги школярів – застосування міфологізму митцями, які жили в різні епохи та створювали тексти неоднакової жанрової природи.

Методичну модель вивчення літературних творів з експліцитно вираженою міфологічною образністю на уроках української літератури в 9–11 класах унаочнено на рисунку 2. 1. та в Додатку Г.

Запропонована методика ґрунтується на фундаментальних ідеях організації навчальної діяльності – загальнодидактичних (природовідповідності, наочності, науковості, естетизму, систематичності, проблемності) та методико-літературних (текстоцентризму, інтертекстуальності) принципах. Проаналізуємо детальніше кожен із них.

Рисунок 2. 1. Методична модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах

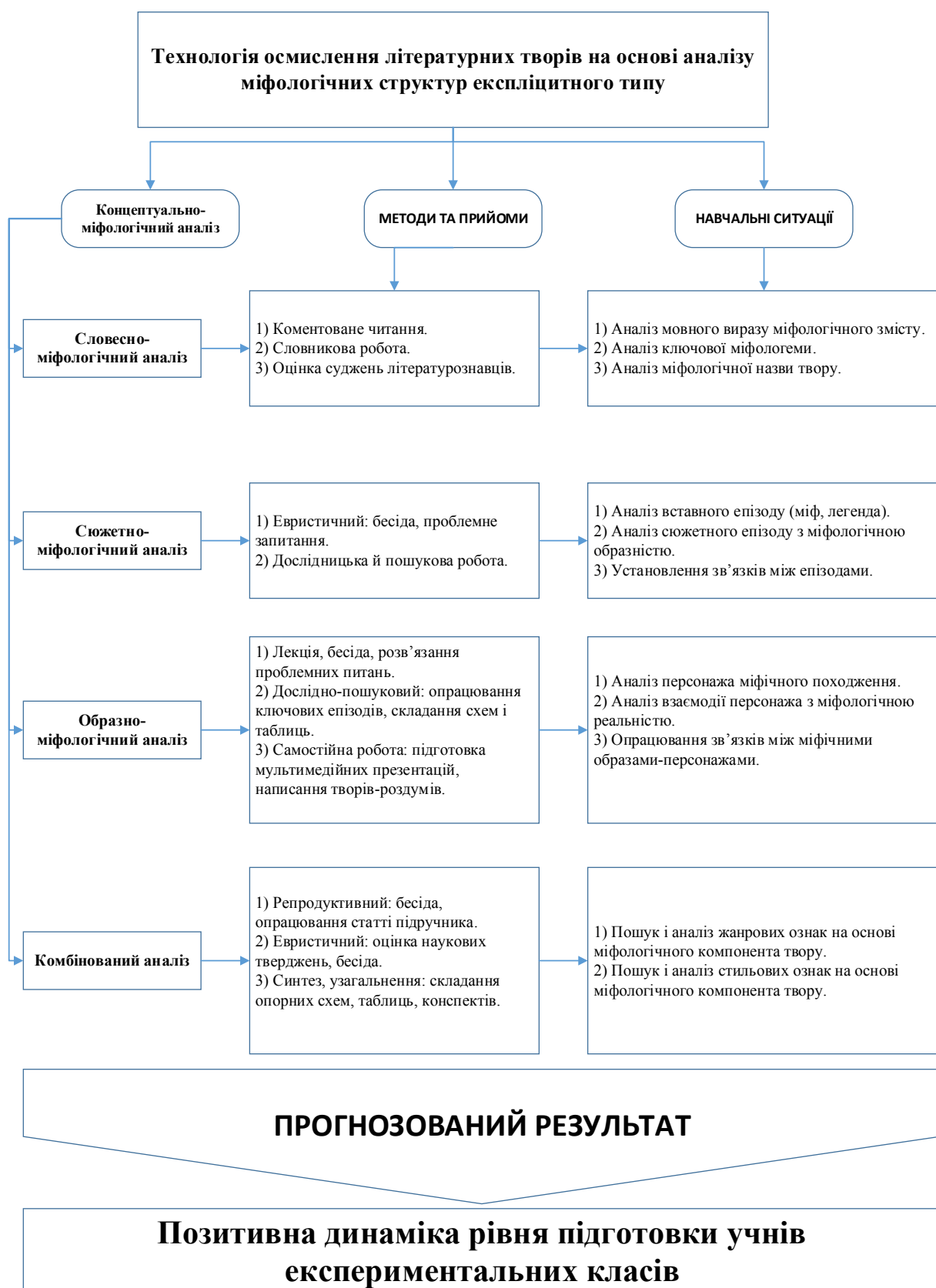

Рисунок 2. 1. Методична модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9 – 11 класах

Принцип природовідповідності, що ґрунтується на врахуванні вікових та когнітивних можливостей учнів, зокрема на «інтенсивному інтелектуальному дозріванні, розвитку вищих рівнів абстрагуючого й узагальнюючого мислення» [11, с. 223], активному зростанні в них «теоретичного та гіпотетико-дедуктивного мислення» [12, с. 183], «формуванні світогляду, що породжує роздуми над проблемами сенсу життя» [51, с. 247]. Цей принцип передбачає, що педагог бере до уваги те, що в учнів цього віку наявна потреба осмислювати універсальні ідеї світобудови, зокрема й ті, що виникли в результаті міфомислення. Тому доцільними на уроках літератури стають проблемні запитання та завдання на вироблення когнітивних навичок, виконання усних та письмових завдань пізнавального та евристичного характеру, наприклад: «Аргументуйте чи спростуйте твердження про залежність долі людини від міфологізованої дійсності (за повістю «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського)» тощо.

Становлення світоглядної позиції учнів 9–11 класів відбувається в процесі осмислення авторської міфотворчості. Аналіз ціннісно-сміслових пріоритетів у системі міфопростору актуалізує розвиток юнацької самосвідомості, сприяє розвитку моральних життєвих орієнтирів. Адже «психологічною сутністю сприймання художнього твору для дітей раннього юнацького віку, – пише М. Папуча, – є постановка питань до твору про самого себе і подальший пошук відповідей» [41, с. 40]. Тому особистісно значущими для учнів 9–11 класів є запитання:

- «Яким постає світ в уявленнях малого Сашка? За допомогою яких християнських та язичницьких вірувань герой пояснює щоденну дійсність? (за кіноповістю О. Довженка «Зачарована Десна»);
- «Назвіть та проаналізуйте вчинки Лукаша в пошуках свого щастя. Які міфічні образи пов'язані з цією проблемою?» (за драмою-фесерією Лесі Українки «Лісова пісня»).

Принцип естетизму передбачає розвиток естетичного чуття, пов'язаного з переживанням краси, що по-різному втілюється в уявленнях про

світобудову в античній, біблійній та слов'янській системах міфомислення. Вивчення міфологічного складника твору включає й розуміння прекрасного, закладеного в ньому автором. Цей принцип реалізується завдяки таким чинникам:

- засвоєнню ідеалів, цінностей, виражених у міфологічному світосприйнятті, їхньої естетизації (наприклад, любов до Бога в біблійних легендах, возвеличення людської праці в античних міфах, повага до національних звичаїв у слов'янських віруваннях і обрядах);
- формуванню естетичних смаків на основі оцінки авторського використання міфологічної образності та порівнянь із першоджерелом.

Реалізація цього принципу сприятиме збагаченню ціннісно-сміслової сфери здобувачів освіти, розвитку у них культурної компетентності та формуванню культурно-національної ідентичності. Ми виходимо з твердження, що опрацювання міфологічного складника літературних творів створює оптимальні умови для засвоєння учнями культурних цінностей українського народу. Адже «міфи певного народу є важливою рисою національної ідентичності та елементом національної самоідентифікації [68, с. 17; 19, с. 21]. У такий спосіб зазнає актуалізації пропонована методистами (Н. Грицак, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Нежива, Г. Островська, Л. Удовиченко) ідея формування засобами літератури національної ідентичності, складниками якої є «пошана до здобутків національної культури, до одвічних загальнолюдських моральних чеснот» [74, с. 72].

Засадничими для нас є твердження В. Уліщенко про звернення особливої уваги до «естетичних і етичних констант українських народних міфів, що підносилися прашурами, визначаються сучасниками й становлять основу ментальних цінностей етносу. Їхнє глибинне осягнення допоможе сприйняти текст як особистісно значущу подію, збагатить новими знаннями, емоціями, досвідом спілкування» [76, с. 175-176].

Принцип наочності скеровує посилювати враження учнів від міфологічних образності. Головним видом унаочнення експліцитного

міфологізму в художній творчості є літературний текст, але доцільно використовувати й інші види мистецтва (живопис, кіно, музику). Ефективним способом представлення міфологічних структур на уроці є коментоване читання текстових фрагментів із міфологічною образністю, які мають концептуальне значення в контексті всього твору. Наприклад, під час аналізу синкретичного міфомислення в кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» слід зосередити увагу на епізодах, які вказують на поєднання християнських та язичницьких вірувань персонажів, як це показано в розробці експериментального уроку (Додаток Р).

Доцільною під час опрацювання міфологічних елементів твору є робота зі словниками (літературознавчим та тлумачним), у яких подано визначення необхідних термінів («міф», «міфонім», «міфологема», «міфопоетика», «міфологізм»). Корисними стають також короткі статті зі спеціальних енциклопедичних словників, хрестоматій, довідників, присвячених міфологічним уявленням певного народу, скажімо: «Словник давньоукраїнської міфології» (С. Плачинда) [46], «Первісна міфологія українського фольклору» (В. Давидюк) [20], «Українська міфологія» (В. Войтович) [13], «Легенди і міфи Стародавньої Греції» (М. Кун) [31], «Міфологія і міфи античного світу» (А. Білецький) [3]. Коментоване прочитання відповідних рубрик допомагає актуалізувати знання з міфології, сприяє розширенню уявлень учнів про важливі в контексті твору міфічні сюжети чи образи. Наприклад, під час вивчення драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» доречним є залучення енциклопедичного матеріалу про міфічних істот з метою їхнього зіставлення з авторською версією зображення та визначення особливостей переосмислення письменницею слов'янських міфічних персонажів у створеній художній картині світу. Приклад наведено у розробці уроку до вивчення драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» (Додаток Ц). Запропоновані види робіт організовують читацьку діяльність здобувачів освіти як невід'ємний процес осмислення міфологічного складника творів та націлюють на розвиток читацької компетентності.

Умовно-схематична наочність (схеми, таблиці) допомагає підвищити доступність розуміння учнями міфологічного часопростору, семантики міфологем. Наприклад, на етапі підготовки до читання творів зі слов'янською міфологічною образністю доречно розглянути схему «Система образів давньоукраїнської міфології (за працями митрополита Іларіона)» [26], що демонструє вірування слов'ян як циклічну, взаємопов'язану систему (Схема 2. 1.).

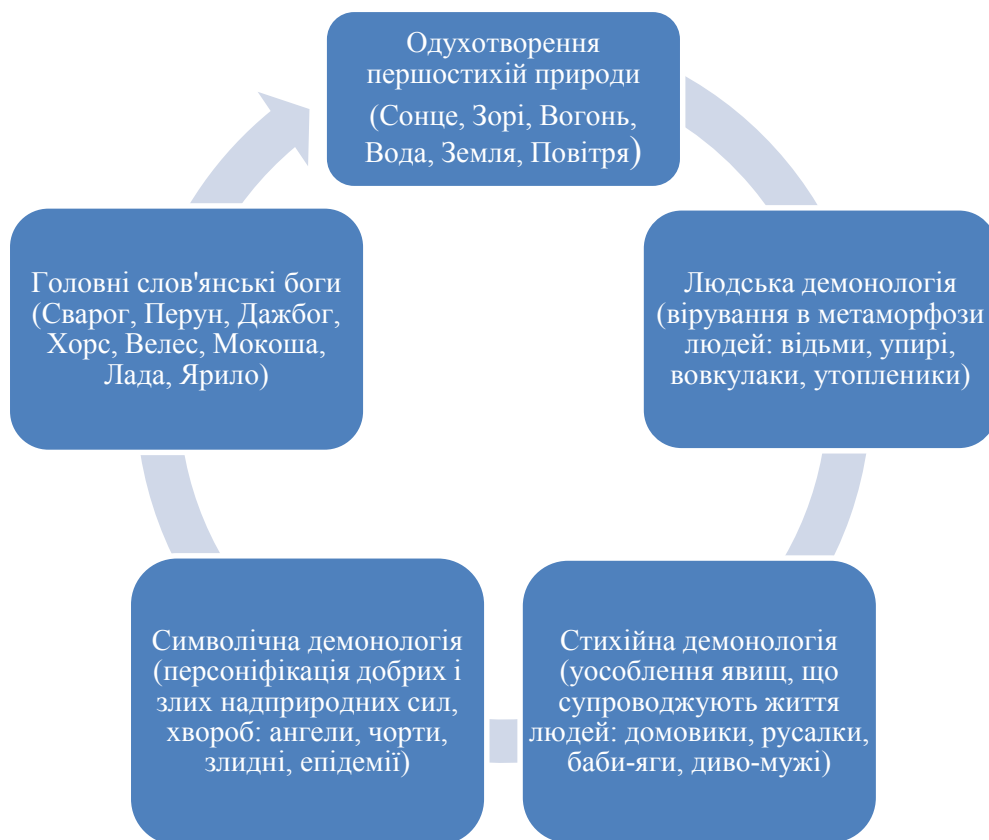

Схема 2. 1. Система образів давньоукраїнської міфології (за працями митрополита Іларіона)

Найкраще піддаються унаочненню суміжними видами мистецтва (зразками живопису, кіно, музики) міфічні персонажі, відомі сюжети з античної міфології, біблійних оповідей, давніх слов'янських вірувань та обрядів. Живопис урізноманітнює навчальну роботу, забезпечує цікаве й творче подання матеріалу, адже розширює уявлення учнів про специфічний вигляд фантастичних місць, зовнішність міфічних істот.

Ілюстрації до творів особливо цінні під час аналізу ключових епізодів тексту. Наприклад, ілюстрації Івана Їжакевича до поеми «Кавказ» Т. Шевченка слід використати під час опрацювання вступної частини твору. З учнями доцільно провести бесіду за такими завданнями:

– Чи розкриває художнє полотно універсальне (незламність духу) значення міфу про античного титана? Думку аргументуйте.

– Якими живописними засобами митцю вдалося передати нездоланність Прометея, ідею незламності його духу? Проілюструйте їх цитатами з тексту твору.

Враження учнів від експліцитно виражених міфологічних елементів доцільно підсилювати й за допомогою фрагментів кінофільмів. Наприклад, режисерське бачення гуцульських традицій і звичаїв є центром осмислення під час аналізу фільму режисера Сергія Параджанова за повістю «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. Учні з'ясовують, наскільки зображене у фільмі відповідає тексту твору та задуму письменника. Аналогічну роботу варто провести й після перегляду художнього фільму за драмою-феєрією Лесі Українки «Лісова пісня» (режисер В. Івченко) та кінофільму за новелою В. Стефаника «Камінний хрест» (режисер Л. Осика). Подібні завдання дозволяють учителю представити міфологічний складник художнього твору в широкому мистецькому контексті.

Естетичне враження можна підсилити використанням віртуальної наочності: інтерактивної дошки, мультимедійної презентації. Наприклад, інтерактивну дошку вчитель застосовує для створення опорного конспекту під час аналізу міфопоетики твору: на ній з'являються ключові слова, тези, фрагменти з художнього твору. Сучасні комп'ютерні технології дають змогу комбінувати відтворення тексту, музики та фрагментів фільмів як запрограмованої дії, так і вносити в написане правки, дописувати нові фрази, що значно економить час та підвищує продуктивність дослідницької роботи на

уроці. Створення мультимедійних презентацій можна використовувати як творче самостійне завдання для учнів.

Принцип систематичності є одним із базових у створенні методичної системи вивчення літературних творів з експліцитними міфологічними структурами. Він орієнтує на формування спеціальної системи знань і умінь здобувачів освіти 9–11 класів опрацьовувати навчальний матеріал з урахуванням міфологічного компонента. Систематизація передбачає вивчення окресленої категорії текстів шляхом поступового розширення теоретичної інформації, удосконалення навичок аналізу міфологічної образності, поглиблення навчального матеріалу, введення нових видів аналізу літературних творів. Послідовність роботи забезпечує система взаємопов'язаних методів і видів навчальної діяльності, дотримання етапів аналізу літературного твору: підготовка до сприймання, сприймання та осмислення нового матеріалу, узагальнення та систематизація вивченого. Вивчення творів у кожному класі набуває нових специфічних рис, що спрямовує учнів на засвоєння нових знань з опорою на вже здобуті. Таким чином розробляємо спеціальну систему уроків, що сприяє системності педагогічної взаємодії учителя та учнів, читачів та навчального матеріалу. Вона включає систему спеціально дібраних текстів, теоретичних понять («міфопоетика», «міфологема», «міфологічні структури твору»), спеціально розроблених шляхів аналізу (концептуально-міфологічного, словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного та комбінованого), видів уроків, об'єднаних спільною дидактичною метою – сформувати в учнів знання про експліцитний міфологізм у літературі. Цілісність та взаємозв'язок названих елементів методичної системи, наявність логіки процесу, за О. Пометун [48, с. 23], є основним критерієм для оцінки запропонованої навчальної технології.

Принцип науковості передбачає формування навчального матеріалу відповідно до здобутків сучасного літературознавства, зокрема міфокритики, дидактики та вікової психології. Проблема авторського міфологізму досить актуальна серед дослідників творчості українських письменників. Цьому

питанню присвячено багато наукових розвідок. Залучення літературознавчих праць, знайомство із зразками фахового аналізу міфопоетики є продуктивним, адже наукова інформація доповнює здобуті старшокласниками знання, якщо вона невелика за обсягом, цікава й доступна для сприймання. Ознайомлення з науковою оцінкою художньої вартісності текстів підвищує значущість тем, навчає вільно оперувати термінологією під час самостійного аналізу творів, застосовувати найновіші літературознавчі висновки для обґрунтування власної думки чи організації дискусії, впливає на розвиток читацької компетентності. Наприклад, цікаві судження щодо обрядових дій та метаморфоз у ранніх баладах Т. Шевченка висловлені у статті Л. Плюща «Шаманна поетика в Шевченка» [47]. Питанню міфотворчості поета присвячене дослідження Г. Грабовича «Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета» [17] та В. Пахаренка «Незбагнений апостол: Світобачення Шевченка» [43]. Коментування фрагментів названих досліджень доцільно використовувати як додаткове індивідуальне завдання підвищеної складності в класах із поглибленим вивченням української мови та літератури.

Крім того, принцип науковості передбачає, що учні повинні вільно володіти основними термінами («міфологізм», «символ» та «міфологема»). Усвідомленню названих понять сприяє продумана систематична словникова робота на уроках.

Наступний крок – формування в школярів знань про особливості використання міфологізму в певні історичні періоди, його вплив на індивідуальний стиль автора та жанрову специфіку твору. Характеристика історико-літературного періоду включає відомості про поширені жанри, ставлення до міфології, її місце в системі певного літературного напрямку. Наприклад, у літературі модернізму багато жанрів сприяють розкриттю міфологічне світосприйняття, як-от: драма-феєрія, роман-міф і філософська казка. Літературознавча інформація – теоретична основа для аналізу конкретних художніх текстів.

Принцип текстоцентризму, або твороцентризму, виділений методистом В. Гладишевим [14], спрямовує на опрацювання художньої тканини твору (провідної та незамінної площини представлення експліцитного міфологізму): композиційних частин, вставних міфів, фрагментів обрядових дійств, епізодів та мовних виразів, які розкривають міфологічний зміст тексту. Вагомого значення в цьому процесі набуває розуміння ключових міфологем: імен, символів, часопросторових понять та назв міфічних істот. Наприклад, визначення семантики назв «чугайстер», «щезник», «нявка», «арідник» (у повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського), «Олімп» і «пекло» (у поемі «Енеїда» І. Котляревського) чи «Голгофа» й «хрест» (у романі «Сад Гетсиманський» Івана Багряного) дозволяє осмислити міфологічний компонент творів. Вихідною умовою усвідомлення художнього тексту є розуміння міфологічного значення, закладеного передусім в іменах героїв, зокрема: Марія, Мойсей, Кассандра. Головне завдання – виявити такі експліцитно представлені компоненти, пояснити їхнє значення та визначити художню роль у тексті. Наприклад, досліджуючи міфологічний зміст «Слова о полку Ігоревім», детально аналізуємо епізоди сонячного затемнення, сон Святослава, плач Ярославни, утечі Ігоря з полону, просимо знайти та пояснити епітети міфологічного походження, епізоди тексту, у яких показано персоніфікацію природи.

Принцип інтертекстуальності орієнтує на осмислення витоків творчого переосмислення міфологічної образності в структурі художнього тексту. Установлення інтертекстуальних зв'язків між міфічним першоджерелом та його авторською реалізацією доцільно використовувати як основу для аналізу текстів із різними видами міфологічних структур. Це дозволяє окреслити основні закономірності використання принципу інтертекстуальності:

1. Опрацювання першооснови твору передбачає передусім визначення походження міфологічного складника (античного, біблійного чи слов'янського), його первісного значення та особливостей представлення в художньому творі. Це актуально для поем «Енеїда» І. Котляревського,

«Марія» Т. Шевченка, «Мойсей» І. Франка та «Одержима» Лесі Українки. Загальна схема опрацювання міфологічної структури має такий вигляд: визначити сюжет, мотив, образ, які покладено в основу літературного твору, пояснити їхній міфологічний зміст, виділити основну ідею, висловлену письменником, дослідити її презентацію на різних структурних рівнях тексту, визначити художню роль.

2. Під час вивчення ключових міфологем-символів необхідно враховувати їхнє міфологічне походження, універсальну семантику та її трансформацію в певному тексті. Наприклад, опрацювання міфологем землі й лісу під час вивчення повісті О. Кобилянської «Земля», хреста в новелі В. Стефаника «Камінний хрест» обов'язково потребують пояснення їхнього міфологічного значення та його зміни в авторському варіанті.
3. Аналіз вставних міфічних оповідей, легенд відбувається на основі пояснення їхнього першоджерела та зіставлення з використанням у літературному творі.
4. Вивчення творів із різноманітними паралелями до міфічних текстів передбачає виявлення міфологічно маркованих слів (украплень, узятих із міфів, легенд), їхнього співвіднесення з відповідними персонажами, мотивами й сюжетом авторського тексту, а також визначення наскрізного для них ідейного навантаження.

Принцип проблемності набуває особливого значення, адже завдяки йому можна підвищувати мисленнєву активність учнів, котра продиктована як логікою осмислення міфологічної образності, так і віковими особливостями здобувачів освіти 9–11 класів. Адже, за дослідженнями психологів [11; 12; 51], у старшокласників виникає потреба в обґрунтуванні та доведенні положень, думок, висновків з опорою на логічні докази. У цьому віці зростає роль наукових гіпотез та пошукових міркувань, збагачується арсенал способів і прийомів розумової діяльності, за допомогою яких набуваються знання, формується її індивідуальний стиль. Проблемність ураховуємо, розробляючи систему завдань, які стимулюють осмислення міфологічної образності на різних структурних рівнях твору:

- визначте, до яких елементів сюжету належать міфологічні одиниці: затемнення сонця, сон Святослава, плач Ярославни, втеча Ігора з полону в «Слові о полку Ігоревім»;
- з'ясуйте, роль якого сюжетного елементу виконує епізод пошуку цвіту папороті в оповіданні «Ніч проти Івана Купала» М. Гоголя;
- знайдіть відмінності між біблійною оповіддю про пророка Мойсея та її художньою версією в поемі І. Франка «Мойсей»;
- виділіть у драматичній поемі Лесі Українки «Одержима» епізоди, засновані на біблійних оповідах.

Аналізуючи проблемно-тематичний зміст твору та систему персонажів, ставимо здобувачам освіти таке проблемне запитання:

- Як міфологічна природа образу Мавки сприяє його перетворенню на взірць прекрасного?

Проблемний характер мають завдання на проведення аналогій та встановлення інтертекстуальних зв'язків:

- установіть аналогію між образами матері з вірша П. Тичини «Скорбна мати» й новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)», прокоментуйте особливості їх міфологізації;
- з'ясуйте, який біблійний мотив споріднює поему І. Франка «Мойсей» і драматичний етюд Олександра Олеся «По дорозі в казку», зробіть самостійно свої висновки;
- подумайте, що об'єднує Марію Т. Шевченка (поема «Марія») з біблійним образом Богоматері?

Проведення дискусій – ефективний спосіб постановки й розв'язання проблемних запитань під час аналізу міфопоетики твору. Пропонуємо таку тему для обговорення: «У яких випадках Еней і троянці в поемі «Енеїда» І. Котляревського уособлюють національні, а в яких – міфологічні риси?»

Крім адаптованих загальнодидактичних та методико-літературних принципів, вивчення літературних творів з експліцитними міфологічними структурами потребує застосування нових спеціальних принципів,

зорієнтованих на розв'язання головної наукової проблеми. Це спонукає запропонувати принцип міфолого-концептуального вивчення літератури та підпорядкованих йому міфолого-генетичного та міфолого-функціонального. Вони є своєрідним доповненням загальновідомих у методиці навчання літератури історико-генетичного та історико-функціонального підходів до вивчення твору, на які звертав увагу Є. Пасічник [42]. Перший виявляє фактори, що вплинули на виникнення літературного явища (суспільно-історичні, світоглядні, естетичні особливості доби, в яку написано твір), другий – актуальність твору в наступні часи й епохи. Акцентувати увагу на «міфологічному факторі літератури» (визначення А. Гурдуза), як одному із ключових для створення художніх творів з експліцитним міфологізмом, можливо завдяки застосуванню спеціально адаптованих принципів.

Міфолого-концептуальний принцип полягає в осмисленні учнями художньої концепції тексту в процесі аналізу авторських способів міфологізації зображеного.

Міфолого-генетичний спрямовує учасників навчального процесу на з'ясування походження міфологічних структур твору. Генеза міфологічного компонента тексту допомагає школярам зрозуміти базові засади світобачення, на основі яких письменник змальовує художню дійсність. Цей принцип передбачає визначення у творчому доробку письменника загалом та в літературному творі зокрема запозичень з античної, слов'янської, біблійної або інших етнічних міфологічних систем. Увага до джерельної бази міфів, міфологем, легенд, описів обрядів чи традицій допомагає не тільки розкрити сутнісні ознаки цих компонентів у творі, а й осмислити їхній проблемно-тематичний зміст, провести прямі паралелі між зображеним і міфом. Наприклад, поєднання язичницьких і християнських уявлень про дійсність є засадничими рисами лірики Б.-І. Антонича. Тільки встановивши першопочаткові значення ключових міфологем, здобувачі освіти усвідомлять специфіку світогляду цього українського письменника.

Міфолого-функціональний принцип полягає у вивченні функцій міфологічної образності. Його реалізацію треба розуміти як осмислення ролі міфологізму за трьома напрямками: функції в літературному періоді, у творчості окремих письменників та в структурі літературного твору. Зокрема, ключові позиції міфологізму в системі романтизму, модернізму й неоромантизму – важлива історико-літературна інформація під час вивчення оглядових тем.

Звернення до міфологізму – провідна риса творчості багатьох митців. Наприклад, Леся Українка активно переосмислює сюжети, мотиви та образи античної (драматична поема «Кассандра», 10 клас, профільний рівень), біблійної (драматична поема «Одержима», поезія «І ти колись боролась, мов Ізраїль») та слов'янської (драма-феєрія «Лісова пісня») міфологій. Аналіз її доробку допомагає учням усвідомити міфологізм як один із головних чинників, які формують авторську картину світу. Аналогічну роботу проводимо у процесі вивчення життя й творчості Б.- І. Антонича, Вал. Шевчука та ін.

Під час вивчення окремих літературних творів міфолого-функціональний принцип реалізуємо шляхом *багаторівневого дослідження* експліцитно представлених міфологічних структур тексту. Така робота охоплює виявлення ролі міфологічної образності на різних рівнях твору: сюжету, композиції, хронотопу, системи образів-персонажів, тематики та проблематики, жанру й стилю. Цілісне осмислення функціональності міфологічних структур допомагає розкрити авторську концепцію літературного твору.

Зауважимо, що ефективність вивчення літературних творів із міфологічною образністю залежить від поєднання загальнодидактичних та спеціальних принципів, їх використання на різних етапах опрацювання навчального матеріалу.

Методику опрацювання літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах розроблено з дотриманням перспективних підходів до організації навчальної діяльності:

- *особистісно орієнтованого*, який передбачає використання індивідуальних випереджувальних завдань та вправ різного рівня складності, зокрема написання творчих робіт (творів-мініатюр, укладання ілюстрованих словничків міфічних істот), а також створення мультимедійних презентацій, доповідей за вибором учнів;
- *компетентнісного*, що впливає на розвиток предметної (читацької) компетентності: формування читацької культури учнів, здатності осмислювати словесний, сюжетний, образний, проблемно-тематичний, жанровий та стильовий рівні твору, використовувати здобуті знання в практичній діяльності для повноцінної самореалізації в сучасному світі;
- *лінгвістичного*, який полягає в розгляді міфологічної лексики (міфологем, міфологем-символів та висловів міфологічного змісту), їх тлумаченні та розумінні. Погоджуємося з твердженням О. Переломової [44] про те, що лінгвістичний аспект дослідження провідний у вивченні інтертекстуальності художнього тексту. На нашу думку, акцент на аналізі мовних висловів, які мають міфологічне походження, налаштовує учнів на вдумливе читання, формує в них уважне ставлення до мистецтва слова та розвиває естетично-ціннісне сприймання літератури;
- *компаративного*, метою якого є збагачення знань учнів про літературні зв'язки між авторським текстом та міфом. Цей підхід забезпечує порівняння міфічних тем, мотивів, образів, легенд, звичаїв та обрядів, використаних письменником, із їхніми першоджерелами. У такий спосіб продовжуємо методичну думку О. Ніколенко про те, що «компаративний підхід дає можливість краще усвідомити власну ідентичність, місце рідної літератури в діалозі культур, зберегти національні духовні цінності» [37, с. 16];
- *інтерсуб'єктного*, запропонованого В. Уліщенко, який націлює на діалог учнів з художнім твором з метою усвідомлення національних традицій, духовних цінностей і пріоритетів, виражених завдяки міфологічному компоненту тексту. Підтримуємо пропозицію В. Уліщенко про те, що «необхідною умовою реалізації інтерсуб'єктної взаємодії є аналіз твору без

відриву тексту й контексту» [75, с. 313], у нашому випадку – міфологічного, без якого зазвичай неможливо зрозуміти твір. На нашу думку, цей підхід позитивно впливає на розвиток асоціативно-образного мислення учнів, що виявляється в їхній здатності повноцінно сприймати художню реальність, у якій поєднано дійсне й міфологічне. Також належна увага до опису ритуально-обрядових дій міфологічного характеру сприятиме формуванню національної ідентичності, що, за Е. Смітом, розкривається передусім крізь призму символів, традицій, обрядів і церемоній [68];

- *культурологічного*, котрий розширює пізнавальну діяльність учнів шляхом зіставлення міфологічного матеріалу літературного твору з його презентацією в художніх фільмах, репродукціях картин, у музичному форматі. Використання культурологічного підходу допомагає зрозуміти міфологічний компонент твору, усвідомити його роль у різні історичні періоди розвитку літератури крізь призму інших видів мистецтва. Представлення міфологічної образності художніх творів у різноплановому мистецькому контексті «наближатиме учнів до розуміння літератури як вияву мистецтва, потужного чинника світосприймання й самоідентифікації» [16, с. 99]. Реалізація ж цього підходу дає можливість «учителю-словеснику працювати творчо, широко застосовувати методи, прийоми й форми роботи з урахуванням змісту навчального матеріалу, рівня читацької компетентності школярів, використовувати твори мистецтва з їх потужною силою емоційного впливу, що сприятиме розвитку загальнокультурної компетентності сучасних учнів» [16, с. 102].

Методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах ґрунтується на використанні максимально ефективних методів та прийомів навчальної діяльності. Це насамперед, *словесні методи* – лекція, розповідь учителя, пояснення; *наочно-ілюстративні методи* – робота зі словниками, таблицями, схемами, ілюстраціями, комп'ютерними презентаціями, відповідно до класифікації методів на основі джерел інформації [33, с. 227-228] та на основі

пізнавальної діяльності учнів: *бесіда* (репродуктивна чи евристична), *читання* (коментоване, повторне або вибіркоче), *дослідницько-пошуковий метод* (дослідження літературного матеріалу та розв'язання проблемних завдань), *самостійна літературна робота* (написання творів-роздумів, моделювання вивченого матеріалу); *індукція* та *дедукція* (вивчення особливостей авторського міфологізму на прикладі міфологічного компонента твору), *аналіз* та *синтез* (завдання на виокремлення міфологічних елементів на різних рівнях тексту, установлення між ними зв'язків та узагальнення одержаних результатів).

Обираючи систему прийомів, ми керувалися визначенням, запропонованим В. Онищуком [38]. Учений розуміє прийоми як допоміжні до методу операції, спрямовані на розв'язання часткових дидактичних завдань. Серед основних прийомів у роботі використано коментоване читання, вибіркоче читання, словникову роботу з енциклопедичною літературою, довідниками, міфологічними словниками, оцінку наукових тверджень, складання опорних схем, таблиць, опрацювання міфологічних лексем.

Запропонована методика передбачає залучення таких *видів навчальної діяльності*, як колективна, групова та індивідуальна творча робота. Їх використання залежить від специфіки навчального матеріалу, мети уроку й особливостей учнівського колективу експериментальних класів. На уроках поєднано традиційні *форми організації навчальної взаємодії* вчителя й учнів та інноваційні: інтерактивні вправи («Коло ідей», «Метод-прес», «Мозковий штурм», «Мікрофон»), елементи інтегрованого навчання (актуалізація знань з курсів зарубіжної літератури, історії та образотворчого мистецтва).

2. 3. Процесуальні лінії реалізації дослідної моделі навчання

Методика вивчення літературних творів з міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах спирається на спеціально розроблений *концептуально-міфологічний шлях аналізу*, суть якого полягає в тому, щоб розкрити авторську художню концепцію дійсності з урахуванням експліцитно виражених міфологічних елементів, які використано

у творі для реалізації проблемно-тематичного змісту. Вони функціонують на словесному, сюжетному, образному, жанровому та стильовому рівнях. Актуальність упровадження в навчальний процес концептуально-міфологічного аналізу зумовлена природою міфологічного світобачення, адже міфологічні структури художнього твору базуються на фундаментальних властивостях міфологічної системи мислення. Визначальне місце серед них посідає домінування універсальних бінарних опозицій (життя – смерть, добро – зло), які відтворені в протилежних образах, ідеях, виражених у літературних текстах. Вони дозволяють письменникам розгортати проблемно-тематичне поле шляхом активізації духовно-психологічних (драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки, повість «Земля» О. Кобилянської, новела «Я» (Романтика)) Миколи Хвильового), суспільно-політичних, зокрема національно-визвольних (поєми «Кавказ», «Великий льох» Т. Шевченка, «Мойсей» І.Франка), космогонічних (повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, «Земля» О. Кобилянської, драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки) питань людського буття, часто надають їм статусу вічних. Виділимо кілька найпоширеніших видів пов'язаності міфологічної образності та проблемно-тематичного поля авторського тексту. Міфологічні сюжети та образи можуть виконувати такі функції:

- 1) формують певну основу, що впливає з їхнього фактичного змісту й накладається на весь літературний твір (поєм «Марія» Т. Шевченка, «Мойсей» І. Франка, «Одержима» Лесі Українки);
- 2) забезпечують постановку, розвиток та розв'язання актуальних для письменника проблем, які в тексті мають лише частковий (більший або менший) характер, увиразнюють та доповнюють проблемно-тематичний простір усього твору («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Земля» О. Кобилянської);
- 3) актуалізують не тільки конкретночасове, але й надчасове значення зображеного (новела «Я» (Романтика)) Миколи Хвильового, романи «Марія» У. Самчука, «Сад Гетсиманський» Івана Багряного).

Вивчення таких особливостей можливе тільки в межах *концептуально-міфологічного аналізу*, який націлений на дослідження художніх елементів твору на основі роботи з міфологічними структурами експліцитного типу.

Модель концептуально-міфологічного аналізу розроблена на основі методичних напрацювань Ю. Бондаренка [5; 7; 8; 9], який розробив систему концептуально-орієнтованих шляхів аналізу літературних творів у школі. На цій основі ми створюємо додатковий вид аналізу, розширюючи навчальні можливості уже відомих. Принципова відмінність полягає в тому, що вони хоч і орієнтують на вивчення творів з міфологічною образністю, але повністю не адаптовані для розв'язання поставленої наукової проблеми. На нашу думку, їх доречно розширити, продемонструвавши навчальну роль міфологічних персонажів під час визначення їхніх функцій в авторській концепції художньої дійсності. Крім того, можливість аналізу проблемно-тематичного змісту твору крізь призму не тільки образів-персонажів, а й словесної організації тексту, сюжету, жанрової та стильової природи дозволяє виокремити *чотири види концептуально-міфологічного аналізу*: словесно-міфологічний, сюжетно-міфологічний, образно-міфологічний та комбінований як єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового шляхів аналізу літературного твору.

Відповідно до окреслених шляхів аналізу визначено чотири процесуальні лінії (Таблиця 2. 2. у Додатку Д). Кожна з них – це послідовне упровадження запропонованих видів діяльності протягом навчання в 9–11 класах. Проаналізуймо детальніше кожну з них.

I. Словесно-міфологічний аналіз має таку загальну схему:

- 1) виділення в тексті мовних конструкцій, що мають міфологічне походження.
Це можуть бути ключові міфологеми, усталені вислови української мови чи власне авторські вирази зі словами міфологічного змісту;
- 2) пояснення вчителем чи обізнаними учнями їхнього значення;
- 3) колективне визначення їхньої ролі у творі.

Загальну схему ілюструють окремі навчальні ситуації:

- аналіз мовного виразу міфологічного змісту;

- аналіз назви твору, яка містить слова, вирази міфологічного походження, з метою усвідомлення авторського художнього задуму;
- детальний аналіз мовних виразів міфологічного характеру для визначення їхнього підтексту та функції у творі. Це можуть бути цитати з першотекстів (Біблії, античних чи слов'янських міфів), усталені фразеологізми (наприклад, «нести свій хрест» – біблійний вислів);
- проведення дослідження наскрізних міфологем, тобто всіх випадків їх використання в тексті. Необхідно виявляти, зіставляти та узагальнювати їхнє значення у висвітленні тем та проблем твору.

II. Сюжетно-міфологічний аналіз має такий алгоритм роботи:

- 1) віднайдення у творі ключового епізоду з міфічними персонажами (вставна оповідь, міф, легенда) та визначення їхнього походження;
- 2) ознайомлення учнів із міфічною першоосновою (там, де це можливо);
- 3) аналіз літературного епізоду, оцінка міфічних подій та персонажів, зображених у ньому;
- 4) зіставлення епізоду літературного твору та його міфічного аналогу, розгляд особливостей міфологічної трансформації;
- 5) з'ясування зв'язку з усією зображеною у творі картиною дійсності, визначення художньої мети, із якою автор створив такий епізод, трансформувавши при цьому міфічну першооснову.

Пропонуємо застосовувати його у навчальній діяльності:

1) під час вивчення поеми Т. Шевченка «Кавказ» (9 клас) з метою навчити учнів аналізувати одиничну міфологічну структуру (міф про Прометея) та її вплив на весь зміст твору;

2) під час вивчення повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (10 клас): шляхом аналізу низки епізодів із міфологічними структурами експліцитного типу школярі осмислюють міфологічне світовідчуття головного героя, що і є рушієм ключем до розгортання головної теми повісті – єдності буття людини та природи;

3) під час вивчення новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)» (11 клас): аналізуючи наскрізну міфологему «мати Марія» в ключових епізодах, учасники навчального процесу досліджують внутрішній конфлікт (роздвоєність свідомості ліричного героя) у кожній сюжетній точці:

- а) розглядають особливості розвитку сюжету, ділять його на частини;
- б) визначають ключові міфологічні структури в межах кожної частини;
- в) пояснюють їхню роль;
- г) дають оцінку розвитку сюжету та розкриттю теми з урахуванням міфологічного компонента.

III. Образно-міфологічний аналіз відбувається в такій послідовності:

- 1) виділення у творі образів міфологічного походження;
- 2) розкриття їхньої міфологічної семантики;
- 3) пояснення, якими вони зображені;
- 4) визначення їхньої ролі в розкритті тем й проблем літературного твору.

У процесі такої роботи акцентуємо увагу на особливостях авторської трансформації міфічних персонажів. Цей вид аналізу застосовуємо:

- 1) під час вивчення бурлескно-травестійної поеми І. Котляревського «Енеїда» (9 клас). Навчальну діяльність спрямовуємо на аналіз античних образів, які використав автор у своєму творі, трансформували їх на український лад. Учні повинні усвідомити національний колорит відомих міфологічних персонажів, який експліцитно проявляється в їхній портретній характеристиці, описах їхнього побуту, що вказує на ментальні риси українського світобачення.
- 2) під час вивчення філософської поеми І. Франка «Мойсей» (I семестр, 10 клас). Здобувачі освіти зясовують, у який спосіб міфічні образи змінюються, набуваючи нових значень. Це відбувається, зокрема, шляхом проведення аналогії між основною частиною (біблійна основа сюжету) і вступом, у якому І. Франко прямо вказує на український ґрунт;
- 3) під час вивчення драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» (II семестр, 10 клас). Предметом вивчення є повна трансформація експліцитних образів в

середині однієї міфологічної системи (слов'янської міфології), адже змінюється знак міфічного образу. Наприклад, Мавка – зла істота в міфології та духовне начало в драмі-фесрії Лесі Українки. Учні мають усвідомити цей перехід.

IV. Комбінований як єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового шляхів передбачає такі навчальні дії:

- 1) повторення теоретичного матеріалу про жанр та стиль, у межах яких написано твір, з акцентом на ролі міфологізму в їх створенні;
- 2) колективне визначення жанрових та стильових ознак твору на основі аналізу міфологічного компонента;
- 3) з'ясування ролі міфологічних структур експліцитного типу в межах жанрової та стильової природи тексту.

Застосування комбінованого аналізу передбачає:

- формування знань учнів про міфологізм як елемент літературного стилю, а також про його жанровотворчу роль;
- розвиток навичок визначати жанр і стиль твору на основі аналізу міфологічних структур;
- удосконалення вміння ілюструвати жанрово-стильові властивості твору, виражені за допомогою міфологічних елементів, текстуальними прикладами.

Завершальним етапом після вивчення окремих творів кожної процесуальної лінії є виконання учнями практичних завдань. Надавати можливість старшокласникам самостійно виконувати такі завдання, як радять психологи, «сприяє становленню, розвитку і збагаченню в учнів таких якостей мислення як гнучкість, самостійність і критичність» [11, с. 200] та формуванню «вміння самостійно вчитися» [12, с. 248-250] – необхідної навички XXI ст. Старшокласники отримують завдання для домашньої роботи після вивчення кожної теми (Додаток Я). Письмові результати унаочнюють ефективність запропонованої методики й стають підставою для оцінювання ступеня сформованості знань та умінь опрацьовувати літературні твори з міфологічними структурами експліцитного типу.

Окреслена модель забезпечує можливість формування визначених програмою з української літератури таких ключових компетентностей, як:

- спілкування державною мовою: «розуміти україномовні тексти різних жанрів і стилів, поцінювати красу й багатство української мови» [35];
- математичну компетентність, яка базується на інтелектуально-логічній, процесуальній схемі навчальної діяльності, що забезпечує «розвиток абстрактного мислення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та прагнення висловлюватися точно, логічно й послідовно» [35];
- соціальну та громадянську компетентності, які передбачають «виховання поваги до різних поглядів, ідей, вірувань» [35];
- обізнаність та самовираження у сфері культури через уміння «зіставляти специфіку розкриття певної теми (образу) в різних видах мистецтва, поцінювати набутки інших культур, зацікавлення ними, відкритість до міжкультурної комунікації» [35], тобто формування культурної компетентності.

Також розроблена навчальна технологія осмислення літературних творів на основі аналізу експліцитних міфологічних структур забезпечує формування предметної читацької компетентності, що є результатом навчальних досягнень учнів, пов'язаних із читацькою діяльністю.

Отже, процесуальна схема дослідної моделі навчання розгортається шляхом упровадження провідного концептуально-міфологічного аналізу творів у чотирьох його варіантах: словесно-міфологічному, сюжетно-міфологічному, образно-міфологічному та комбінованому, який поєднує жанрово-міфологічний та міфологічно-стильовий. Їх використання в навчальному процесі передбачає вивчення програмових творів із курсу української літератури в 9–11 класах з експліцитними міфологічними структурами. Деталізація навчальної діяльності на кожному етапі дозволяє вибудувати процес вивчення виділеної групи творів у логічній послідовності.

2.3.1. Словесно-міфологічний аналіз

Словесно-міфологічний аналіз літературного твору є трансформацією «словесно-образного» [30]. Потреба у виокремленні цього підвиду навчальної діяльності зумовлена однією з ознак міфологічних структур експліцитного типу в літературному тексті – номінативністю (наявністю міфонімів, імен міфічних персонажів і назв, чітко означених міфологічних лексем). Учні набувають знання про основні мовні засоби вираження міфомислення в художній формі, уміння опрацьовувати ключові міфологеми, міфологізовані символи та назви. Навчальний процес передбачає також опрацювання висловів міфологічного походження та визначення їхніх художніх функцій.

Зазвичай ключові міфологічні маркери функціонують у творі як міфологеми-символи, персоніфіковані явища природи, що виступають ключовими одиницями авторського тексту (скажімо, хрест у новелі В. Стефаника «Камінний хрест», земля й ліс у повісті О. Кобилянської «Земля», вода в кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна», дім, дорога, гора в романі-баладі Вал. Шевчука «Дім на горі»). Як правило, вони позиціоновані в позасюжетних елементах:

- у назвах творів (сонет І. Франка «Сікстинська мадонна», повість О. Кобилянської «Земля», роман Івана Багряного «Сад Гетсиманський», новела В. Стефаника «Камінний хрест», поезіях П. Тичини «Не Зевс, не Пан...», Б.-І. Антонича «Різдво», «Зелена Євангелія»);
- у внутрішніх монологіях і авторських відступах (міркування героїв про землю, відчуття ними лісу в повісті О. Кобилянської «Земля», спогади ліричного героя про свою матір в новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)», роздуми над біблійними сюжетами Андрія Чумака в романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський»);
- у пейзажах (описи поля та лісу в повісті О. Кобилянської «Земля», горба в новелі В. Стефаника «Камінний хрест», дороги в романі-баладі Вал. Шевчука «Дім на горі»);

- у художніх деталях (картина Страшного суду в кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна», місяць на лобі в головній героїні О. Забужко «Казки про калинову сопілку»);
- у вставних епізодах (легенди про Каїна й Авеля в повісті О. Забужко «Казка про калинову сопілку», про сад Гетсиманський, Юду Іскаріотського, тремтливу осіку в романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський»).

Шкільне вивчення означеної групи текстів доцільно побудувати з урахуванням названих елементів як «образів вищого естетичного гатунку» (визначення Б. Степанишина [69, с. 211]). У такому разі стрижневі міфологеми стануть центральним об'єктом осмислення літературного твору.

Важливим етапом навчальної діяльності є підготовка до сприймання міфологічної лексики. Учитель повинен налаштувати учнів на вдумливе читання найбільш показових епізодів тексту, які містять міфологеми-символи. Пропонуємо використовувати на цьому етапі такі методичні рекомендації:

1. Надати учням пам'ятку для читання творів:

- уважно й повністю читайте твір;
- спробуйте пояснити його назву, її міфологічне походження;
- зосередьтеся на значенні внутрішніх монологів персонажів;
- вдумливо читайте авторські відступи, вставні епізоди;
- звертайте увагу на пейзажі та художні деталі.

2. Розкрити універсальність ключових міфологем. Обираємо один із способів роботи: коментар учителя, репродуктивну бесіду, словникову роботу.

Особливу увагу школярів необхідно звернути на значення міфологічної назви, адже «саме в назві часто сконцентровано суть твору. Якщо розкрив підтекст заголовка – уважай, що головну частину аналізу ти здійснив» [69, с. 202]. Старшокласники готові самостійно з'ясувати семантику винесених у заголовок слів, але їхню роботу необхідно на це спрямувати конкретними завданнями. Наприклад, під час вивчення драми Лесі Українки «Кассандра» (11 клас, профільний рівень) доречними будуть завдання:

- З'ясуйте значення ім'я Кассандра.

- Визначіть, що означає це ім'я для самої героїні, її родичів та для ворожих троянцям воїнів.
- Простежте, як впливає Кассандрине слово на долю троянців і на саму героїню.
- Обґрунтуйте, чому, на ваш погляд, ім'я головної героїні винесено в заголовок твору.

Ефективним є прийом оцінювання відгуків літературознавців, у яких вони пояснюють назву, зокрема в тому випадку, коли вона тлумачиться неоднозначно («Одержима» Лесі Українки, «Листя землі» В. Дрозда, «Зелена Євангелія» Б. - І. Антонича). Наприклад, для роману В. Дрозда «Листя землі» (урок позакласного читання) пропонуємо таке твердження: «Вираз «листя землі» пов'язують із міфологічним образом світового дерева, що, за первісними уявленнями, уособлює єдність світу, центр космосу, стрижень, навколо якого розгортається життя, вісь всесвіту. У контексті другого тому роману «листя землі» виступає знаком руїни (листя в умовах стихійних нещасть осипається на землю), на листках дерева життя (світовому дереві) написані людські долі, коли людина вмирає – зривається листок, під час суспільних катаклізмів не лише опадає листя, відбувається відмирання цілих гілок» [24, с. 164-165]. Учням ставимо завдання аргументувати наведені думки прикладами з тексту чи спростувати їх.

Другий етап – сприймання міфологічних мовних виразів під час читання твору. Якісна реалізація цього етапу залежить від уважного використання учнями пам'ятки для читання творів, поданої на підготовчому етапі. За потреби доцільно сумістити процес читання зі словниковою роботою (з'ясувати значення міфологем). Це допоможе уникнути труднощів розуміння художнього матеріалу.

Третій етап – осмислення літературних творів на основі аналізу міфологічних маркерів. Він передбачає колективне обговорення ключових міфологем чи міфологічних паралелей до зображуваного в тексті. Головне завдання етапу – детально проаналізувати мовні вирази міфологічного змісту,

визначити їхню художню роль у тексті. Для цього використовуємо такі методи та види роботи:

1. Слово вчителя: пояснення первісної семантики та авторської трансформації ключових міфологем, символів міфологічного походження, мовних виразів із ними.

2. Аналіз міфологем: коментоване читання, переказ фрагментів з ключовими міфологемами, котрі розкривають певні грані героїв, складання схем чи таблиць, присвячених ролі міфологізованих образів-персонажів у структурі твору.

Наприклад, у повісті О. Кобилянської «Земля» навколо ключових міфологем «земля» й «ліс» сконцентровано образну систему, сюжет, проблемно-тематичний та ідейний зміст твору. Розвиток головного конфлікту відбувається через протиставлення поглядів та поведінки героїв щодо своїх прав на землю. Важливо наголосити, що ця суперечність повноцінно розкривається не тільки у вчинках, але й у думках героїв та їхньому ставленні до міфологізованих образів. Тому доречно зіставити образи землі та лісу в описах, думках, ставленні до них головних персонажів твору. Пропонуємо учням доповнити міркування цитатами з тексту повісті. Така дослідницька робота над текстом допоможе визначити протилежні типи світобачення залежних від природних стихій селян: цілковитої гармонії з природою, що дарує земля, та духовної деградації, на яку наштовхує ліс. Саме розкриття символіки цих ключових образів, за твердженням Г. Могилянської [34], вибудовує головний конфлікт повісті (рятивна сила землі та згубна влада лісу над життям людини), пояснює її проблематику.

3. Синтез та узагальнення здобутої інформації про використані міфологеми: обґрунтування назви твору, проведення паралелей між героями літературного тексту та міфічними персонажами.

Останній етап – узагальнення та систематизація знань про ключові мовні вирази міфологічного характеру. Мета навчальної діяльності – осягнути глибину авторського задуму, розуміння універсального та конкретно-

текстуального змісту міфологем, а також особливостей художньої майстерності письменника в їх використанні. Підсумовуємо їхнє художнє значення, ураховуючи учнівські враження від прочитаного, колективні висновки та наукові судження. Основні методи, прийоми та види роботи на цьому етапі такі: евристична бесіда, опрацювання літературно-критичних праць, складання тез, висловлення та обґрунтування власної думки, написання творчих робіт.

Отже, запропоновані варіанти словесно-міфологічного аналізу допомагають сформувати в учнів як спеціальні уміння (пояснювати особливості художнього використання міфологем, які часто виконують символічну роль, установлювати паралелі між створеною письменником художньою дійсністю та введеною в текст міфологічною образністю), так і стимулювати вироблення сталої звички до вдумливого читання художньої літератури і формування читацької компетентності.

2.3.2. Сюжетно-міфологічний аналіз

Важливим складником цілісного осмислення художнього твору є аналіз сюжетної канви. Експліцитно представлені в тексті міфологічні структури, що по-різному впливають на розбудову його сюжетної лінії, актуалізують потребу в опрацюванні епізодів із міфологічною образністю. Організація такої роботи ефективна в контексті подієвого аналізу.

Серед сучасних науковців побутує думка про методичну доцільність подієвого аналізу «як джерела системності в процесі опрацювання художнього тексту» [5, с. 57] та необхідності розробки «змінюваного алгоритму в кожному класі» [66, с. 220]. Подієвий аналіз найчастіше реалізується у двох варіантах дослідження сюжету: за ключовими епізодами та за етапами розвитку конфлікту. Ці напрямки взаємозалежні та мають єдину мету – розкрити сюжетну динаміку [6].

Дослідження міфологічного складника передбачає послідовне опрацювання ключових епізодів з експліцитно вираженими міфологічними структурами, що виникають на різних етапах розгортання сюжету (в експозиції,

зав'язці, у розвитку дії, кульмінації чи розв'язці). Таке розуміння дає підстави запропонувати сюжетно-міфологічний аналіз як окремий підвид подієвого (послідовного, за розвитком дії).

Мета сюжетно-міфологічного аналізу – навчити учнів визначати специфіку функціонування та художню роль міфологічних структур у межах різних сюжетних частин.

Зміст сюжетно-міфологічного аналізу – виділення та поглиблене опрацювання важливих епізодів, установлення між ними зв'язків, визначення їхнього семантичного наповнення та художньої ролі.

Сюжетно-міфологічний аналіз відповідає віковим особливостям старшокласників, сприяє розвитку відтворювальної уяви учнів, образного та логічного мислення, стимулює сприйняття міфологічного складника художніх творів. Застосування цього шляху аналізу виробляє в старшокласників важливі вміння:

- визначати епізоди з міфологічними структурами експліцитного типу, усвідомлювати та відтворювати змістове наповнення зображеного;
- здійснювати аналіз та виявляти художню роль вставних легенд, оповідей, фрагментів міфічних текстів;
- оцінювати значення виділених одиниць із погляду підсилення конфлікту чи драматизму твору;
- розуміти загальну образну концепцію твору з урахуванням виділених одиниць.

Пропонуємо сюжетно-міфологічний аналіз проводити для текстів, у яких міфологічні структури виступають як:

- окремі оповідні частини твору (наприклад, міф про Прометея в поемі Т. Шевченка «Кавказ», легенда про Арідника в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», легенди про Каїна та Авеля, про Іуду в романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський», легенда про Каїна та Авеля в повісті О. Забужко «Казка про калинову сопілку»);

- образне наповнення важливих епізодів, подій чи фрагментів тексту (наприклад, затемнення сонця в «Слові о полку Ігоревім», переродження Мавки у вербу, діалог Лукаша з Долею в драмі-фесрії Лесі Українки «Лісова пісня», танець Івана із чугайстром, мольфар Юра розганяє хмари в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»);
- як наскрізні міфологеми (наприклад, хреста в новелі В. Стефаника «Камінний хрест», землі та лісу в повісті О. Кобилянської «Земля», Марії в новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)»).

Загальна схема опрацювання сюжетного епізоду з міфологічною образністю описана в попередньому розділі на етапі первинного засвоєння знань та умінь (див. с. 128). Крім того, її реалізацію можна проілюструвати на прикладі вивчення поеми Т. Шевченка «Кавказ». У цьому творі міфологічною структурою експліцитного типу є міф про античного титана Прометея, уведений в експозицію поеми. Можемо виділити кілька етапів визначеної схеми впровадження аналізу. Перший – читання та обговорення античного міфу про титана. Метод опрацювання – евристична бесіда:

- Згадайте античний міф про Прометея.
- Яка суперечність (між ким?, чому?) змальована в ньому? У яких образах вона втілена?
- Яке символічне значення має образ Прометея?
- Як у міфічній оповіді розв'язується протистояння?

Другий етап – вивчення авторського використання античного міфу. Ключові запитання та завдання:

- На якій характеристиці Прометея загострює увагу Т. Шевченко?
- Виділіть ключові мовні вирази, що вказують на стійкість Прометея;
- Які ідеї виражають виділені вирази в епізоді твору?

Наступний етап – установлення зв'язку між виділеним фрагментом тексту й поемою загалом – проводимо після визначення теми та проблеми поеми:

- У чому полягає головна проблема твору?
- Яким чином пов'язаний конфлікт поеми з міфом про Прометея?

- Яку роль вступна частина виконує у вираженні головної суперечності поеми?

Останній етап – визначення художньої ролі міфу про Прометея в структурі поеми «Кавказ». Підсумовуємо, що в образі Прометея показано незламність і безсмертя людського духу, його здатність протистояти ворожим силам. Автор використовує закладену в цій міфологічній структурі ідею нездоланності духу з метою конфліктування, розгортання тираноборчого мотиву поеми, підсилення віри в неминучу перемогу поневолених народів: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля», «не скує душі живої», «не вип’є живущої крові» [77, с. 272].

Навчальна діяльність на уроці української літератури, на якому вивчають роман-преамбулу «Дім на горі» (урок позакласного читання, 11 клас) проходить за планом:

1. Колективно виділяємо головний експліцитно представлений міфологічний елемент – легенду про дім на горі. Учні знаходять два фрагменти в тексті: оповідь легенди бабуся Галі та повторна її розповідь Галею для дочки.
2. Визначаємо тему легенди (жіноча доля господинь дому на горі) та проблеми спокуси й кохання, збереження сімейного вогнища та родових традицій. Ілюструємо їх розгортання в міфологічній оповіді:
  - Який тип жінки змальовується в легенді?
  - Від чого залежить доля господині дому?
  - Яке призначення жінок, народжених у домі на горі?
3. Простежуємо, як саме впливає міфологічний сюжет на реальне життя героїв твору:
  - Як ставиться до легенди бабуся Галя?
  - Коли й чому вона бачить у снах сірого птаха?
  - Чи зустрічала Галя сірого птаха? Як це вплинуло на її подальше життя?
  - Чим відрізняється Анатоль від Володимира? Порівняйте їхні стосунки з Галею.

- Чим можна пояснити зміни в особистому житті Галі?
- Яка міфічна подія відбувається з Оксаною?
- Які закономірності простежуються в долях цих героїнь твору?

4. Систематизуємо отриману інформацію за допомогою бесіди (пропонуємо учням відповісти на проблемні запитання):

- Що є причиною однотипного життя жінок, народжених у домі на горі?
- Узагальніть зміст порушених автором проблем. Які шляхи їх вирішення?

Учні доходять висновку, що міфологічна легенда накладається на сюжетну лінію твору та визначає її подієвість, а всі життєві ситуації персонажів пов'язані з розвитком міфічного сюжету. Тому легенда є ядром проблемно-тематичного змісту роману: «В міфі сказано все суттєве, а решта розповіді тільки домальовує заздалегідь відому схему, показує в деталях правдивість і достовірність міфу» [40, с. 33].

Важливо додатково виокремити головні міфологеми легенди (дім, гора, жінка й дорога) та розглянути їхнє функціонування в побутовій та міфологічній свідомості персонажів. Наприклад, як ставляться до дому його мешканки (як до будівлі чи фортеці їхнього духу?), як розуміють свою життєву дорогу персонажі (шлях пізнання, вічність, спогади, повернення до рідних). Така робота дозволяє доповнити й деталізувати проблемно-тематичне наповнення роману: теми сімейного щастя, духовних пошуків, вірності своєму призначенню.

З метою цілісного осмислення змальованих автором явищ пропонуємо старшокласникам акцентувати увагу й на легенді про блудного сина. Хоч вона експліцитно не представлена в тексті, але чітко простежується в історіях про чоловіків – синів сірих птахів – козопаса Івана та Хлопця. Міфологізовані в біблійній легенді тема пошуку свого призначення та проблема сенсу людського життя накладаються на розповідь про блукання героїв. Аналіз цього компонента проблемно-тематичного поля доцільно здійснювати, використовуючи запитання:

- Яка справа в житті козопаса Івана стає основною?

- Яким містичним даром володіє Іван? Як це впливає на його щоденне життя?
- Чому й скільки блукає Хлопець?
- Що спільного між Іваном та Хлопцем?
- Які здібності свого дядька переймає й продовжує Хлопець?

Учні разом з учителем роблять висновок: міфологічне походження героїв «прирікає» їх на мандри, визначає спосіб життя, даючи їм незвичайний дар ясновидіння.

У контексті вивчення проблемно-тематичного поля слід поєднувати дослідження міфологічних структур та аналіз образів-персонажів:

- Чи відчуває себе Галя незвичайною жінкою?
- Як за допомогою відчуття «богині в собі» змальовано портрет Галі та схарактеризовано її вдачу?
- Які риси Хлопця провідні у творенні цього образу?
- Як саме міфовідчуття козопаса Івана визначає спосіб його життя?

Підсумком проведеної роботи стає розуміння старшокласниками значення міфологічних структур (синкретизму легенд, міфологем-символів, світоглядних уявлень) для осмислення тематики та проблематики роману-балади Вал. Шевчука «Дім на горі».

Поетапність роботи з міфологічними елементами та визначення їхнього проблемно-тематичного навантаження передбачає здійснення таких дій:

1. Виділення у творі головних міфологем та мотивів.
2. Визначення їхнього біблійного, слов'янського чи античного походження, здійснення відповідних коментарів.
3. Колективне окреслення життєвих явищ, які автор змальовує завдяки цим елементам.

Окрему увагу звертаємо на міфологізовані образи, вставні епізоди й особливості розгортання запозичених сюжетів. Наприклад, у ліро-епічній поемі І. Котляревського «Енеїда» варто проаналізувати образну групу троянців на чолі з Енеєм та їхню мандрівку до Риму після падіння Трої. Під час аналізу

біблійно-філософської поеми Т. Шевченка «Марія» – образ головної героїні та її долю, установити зв'язок між Богоматір'ю та земним життям Марії.

Крім того, важливо виявляти як образні, так і проблемно-тематичні паралелі між міфічними першоджерелами та змістом літературного матеріалу, що вивчається. Наприклад, аналізуючи роман Івана Багряного «Сад Гетсиманський» (урок позакласного читання, 11 клас), важливо розглянути біблійні легенди про Сад Гетсиманський, про Каїна й Авеля в контексті проблеми зради та долі людини в тоталітарному суспільстві. «Пісню Пісень» Соломона, де звучить мотив любові, яка все перемагає, доречно буде пов'язати з темою вірності в коханні літературних героїв. Аналогічна робота під час вивчення повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» полягає в тому, щоб учні усвідомили значення легенди про Арідника: за її допомогою автор відтворює проблеми реального й міфічного у світогляді гуцулів, а також передає намагання людини пояснити навколишній світ, зокрема його походження.

Важливим моментом дослідження проблемно-тематичного змісту твору є аргументування учнями кожної проблеми, пошук у тексті відповідних підтверджень. Скажімо, словесник може використовувати такі види роботи:

- аналіз міфологічної назви твору як носія проблемно-тематичного змісту:
  - Чи вказує назва твору на його тему? («Енеїда» І. Котляревського, «Марія» Т. Шевченка, «Земля» О. Кобилянської, «Мойсей» І. Франка);
  - Який проблемний зміст закладено в заголовок твору? («Скорбна мати» П. Тичини, «Сад Гетсиманський» Івана Багряного);
- розгляд вставних міфологічних структур (міфів, легенд та авторських відступів із міфологічним складником):
  - Як ці елементи ілюструють головну тему?
  - Як вони впливають на розгортання проблематики? (наприклад, зустріч зі щезником, танець із чугайстром у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»);

- дослідження ритуалів, народних традицій, дотримання їх героями. Зокрема, учні з'ясовують, як міфологізовані дії доповнюють тему твору, допомагають продемонструвати певні проблеми (плач Ярославни в «Слові о полку Ігоревім», добування живого вогню, замовляння глиняної ляльки в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»);
- характеристика контактів образів-персонажів із міфологічною реальністю, аналіз їхнього ставлення до неї (бабця Галя, сама Галя, її дочка Оксана й чоловік-птах – продовження родового міфу в романі-баладі Вал. Шевчука «Дім на горі»);
- складання таблиці чи схеми, у якій висвітлено проблематику літературного твору, у якому вказано проблему та міфічні образи, події, що її розкривають;
- пошук та коментування художніх висловів із міфологічним змістом, що увиразнюють різні проблеми;
- написання творів-роздумів, у яких необхідно проаналізувати й проблемно-тематичний зміст твору, і міфологічні елементи, знайти між ними зв'язки або увідповіднити їх («Тема прометеїзму в поемі Т. Шевченка «Кавказ», «Проблема національного визволення в поемі І. Франка «Мойсей»).

Кожен епізод із міфологічною образністю належить до певної сюжетно-композиційної частини твору. Тому його аналіз повинен спиратися на специфіку функціонування таких частин. У творах шкільної програми для 9–11 класів наявні різні варіанти представлення сюжетно-міфологічних одиниць:

- експозиція (міф про Прометея в поемі Т. Шевченка «Кавказ»);
- зав'язка (затемнення сонця в «Слові о полку Ігоревім», знайомство Мавки з Лукашем у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», оповідь про Іуду в романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський»);
- розвиток дії (Марія перед іконою Богородиці, промова священника на похоронах первістка героїні в романі Уласа Самчука «Марія», згадки про матір ліричного героя у новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)»);

- кульмінація (Іван біжить за нявкою в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», розстріл матері, яку асоційовано з образом святої Марії, у новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)»);
- розв'язка (утеча князя Ігоря з полону за сприяння сил природи в «Слові о полку Ігоревім», гра Лукаша на вербовій сопілці в кінці драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»).

Ураховуючи це, до загальної схеми аналізу епізоду з міфологічним складником варто включити оцінку його композиційної ролі. Пропонуємо два підходи:

- відповідь на універсальні запитання, адаптовані до конкретного літературного тексту: «З якою метою епізод уведено в кожен із частин сюжету твору (в експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку)?», «Як головні проблема, ідея, тема твору пов'язані зі вставною частиною чи епізодом міфологічного змісту?»;

- аналіз епізоду крізь призму конфліктоутворення й конфлікторозв'язання. Важливо розуміти, що залежно від залучення міфологічних елементів до різних частин сюжету міфообразність впливає на постановку, загострення чи розв'язання головної суперечності твору, а тому визначає характер та особливості розвитку сюжетної лінії. Особливого значення вона набуває в кульмінаційних епізодах, де персонажі, взаємодіючи з міфологічним світом, перебувають у відкритому протистоянні, і відповідна образність впливає на напруженість конфлікту. Наприклад, епізод, коли Іван біжить навздогін за нявкою в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», розстріл матері в новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)», добування цвіту папороті в оповіданні М. Гоголя «Вечір проти Івана Купала» варто проаналізувати поглиблено. Проте і в інших композиційних частинах текстові фрагменти з міфологічними структурами (наприклад, міф про Прометея в «Кавказі» Т. Шевченка) доцільно розглядати як опорні точки конфліктоутворення чи конфлікторозв'язання. Пропонуємо спеціальний підхід до опрацювання таких фрагментів:

- пояснення міфологічної образності епізоду: сюжету, мотиву, міфологем, просторово-часових назв;
- визначення змісту суперечності, що певним чином знайшла вияв в епізоді;
- аналіз художніх засобів, за допомогою яких змальовано протиріччя;
- оцінка ролі епізоду в розгортанні внутрішнього чи зовнішнього конфлікту твору.

Наприклад, під час вивчення новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)» обираємо для аналізу такі епізоди:

1. Опис печального образу Марії, у якому вперше експліцитно проведено паралель між матір'ю ліричного героя та святою Марією. Закладаються два почуття – смуток і ніжність.
2. Епізод прийняття чорним трибуналом постанови про розстріл, коли ліричний герой має проголосувати за вбивство матері – «в той момент раптом переді мною підводиться образ матері». Тут загострюються в душі героя суперечливі роздуми про обов'язок та про свою приреченість перед ідеями комуні.
3. Розмова героя з матір'ю вдома напередодні грози. У цій сцені прочитується друге Я ліричного героя, який «ховає від гільйотини один кінець своєї душі».
4. Зустріч із матір'ю в колі черниць – один із кульмінаційних моментів. Тут гостро протистоять між собою дві протилежні грані «Я» ліричного героя: гуманні цінності та революційний фанатизм.
5. Розстріл – вирішальний момент у внутрішній боротьбі між добром і злом у душі ліричного героя.

Послідовне опрацювання виділених епізодів тексту дозволяє простежити динаміку внутрішнього конфлікту, підсилення драматизму, пояснити психологічний стан ліричного героя та зрозуміти філософську проблематику й надчасовий зміст новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)», що досягається закладеною автором у текст міфологемою «Мати». Аналіз цієї міфологеми доречно доповнити тезами із досліджень літературознавців Ю. Безхутрого [2] і

О. Ковальчука [28]: «Образ матері є в новелі найбільш навантаженим. Він має декілька змістових проєкцій, передусім ідеолого-символічних. Це і Богоматір, і ціла низка асоціацій, пов'язаних із цим образом, від святості до жертвовності; і комуна-революція в її ідеальному вигляді; і сумління героя; і уособлення гуманістичної суті життя – лагідності, доброти і всепрощення; і врешті, реальна мати оповідача» [28, с. 261], «В образі матері зливаються дві Марії – земна і небесна. Обидві ці іпостасі не просто заважають торжеству комуністичної ідеї, а й стоять на шляху до її втілення. Тому обидві підлягають знищенню» [28, с. 56], «Постріл у скроню матері обриває земне життя і водночас перекреслює постать небесної Марії. Відтепер вона вже не зможе стати дороговказом до нового життя. «Я» залишився серед «мертвого степу» [28, с. 59].

Літературні твори, у яких міфологічна образність функціонує на рівні наскрізних міфологем («Камінний хрест» В. Стефаника, «Земля» О. Кобилянської, «Дім на горі» Вал. Шевчука), теж варто аналізувати за розвитком сюжету. Осмислення епізодів із ключовими міфологемами спрямовуємо на тлумачення їхньої художньої ролі в такій послідовності:

1. Виділити епізоди з ключовими міфологемами.
2. З'ясувати первинний зміст міфологем.
3. Пояснити семантичне наповнення та роль міфологем у конкретних фрагментах твору.
4. Простежити зв'язки між міфологемами та ключовими елементами твору (сюжетом, композицією, темою, ідеєю, персонажами, мовою тощо).
5. Визначити вплив міфологем на вираження ідейної цілісності твору.

Отже, вивчення сюжетних епізодів із міфологічною образністю шляхом сюжетно-міфологічного аналізу навчас визначати специфіку функціонування та художню роль міфологічних структур на різних сюжетно-композиційних рівнях твору, що, у свою чергу, впливає на осмислення учнями загальної образної концепції літературного джерела.

2.3.3. Образно-міфологічний аналіз

Проблема аналізу образів-персонажів літературного твору була об'єктом дослідження відомих методистів: О. Бандури, Ю. Бондаренка, Т. Бугайко, Н. Волошиної, О. Забарного, В. Неділька, Є. Пасічника, О. Пехоти, Л. Удовиченко. Більшість учених розглядають аналіз образної системи твору як одне із центральних завдань, а головних образів-персонажів «як своєрідного коду ідейно-художнього змісту твору» [45, с. 228]. Тому ефективна схема осмислення художніх творів із міфологічною образністю повинна обов'язково містити різні види *пообразного* вивчення літературних творів, відомих у методиці навчання літератури [4; 7; 25; 66]. Адже міфологеми, що утворюють міфологічні структури тексту, є потужним виражальним засобом. Вони функціонують у творах як імена героїв, назви міфічних істот, паралелі до відомих міфічних персонажів. Залучені у твір образи міфологічного походження презентують світоглядний характер авторської оповіді.

Мета образно-міфологічного аналізу – навчити учнів аналізувати образи міфологічного походження у зв'язках з іншими елементами тексту.

Подаємо загальну схему дослідницької роботи на уроці:

- здійснити первинне окреслення тематики та проблематики твору, його ідейного змісту;
- виділити головні міфічні образи, пов'язані з проблемно-тематичним змістом твору;
- зафіксувати точки їх використання в тексті, аналізуємо відповідні епізоди, досліджуємо поведінку, зовнішні та внутрішні монологи, еволюцію персонажів, характеризуємо їх із позиції розвитку конфлікту твору тощо;
- визначити концептуальну функцію, з'ясовуючи роль міфічного персонажа в розгортанні тематики та проблематики тексту, у вираженні ідейного змісту;
- остаточно узагальнити проблемно-тематичний зміст художнього тексту з урахуванням міфологічного складника.

Образно-міфологічний аналіз вибудовує навчальну діяльність за методом індукції (від образу – до цілісного осмислення твору). Можна обрати й інший характер логіки пізнання – дедуктивний: рухатися від з'ясування ідейного наповнення до аналізу образів, міфологізованих письменником. Тоді провідною діяльністю на уроці стане пошук відповіді на запитання «Як міфічні персонажі допомагають розкрити ідейний зміст твору?» Це надає вивченню літературного твору проблемного характеру, головне місце в ньому належить роботі з образами-персонажами. Їхня інтерпретація на основі текстуального матеріалу – центральний етап роботи. Алгоритм розв'язання поставленого завдання такий: учитель та учні колективно визначають тему та ідею твору, школярі досліджують їх, здійснюючи при цьому пошукову роботу та інтерпретаційну діяльність:

1. Знаходять ключові образи міфологічного походження.
2. Знайомляться з їхніми першоджерелом, розкривають первісний зміст (за допомогою вчителя).
3. Осмислюють використання міфічних образів у літературному матеріалі, з'ясовують їхній підтекст, висловлюють власні судження із цього приводу, коментують думки науковців щодо проблемно-тематичного наповнення твору, обґрунтовують висунуті твердження текстуальними прикладами.
4. Роблять загальний висновок, даючи художню оцінку авторській міфологізації образів-персонажів.

Отже, дослідження міфологічних структур необхідно здійснювати таким чином, щоб учні усвідомили їхню роль у розкритті проблемно-тематичного змісту твору. Якщо текст перенасичений міфологічною образністю, зробити це досить важко. Тому вчитель націлює старшокласників на конкретні, найважливіші з погляду вираження проблематики елементи, допомагає їх згрупувати, забезпечити системний розгляд. Наприклад, у драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки наявні цілі міфологічні комплекси, які є своєрідними символами таємної, сакральної дійсності, заселеної надприродними силами: ліс (Лісовик, Мавка, Перелесник), озеро (Русалка, Той, що греблі рве, Водяник,

потерчата), поле (Русалка Польова); яскраві персоніфікації абстрактних категорій (Доля, Біда, Злидні); розгорнуті ідейно значущі міфологеми-метаморфози (перевтілення у вербу й вовкулаку, переродження) та окремі міфологеми символічного значення (очі – дзеркало людської душі, що простежується в художніх деталях: очі Лукаша непрозорі – і це вказує на його розгубленість у виборі життєвих пріоритетів; зміна кольору очей Мавки відображає космос її душі; дім – осередок родинного життя). Використовуючи такий широкий спектр міфологем, Леся Українка наділяє їх власними ідеями та розкриває вічні цінності любові, свободи, краси та сенсу людського життя.

За нашими рекомендаціями, інтерпретація міфологічних образів відбувається наступним чином. Словесник пропонує здобувачам освіти визначити основні закони існування кожної з груп міфічних істот, розглядаючи епізоди їхньої взаємодії, ставить учням завдання визначити, які теми та проблеми їх об'єднують:

Лісові мешканці – свобода вибору, любов до природи.

Водяні істоти – дотримання порядку, покірність.

Хатні істоти – відплата за негативне ставлення до себе.

Персоніфіковані явища – відповідність своєму призначенню.

Після такої роботи доцільно окреслити тематику й проблематику твору максимально широко. Школярі визначають сенс існування, зображений за допомогою міфологізованої реальності загалом. Це любов і повага до прекрасного, гармонія та духовна рівновага. Далі зіставляємо цю тему з життєвими принципами героїв реального світу – Лукаша, дядька Лева, матері та Килини. Доречною на цьому етапі аналізу є бесіда:

- Як співіснують два протилежних світи (людей і міфічних істот) на одній території? Які теми й проблеми пов'язані з ними в тексті?
- Які життєві принципи сповідують одні, а які – інші? Чи збігаються вони? Що в них спільне або відмінне?

- У яких сценах взаємодії персонажів міфологічного та реального світів визріває, загострюється конфлікт? Які цінності при цьому відстоює кожна з груп?
- Як сукупна поведінка всіх персонажів унаочнює головну проблему твору?

Отже, образно-міфологічний шлях аналізу ефективно здійснювати на основі різних підходів, зокрема вивчення авторського протиставлення міфологічного та реального світів, за допомогою якого автор розгортає роздуми про теми й проблеми загальнолюдського значення. Взаємопов'язаний аналіз міфологічних явищ та порушених автором проблем дозволяє цілісно осмислити художній зміст та форму його вираження й вийти на осягнення загальної концепції літературного твору.

Дидактична роль такої роботи полягає в стимулюванні й розвитку когнітивних та світоглядних можливостей старшокласників. Аналізуючи міфологічний складник твору, учні міркують над філософськими питаннями людського буття. При цьому дослідження елементів міфомислення надає діяльності школярів особливого спрямування, яке полягає в осягненні індивідуальної грані художньої творчості письменника.

Образно-міфологічний аналіз орієнтує на дослідження міфологічної функціональності образів-персонажів. Набір усіх художніх завдань персонажа у творі підпорядковується авторським світоглядним засадам, провідну позицію серед яких посідає використання системи міфологічних уявлень. Це стосується насамперед творів, у яких роль головного конструктивного чинника відіграє експліцитна міфологічна образність. Залежно від обраної письменником парадигми міфомислення (античної, біблійної, слов'янської чи синкретичної) вибудовується система персонажів та способи їх художнього зображення. Цей висновок виводимо з твердження про те, що «авторський світогляд продукує певний тип персонажа... зумовлює зміст і способи вираження образів-персонажів, а ці у свою чергу дають можливість відбутися світогляду» [4, с. 153]. Проте взаємозв'язок образної структури зі світоглядними позиціями письменника в сучасній методиці навчання літератури розглядається тільки в

широкому контексті опрацювання функціональності образів, що передбачає встановлення ролі героя в жанровому, стильовому та світоглядному планах. Варто акцентувати увагу саме на міфологічному підході (певній міфологічній парадигмі сприйняття й зображення дійсності письменником) як вихідному пункті, опорній точці створення образної системи. Водночас слід ураховувати, що міфічні персонажі не тільки експліцитно виражають, але й змістовно доповнюють специфіку авторського бачення художньої дійсності. Досягається це через змалювання внутрішніх властивостей, зокрема цінностей, мотивації вчинків, а також моделей поведінки, завдяки особливостям мови героїв. Отже, міфологічна функціональність персонажів має більший ступінь виразності, дає змогу максимально глибоко усвідомити цілісність літературного джерела та передати авторські роздуми й асоціації.

Метою вивчення міфологічної функціональності персонажа стає визначення його міфологічних властивостей (семантики образу, життєвої позиції, поглядів, поведінки чи долі) та їхніх функцій у розвитку сюжету, розкритті ідей, тем, проблем, жанру та стилю твору. Результатом відповідної роботи на уроці стане виявлення таких граней персонажа, котрі дозволяють проілюструвати міфологічну парадигму твору та на її основі вийти на індивідуальні світоглядні позиції письменника.

Практичне застосування цього підходу концептуально-міфологічного аналізу передбачає три основні етапи:

I. *Перцептивний*. На цьому етапі відбувається теоретико-літературна підготовка учнів до сприймання, націлення на об'єкт – міфічні образи-персонажі; процес читання твору із зосередженою увагою на міфічних образах. Мета етапу – формування позитивної мотивації до аналізу образів-персонажів. Основні принципи – науковості та наочності. Методи й прийоми: пояснювально-ілюстративний, репродуктивна бесіда та лекція. Види діяльності: тлумачення міфологем-імен, словникова робота, самостійне чи групове (за можливості) читання твору.

II. *Практично-діяльнісний* – етап аналізу міфічних образів-персонажів у творі, оцінка їхньої ролі в презентації змісту. Мета етапу – розвиток та вдосконалення вмінь і навичок аналізу образів-персонажів на основі їхньої міфологічної характеристики. Завдання вчителя – спрямувати учнів на осмислення образної системи твору через вибір певного методичного підходу, забезпечення діалогічної взаємодії учнів із міфічними персонажами як окремими складниками твору. Основні принципи – текстоцентризму, проблемності та інтертекстуальності. Методи й прийоми: аналіз образної системи, дослідницько-пошуковий, евристичний, бесіда, коментоване читання та літературознавчий пошук. Види робіт: переказ фрагментів із міфічними персонажами, цитування й обговорення ключових епізодів, пояснення семантики міфічних образів, складання таблиць про їх авторське використання.

На цьому етапі словесник скеровує процес характеристики учнями міфологічної функціональності образів-персонажів. Пропонуємо кілька спеціальних методичних підходів до її реалізації, що залежать від виділених нами груп персонажів: 1) персонажі, що мають міфологічне походження; 2) персонажі, які взаємодіють із міфологізованою реальністю (міфічними істотами).

1. Вивчення персонажів, що мають міфологічне походження.

У різних текстах спостерігаємо такі типи персонажів міфологічного походження:

- українські міфічні істоти (нявка, русалка, домовик, злидні, чугайстер);
- герої відомих світових міфічних сюжетів (Еней, Мойсей, Марія).

Їхні назви та імена виступають відомими міфологемами, завдяки чому образи набувають свого ідейного наповнення. У такій формі вони акцентують символічну сутність і відповідні міфологічні порівняння, метафори, алегорії, стають певними алюзіями (Т. Литвиненко).

Оскільки уже сама назва чи ім'я героя є своєрідним кодом, який зберігає та відтворює певну міфологічну інформацію, то характеристику таких персонажів ефективно починати з аналізу їхніх імен. Рухатися доцільно за

відомою в шкільній практиці *стандартною схемою аналізу* образів-персонажів. Скажімо, до кожного пункту схеми залучаємо відповідні запитання:

1. Ім'я. Яке походження імені героя? Яке значення воно має в названих міфах? На які риси героя вказує це ім'я?
2. Портрет. Які портретні деталі автор запозичив із першоджерела для характеристики героя? Які міфологічні ознаки має зовнішній вигляд персонажів? З ким порівнюється персонаж?
3. Дії та вчинки. Які вчинки героя відповідають міфологічному сюжету? Як вони його характеризують? Чи виконує персонаж містичні дії? Про що це свідчить? Із якими міфологічними істотами й персонажами взаємодіє герой? Яку роль у сюжеті виконують такі вчинки? Як це пов'язано з тематикою та ідейним змістом твору?
4. Особливості мови. Чи використовує герой міфологічну лексику (молитви, замовляння, ворожіння, проповіді й т. п.)? Як це впливає на нього, інших персонажів чи на сюжет твору загалом? Які мовні звороти увиразнюють образ-персонаж?
5. Думки та почуття. Як персонаж сприймає навколишній світ? Які життєві цінності відрізняють його від інших героїв?
6. Оцінка героя іншими дійовими особами. Як ставляться до героя інші міфологічні персонажі? Які основні якості героя вони відзначають?
7. Позасюжетні елементи. Які авторські відступи, описи (портрет, пейзаж, інтер'єр) доповнюють характеристику міфологічного персонажа? Чи наявні в тексті описи міфічних часопросторових об'єктів, яка їхня роль у творі?
8. Образ-персонаж як характер і тип. Чи має персонаж літературних прототипів? Що між ними спільного? Які типові риси міфологічного першообразу ввібрав персонаж?

Міфологемна однотипність дозволяє здійснювати *групові характеристики образів* прямого міфологічного походження (Олімпійські боги в поемі І. Котляревського «Енеїда», лісові, водяні, хатні істоти в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», люди з надприродними здібностями (мольфар,

відьма) в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»), виділяти цілі міфологічні комплекси (дім, ліс, озеро), що об'єднують навколо себе систему образів (озеро – Водяник, Русалка, Той, що греблі рве в «Лісовій пісні» Лесі Українки; дім – жінка, чоловік-птах, Хлопець у «Домі на горі» Вал. Шевчука), взаємодія між якими зумовлює розвиток сюжету, перехрещення різних сюжетних ліній твору. Доречними стають методи евристичної бесіди (під час групового чи зіставного аналізу системи образів-персонажів) та самостійної роботи (написання порівняльної характеристики).

Міфологічну образність використовують і для формотворчої та духовно-психологічної характеристики персонажів, тому доцільно проводити пообразний аналіз творів у цих двох площинах.

Більшість власне міфічних персонажів (міфічні істоти, мольфар, відьма) – статичні, тобто їхній характер та функції не змінюються з розвитком сюжету. Образи такого типу вивчаємо за допомогою *статусно-рольової характеристики*, що дозволяє розглянути міфічних персонажів на основі ролей, які вони виконують у тексті. Тут ідеться про міфологічно-рольову статичність, адже саме міфологічно зумовлений статус героя допомагає увиразнити його художню роль в авторському тексті.

Ці ролі залежать від світоглядних особливостей міфологічної парадигми, у яку вписано персонажа, тому їхній аналіз сприяє цілісному дослідженню художніх структур твору. Спочатку визначаємо статусні ролі, у яких виступають герої творів. Наприклад, лісовик або дух лісу («Лісова пісня» Лесі Українки), Юра – мольфар («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського), Басаврюк – нечиста сила («Вечір проти Івана Купала» М. Гоголя), Кассандра – пророчиця («Кассандра» Лесі Українки). Потім виявляємо, як персонажі проявляють себе у відповідних ролях. Наприклад, хто такий пророк і як його місію виконує Кассандра (драматична поема «Кассандра» Лесі Українки); аналогічно – мольфар і Юра (повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського), яка функція лісовика в слов'янській міфології і як вона втілена в міфічному персонажі драми-феєрії («Лісова пісня» Лесі Українки).

Наступний крок – визначаємо психологічні якості героїв, що проявляються в їхній рольовій позиції у творі. Наприклад, яким постає перед нами Басаврюк, спокушаючи Петра скарбами (оповідання «Вечір проти Івана Купала» М. Гоголя); чому лісовика поважали не тільки лісові жителі, а й родина дядька Лева (драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки); як характеризують Кассандру-пророчицю інші персонажі і як вона сама ставиться до свого дару (драматична поема «Кассандра» Лесі Українки). Останнє – визначення впливу рольової функції персонажа на проблемно-тематичний зміст літературного твору. Наприклад, як рольові функції лісових істот допомагають розкрити головний конфлікт «Лісової пісні» Лесі Українки?

Учителеві варто врахувати, що власне міфічні істоти здебільшого виконують нестандартні рольові функції (мавка, русалка, мольфар, відьма, чугайстер). Тому для їхнього аналізу слід залучати відомості зі спеціальних енциклопедичних словників, хрестоматій, довідників, присвячених міфологічним уявленням певного народу, як-от: «Словник давньоукраїнської міфології» (Плачинда С. П.), «Первісна міфологія українського фольклору» (Давидюк В.), «Українська міфологія» (Войтович В.), «Антична міфологія. Енциклопедія» (Лактіонов А.), «Легенди і міфи Стародавньої Греції» (Кун М. А.).

Якщо персонажі міфологічного походження належать до динамічного типу (Мойсей у поемі І. Франка, Мавка в драмі-феєрії Лесі Українки), продуктивними, на нашу думку, буде їхній аналіз у кількох аспектах:

- когнітивному та афективному (як перебігають і змінюються думки, почуття, вдача героя під час протистояння провідних міфологічних опозицій: добро й зло, життя й смерть, прекрасне й потворне, високе й примітивне);
- ментальному (як особливості міфологічного світобачення (ритуали, обряди, звичаї) розкривають національний характер героя);
- моральному (які духовні цінності виражає образ-персонаж своїми віруваннями, діями чи участю в ситуаціях міфологічного характеру);

- соціально-культурному (як соціально-історичні умови впливають на творення образу, які позачасові, загальнокультурні ознаки стають домінантними).

Аналіз таких образів – це простеження їхньої поведінки, дій та вчинків, адже саме це максимально виразно вказує на зміни характеру образів-персонажів динамічного типу. Роботу спрямовуємо за такими пунктами:

1. Знаходимо епізоди, у яких образ-персонаж проявляє свої міфологічні властивості чи світосприйняття.
2. Визначаємо, які риси внутрішнього світу вони демонструють, особливості якого міфомислення розкривають.
3. Проводимо бесіду з учнями за такими орієнтовними запитаннями:
  - Як герой реагує на найвагоміші сюжетні колізії, повороти, події? Чи впливають вони на світогляд героя?
  - Яка поведінка героя під час важливих поворотних подій у його долі?
  - Як змінюється герой у кульмінаційних моментах твору? Які думки, почуття, риси характеру тут проявляються?
  - Як зміни поведінки та внутрішнього світу героїв виражають міфологічну світоглядну спрямованість твору?

Наприклад, образ Мавки з драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» аналізуємо відповідно до зміни її міфологічного стану:

1. Вільне життя в лісі: «Ну, як-таки, щоб воля – та пропала?/ Се так колись і вітер пропаде!»
2. Мавка серед людей, на житньому полі: «... сама я не маю вже волі».
3. Повернення до лісу: «Я буду знов, як лісова царівна».
4. Сон Мавки в кам'яній печері: «Я хочу забуття!».
5. Переродження у вербу, співуча сопілка, прозора постать Мавки.
6. Висновок. Підводимо учнів до відповідей на запитання: як життєві зміни Мавки розкривають її міфологічний світогляд, які домінантні риси властиві її внутрішньому світу, як міфологічний світогляд героїні виражає ідейну спрямованість твору?

Аналогічно організовуємо роботу для аналізу образу Мойсея з поеми І. Франка «Мойсей» на основі змін його світогляду (від віри в Божу ідею до сумнівів і зневіри), указуємо на еволюцію міфологічного персонажа.

Таким чином, аналіз найважливіших учинків героїв, змін у їхньому внутрішньому світі дозволяє здійснити характеристику образів-персонажів міфологічного походження динамічного типу.

2. Вивчення персонажів, які взаємодіють з міфологізованою реальністю.

Особливістю більшості творів з експліцитно представленою міфологічною образністю є наявність системних зв'язків між головними образами-людьми та міфологічними образами, істотами. Така взаємодія між персонажами виконує не лише сюжетотвірну роль, а й слугує засобом характеристики вчинків та поведінки героїв, пояснення їхніх світоглядних позицій та ціннісних пріоритетів. Ці функції актуалізовані в програмових текстах з української літератури для 9–11 класів: «Енеїда» Івана Котляревського (Еней та античні боги, душі померлих), «Лісова пісня» Лесі Українки (Лукаш та його сім'я, дядько Лев і мешканці лісу, озера), «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського (Іван та гірські, лісові міфічні істоти), «Дім на горі» Валерія Шевчука (жінки роду та чоловік-птах). Вивчення таких взаємозв'язків між персонажами вважаємо одним із ключових елементів у процесі шкільного аналізу художніх творів.

Слід зауважити, що в методиці навчання літератури окреслену вище проблему не лише належним чином не досліджено, а й не напрацьовано певних підходів до її розв'язання. Науковці передусім зосереджують увагу на вивченні образів-персонажів, що постають як людина (Б. Степанишин [69], Є. Пасічник [42], О. Забарний [25], А. Ситченко [66]), рідше – на розгляді міфічних образів чи персоніфікованих явищ дійсності (Ю. Бондаренко [5], І. Орищенко [39]). Міфологічні образи найчастіше стають об'єктом вивчення спеціальних факультативних курсів (А. Алексєєва [1], Н. Логвиненко [32], І. Борисюк [10]).

Персонажі, які взаємодіють із міфологічними істотами, зазвичай належать до динамічного типу. Зміни їхнього характеру залежать від взаємодії з міфологізованою реальністю. Наприклад, у драмі-фесрії Лесі Українки «Лісова пісня» Лукаш по-різному поводить себе з Мавкою, матір'ю та Килиною. Дослідження еволюції образу доцільно здійснювати під час аналізу та зіставлення сюжетних точок, у яких герой виявляє риси своєї натури, спілкуючись із міфічними лісовими мешканцями та ріднею.

У повісті «Гіні забутих предків» М. Коцюбинського життя головного героя Івана від народження до смерті наповнене міфологічним змістом, тобто його «доля (міфологічна категорія) обумовлена язичницьким світоглядом, у якому давні українці долями іноді називали душі предків, владою в ньому ритуалів» [27, с. 118]. На зміни внутрішнього світу Івана впливає його взаємодія із щезником, мольфаром, чугайстром та нявкою. У поемі «Енеїда» І. Котляревського важливі події в житті Енея залежать від участі в них олімпійських богів та героїв. Наведені приклади вказують на необхідність розгляду взаємин із міфологічними істотами під час аналізу образів-персонажів як провідного чинника, що зумовлює внутрішні протиріччя та динаміку розвитку героїв твору.

Навчальна діяльність учнів, спрямована на вивчення взаємозв'язків між персонажами та міфологічними істотами, відбувається поетапно:

1. *Сприймання.* Учні читають твір, виконуючи випереджувальне завдання: виділяють епізоди, у яких герої взаємодіють із міфологічними істотами, з'ясовують значення невідомих міфологічних назв.

2. *Характеристика світогляду, вчинків, поведінки та особистісних рис персонажів-людей.* На цьому етапі вчитель використовує один із запропонованих різновидів пообразного аналізу, доречний для конкретного твору, з урахуванням можливостей учнівського колективу:

А. Аналіз персонажа за розвитком сюжету. Цей варіант роботи передбачає послідовний аналіз персонажів у їхній сюжетно-композиційній динаміці [4]. Для поглибленого вивчення пропонуємо епізоди, «які мають

принципове значення для розуміння сутності героя, логіки його характеру і разом з учнями проводить їх дослідження, виявляючи ті риси образу, які там змальовані, а також роль художніх засобів у їх втіленні» [4, с. 110]. Однак дана методика не спрямована на вивчення взаємозв'язків між міфологічними персонажами. Зважаючи на специфіку аналізу персонажа за розвитком сюжету та характеротвірну значущість контактів між образами, слід пристосувати цей вид аналізу до опрацювання головних героїв творів з експліцитним міфологізмом. Зокрема, варто акцентувати увагу на таких сюжетних точках, де відбувається взаємодія саме з міфологічними образами. Наприклад, для характеристики Лукаша з драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» обираємо епізоди: знайомство з Мавкою; Мавка й Килина на полі; перетворення на вовкулаку; зустріч із Долею; гра на вербовій сопілці. Опорними точками, що розкривають характер Івана з повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», є такі епізоди: зустріч зі шезником; танець із чугайстром; нявка веде чоловіка до прірви.

У такому разі пообразний шлях аналізу переплітатиметься з подієвим, що цілком умотивовано логікою дослідницької роботи з текстом твору. Обираючи аналіз персонажа за розвитком сюжету, дотримуємося такої стратегії:

- знаходимо сюжетні точки, у яких персонаж-людина, взаємодіючи з міфічними істотами, розкриває свій характер, світосприйняття, особливості внутрішнього світу;

- характеризуємо, яку роль міфічний образ виконує для розкриття сутності людини;

- встановлюємо, як міфологічна образність впливає на розкриття, розвиток чи зміни характеру персонажа-людини.

Послідовне опрацювання епізодів вибудовує логічний ланцюжок змін у внутрішньому світі та поведінці героїв, указує на домінантні риси їхнього світобачення та розкриває систему цінностей.

Проілюструємо це на конкретному прикладі. Опрацьовуючи епізоди взаємодії Лукаша й Мавки в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», конкретизуємо увагу здобувачів освіти за допомогою таких запитань:

1) Перша зустріч Мавки та Лукаша:

- Опишіть, яким перед Мавкою постає Лукаш?
- Що Лукаш говорить про свої найближчі плани? Чи має він конкретну життєву мету?
- Як герой реагує на роздуми Мавки про буття й кохання? Чи проявляються тут риси його вдачі, особливості світогляду?

2) Прогулянка нічним лісом:

- Як Лукаш ставиться до Мавки, як виражає свої почуття? На які риси характеру вказує його поведінка?
- Як ви розумієте слова Мавки «У тебе голос чистий, як струмок,/ а очі – непрозорі»?
- Які думки та цінності домінують у душі Лукаша під час спілкування з Мавкою?

3) Лукаш і Мавка на житньому полі:

- Прочитайте діалог двох героїв, розкрийте його зміст.
- Між якими цінностями Лукашу доводиться робити вибір?
- Зачитайте слова-реакцію Лукаша на зблідлу Мавку.
- Як зміна ставлення до Мавки змінює самого героя? Які риси його характеру тут виявляються?
- Доведіть, що в Лукаша змінюються життєві пріоритети.

4) Лукаш після переродження з вовкулаки грає на сопілці:

- Як ви розумієте слова Лукаша «Я, жінко, бачу те, що ти не бачиш.../ Тепер я мудрий став...»?
- Як переоцінив своє життя Лукаш? Як любов Мавки вплинула на світобачення героя?

5) Лукаш і Доля:

- Що, на вашу думку, зрозумів Лукаш після розмови з Долею?

- Яким постає перед нами герой у кінці твору?

Школярі роблять узагальнення, відповідаючи на проблемні запитання:

- Завдяки яким міфічним істотам Лукаш шукав і знайшов власні життєві орієнтири?

- Як Мавка вплинула на становлення особистості Лукаша?

- Чи зміг би герой вирішити конфлікт між прагматизмом і духовністю без взаємодії з лісовими мешканцями? Чому?

Б. Осмислення внутрішніх пріоритетів персонажів. Аналіз взаємодії з міфічними істотами допомагає здійснити характеристику образів-персонажів, зокрема виявити їхнє ставлення до навколишньої дійсності, особливості світосприйняття. Дослідження системи цінностей персонажа включає такі етапи:

- визначення особливостей сприйняття героєм міфологічних явищ, ставлення персонажа до надприродних сил, взаємодії з ними;

- осмислення ціннісного конфлікту між реальним і міфологічним світами;

- з'ясування життєвої мети героя (зокрема, наскільки вона пов'язана з міфомисленням).

Наприклад, у житті Івана та Палагни (повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського) чільне місце посідають міфологічні вірування, відповідно до яких герої впорядковують свій щоденний ритм життя. Залежно від ставлення персонажів до міфологізованих явищ природи, дотримання народних обрядів та звичаїв можемо визначити їхні життєві цінності. Учитель пропонує для обговорення епізоди, у яких взаємодія героїв із міфологізованою реальністю розкриває їхнє світосприйняття та пояснює вдачу й поведінку. План аналізу включає дослідження епізодів, у яких зображено: уявлення малого Івана про світ; зустріч Івана зі щезником; взаємини Івана та Палагни із сусідами; поведінку подружжя у Святий вечір; ворожіння Палагни на Юріїв день; боротьбу мольфара Юри з хмарою; замовляння глиняної ляльки з метою вбити Івана; танець Івана із чугайстром; падіння Івана в прірву, роль нявки в цьому; похорони Івана, голосіння Палагни.

Зважаючи на брак часу на уроці, організуємо групову форму роботи. Старшокласникам доречно досліджувати кожен епізод у парах, а результати роботи представляти для класу у формі відповідей на запитання:

- Які життєві цінності персонажів виявляються в стосунках із міфічними істотами?
- Чи відрізняються стосунки героїв із міфічними істотами та реальними людьми? На який внутрішній конфлікт це вказує?
- Як міфомислення персонажів впливає на їхнє життя?

Запропонована самостійна групова робота учнів активізує їхні мисленнєві дії та вдосконалює навички систематизувати й узагальнювати досліджений матеріал, адже «без самостійної роботи учнів залишаються голе викладання і сама видимість навчання» [69, с. 70].

В. Дослідження зв'язків між міфологічними образами-персонажами. Взаємодію персонажів визначити досить легко, адже вона включає їхню спільну участь у певних сюжетних подіях. Її аналіз передбачає виокремлення героїв, які контактують між собою, оцінку їхніх внутрішніх якостей, виражених у процесі взаємодії [4, с. 183]. Набагато важче дослідити функціональну призначеність, тобто визначити функції персонажів у реалізації поставлених письменником художніх завдань. Зважаючи на це, образи можуть розподілятися на протилежні групи (наприклад, корисні та небезпечні для людини в повісті М. Коцюбинського «Тінях забутих предків»), мати символічне універсальне значення, співвідноситися з певним типом людей чи нацією (троянці – українці в «Енеїді» І. Котляревського). Учні повинні вміти групувати персонажів, визначати їхню спільну роль у тексті, здійснювати порівняльну характеристику, а також зіставляти персонажів одного чи кількох творів.

Скажімо, олімпійські боги та троянці в поемі І. Котляревського «Енеїда» зображають контрастні типи соціальних класів українського суспільства: панство, вельмож та народні маси. У тексті чимало епізодів, у яких вони взаємодіють як у середині своїх груп (боги з богами), так і сцен міжгрупової взаємодії. Доречно виокремити та порівняти стосунки персонажів у таких

фрагментах із метою проникнення в проблемно-тематичне поле поеми. Цікавими для розгляду, на нашу думку, можуть бути такі епізоди: «змова Юнони з Еолом» – «суперечка олімпійських богів» – «Еней у пеклі» – «Венера просить Вулкана скувати Енеєві зброю». Обговорення кожного епізоду завершуємо визначенням закладеної в нього ідеї: викриття підкупності та хабарництва – висміювання чиновницької сваволі, інтриганства – виявлення найпомітніших вад тогочасного суспільства – засудження підлабузництва.

Процес міжгрупової характеристики сприятиме осягненню учнями загальної картини зображеної автором тогочасної дійсності. Однак, застерігає Є. Пасічник, «не слід зводити групову характеристику образів до виділення лише загального в них. Групову характеристику необхідно доповнити індивідуальною» [43, с. 274]. Тому додатковою ілюстрацією міжособистісних стосунків персонажів стає визначення основних рис вдачі найпоказовіших героїв кожної групи (Енея, Зевса та Венери).

У драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» група міфічних персонажів протиставлена групі людей, що й становить основу проблематики твору. Ефективним прийомом аналізу системних зв'язків між персонажами тут буде зіставлення світоглядних позицій кожної групи та визначення основ для їхньої взаємодії. Пропонуємо орієнтовні запитання для бесіди дослідження:

- Як відрізняються погляди лісових, водяних мешканців і людей на устрій сімейного життя? (Знайдіть відповідні висловлювання в діалогах між Водяником і Русалкою, лісовиком і Мавкою, Мавкою та Лукашем про кохання, матір'ю Лукаша й Килиною).

- Що забезпечувало співіснування протилежних груп персонажів на одній території? (Розкрийте зміст угоди дядька Лева, наслідки її порушення).

- Як взаємодія персонажів – представників двох світів – розкриває головну ідею та проблематику драми-феєрії?

Аналіз доречно супроводжувати укладанням таблиць, що відображають результати дослідно-пошукової роботи учнів із текстом. Наприклад, пропонуємо школярам зафіксувати ключові ситуації, де відбувається взаємодія

персонажів із міфічними істотами, та записати особливості прояву в них характеру героїв. Позитивний ефект має також створення асоціативних схем та оцінювальних карток. Скажімо, основою асоціативної схеми чи картки є пара персонажів (жінка й чоловік-птах до роману-балади «Дім на горі» Валерія Шевчука; Еней і Венера до поеми «Енеїда» І. Котляревського; Лукаш і Мавка до драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки; Іван і нявка до повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського). Для кожної пари учні визначають особливості світогляду, головної риси героя, його думки, почуття, що оприявлені письменником крізь призму стосунків із міфічними персонажами.

3. Власна оцінка учнями набутих знань, сформованих умінь та навичок.

Цей етап передбачає узагальнення та систематизацію вивченого матеріалу. Старшокласники підсумовують матеріал та висловлюють свої думки щодо зв'язку головних героїв-людей із міфічними істотами, щодо впливу цієї взаємодії на формування та зміни характеру й поведінки персонажів.

Головними методами та прийомами роботи в умовах запропонованого підходу до вивчення персонажів, котрі взаємодіють із міфічними істотами, є:

- читання (вибіркове, коментоване; учні виконують завдання на відтворення змісту епізодів);
- розповідь учителя, під час якої відбувається ознайомлення з міфологічними термінами, цитатами, їхнє тлумачення, цитування літературознавчих праць. Словесні методи варто поєднувати з наочними (ілюстрацією та демонстрацією);
- бесіда репродуктивна та евристична, що містить запитання й завдання пізнавального та проблемного характеру;
- дискусія (колективне обговорення проблемного питання).

Отже, поглиблене дослідження взаємозв'язків між персонажами-людьми та міфічними істотами – ефективний спосіб пообразного аналізу творів із експліцитним міфологізмом. Його використання дозволяє дати більш повну оцінку образам-персонажам літературних творів, розкрити їхні світоглядні

уявлення, особливості внутрішнього вибору, духовні пріоритети, взаємодію із зовнішньою реальністю, обставини існування тощо.

III. Когнітивно-рефлексивний етап у процесі вивчення міфологічної функціональності персонажа. Це етап узагальненої характеристики міфологічних образів-персонажів за допомогою мисленнєвих операцій (синтезу й узагальнення). Старшокласники дають цілісну характеристику образів на новому аналітичному рівні. Провідні принципи – емоційності, інтертекстуальності, науковості, системності та природовідповідності. Методи та прийоми роботи: синтез, самостійна робота й бесіда. Основні види робіт та орієнтовні теми:

- 1) самостійне пояснення міфологічної семантики образу-персонажа;
- 2) порівняльна характеристика героя з міфічним першообразом: «Історія життя Марії в Біблії та в однойменній поемі Т. Шевченка», «Мойсей як пророк у християнських легендах і в однойменній поемі І. Франка»;
- 3) творчі завдання (твір-роздум, літературний словничок, презентація) на теми: «Міфічні персонажі в повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського», «Унікальні модифікації міфологічних образів у драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки». Також пропонуємо здобувачам освіти укласти ілюстровані словнички про міфічних персонажів названих творів, у яких учні можуть представити як власні малюнки, так і відповідні ілюстрації з інших джерел. Такі завдання вводять навчальну діяльність у мистецький контекст та реалізують культурологічний підхід навчання літератури.

Останні хвилини уроку відводимо рефлексії як важливому компоненту характеристики міфологічної функціональності персонажів. Це допомагає всім учасникам навчальної діяльності оцінити продуктивність та перспективність виконаної роботи. Доцільними стають підсумкові запитання, націлені на виявлення емоційного та створення когнітивного стану старшокласників:

- Які нові знання стали для вас несподіваними й цікавими?
- Які вміння та навички характеристики міфічних образів будуть корисними для вас у майбутньому?

- Що про міфологічну образність ви б хотіли ще дізнатися? Яку інформацію бажаєте поглибити?

Успішно відрефлексована робота мотивує учнів до подальшого вивчення творів на основі аналізу міфічних персонажів, сприяє формуванню літературних інтересів, оформлює системність моделі вивчення окресленої групи творів.

Отже, запропонований образно-міфологічний аналіз, націлений на вдосконалення навичок цілісного осягнення художнього твору в єдності всіх його компонентів, допомагає з'ясувати багатство змісту та форми твору, розвивати читацьку і культурну компетентності. При цьому продовжуємо вдосконалювати методику пообразного, проблемно-тематичного та концептуально-образного дослідження літературних текстів, завдяки чому представлені види діяльності набувають нової специфіки, адже передбачають поглиблене опрацювання міфічних елементів, які завжди доповнюють художню літературу додатковими значеннями, розширюють образну систему, проблемно-тематичну палітру, увиразнюють ментальні риси українського світобачення як ознаку культурно-національної ідентичності.

2.3.4. Комбінований аналіз (єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового)

Світоглядні засади кожної культурної епохи, домінантні в ній жанрові форми створюють певні особливості використання міфологічної джерельної бази в художній літературі. Зважаючи на специфіку функціонування експліцитного міфологізму у творах бароко, романтизму, символізму, модернізму, постмодернізму та його жанротвірну роль, цілком умотивованим стає застосування жанрового та структурно-стильового аналізу творів з міфологічною образністю. Ми послуговуємося висновком методистів про те, що «в засвоєнні учнями кожного літературного твору розгляд його на підставі врахування жанрово-родової специфіки стає одним із найважливіших чинників, без використання якого літературна освіта учнів неможлива» [14, с. 188].

У шкільній програмі для 9–11 класів особливо показовими є твори міжродових жанрів та жанрових різновидів: балада («Причинна», «Тополя» Т. Шевченка), драма-феєрія («Лісова пісня» Лесі Українки), драматичний етюд («По дорозі в казку» Олександра Олеся), кіноповість («Зачарована Десна» О. Довженка), драматична поема («Одержима» Лесі Українки), роман-балада («Дім на горі» Вал. Шевчука).

Оскільки міфомислення з-поміж усіх стильових та жанрових ознак є одним із найпотужніших чинників їх розрізнення, визначає зміст і форму літературних текстів, вважаємо за доцільне акцентувати увагу учнів на вагомості міфологічного компонента в жанровому й стильовому дослідженні тексту. На нашу думку, ефективною стане адаптація жанрового й стильового аналізу до роботи з творами міфологічного змісту, їхнє поєднання та трансформація в один *комбінований* вид. Необхідність вивчення жанрових та стильових рис твору в єдності аргументуємо тісним взаємозв'язком цих явищ, адже вони часто перебувають у взаємозв'язках і, як підкреслює Л. Нежива [36], жанр надає літературному стилю особливих рис, зумовлює його різновид та еволюцію.

Питанню вивчення різних жанрів присвячені праці науковців-методистів Ю. Бондаренка, Н. Грицак, В. Неділька, Є. Пасічника, Н. Романишиної та К. Фролової. Особливості вивчення творів на основі стильових домінант досліджували Н. Головченко, А. Градовський, С. Жила та Л. Нежива, але кожен учений акцентує увагу лише на окремих аспектах. Наприклад, С. Жила [23] розробила моделі аналізу творів різних напрямків у зв'язку із суміжними мистецтвами, Ю. Бондаренко [7] – у контексті ідеаційно-концептуального підходу, Л. Нежива [36] – на естетичних засадах літературних напрямів, А. Градовський [18] зосереджує увагу на компаративному вивченні літературних напрямків українських та зарубіжних творів. Методика жанрового аналізу ліро-епічних художніх творів з урахуванням національної специфіки запропонована Н. Грицак [19]. Дослідниця піднімає питання аналізу творів різних жанрових модифікацій (казки-притчі, казки-новели, оповідання-притчі

тощо). Н. Романишина обґрунтовує теоретико-методичні аспекти вивчення за жанровою специфікою художніх творів «малої прози» [50]. Науковці та вчителі-практики активно впроваджують роботу з жанровою та стильовою специфікою творів на уроках літератури. Проте вивчення названих текстів є поверхневим, інформативним щодо визначення ролі міфологічної образності в наданні твору специфічних жанрово-стильових ознак.

Метою запропонованого комбінованого аналізу є осмислення змістових та формальних особливостей твору, закладених у міфологічні структури, на основі жанрової та стильової природи текстів.

Завдання комбінованого аналізу – навчити учнів досліджувати художню версію міфологізованої дійсності, теми та проблеми, зображені за допомогою неї в межах обраного автором жанру та стилю. Його використання дозволяє формувати в старшокласників важливі літературні компетенції, як-от:

- залучати знання з міфопоетики до жанрового та стильового аналізу твору;
- обґрунтовувати використання автором певних міфоструктур у контексті провідного стилю його творчості, жанрової зумовленості художніх текстів;
- оцінювати значення жанрово-стильової природи в розкритті тем та проблем твору, авторської реалізації міфомислення в художній формі.

Літературознавчою базою впровадження комбінованого аналізу є відомості про місце міфологізму в концепції кожного літературного напрямку або жанру. Словесник пояснює його домінуючу роль у літературі бароко (містичність та символічність – провідні риси), романтизму (спосіб зображення християнських та національних цінностей), модернізму (основа національної проблематики й база для авторського міфу), необароко (потяг до ірраціонального, містичного, звернення до притчових мотивів і символів), постмодернізму (міф – засіб художньої гри з читачем) тощо. Доречною стане робота з літературно-критичними матеріалами, зокрема обговорення тверджень

літературознавців. Наприклад, пропонуємо здобувачам освіти проілюструвати за допомогою відповідних художніх текстів такі судження:

1. Під час вивчення ранніх балад Т. Шевченка (9 клас): «Українські романтики в основу своїх текстів кладуть первісні символи та міфообрази народної творчості і цим виявляють специфіку українського життєвого світу. Можна стверджувати, що джерело романтичних наративів – особливість народного світобачення з первісними символами та визначальними архетипами» [67].

2. Під час вивчення творчості Лесі Українки, Миколи Вороного, Олександра Олеся: «Через модифікацію античних образів письменники-модерністи відтворювали свою модель і картину світу, вибудовували свій поетичний космос, ставили найактуальніші проблеми сутності людського буття, збагачували національну свідомість світовими темами» [72, с. 4].

Огляд культурологічного контексту під час характеристики літературних напрямів і стилів, є базою для формування культурної компетентності.

Під час засвоєння художніх особливостей творів акцентуємо увагу учнів на ролі міфологізму в утворенні чи видозміні різних жанрів:

- основа сюжетів для молитви, балади («Злочинаючих спини», «Причинна» Т. Шевченка);
- сприяє створенню жанрових різновидів, трансформуючи традиційні жанри (біблійно-філософська поема «Марія» Т. Шевченка, роман у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко, драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки, драматичний етюд «По дорозі в казку» Олександра Олеся, химерний роман, роман-балада «Дім на горі» Вал. Шевчука).

Такий вид роботи об'єднує два блоки – знання про жанр (визначення та ознаки кожного жанру, його родову належність) та знання про стиль (розуміння світоглядних засад течій і напрямків, а також особливостей індивідуального стилю письменника).

Ефективність навчальної діяльності забезпечують такі етапи:

1. *Формування нових знань, умінь і навичок.*

Цей етап передбачає збагачення учнів знаннями про історико-літературну добу, що допоможе визначати особливості світосприйняття кожного з письменників, місце міфологізму в мистецтві цього часу, зокрема вплив на своєрідність художньої картини світу певного твору. Також відбувається поглиблення та доповнення знань про жанрові різновиди творів, їхні визначальні ознаки.

Основні види робіт на цьому етапі: презентації про особливості стилів у різних сферах культури, опрацювання літературно-критичних статей, складання опорних схем за лекцією вчителя, розгляд таблиць, схем про специфіку жанрів та стилів, укладання тлумачних словників нових термінів.

Стимулювати пізнавальну активність учнів педагог може за допомогою проблемної лекції, у якій розкриває питання про жанрову чи стильову специфіку твору. Наприклад, за якими ознаками «Дім на горі» Вал. Шевчука називають химерним романом та ін. Результатом обговорення проблемного питання стає складання тез прослуханої лекції вчителя.

Якщо теоретичний матеріал важкий для сприймання, учитель пояснює інформацію, залучаючи прийом активізації уваги: запитання до учнів, зачитування наукових тез, унаочнення уривками з творів. Наприклад, доречною стане цитата М. Павлишина про жанрову своєрідність «Дому на горі» Вал. Шевчука: «До центральних мотивів європейської романтичної балади належить кохання між жінкою та демонічним єством у чоловічій подобі... Містифікація на рівні хронотопу: три сюжетні лінії (про Галю, Марію і козопаса, Олександрю Панасівну) переплітаються так, що читач не знає, коли відбувається розповідне «тепер» [40, с. 31-32].

На збагачення знань старшокласників спрямовуємо й самостійну роботу здобувачів освіти з літературно-критичними статтями. Ставимо завдання створити опорний конспект чи укласти тези опрацьованого матеріалу. Варто зауважити, що ефективно виконувати це завдання можна як індивідуально, так і у формі групової роботи. У такому разі навчальна діяльність учнів набуває пізнавального й розвивального значення.

Навчальну діяльність на цьому етапі спрямовуємо на вироблення в старшокласників нових знань, умінь та навичок, як-от: знати жанрові особливості творів із міфологічним складником, їхні риси, зумовлені міфопоетикою, усвідомлювати зв'язок між жанровістю та певною міфопоетичною парадигмою, розуміти закономірності використання міфологічних структур у різних літературних стилях.

2. Застосування знань, умінь і навичок.

Старшокласники разом із учителем повторно аналізують жанрові та стильові особливості твору з урахуванням міфологічних структур. Завдяки цьому формуємо в школярів уміння й навички розрізняти стиль та жанр твору, характеризувати його ознаки, аргументувати позицію текстуальними прикладами, зіставляти твори різних жанрів залежно від наявності та художньої ролі в них міфологічної образності.

Засобом активізації навчальної діяльності учнів на цьому етапі стає створення проблемних ситуацій. Адже під час їх вирішення старшокласники позиціонують себе як активні суб'єкти навчання, формують практичні навички аналізу жанрової та стильової специфіки твору.

Провідним напрямком роботи тут може стати шкільне літературознавство, в основі якого, як зазначає Г. Токмань, лежить літературознавчий пошук: «Головне завдання – дослідити літературний текст на основі теоретико-літературних знань» [70, с. 82]. Виконуємо його за допомогою таких видів робіт: дослідно-пошукової роботи з текстом твору, евристичної бесіди, обговорення проблемних питань.

Проілюструємо це конкретними прикладами завдань і запитань учителя:

- Знайдіть у «Лісовій пісні» Лесі Українки ознаки драми-феєрії, обґрунтуйте кожну з них прикладами.
- Яка з них, на вашу думку, є визначальною?

Додатково ставимо проблемне запитання:

- Яким чином впливає на жанр твору його фольклорно-міфологічний сюжет?

Доречним стане жанровий та стильовий аналіз і під час вивчення роману-преамбули «Дім на горі» Вал. Шевчука (11 клас, позакласне читання). Пропонуємо учням самотійно відповісти на запитання. Озвучені відповіді корегуємо та доповнюємо:

- Виділіть барокові притчові мотиви та образи (в образі Хлопця, який стає відірваним від дому на довгі роки, прочитуємо біблійну притчу про блудного сина, що зазнає у творі оригінального тлумачення).
- Яку функцію у творі виконує міфологізація та містифікація оповіді? (передусім жанротворчу).
- Чому, на вашу думку, твір кваліфіковано як роман-балада?

Узагальнювальним моментом стане проведення репродуктивної бесіди, що активізує мислення учнів, удосконалить уміння робити висновки, допоможе систематизувати вивчений матеріал.

3. Узагальнення й систематизації знань, умінь і навичок.

Цей важливий етап передбачає готовність учнів давати цілісну оцінку стилю та жанру твору за функціонуванням у ньому міфологічного компонента, визначати його світоглядну спрямованість та ідейну наповненість.

Наприклад, таку роботу можна запропонувати для позакласного вивчення балад Т. Шевченка «Лілея», «Тополя», якому передувало знайомство з баладою «Причинна». Роботу учнів організуємо за планом:

1. Повторити ознаки українського романтизму. Дати відповідь на запитання: «Яке місце в ньому посідає міфологічне світобачення?»
2. Повторити жанрові риси балади, звернути увагу на принцип тріади, різноманітні метаморфози.
3. Згадати особливості романтизму, що притаманні баладам Т. Шевченка.
4. Визначити основні ознаки балади на основі прочитаних творів.
5. Дати жанрову та стильову оцінку баладам Т. Шевченка «Лілея» та «Тополя».

Важливою формою на цьому етапі є індивідуальна робота, спрямована на розвиток творчих здібностей учнів. Скажімо, пропонуємо старшокласникам створювати власні проєкти з порівняльного аналізу творів, у яких використано спільні міфи, легенди, обрядові дійства, заохочуємо їх до написання власних ліричних чи прозових творів на міфологічній основі.

Отже, запропонований комбінований аналіз розширює методiku стильового та жанрового дослідження літератури шляхом поглибленого аналізу міфологічних структур, що актуалізують провідні риси напрямів, стилів, жанрів певної історико-культурної доби розвитку літератури. Його використання допомагає сформувати в здобувачів освіти спеціальні вміння роботи з міфологічним компонентом твору та осягнути багатство й унікальність його жанрової та стильової природи.

Висновки до другого розділу

Методико-технологічний аспект експериментальної моделі вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах розкривається в специфіці використання продуктивних принципів і підходів, методів і прийомів, видів і форм організації навчальної діяльності, які сприяють оптимізації процесу вивчення літературних творів зазначеної категорії.

Зміст принципів, на яких базується методична модель, набуває особливого значення: природовідповідності (інтелектуальний розвиток та становлення світоглядних позицій учнів під час осмислення авторської міфотворчості), естетизму (націлення школярів на процеси розуміння, відчуття та засвоєння уявлення про прекрасне в різних міфологічних системах світосприйняття), наочності (посилення емоційного враження від міфологічної образності за допомогою візуалізації навчальної інформації), науковості (формування теоретичної бази знань здобувачів освіти та вмінь оперувати нею в практичній діяльності), текстоцентризму (опрацювання художньої тканини творів з урахуванням міфологічних структур на різних рівнях тексту),

інтертекстуальності (установлення зв'язків між міфологічним першоджерелом і його авторською інтерпретацією), проблемності (організація розв'язання проблемних завдань, дискусій, спрямованих на осмислення міфопоетики твору). Також необхідно застосовувати спеціальні принципи: міфолого-концептуальний (осмислення учнями художньої концепції тексту в процесі аналізу авторських способів міфологізації зображеного), міфолого-генетичний (визначення походження міфологічної образності, розуміння її первісного значення) та міфолого-функціональний (аналіз функцій міфологічних структур у жанрах та стилях певного літературного періоду, у творчості різних письменників, в окремому літературному творі).

На основі поставленої дидактичної мети з урахуванням специфічних рис міфологічної образності було визначено основні орієнтири оцінювання навчальних досягнень учнів, що допомагають забезпечити належну цілеспрямованість експериментального навчання. До них, зокрема, належать такі складники: система літературних знань та вмінь школярів, теоретичний і практичний блоки критеріїв для оцінювання здобутків учнів та рівні навчальних досягнень старшокласників (початковий, середній, достатній і високий).

Методика дослідного навчання передбачає послідовне впровадження концептуально-міфологічного аналізу в його чотирьох варіантах (словесно-міфологічному, сюжетно-міфологічному, образно-міфологічному та комбінованому). Концептуально-міфологічний аналіз полягає в осмисленні авторської концепції художньої дійсності на основі опрацювання міфологічних структур експліцитного типу. Кожен різновид концептуально-міфологічного аналізу можна реалізувати шляхом опрацювання міфологічних структур на таких рівнях: мовно-міфологічних елементів (словесно-міфологічний аналіз), сюжетно-композиційних частин твору (сюжетно-міфологічний), образів-персонажів міфологічного походження (образно-міфологічний), жанрової та стильової природи твору (комбінований як єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового шляхів аналізу).

Реалізацію розроблених видів забезпечує організація спеціальних навчальних ситуацій, необхідних для аналізу окремих міфологічних структур твору: міфологічної назви, ключових міфологем, мовних виразів, персонажів, першооснови сюжету, мотиву, що мають міфологічне походження, вставного міфу, легенди, визначення зв'язків між міфологічною образністю та проблемно-тематичним змістом твору.

Методична модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу може ефективно функціонувати лише за умови врахування та реалізації всіх перелічених елементів.

Основні положення другого розділу дослідження висвітлено у чотирнадцяти наукових публікаціях дисертантки [52; 53; 54; 55; 56; 57; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 65].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Алексеева А. Курс «Класична греко-римська міфологія»: зміст і особливості викладання в початковій школі. *Рідна школа*. 2016. № 10. С. 46–49.
2. Безхутрий Ю. Хвильовий: проблеми інтерпретації. Харків, 2003.
3. Білецький А. О. Міфологія і міфи античного світу. Словник античної міфології / уклад. І. Я. Козовик, О. Д. Пономарів; вступ. стаття А. О. Білецького; відп. ред. А. О. Білецький. Київ: Наукова думка, 1989. 240 с.
4. Бондаренко Ю. І. Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі: теорія і практикум: посіб. для студ. філол. ф-ту. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 216 с.
5. Бондаренко Ю. І. Загальна модель шкільного навчання української літератури: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 398 с.
6. Бондаренко Ю. І. Методика шкільного вивчення сюжетно-композиційної організації епічного твору: теорія і практикум: навч. посіб. для студ. філол. ф-ту. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 143 с.
7. Бондаренко Ю. І. Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу: теорія і практикум: навч. посіб. для студ. філол. ф-тів. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 199 с.
8. Бондаренко Ю. І. Словесно-образний аналіз літературного твору в школі: первинний рівень застосування. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2018. № 4. С. 49–57.
9. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 351 с.
10. Борисюк І. Міфологізм української поезії вісімдесятників: навч. посібник із курсу «Міф як ядро словесності». Київ, 2012. 212 с.
11. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. Київ: Рад. школа, 1976. 268 с.

12. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О. Скрипченко, Л. Долинська. Київ: Каравела, 2006. 344 с.
13. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2005. 664с.
14. Гладишев В. В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури: монографія. Миколаїв: «Іліон», 2006. 372 с.
15. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у змісті шкільної літературної освіти (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія: за наук. ред. д-ра пед. наук Т. О. Яценко. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 482 с.
16. Гоголь Н. Шляхи реалізації культурологічного підходу засобами шкільного підручника української літератури для 5 класу. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 2019. № 9. С. 97–102.
17. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета. Київ: Рад. письменник, 1991. 210 с.
18. Градовський А. В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика: монографія. Черкаси: Брама, 2003. 292 с.
19. Грицак Н. Р. Теорія і методика навчання жанрового аналізу малих епічних і ліро-епічних різнонаціональних художніх творів: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 400 с.
20. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Волинська книга, 2007. 324 с.
21. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення: 20. 01. 2017).
22. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
23. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах

- загальноосвітньої школи: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02. Київ, 2004. 465 с.
24. Жила С. О., Лілик О. О. Вивчення історичних творів у школі. Чернігів, 2014. 208 с.
25. Забарний О. В. Психологічна характеристика образу-персонажа: навч.-метод. посібник. Ніжин, 2015. 76 с.
26. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. монографія. Видання друге. Київ: АТ «Обереги», 1994. 424 с.
27. Кіяновська М. Засоби міфологізації персонажів у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Молода нація*. 1997. № 5. С. 113–119.
28. Ковальчук О. Г. Світ як «голос присутності» (поезія та проза Миколи Хвильового). Ніжин, 2018. 116 с.
29. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі. URL: <https://docs.google.com/document/edit?id=1281QvUUxOZ-SJBwT1hlpned7OeHokmmJRbJV14xk&hl=uk> (дата звернення: 18. 01. 2017).
30. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkolacompressed.pdf> (дата звернення: 25. 01. 2017).
31. Кун М. А. Легенди і міфи Давньої Греції. Київ: Академія, 2002. 448 с.
32. Логвиненко Н. Вивчення національної автентичної міфології як джерела сучасного українського фентезі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2014. № 11. С. 40–46.
33. Малафаїк І. В. Дидактика: навч. посібник. Київ: Кондор, 2005. 398 с.
34. Могильницька Г. Символіка лісу та її роль в розкритті проблеми влади землі над людиною. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 2. С. 19–23.
35. Навчальні програми для 9, 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 09. 01. 2017).

36. Нежива Л. Теорія і практика вивчення літературних напрямів українського письменства в школі: монографія. Полтава: ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2016. 356 с.
37. Ніколенко О. Компаративний підхід у вивченні світової літератури у старших класах загальноосвітньої школи. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2011. № 6. С. 16–23.
38. Онищук В. О. Функції і структура методів навчання. Київ: Радянська школа, 1979. 140 с.
39. Орищенко І. М. Вивчення образів стихій природи на основі застосування хронотопного. *VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 332–335.
40. Павлишин М. «Дім на горі» Валерія Шевчука. *Сучасність*. 1987. № 11 (319). С. 28–41.
41. Папуча М. В. Психологія ранньої юності: навч.-метод. посібник. Ніжин: Редак.-видав. Відділ НДПУ, 2001. 137 с.
42. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
43. Пахаренко В. Незбагнений апостол: Світобачення Шевченка / 2-е вид., доп. – Черкаси, 1999. – 153 с.
44. Переломова О. С. Лінгвістичний аспект дослідження інтертекстуальності художнього тексту. *Філологічні трактати*. 2009. № 1., Т. 1. С. 83–89.
45. Пехота О. М. Освітні технології: навчально-методичний посібник. Київ: А.С.К., 2001. 256 с.
46. Плачинда С. П. Словник давньоукраїнської міфології. Київ: Радянський письменник, 1993. 63 с.
47. Плющ Л. Шаманна поетика в Т.Г.Шевченка. *Філософська і соціологічна думка*. 1992. № 6,7. С. 130–145.

48. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: Видавництво А. С. К., 2004. 192 с.
49. Рассоха І. М. Язичницькі релігії та міфи народів світу. Харків: Веста, 2002.
50. Романишина Н. В. Українська художня мала проза: теоретико-методичні аспекти вивчення: монографія. Рівне: ТЗОВ «Принт Хауз», 2013. 576 с.
51. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.
52. Сидоренко Ю. О. Аналіз античних міфологічних структур художніх творів української літератури на етапі осмислення навчального матеріалу в 9–11 класах. *Глухівські наукові читання – 2017. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: матеріали VII міжнар. інтернет-конф. молодих учених і студентів (Глухів, 4–6 грудня 2017 р.). Суми: Вінниченко М. Д., 2017. Ч. 2. С. 107–109.
53. Сидоренко Ю. О. Аналіз міфологічних структур роману-балади Валерія Шевчука «Дім на горі» в середній школі. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2023. Вип. 39. С. 205–214. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.39.12026>.
54. Сидоренко Ю. О. Аналіз міфологічної системи кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» на заняттях української літератури. *Професійна підготовка майбутніх спеціалістів у мовно-літературному контексті: теорія, методологія, практика*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 2–3 квітня 2020 р.). Суми, 2020. С. 139–141.
55. Сидоренко Ю. О. Аналіз образів-персонажів міфологічного походження в процесі шкільного вивчення літературного твору (9–11 класи). *Українська мова і література в школах України*. 2019. № 6. С. 37–40.
56. Сидоренко Ю. О. Вивчення взаємозв'язків між персонажами у творах із міфологічною образністю на уроках української літератури. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 1 (101). С. 70–73. DOI: [10.37026/2520-6427-2020-101-1-70-73](https://doi.org/10.37026/2520-6427-2020-101-1-70-73).

57. Сидоренко Ю. О. Вивчення літературних творів з міфологічними структурами експліцитного типу в 9–11 класах загальноосвітньої школи: теоретичні засади, система компетентностей. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2016. № 4. С. 36–40.
58. Сидоренко Ю. О. Вивчення образів, міфологізованих письменниками, на уроках української літератури в 9–11 класах. *Proceedings of the XVIII International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. 2019. October 28. P. 25–29.
59. Сидоренко Ю. О. Вивчення творів української літератури на основі аналізу ключових міфологем у 9–11 класах. *VII Міждисциплінарні гуманітарні читання: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 21 листопада 2018 р.). Київ, 2018. С. 89–92.
60. Сидоренко Ю. О. Етапи аналізу слов'янських міфологічних структур художніх творів української літератури в 9–11 класах. *Розвиток професійної майстерності педагога: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.* (Тернопіль, 26–27 квітня 2018 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2018. С. 296–298.
61. Сидоренко Ю. О. Загальнодидактичні та методико-літературні принципи вивчення літературних творів з міфологічною образністю у старших класах загальноосвітньої школи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2018. № 2. С. 106–113.
62. Сидоренко Ю. О. Застосування пообразного аналізу у процесі вивчення творів з міфологічними структурами. *VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 травня 2019 р.). Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. С.351–353.

63. Сидоренко Ю. О. Концептуально-міфологічний аналіз творів на уроках української літератури в старших класах. *Молодий вчений*. 2020. № 7 (83). С. 44–47. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-7-83-10>.
64. Сидоренко Ю. О. Специфіка жанрового і стильового аналізу літературного твору з міфологічними структурами у школі. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (73). С. 95–98. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-21>.
65. Сидоренко Ю. О. Шкільне вивчення міфологічних структур літературних творів у контексті подієвого аналізу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2018. № 4. С. 124–127. DOI: 10.31654/2663-4902-2018-PP-4-124-127.
66. Ситченко А. Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу: монографія. Київ: Ленвіт, 2004. 304 с.
67. Скринник М.А. Міф у структурі українського романтичного наративу. URL:https://scholar.google.com.ua/scholar?cluster=14913714597394900919&hl=ru&as_sdt=0,5&scilib=1 (дата звернення: 16. 03. 2017).
68. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 223 с.
69. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі. Київ, 1995. 256 с.
70. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція Київ: Міленіум, 2002. 320 с.
71. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 312 с.
72. Турган О. Д. Українська література кінця XIX – початку XX ст. і античність (Шляхи сприйняття і засвоєння). Київ, 1995. 172 с.
73. Удовиченко Л. М. Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи: дис. ... д-ра педагог. наук: 13.00.02 / – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2020. 512 с.

74. Удовиченко Л. Проблема культурно-національної ідентичності та шляхи її вирішення у новій українській школі. *Збірник наукових праць. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2022. № 37 (1). С. 70–75.
75. Уліщенко В. Концепція інтерсуб'єктного навчання української літератури. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2011. Вип. 27. С. 308–314.
76. Уліщенко В. В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в школі: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 398 с.
77. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ: Варта, 1993. 640 с.
78. Шуляр В. І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання: ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 348 с.
79. Яценко Т. До проблеми запровадження компетентнісного підходу на уроках української літератури в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 8. С. 36–41.
80. Яценко Т. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. 360 с.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ОПРАЦЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ СТРУКТУРАМИ ЕКСПЛІЦИТНОГО ТИПУ В 9–11 КЛАСАХ

3.1. Проведення та результати констатувального експерименту

Недостатнє вивчення зазначеної проблеми в методиці навчання української літератури, відсутність цілісної моделі ефективного опрацювання творів із міфологічною образністю актуалізують мету констатувального експерименту – виявлення глибини сприйняття учнями творів із міфологічними структурами та труднощів, що виникають під час читання та аналізу. Отримані результати є опорою для формування методичної моделі вивчення художніх творів із міфологічними структурами експліцитного типу в старших класах. Поставлена мета конкретизується в завданні провести первинну діагностику серед учнів 9–11 класів, націлену на виявлення особливостей сприймання ними текстів зазначеної категорії.

Практичний етап констатувального експерименту передбачав виконання таких завдань:

- 1) виявити теоретичні знання та особливості сприймання учнями художніх творів із міфологічною образністю;
- 2) визначити рівень умінь здобувачів освіти аналізувати міфологічний компонент літературного твору;
- 3) з'ясувати труднощі в роботі вчителів під час аналізу міфологічних структур художнього тексту.

Констатувальні зрізи здійснено в низці загальноосвітніх закладів: Долинському ліцеї № 7 Івано-Франківської області, Миколаївській загальноосвітній школі № 17 імені В. Г. Саражана, Житомирській загальноосвітній школі I–III ступенів № 8, Конотопській спеціалізованій школі I–III ступенів № 2 Сумської області, Козацькому навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа I–III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Сумської області, Любецькій загальноосвітній школі I–III ступенів

Чернігівської області. Дослідження охопило 575 учнів: 290 – учні КК (контрольних класів), 285 – учні ЕК (експериментальних класів).

Під час діагностики застосовано такі емпіричні методи дослідження: спостереження за навчальним процесом, бесіди та інтерв'ю з педагогами, анкетування учителів та учнів. Анонімність та наявність в анкетах контрольних запитань забезпечили щирість відповідей опитаних та об'єктивність дослідження. Точність результатів гарантували кількісні методи дослідження.

Провідним методом діагностики особливостей учнівського сприймання творів із міфологічними структурами та виявлення теоретичних знань і практичних умінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору було анкетування, яке проводилося після вивчення програмових художніх творів із міфологічними складниками.

Анкета 1 націлена на виявлення теоретичних знань учнів про міфологічні структури та особливості сприймання відповідної групи творів. Вона належить до закритого типу, складається із семи запитань та чотирьох варіантів відповідей до кожного (Додаток Е).

Запитання 1, 2 анкети дали змогу виявити теоретичні знання учнів про міфологічні структури літературного твору. Зважаючи на місткість тлумачення поняття «міфологічні структури твору», ми об'єднали цілісне визначення за чотирма змістовими компонентами. Кожен варіант відповіді до 1 і 2 запитань є правильним. Крім того, запитання 2 є контрольним щодо попереднього. Учням пропонувалося обрати один чи кілька варіантів відповідей. Результати засвідчили, що 433 учні (75, 3 %) під міфологічними структурами розуміють образи, символічні поняття, що мають міфологічне походження, 428 учнів (74, 4 %) – використані у творі міфи, легенди, обряди, вірування, 275 учнів (47, 8 %) – назву твору, різноманітні вкраплення з біблійних текстів, міфів різних народів, і тільки 189 учнів (32, 9 %) – сюжет, мотив, узяті з міфології. Відповіді учнів на контрольне запитання не підтвердили попередньо отриманий результат: до міфологічних елементів 519 учнів (90, 3 %) зарахували назви понять, імен міфологічних істот, героїв, 461 учень (80, 2 %) – головних героїв

та символічні образи, узяті із міфології, 280 учнів (48,7 %) – вставні міфи, легенди, описи обрядових дійств, 250 учнів (43,5 %) – міфологічну першооснову сюжету чи провідного мотиву.

Невідповідність відповідей на 1 і 2 запитання констатує нечіткість розуміння школярами поняття «міфологічні структури твору», його фрагментарність, неповноту формулювання. Такі результати вказують на проблему усвідомлення ключового терміна, що ускладнює цілісне сприймання учнями міфологічного складника твору, а відтак – і процес його осмислення.

Тому корекційну роботу слід розпочати з подолання проблеми теоретичної невизначеності таких понять, як «міфологічні структури твору», «міфологічна образність твору». Далі – актуалізувати використання термінів під час цілісного аналізу літературного матеріалу. Така робота сприятиме підвищенню уваги учнів до міфологічного компонента художніх текстів.

Наступні запитання анкети допомогли визначити особливості учнівського сприймання міфологічної образності твору. 122 (21,2 %) респонденти вказали, що завжди виділяють елементи міфологічної образності твору під час його аналізу. Однак значно більше учнів – 155 (26,9 %) – частіше не виділяють, ніж виділяють, а 47 (8,2 %) опитаних визнають, що взагалі не виокремлюють міфологічної образності. Звичайно, відповіді на це запитання (№ 3) не надають вичерпної інформації про рівень залучення міфологічного компонента під час вивчення означеної групи текстів. Можна лише діагностувати проблему часткової актуалізації міфологічних структур у шкільному аналізі творів української літератури. Позитивний результат було отримано на запитання 4: 222 учні (38,6 %) вважають, що за допомогою міфологічних структур твору часто можна визначити авторський задум, 146 здобувачів освіти (25,4 %) переконані в попередньому твердженні, проте 152 з них (26,4 %) вважають, що авторський задум частіше не простежується в міфологічних структурах твору, а 55 (9,6 %) – узагалі не простежується.

Відповіді на наступне запитання № 5 засвідчили, що більшість опитаних (225 (39,1 %)) учнів не завжди розуміють взаємозв'язок міфологічної

образності зі змістом твору, а 88 (15,3 %) здобувачів освіти зізналися, що взагалі не усвідомлюють взаємозв'язку цих компонентів. Результати запитання № 6, яке є контрольним щодо попереднього, не підтверджують попередньо отриманих даних, адже, навпаки, 156 (27,1 %) респондентів можуть визначити роль міфологічного компонента в прочитаному творі, 237 (41,2 %) частіше можуть визначити, ніж навпаки, і тільки 52 (9,1 %) учні не можуть визначити. Важливо зацентувати увагу на тому, що переважна кількість учнів вказує на труднощі в самостійному розумінні міфологічних елементів твору: 230 (40 %) учнів дали відповідь «так, виникають», 198 (34,4%) – «частіше виникають, ніж ні», тільки 40 (7 %) здобувачів освіти вважають, що вміють самостійно осмислювати міфологічні елементи твору. Детальні результати отриманих даних на кожне запитання анкети 1 за класами подано в Додатку Ж. Узагальнені статистичні дані уточнено в таблиці 3. 1:

Таблиця 3. 1– Узагальнені статистичні дані діагностики теоретичних знань учнів та особливостей сприймання ними художніх творів із міфологічною образністю

Показники відповідей учнів (%)					Загальна кількість учнів
Варіанти відповідей № запитання	А	Б	В	Г	
1	428 (74, 4)	189 (32, 9)	433 (75, 3)	275 (47, 8)	575
2	280 (48, 7)	250 (43, 5)	461 (80, 2)	519 (90, 3)	575
3	122 (21, 2)	251 (43, 6)	155 (26, 9)	47 (8, 2)	575
4	146 (25, 4)	222 (38, 6)	152 (26, 4)	55 (9, 6)	575
5	77 (13, 4)	185 (32, 2)	225 (39, 1)	88 (15, 3)	575
6	156 (27, 1)	237 (41, 2)	130 (22, 6)	52 (9, 1)	575
7	230 (40)	198 (34, 4)	107 (18, 6)	40 (7)	575

Аналіз результатів підтверджує робочу гіпотезу про те, що міфологічні структури літературного твору часто ускладнюють процес сприймання

школярами художнього матеріалу, адже вимагають обізнаності читача з основами світобачення в межах певної міфологічної парадигми – античної, біблійної чи слов'янської. У більшості випадків учні не можуть розуміти семантику закладених у текст міфологем, адже не знають тих першоджерел (легенд, оповідей, притч, обрядових дійств), які впливають на структуру літературного твору, не розуміють їхнього значення для створення письменником художньої картини дійсності. Виникає одна з найважчих проблем для уроків словесності, яку Ю. Бондаренко назвав «проблемою «закритості» творів, оскільки учні ще не в силі усвідомити їх художню повноту» [1, с. 15]. Її вирішення можливе за умови розуміння змісту ключових елементів тексту, зокрема міфологічних структур. Як наголошує Н. Медведева, «кожна деталь твору набуває для реципієнта особливого, символічного значення, допомагає усвідомити зміст зображеного, тож повинна розглядатися більш уважно, диференційовано» [4, с. 73]. Якщо текст надто складний для читання, звичайні навички учнів можуть не спрацювати так, щоб декодувати його, і може постраждати розуміння [10, с. 369].

Зазначена проблема нерозривно пов'язана зі специфікою сприймання читачами художньої літератури. Важливими для вироблення концепції нашого дослідження є праці психологів та методистів-словесників А. Градовського, Л. Жабицької, В. Моляко, В. Халіна, у яких проаналізовано перцептивні літературні здібності старшокласників. Літературний розвиток, за твердженням Л. Жабицької, «виявляється на рівні сприйняття художньої літератури та доступності тексту для розуміння» [3]. Основні труднощі під час розгляду літературного твору можуть створювати «наївний реалізм» сприйняття учнями твору, тобто «розуміння розуміння зображеного в художніх творах як такого, що було насправді» [6, с. 264] та «вибірковість сприйняття літературного твору, що проявляється в читацькій увазі тільки до тих фрагментів тексту, що справили найбільше враження» [2, с. 87].

Важливим є досвід визначення стадій сприймання художньої літератури: «безпосереднє сприймання і відтворення образів, подій, описів; осмислення

ідейного змісту прочитаного; ідейно-художній вплив твору на характер читача» [8, с. 230] та обґрунтоване В. Халіним твердження про вплив літературно-художнього сприймання на формування літературної компетентності учнів: «Літературний твір як явище духовної культури поза читацьким сприйняттям практично не існує, а творчий процес у самому бутті мистецтва слова набирає свого завершення лише в акті його духовного сприймання» [9, с. 33]. У названих розробках сприйняття літературних творів розглядається як процес, який не передбачає аналізу його конкретної міфологічної наповненості. Однак ми використовуємо досвід цих науковців для визначення рівнів учнівського сприймання творів із міфологічною образністю.

Повноцінне сприймання учнями міфологічних структур як компонентів художньої системи твору ми співвідносимо з визначеними Л. Жабицькою [3, с. 12-16] провідними пластами цілісної системи літературного тексту: мовним, пластом фактів та ідейним, розуміння яких дозволяє цілісно осмислити його зміст. Отже, міфологічна образність сприймається читачами в кількох площинах: мовній (фіксації міфологем, символів та лексики міфологічного походження), подієвій (виділенні мотиву, сюжету чи вставної оповіді міфологічного змісту), ідейній (усвідомлення ідейної спрямованості міфологічних одиниць та їхнього впливу на зміст літературного твору загалом).

Для детальнішого вивчення стану проблеми сформованості вмінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору, учням було запропоновано анкету 2 (Додаток II). Анкета належить до відкритого типу, тобто передбачає самостійне визначення респондентами відповідей на кожне запитання, можливі варіанти відповідей відсутні.

Художній матеріал для анкети 2 відібраний із урахуванням визначених закономірностей функціонування експліцитного міфологізму в літературних творах, адже в програмі з української літератури для кожного класу наявні твори, у яких міфологічна образність представлена:

– на окремих структурних рівнях тексту (поема «Слово о полку Ігоревім» (9 клас), повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського (10 клас), кіноповість «Зачарована Десна» (11 клас);

– як змістова основа твору (поєми «Марія» Т. Шевченка (9 клас), «Мойсей» І. Франка (10 клас), поезії «Різдво» Б.-І. Антонича (11 клас);

– як паралель до зображеного в тексті (поема «Кавказ» Т. Шевченка (9 клас), новели «Камінний хрест» В. Стефаника (10 клас), «Я (Романтика)» Миколи Хвильового (11 клас).

Для аналізу відповідей на запитання анкети 2 запропоновано два блоки критеріїв (теоретичний і практичний), на основі яких сформовано чотири рівні навчальних досягнень (початковий, середній, достатній, високий) та виведено норми оцінок. Детальніше вони описані в параграфі 2. 1.

Результати проведеного анкетування засвідчили, що під час читання творів із міфологічною образністю більшість респондентів сприймає лише сюжет, не осмислюючи сутності його міфологічної природи. Одержані результати засвідчили, що жодна анкета здобувачів освіти 9–11 класів згідно критеріями оцінювання не відповідає високому рівню знань. Оскільки на запитання, що вимагали пояснити суто авторське використання міфологем, переосмислення образів, сюжетів, мотивів та визначити значення міфологічних структур на різних рівнях твору та для художнього тексту загалом, школярі або не надали жодної відповіді, або оминули їх загальними фразами, як-от: «Міф про Прометея має важливе значення в поемі «Кавказ» (Дмитрієвська А., до запитання 1.14 (позначка 1.14 означає 14 запитання з анкети 1 додатку Е), «Міфологічні істоти допомагають розкрити проблеми добра й зла, гармонії й краси в житті» (Бондар В., до запитання 2.7 (до 7 запитання анкети 2 додатку Е, і так далі в тексті), «Без образу матері в ліричного героя не загострюється душевна боротьба» (Назаренко П. до запитання 3.12).

152 учнів (26, 4 %), із яких 82 – учні КК, 70 – учні ЕК, здатні пояснити значення й роль найважливіших міфологічних одиниць на основних структурних рівнях тексту, найчастіше образному чи сюжетному, рідше –

проблемно-тематичному, ідейному, а найповерховіше сприймаються композиційний, світоглядно-філософський, хронотопний. Учні порівнюють власне міф (легенду, звичай) і його авторську інтерпретацію, але не можуть дати цілісної оцінки міфологічному складнику в контексті всього твору.

До достатнього рівня ми зараховували відповіді на такі запитання: 1.13 «У міфології Прометей – це образ нездоланного титана, а в Шевченка – незламного в боротьбі народу Кавказу. Орел у міфології випробовує титана на силу духу, а в поемі означає царат, ворожість» (Стрельцова О.); на запитання 2.3 «Гуцули одухотворювали природу, думали, що в горах і лісах живуть істоти, що впливають на життя людей. Цей незвичайний взаємозв'язок поетично змальований через сприймання світу малим Іванком» (Ігнатенко Д.); на запитання 3.11 «Марія символізує добро, а мати героя, як Марія, означає добру частину роздвоєної душі героя. Її образ допомагає розкрити проблему роздвоєння душі, коли людина повинна зробити вибір між двома важливими для неї речами» (Анастасія К.).

199 здобувачів освіти (34, 6 %), серед яких 97 – учні КК, 101 – учні ЕК, фіксують у тексті міфологічні структури, указують на їхнє міфологічне походження (античне, біблійне, слов'янське чи синкретичне міфобачення), намагаються пояснити їхній зміст, але формулюють спрощені твердження. Старшокласники розуміють міфологічну першооснову твору, але не можуть схарактеризувати особливості її авторської трансформації, не простежують функціонування міфологічної образності на різних структурних рівнях тексту.

До середнього рівня зараховуємо такі відповіді: на запитання 1.14 «Щоб порівняти нездоланність Прометея з народом Кавказу» (Швець В.); на запитання 2.11 «У старі релігійні образи І. Франко вклав революційний зміст, філософську думку. Його Мойсей – втілення безсмертної доброти» (Крачковська Є.); на запитання 3.2 «Згадується християнська оповідь про Страшний суд, щоб показати набожність матері Сашка, яка боялася, що за свої гріхи стане перед Страшним судом» (Пилипенко В.), «Повінь на Десні нагадує біблійний потоп, Сашко згадує, як йому колядували, бо селяни вірили в

християнські свята і святих. Але водночас мали і язичницький світогляд, бо мати ходила до ворожки, люди боялися водою змити здоров'я, тому не купалися в Десні» (Вероніка С.). У відповідях учнів середнього рівня простежуємо елементарні навички аналізу міфологічної образності. Але фрагментарність та необґрунтованість думок свідчать про недостатнє розуміння школярами функціональної ролі міфологічного компонента твору.

224 учнів (39 %), із яких 111 – учні КК, 108 – учні ЕК, здатні аналізувати твір на рівні відтворення сюжету, бачити в тексті експліцитно виражені міфологічні структури, але тільки на мовному та подієвому рівнях: визначають походження міфологем, але не можуть пояснити їхньої семантики, ідейного змісту та міфологічної першооснови твору. До цього рівня ми зараховуємо відповіді на запитання 1. 11. «Прометей – хороший, означає незламність, а орел – цар» (Звонок А.), «Прометей і орел – це добро і зло для людини. Це образи з античних міфів» (Бобро К.); на запитання 2.1. «Нявка, арідник, мольфар, чугайстер, відьма Хима, лісовик, мольфар. Автор увів цих істот, щоб зробити свій твір цікавим і яскравим» (Бороліс А.), «Чугайстер, нявка, мольфар Юра. Ці образи надають повісті гуцульського колориту, містичності» (Поліна В.); на запитання 3.2. «Християнська оповідь про Страшний суд, тому що мати Сашка його боялася» (Жир Д.), на запитання 3. 11 «Марія – це мати героя, яка бажала йому добра, молилася за сина» (Роман Н.). Подібні відповіді свідчать про нездатність учнів самостійно визначати та пояснювати ключові міфологічні структури твору.

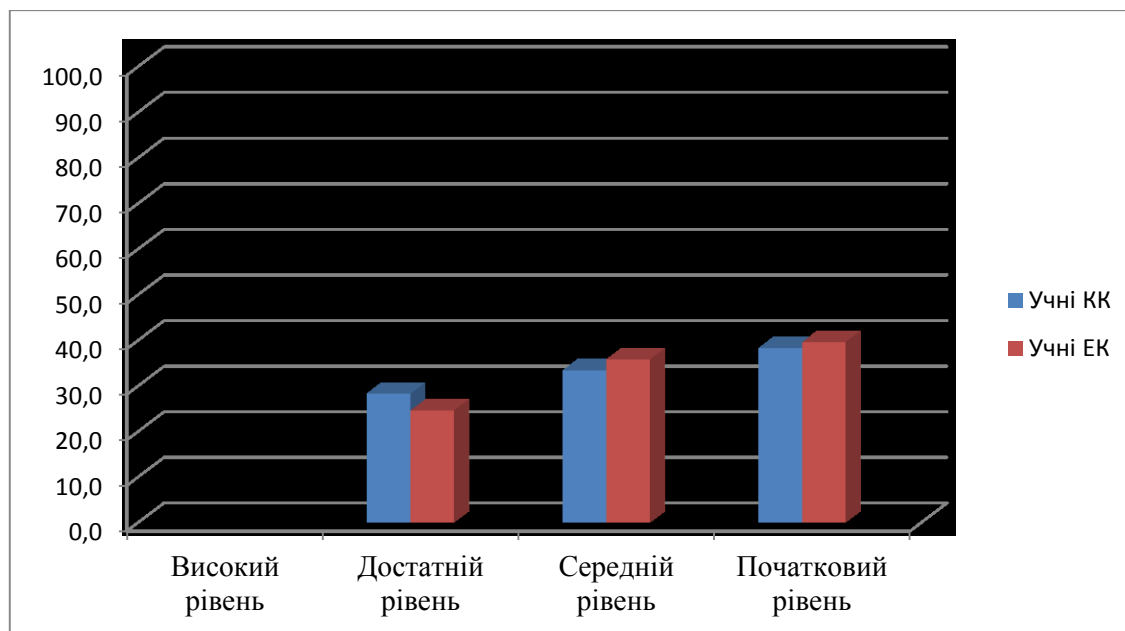
Таблиця 3. 2 – Статистичні дані результатів дослідження сформованості вмінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору

Рівні: показники відповідей учнів (у %)				
Учні	Початковий	Середній	Достатній	Високий
КК (290 учнів)	111(38, 3 %)	97 (33, 4 %)	82 (28, 3 %)	0
ЕК (285 учнів)	113 (39, 6 %)	102 (35, 8 %)	70 (24, 6 %)	0
Разом (575 учнів)	224 (39 %)	199 (34, 6 %)	152 (26, 4 %)	0

Репрезентація статистичних даних про результати дослідження рівнів учнівського сприйняття творів із міфологічними структурами та вмінь аналізувати міфологічний компонент творів відображена в таблиці 3. 2.

Кількісно-якісні виміри результатів констатувального експерименту відтворено в цифрово-графічному вигляді на діаграмі 3. 1.

Діаграма 3. 1- Показники рівнів сформованості вмінь учнів аналізувати міфологічні структури літературних творів

Отже, констатувальні зрізи дають можливість стверджувати:

– серед здобувачів освіти 9–11 класів переважає початковий рівень сприймання творів із міфологічними структурами (39 %). Тільки 34,6 % опитаних мають середній, а 26,4 % – достатній рівні знань про особливості міфологічної образності;

– старшокласники знають сюжетну лінію творів із міфологічними структурами експліцитного типу, проте брак знань про особливості світобачення в межах певної міфологічної системи (античної, біблійної чи слов'янської) та навичок їх аналізу ускладнює сприйняття таких текстів;

– більш активно учні сприймають міфологічну образність у мовній та подієвій площинах тексту (39 %), важче їм вдається збагнути ідейний зміст

міфологічних одиниць (26, 4 %) та пояснити їхній вплив на зміст літературного твору загалом (0%).

Такі статистичні дані повинні спонукати кожного вчителя на уроках української літератури перетворювати міфологічну образність на доступний і зрозумілий для сприймання й аналізу учнями навчальний матеріал. Для цього на етапі підготовки до сприймання літературного тексту варто проводити окрему роботу з його міфологічною основою. Це сприятиме глибшому осмисленню учнями літературного джерела й забезпечить «відкритість» літературного тексту. Така робота передбачає низку етапів:

1. Дослідження структури міфологічної першооснови:

- а) визначення особливостей розгортання сюжетної лінії;
- б) оцінку специфіки внутрішніх якостей та поведінки персонажів;
- в) виділення семантично маркованих мовних одиниць;
- г) установлення проблемно-тематичної спрямованості.

2. Пояснення первісної семантики та світоглядної спрямованості міфологічної першооснови: розкриття змісту міфологем, символів, мотивів, тем, мовних виразів тощо.

Наступне завдання констатувального експерименту – з'ясувати труднощі в роботі вчителів під час організації аналізу міфологічних структур художнього тексту. Для цього було проведено діагностику серед словесників загальноосвітніх шкіл, від професійної діяльності яких і залежить засвоєння учнями теоретичних знань, вироблення відповідних умінь і навичок під час вивчення творів із міфологічними структурами експліцитного типу.

В експерименті взяло участь 35 учителів-словесників. Більшість респондентів мають значний досвід роботи в школі: 15 (42, 8 %) педагогів I кваліфікаційної категорії, 8 (22, 9 %) – учителі-методисти, спеціалісти вищої категорії, 7 (20 %) – II кваліфікаційної категорії та 5 (14, 3 %) – спеціалісти.

Було використано такі методи діагностики: інтерв'ювання та анкетування. Метою інтерв'ювання стало одержання відомостей про розуміння учителями термінів «міфологічні структури твору», «міфологічна образність»

та необхідність опрацювання цих категорій під час вивчення творів української літератури в ЗЗСО. Інтерв'ю проводилося індивідуально з кожним педагогом. Воно містило 6 запитань, що пропонувалися в одній і тій самій послідовності всім респондентам: 5 запитань були відкритого типу, 1 – закритого. У протоколах фіксували точні відповіді. Детальний перелік запитань подано в Додатку К.

Більшість опитаних учителів-словесників міфологічними структурами називає сукупність усіх міфів, легенд загалом та їхніх елементів, що використовує письменник у творі. Найчастіше (28 відповідей) до них зараховують міфологічний сюжет і образи, скажімо, у таких формулюваннях: «наявність, інтерпретація міфологічних сюжетів», «фантастичні події з міфологічними героями», «теми, сюжети, образи з міфологічних текстів», «міфологічний сюжет, мотив, образи, що створюють канву для розкриття ідейного змісту твору», «різні варіанти використання автором міфів, переказів, легенд з Біблії чи будь-яких міфологічних вірувань». Серед решти відповідей (7 варіантів) названо архетипні образи, символи міфологічного змісту, міфологеми, головних героїв міфів різних народів світу. Важливими для нас були відповіді на запитання 5, що підтвердили розмежування вчителями понять «міфологічні структури твору» та «міфологічна образність». Тільки 6 (17, 1 %) респондентів визначають ці терміни як синонімічні, ще 4 (11, 4 %) опитаних співвідносять «міфологічну образність» із термінами «міфотворчість» та «міфологізм художнього твору». Решта 25 (71, 4 %) учителів до міфологічної образності зараховують тільки образи-персонажі, імена міфологічних героїв, символи, головні міфологеми твору, використання міфологічних понять, специфічної лексики. Зафіксоване розмежування ключових понять підсилює значущість їх введення в термінологічний запас курсу української літератури для 9–11 класів.

Усі педагоги одноставно підтримують твердження про необхідність спеціальної уваги до названих наукових понять вивчення творів. Учителі аргументують це тим, що міфологічні структури допомагають здобувачам

освіти зрозуміти ідейний зміст твору, сюжет, пояснити першооснову, розкрити характер образів-персонажів, глибше усвідомити авторський задум, а також здійснити цілісний аналіз твору. Усі 35 респондентів наголошують на потребі формувати в учнів спеціальні вміння й навички (запитання 3), зокрема: вміння зіставляти, порівнювати міф і його авторську інтерпретацію (26 – 74,3% опитаних), знаходити у творі міфологічні образи, сюжети, символи, мотиви, визначати їхню художню роль (18 – 51,4% опитаних), уміння пов'язувати міфологеми та інші елементи міфів, міфологічну лексику з ідеєю твору чи темою (12 – 34,3%), аналізувати міфологічну першооснову твору, головних героїв (10 – 28,6%). Спорадичними були відповіді педагогів на зразок: «уміння пояснювати міфологічну символіку», «аналізувати назву твору, що має міфологічний зміст», «групувати персонажів за міфологічним призначенням», «характеризувати героїв за їхніми міфічними іменами та рисами», «знаходити та визначати роль вставних міфів, легенд і звичаїв».

Відповіді на останнє запитання дали змогу визначити найефективніший метод роботи під час опрацювання творів із міфологічним складником. Більшість педагогів вважає, що учні зможуть зрозуміти такий навчальний матеріал під час колективної дослідницько-пошукової роботи на уроці (18 – 51,4%), тільки після спеціальних пояснень учителя (9 – 25,7%), після проведення евристичної бесіди (6 – 17,1%). Усі вчителі переконані, що учні не можуть самостійно зрозуміти твору з міфологічним складником без попередньої підготовки (репродуктивної бесіди, лекції вчителя чи спеціальних завдань).

Отже, інтерв'ювання вчителів, як і констатувальний експеримент серед школярів, дозволяє усвідомити необхідність створення спеціальної методичної системи опрацювання міфологічної образності, спрямованої на глибоке розуміння учнями змісту літературного твору в єдності всіх його структурних компонентів.

Метою анкетування вчителів української літератури було з'ясувати методичну базу, якою користуються словесники під час вивчення

досліджуваних творів, та проблеми, що виникають під час опрацювання визначеної категорії текстів. Анкета складалася із 6 запитань відкритого типу (Додаток Л). Від респондентів не вимагали вказувати своє ім'я та місце роботи. Анонімність анкетування забезпечила щирість відповідей та надійність результатів. Обробка отриманих даних дозволяє констатувати такі висновки щодо кожного запитання:

1. Учителі називають тільки окремі особливості літературних творів із міфологічною образністю: символічний зміст, розкриття загальнолюдських тем, проблем, показ світоглядної позиції автора, увага до народних звичаїв, традицій та вірувань. Поза увагою словесників залишаються можливості міфологічної образності впливати на жанр, стиль і хронотоп твору.

2. Частина респондентів (9 осіб – 25,7 %) вважає, що поетапність вивчення означеної групи творів нічим не відрізняється від послідовності вивчення текстів без міфологічної образності. Деякі вчителі наголошують на потребі проводити спеціальний підготовчий етап, котрий передбачає: вивчення відомостей про міфологічне підґрунтя творчості письменника (4 – 11,4 %), надання теоретичної інформації про міфологічні сюжети, образи, поняття (6 осіб – 17,1 %). 11 учителів відзначають необхідність звернути увагу здобувачів освіти на міфологічні образи, символи, сюжет, прокоментувати їх та визначити роль у творі під час його аналізу, 7 учителів пишуть про те, що міфологічний компонент доцільно аналізувати не окремо, а слід залучати для цілісного аналізу твору, привести учнів до розуміння ідейно-естетичної єдності твору.

3. Найпопулярнішими методами й прийомами роботи визначено випереджальні завдання (індивідуальні та групові), як-от: підготувати мультимедійну презентацію, повідомлення, доповіді про міфологічні образи твору. Учителі відзначають важливість словникової роботи для пояснення ключових міфологем, порівняльного аналізу твору з міфологічним першоджерелом. Значна частина педагогів виділяє метод лекції, пояснень, бесіди, інсценізації фрагментів твору, дискусії на проблемні запитання. На жаль, тільки 9 респондентів (25,7 %) провідними визначають текстуальний

аналіз твору в поєднанні з коментованим читанням, дослідно-пошуковою роботою, спостереженням за міфологічною лексикою, особливостями авторського змалювання міфологічного сюжету, мотиву чи образу.

4. Відповіді на запитання 4 виявили брак спеціальної методичної літератури щодо організації процесу вивчення творів із міфологічним компонентом. Основним джерелом інформації для вчителів стають окремі дослідження літературознавців, розміщені в Інтернеті та фахових журналах.

5. Значна частина вчителів (22 респонденти – 62,9 %) визнали, що не приділяють достатньо уваги аналізу міфологічного компонента твору. Пояснюють це інформаційним перенасиченням уроків та недостатньою кількістю годин на повноцінне опанування таких знань. Вісім словесників (22,9 %) указують, що це залежить від рівня навчальних досягнень кожного класу. Частіше звертають увагу на міфологічні структури в класах з високими показниками знань з української літератури. Тільки 5 учителів (14,3 %) вважають, що достатньо приділяють уваги аналізу міфологічного компонента під час вивчення творів.

6. Основною перешкодою якісного вивчення виділеної групи творів, на думку вчителів, передусім є незнання учнями національних традицій, їхня низька обізнаність з античною міфологією, етнічними віруваннями, світоглядом та звичаями, що робить твори недоступними для розуміння. Здобувачам освіти важко простежити зв'язок між особливостями зображення історії України та міфологічними сюжетами в поемах «Енеїда» І. Котляревського та «Мойсей» І. Франка. Труднощі створює потреба в опрацюванні додаткової літератури, відсутність мотивації до самостійної роботи. Також учителі вказують на факти, коли школярі плутають міфічних персонажів із реальними людьми, не розуміють ситуацій і вчинків містичного характеру. Тому без попередньої підготовки до уроків із вивчення таких творів учні не можуть осмислити навчального матеріалу.

Результати констатувального експерименту свідчать про недостатній рівень теоретичних знань здобувачів освіти про міфологізм художнього твору,

що ускладнює сприймання ними навчального матеріалу та впливає на формування вмінь аналізувати твір з урахуванням міфологічного компонента. У школярів домінує початковий та середній рівні вмінь осмислювати експліцитний міфологізм твору. У роботі вчителів простежуємо проблеми в доборі ефективних видів робіт на уроці під час опрацювання зазначеної категорії творів. Такі висновки підтверджують доцільність створення методичної моделі, зорієнтованої на формування в учнів умінь і навичок опрацьовувати міфологічну образність під час вивчення художніх творів на уроках української літератури.

3.2. Реалізація формувального експерименту

Педагогічний експеримент проводився в природних для учнів умовах (уроки української літератури, сталий склад учнівських класів, однакова тривалість уроків) та передбачав опанування здобувачами освіти знань, умінь і навичок, необхідних для аналізу літературних творів з урахуванням міфологічних структур експліцитного типу.

У ході експериментального навчання ми перевіряли гіпотезу дослідження: вивчення художніх творів із міфологічними структурами експліцитного типу стане більш продуктивним за умови впровадження в навчальний процес запропонованої нами методики, системного, послідовного й поетапного навчання.

Методичним забезпеченням експериментального навчання були методична модель вивчення літературних творів з міфологічними структурами експліцитного типу, система експериментальних уроків, рівні навчальних досягнень та критерії оцінювання здобутків учнів.

Експериментальна робота здійснювалася за трьома етапами: констатувальним, формувальним і узагальнювальним. На першому етапі було визначено теоретичний та практичний рівні знань та умінь здобувачів освіти 9–11 класів аналізувати міфологічний компонент твору і з'ясовано основні труднощі під час аналізу визначеної групи творів.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав застосування спеціально розроблених елементів навчальної технології (шляхів аналізу, методів, прийомів, навчальних ситуацій) за чотирма процесуальними лініями, пов'язані з видами аналізу, орієнтованими на виявлення художнього міфологізму.

Методика формувального експерименту була націлена на перевірку ефективності запропонованої технології навчання літературних творів на основі аналізу міфологічних структур експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах, описаної в попередньому розділі.

Експериментальне навчання здійснювалося на основі чинних програм з української літератури для 9, 10 та 11 класів (рівень стандарту) [5] та передбачало вивчення таких літературних творів:

9 клас: давньоруська поема «Слово о полку Ігоревім»; поема І. Котляревського «Енеїда»; балада Т. Шевченка «Причинна» та поема «Кавказ».

10 клас: поема І. Франка «Мойсей», повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», новела В. Стефаника «Камінний хрест», драма-феєрія Лесі Українка «Лісова пісня».

11 клас: новела Миколи Хвильового «Я (Романтика)», кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна».

Твори для формувального експерименту було дібрано згідно з визначеними чотирма процесуальними лініями (словесно-міфологічною, сюжетно-міфологічною, образно-міфологічною, комбінованою) упровадження дослідної моделі навчання. Для аналізу визначено такі міфологічні структури експліцитного типу, що є найбільш значущими для вираження проблемно-тематичного змісту на рівнях словесної, сюжетної, образної, жанрової та стильової організації твору.

Комплексна методика експериментального навчання включала розроблення системи уроків, під час проведення яких відбувалося засвоєння учнями знань про літературні твори із міфологічними структурами

експліцитного типу, формування вмінь здійснювати різні варіанти концептуально-міфологічного аналізу літературного матеріалу.

Упровадження формувального навчання проходило на основі застосування спеціально розроблених шляхів аналізу (словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного, єдності жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового). Основною формою реалізації експериментальної методики навчання було визначено урок української літератури. Формувальний експеримент охопив такі етапи навчальної діяльності з літературним твором: підготовку до сприймання, осмислення прочитаного, формування вмінь і навичок, узагальнення й систематизацію здобутих знань.

Первинним етапом упровадження експериментальної методики навчання в шкільну практику стало введення нового понятійного апарату, що містить ключові терміни, які повинні опанувати учні під час вивчення літературних творів із міфологічною образністю (Додаток М). Запропонований термінологічний словник складається з двох груп понять: літературознавчих («міфотворчість», «міфопоетика», «міфологічні структури літературного твору», «міфологема») та таких, що стосуються технології опрацювання навчального матеріалу («словесно-міфологічний», «сюжетно-міфологічний», «образно-міфологічний», «жанрово-міфологічний» та «міфологічно-стильовий аналіз»).

Робота з новими термінами передбачала їх актуалізацію під час цілісного аналізу творів на експериментальних уроках із метою осмислення та закріплення нового матеріалу. Процес закріплення нових слів у мовній практиці потребує особливої уваги вчителя. Серед основних прийомів закріплення методисти виділяють укладання словників чи таблиць, оперування актуалізованими словами під час виконання навчальних завдань.

На етапі підготовки до засвоєння нових знань, формування вмінь і навичок учитель дає визначення нових видів аналізу, які здобувачі освіти застосовуватимуть на уроках, та пояснює зміст роботи в контексті кожного з

них. Це забезпечує усвідомлення учнями технологічних аспектів навчальної діяльності та сприяє формуванню системи необхідних умінь і навичок для осмислення творів з урахуванням міфологічного компонента. Учителі-словесники будують роботу так, щоб складання словників було взаємопов'язаним із процесом осмислення літературного твору з міфологічними структурами. Наприклад, на першому експериментальному уроці з вивчення поеми «Слово о полку Ігоревім» вводять терміни «міфологема» й «міфопоетика». Для цього було змодельовано навчальну ситуацію, у якій поєднано усне слово вчителя та бесіду:

– Ви вже читали твори, у яких автори використовують різні міфологічні образи, мотиви, сюжети, що відображають античні, слов'янські та християнські уявлення про світ. Але кожен письменник виділяє в них якісь окремі значення, підпорядковує їх власним художнім завданням. Це явище називається міфотворчістю, або міфопоетикою літературного твору.

– Як ви відрізняєте міфічні образи від неміфічних?

– Чи можуть вони мати ключове значення в структурі твору?

– Отже, слова чи словосполучення, що означають імена, назви предметів, істот, ознак, місць часу й простору міфологічного походження, називатимемо міфологемами.

Потім під керівництвом учителя школярі визначають ключові міфологеми твору та записують їхні визначення, укладаючи словничок міфологічних понять. На важливість проведення такої роботи вказує літературознавець А. Нямцу: «Знання реципієнтом використаних фольклорно-міфологічних структур забезпечує художньо-естетичну підготовку до сприйняття авторського переосмислення міфологічного матеріалу» [7, с. 6].

Крім того, педагоги-словесники активно застосовують прийом складання словникових таблиць на кожному з етапів експериментального навчання. Наприклад, на уроці «Духовні й матеріальні грані людського буття. Фольклорно-міфологічна концепція драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» (10 клас) відбувається заповнення таблиці «Міфологеми драми-феєрії:

універсальне значення та їхнє авторське переосмислення» (Додаток Ц); на уроці «Єдність християнських та народно-міфологічних вірувань у змалюванні світу дитинства за кіноповістю О. Довженка «Зачарована Десна» (11 клас) учні укладають таблицю «Міфологеми кіноповісті», у яку записують ключові міфологеми, їхню семантику та роль у творі (Додаток Р).

Актуалізація засвоєних уже понять та технології їх застосування в навчальній діяльності відбувається на кожному наступному уроці під час фронтального опитування. Запитання для учнів звучали так:

– Згадайте, як ми здійснювали сюжетно-міфологічний аналіз поеми Т. Шевченка «Кавказ»?

– Назвіть алгоритм образно-міфологічного аналізу, який ми застосовували під час вивчення поеми І. Котляревського «Енеїда».

Подібні обговорення сприяють усвідомленню старшокласниками технології уроку, адже «усвідомлене використання учнями шляхів аналізу – додатковий стимул для дослідницької роботи, що підвищує ступінь досягнення навчальної мети, адже аналіз піддається плануванню, прогнозуванню, контролюванню, моніторингу ще й з боку школярів, які усвідомлено ставляться до виконання завдання, самі можуть задавати алгоритм своїх спостережень над текстом» [1, с. 56-59].

Засвоєння учнями запропонованого теоретичного матеріалу дає можливість успішно реалізувати завдання поглибити розуміння учнями творів із міфологічними структурами експліцитного типу та уникнути труднощів у їх сприйманні. Після колективної роботи на уроках із вивчення міфологічного складника літературних творів старшокласникам було запропоновано самостійно осмислити їхню роль в зазначеному контексті. Із цією метою учні виконували письмові завдання такого зразка: «З'ясуйте міфологічні елементи в зображенні Ярославни. Доведіть, що героїня наділена міфологічним світоглядом»; «Проаналізуйте міфологічні елементи повісті «Тіні забутих предків», з'ясуйте їхню роль у висвітленні теми взаємозв'язку людини й природи»; «Яке символічне значення має образ матері в новелі «Я (Романтика)»

Миколи Хвильового»? Підтвердженням результативності проведеної роботи є такі відповіді учнів:

Денис А.: «У плачі Ярославни головними міфологемами є вітер, сонце та вода. До них вона звертається марно, адже в українській міфології символ вітру – один із чотирьох першоелементів світобудови, що означає силу. Ярославна називає вітер «господарем», тобто звертається, як до Бога. Потім героїня називає Сонце, яке вважають одним із головних язичницьких божеств. Сонце – символ усього живого. Ще було звернення до води, зокрема до Дніпра. За легендами, Дон, Дунай, Дністер, Дніпро – ріки богині Дани. Славута був сином головної річки давніх слов'ян, богині Слави, тобто Славутичем, яка символізує військову перемогу».

Єлизавета К.: «У повісті «Тіні забутих предків» багато міфологем на позначення пантеїстичного світогляду гуцулів: аридник, нявка, чугайстер, відьма та мольфар. Наприклад, нявка – міфічна істота, що живе в лісах і горах, може нагадувати своєю подобою дівчину, яку кохає юнак, вона заманює його в гірські пущі й нетрі на смерть. Чугайстер – мешканець лісів і гір, волохатий, голий, з рогами. Його бояться нявки, на яких він завжди чатує. Загалом це безвинна істота, яка любить сидіти біля вогнища, віртуозно грати на сопілці й шалено танцювати. Усі ці якості міфічних істот зображено в повісті М. Коцюбинського. Цікаво, що поряд із ними діють і герої-люди з міфологічними властивостями. Так, мольфар Юра вміє закликати дощ, ворожити й замовляти на людей. Відьма Хима втручається в господарство Палійчуків. Разом усі міфологеми твору створюють одну картину дивного світу життя гуцулів».

Ірина А.: «Ключовою міфологемою новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)» є мати. Мати головного героя – прообраз Божої Матері Марії – головний християнський символ любові та добра, мірило духовних цінностей».

Словесно-міфологічний аналіз впроваджувався на уроках із вивчення поеми «Слово о полку Ігоревім», новели «Камінний хрест» В. Стефаніка та

кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка. Його застосування актуалізуємо в меті кожного уроку:

1. Поема «Слово о полку Ігоревім»: ознайомити учнів із міфологічними образами поеми, розкрити їхню роль у творі; формувати вміння подієвого та словесно-образного аналізу твору: опрацювати сюжетні епізоди, цитувати, переказувати прочитане, визначати основні мовні засоби, за допомогою яких виражене міфомислення; виховувати інтерес до минулого, міфологічних уявлень про світ.
2. Новела В. Стефаника «Камінний хрест»: прокоментувати зміст новели, схарактеризувати образ головного героя, розкрити символічні образи, пояснити семантику міфологізованої назви твору; розвивати вміння проблемно-тематичного та словесно-міфологічного аналізу: здатність осмислювати назву твору як ключ до розуміння проблемно-тематичної спрямованості та міфологічно-образної організації тексту, розпізнавати у творі міфологеми-символи, виявляти їхній зміст, оцінювати доречність їх використання; виховувати любов до рідної землі.
3. Кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна»: опрацювати зміст кіноповісті, розкрити символічні образи, проаналізувати епізоди, в яких розкривається міфомислення персонажів, визначити семантику ключових міфологем та їх художнє значення; формувати вміння словесно-міфологічного аналізу, здатність розпізнавати у творі міфологеми-символи, виявляти їх зміст, оцінювати влучність їх використання; виховувати любов до рідного краю.

Спочатку впровадження словесно-міфологічного аналізу було націлено на вироблення в дев'ятикласників умінь і навичок виділяти в тексті твору мовні конструкції, що мають міфологічне походження, пояснювати їхній зміст та визначати художню роль. Поставленій меті підпорядковувалися всі навчальні ситуації на уроці, тема якого «Слово о полку Ігоревім» – пам'ятка давньоукраїнської літератури. Міфологічна образність та мовне багатство твору» (Додаток Н). Основним видом роботи був колективний аналіз ключових епізодів тексту з міфологічними структурами: затемнення сонця, сон

Святослава, плач Ярославни, втеча Ігоря з полону. Продуктивною стала дослідно-пошукова робота, коли учні самостійно знаходили та коментували мовні вирази міфологічного змісту (приклади язичницької символіки, обрядових елементів). Показовими стали відповіді учнів на запитання «Як у змалюванні пейзажу проявляється слов'янське міфомислення автора?»:

– *Денис В.*: «Природа в поемі зображується живою, динамічною. Вона є втіленням усіх надприродних сил (води, вітру, сонця, землі), у які вірили давні слов'яни. Перед походом, крім затемнення сонця, описано пейзаж перед бурею. Його похмурі кольори («тремтять сині зірничі», «хмари на чотири княжих шатра», «кров'яні зорі») ніби віщують біду, навіюють страх і морок. Природа допомагає князю Ігореві втекти з полону: «Донець на хвилях плекав, траву зелену підстилав на срібних берегах». У цьому описі природа прекрасна, спокійна. Змалювання природи показує не тільки вірування давніх русичів в її силу, а й допомагає авторові передати всю гаму почуттів героя в ключовий момент сюжету»;

– *В'ячеслав Р.*: «За допомогою природи автор змальовує лихі часи поразки русичів. Читаємо: «На ріці на Каялі тьма світ покрила; по Руській землі простерлися половці». Тут ідеться про поразку Ігорєвого війська. Вираз «тьма світ покрила» передає горе і розпач русичів. Тьма символізує лихо, нещастя, передвіщає скорботу та сльози за померлими в битві».

Оцінити рівень засвоєння нового матеріалу вчителям допомогли спеціально розроблені опитувальники. Учням було запропоновано написати характеристику одного з образів поеми й визначити міфологічні елементи в його зображенні. Зразком оволодіння школярами теми вважаємо відповіді такого змісту:

– *Денис М.*: «У змалюванні князя Святослава, як й інших князів у поемі, автор використовує язичницьку символіку. Про його могутність і військову силу свідчать слова: «Грозою був він... притоптав горби і яруги, змутив ріки і озера, висушив потоки і болота». Але основна риса князя – мудрість. Він виступає за об'єднання руських земель. Одним з центральних епізодів у його

зображенні є опис містичного сну: затуманений місяць – до смерті, затемнення сонця – велика біда, багряне сонце – на втрати. Зважаючи на ці містичні знаки, Святослав звертається із закликом до руських князів об'єднатися в боротьбі з ворогом».

На наступному уроці з упровадження словесно-міфологічного аналізу (новела «Камінний хрест» В. Стефаніка, 10 клас) відбувалося формування вміння аналізувати назву твору міфологічного змісту та детально аналізувати мовні вирази міфологічного походження (Додаток П). Словесно-міфологічний аналіз відбувався шляхом опрацювання мовних конструкцій твору з ключовими міфологемами «хрест» і «камінь». Перед учнями було поставлене завдання зрозуміти їхнє символічне значення та визначити роль у висвітленні головної теми новели. Опорною стала дослідно-пошукова робота з текстом твору, коментоване читання та робота зі словниками. На етапі узагальнення вивченого матеріалу здобувачі освіти так аргументували свої думки щодо назви новели: «Камінний хрест – символ тяжкої долі селян, які працюють на землі. Позаяк камінь – міфологічний символ вічності, непохитності, а хрест – людського життя, то поєднання цих міфологем указує на віковічну тяжку долю селян, їхню віру в краще майбутнє. Іван Дідух від'їжджає з рідної землі, але залишає на ній свій камінний хрест – свою душу трудівника, свої мозолі й гірку працю» (*Маргарита Л.*); «Назва новели має символічний зміст. Використовуючи ці міфологеми, Стефанік показує читачам людську недолю, народне горе трудівників, які змушені залишати рідну землю в пошуках кращого майбутнього. Образ хреста символізує страдницьке життя селянина, який гірко працює, але змушений покидати свою нивку, бо вона не спроможна його прогодувати. «Викинутий на берег камінь» – це Канада, камінний хрест – символ трагізму українського селянина-емігранта» (*Іван З.*).

Урок, на якому вивчають кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна», став заключним у процесі впровадження словесно-міфологічної лінії (Додаток Р). Учні 11-х експериментальних класів удосконалювали вміння розпізнавати у творі міфологеми-символи, виявляти їхній зміст та художнє

значення. Робота на уроці була націлена на дослідження особливостей зображення ідилічного світу дитинства ліричного героя, що відтворено за допомогою різних народних вірувань, міфологічних образів. Учитель запропонував розглянути міфологему «райський сад» та її оприявлення в кіноповісті. На основі текстуального аналізу учні прийшли до висновку, що вона є центральною, адже об'єднує всі події в житті Сашка. «Найцікавіші пригоди Сашка трапляються в городі, саду й хаті. Тут усе буває і родить не баченою більше ніде красою. Тут діють головні герої Сашкового дитинства: дід, баба, батько й мати» (*Софія М.*).

Під час аналізу найяскравіших епізодів (бабині прокльони, потоп, косовиця) старшокласники переконалися, що світ дитинства змальовано за допомогою поєднання християнських та язичницьких міфологічних уявлень про світ. Про це свідчать такі узагальнення учнів: «Герої кіноповісті вважали себе віруючими людьми, але водночас підтримували язичницькі прикмети. Ось мати Сашка молилася іконам, але спалила дідовий Псалтир, називала себе ворожкою й просила заступництва у святих» (*Ярина К.*), «Найцікавішим прикладом поєднання язичницьких і християнських вірувань є щоденні прокльони баби Марусини. Вона звертається до різних святих і водночас до всемогутнього грому» (*Олександр С.*).

На завершальному етапі уроку вчителі проводили евристичну бесіду за запитаннями:

1. Які біблійні словесні звороти використав О. Довженко в кіноповісті?
2. У чому він їх наслідує, а в чому змінює?
3. Які мовні елементи слов'янської міфології наявні у творі?
4. Як, на вашу думку, міфологічні структури допомагають розкрити тему єднання людини з природою?
5. Що б утратила кіноповість, якби автор описував своє дитинство без висловів міфологічного походження?

Учителі характеризували відповіді учнів як конструктивні, обдумані, належним чином підтвержені прикладами з кіноповісті.

Реалізація сюжетно-міфологічного аналізу теж відбувалася у 9, 10 і 11 класах. Вступним став урок у 9 класі на тему «Тираноборчий мотив у поемі Т. Шевченка «Кавказ», його історична та міфологічна першооснови» (Додаток С). Головним завданням учителів було навчити дев'ятикласників визначити художню роль міфологічних структур у різних сюжетних частинах твору; розвивати вміння здійснювати подієвий аналіз твору, зокрема визначати конфлікт і розкривати художню роль вставної легенди про Прометея для сюжетно-змістової концепції поеми. Робота була сконцентрована над опрацюванням вставного міфу про Прометея. Спочатку учні згадали античний сюжет про титана, потім колективно аналізували текст поеми «Кавказ» із метою вивчення авторського використання міфу. Центральним стало осмислення головного конфлікту поеми, ролі в його висвітленні античного міфу. Учителі та учні пояснювали зв'язок між цими компонентами твору.

Слово вчителя. В образі Прометея показано незламність і безсмертя людського духу, його здатність протистояти ворожим силам. Автор використовує закладену в цій міфологічній структурі ідею нездоланності духу з метою конфліктоутворення, розгортання тираноборчого мотиву поеми, підсилення віри в неминучу перемогу поневолених народів: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля», «не скує душі живої», «не вип'є живущої крові».

Результатом засвоєння учнями нових знань стали такі відповіді на підсумкові запитання: «На початку поеми Т. Шевченко описує картину страждань Прометея, що поступово пояснює горе поневолених царатом народів, їхнє прагнення до волі. У фіналі твору повторюється оптимістичний мотив нездоланності, як і в античному міфі про титана» (*Оксана В.*), «Вставний міф про Прометея – це ніби ілюстрація до нескореності, сили духу, на яку поет проектує власну сюжетну лінію про горців» (*Роман Т.*).

Поглиблення вміння встановлювати зв'язки між міфологемою та подієвою лінією твору, розвитком конфлікту відбувалося в 11 класі на уроці «Сюжет новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)». Зображення

внутрішнього роздвоєння людини у творі. Символічність образу матері, його зв'язок із християнською міфологією» (Додаток У).

Аналіз новели відбувався за розвитком сюжету. Під час колективної роботи учні простежували, як розвиток конфлікту залежить від наявності наскрізного міфічного образу Марії, його впливу на зображення як зовнішніх, так і внутрішніх подій, котрі відбуваються у свідомості героя та оприявлюються в кожній сюжетній точці. Цікавим та дискусійним стало обговорення питання про ставлення ліричного героя до матері, його синівських почуттів у кульмінаційні моменти вибору. Одинадятикласники аргументували свої думки цитатами з тексту, звертали увагу на паралель між матір'ю героя та образом святої Марії. Результативність підтверджується такими висновками учнів: «Головною портретною деталлю в описі матері є «сумні очі». На початку твору помічаємо схожість між сумними очима матері та образом Марії на іконі. Ці очі супроводжують ліричного героя протягом його тяжких роздумів, з'являються у пам'яті під час вагань. Така паралель надає оповіді емоційності та відвертості» (*Ірина А.*); «Образ загірної Марії з'являється першим ще в експозиції новели. Поступово він стає ключовим, бо герой постійно звертається в думках до своєї матері, яку порівнює з Марією. Ми читаємо «Моя мати – втілений прообраз тієї надзвичайної Марії, що стоїть на гранях невідомих віків». Для героя вона була мірилом цінностей, голосом совісті, символом безмежної доброти. Але, на жаль, ці якості не сумісні з комунарською ідеологією, з людяністю» (*Ольга П.*); «Внутрішній конфлікт твору загострюється в моменти вибору головного героя, коли йому треба було приймати рішення про розстріл. Але щоразу в такі миті перед ним виникав образ матері. Спогади про неї підсилюють страждання героя. У кульмінаційній сцені твору герой убиває матір – так розв'язується конфлікт, перемагає жорстока ідеологія, а не людяність» (*Ігор Б.*). Наведені фрагменти вказують на здатність учнів осмислювати сюжетно-міфологічну будову новели, розуміння ролі ключової міфологеми-символу «мати», вироблення навичок сюжетно-міфологічного аналізу.

Упровадження образно-міфологічного аналізу охопило вивчення поем «Енеїда» І. Котляревського, «Мойсей» І. Франка та драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки. На кожному з експериментальних уроків було застосовано спеціально адаптовані види пообразного аналізу з акцентом на дослідження проблемно-тематичного змісту творів, вираженого за допомогою міфологічних елементів. З першого уроку вчителі застосовували розроблений дисертантом алгоритм навчальної діяльності: учні колективно визначали тему та ідею твору, досліджували їх, здійснюючи при цьому пошукову роботу та інтерпретаційну діяльність:

5. Знаходили ключові образи міфологічного походження.

6. Знайомилися з їхнім першоджерелом, розкривали первісний зміст (за допомогою вчителя).

7. Осмислювали використання міфологічних образів у літературному матеріалі, установлюють їхній підтекст, висловлювали власні судження із цього приводу, коментували думки науковців щодо проблемно-тематичного наповнення твору, обґрунтовували висунуті твердження текстуальними прикладами.

8. Робили загальний висновок, даючи художню оцінку авторській міфологізації образів-персонажів.

Зауважмо, що кожен літературний твір було проаналізовано з урахуванням специфічних ознак його міфологічної образності. Наприклад, яскравим зразком для розрізнення міфічних персонажів та неміфічних стало опрацювання образної системи поеми І. Котляревського «Енеїда». Із цією метою було організовано спеціальну бесіду:

– Яких богів змальовано у творі?

– Що спільного в них з образами античних міфів?

– Чи можна богів у «Енеїді» вважати вершителями людської долі?

– Як автор українізує античних богів?

– Знайдіть влучні цитати в тексті для характеристики кожного з них?

– Які персонажі в «Енеїді» неміфічні?

– Чи наділені персонажі неміфічного походження такими самими властивостями, як міфічні? Що їх відрізняє?

Аналогічна робота проводилася й під час характеристики троянців, мешканців Пекла, головних образів в усіх частинах поеми. Це дозволило розвинути здатність учнів характеризувати образи-персонажі, які мають міфологічне походження, зокрема виділяти міфологічний та український національний компонент у їхньому зображенні. Підтвердженням набутих умінь є уривки з письмових робіт учнів: «Боги в поемі – без сумніву, міфічні персонажі. Вони походять з античної міфології. Як і в першоджерелах, боги безсмерті, мешкають на Олімпі, кожен має своє призначення, підвладні Зевсу, можуть втручатися в життя людей. Від їхньої волі залежить багато подій на землі. Ці риси відрізняють їх від неміфологічних персонажів. Але Котляревський переосмислює античних небожителів, надаючи їм ознак українського національного колориту. Автор натякає на сваволю панівних класів нашого суспільства, висміює вади чиновників. Тому античні боги набувають комічного вигляду: «Зевс од горілки весь обдуся», «Юнона – суча дочка», «Нептун, як карась» (*Катерина Ч.*).

Вивчення персонажів, які мають міфологічне походження, продовжуємо на уроках, присвячених поемі І. Франка «Мойсей» (Додаток Х). Помітним явищем у всіх експериментальних класах було те, що учні відразу визначили походження Мойсея, вказуючи, що він є героєм відомого біблійного сюжету про сорокарічні мандри пустелею. Тому спочатку вчителі пропонували учням дати характеристику героя за його ім'ям. Відбулася бесіда, спрямована на визначення первісних відомостей про пророка, що лягли в основу твору І. Франка. Експериментальний урок передбачав упровадження статусно-рольової характеристики Мойсея з акцентом на ролі пророка. Це завдання не виявило жодних труднощів, адже робота відбувалася колективно під керівництвом учителя. Складнішим для здобувачів освіти стало завдання осмислити авторську трансформацію міфічного персонажа. Дослідження проводилося на основі низки епізодів із поеми. Учні працювали в малих групах,

аналізуючи поведінку та якості головного героя. Загальна схема аналізу передбачала відповіді учнів на такі запитання:

- Як герой реагує на найвагоміші сюжетні колізії, повороти та події?
- Чи впливають вони на світогляд героя?
- Як поведінка героя демонструє його як пророка й людину?
- Які думки, почуття, риси характеру тут проявляються?
- Як зміни поведінки та внутрішнього світу героїв виражають міфологічну світоглядну спрямованість твору?

На основі виступів кожної групи було укладено тези «Авторське переосмислення образу пророка». Наступним кроком став поглиблений аналіз вступу до поеми, у якому й прочитуємо зв'язок біблійного сюжету з життям українського народу. Отже, образно-міфологічний аналіз дозволив осмислити проблемно-тематичний зміст поеми «Мойсей» І. Франка.

Для вивчення драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» шляхом образно-міфологічного аналізу було розроблено два уроки в кількох варіантах (Додаток Ц). Метою першого уроку на тему «Духовні й матеріальні грані людського буття. Фольклорно-міфологічна концепція драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»» було окреслити проблемно-тематичне поле художнього твору та особливості авторського використання фольклорно-міфологічних образів із метою його вираження, установити зв'язки між образами людей та міфічними істотами. Учні готували спеціальні доповіді з мультимедійним супроводом про всі міфологічні структури твору. Це була вдала підготовка до сприймання нового матеріалу, адже школярі підійшли до цього завдання із захопленням, досить творчо. Слід відзначити особливу зацікавленість десятикласників відомостями про фольклорно-міфологічне походження основних образів твору. Частина інформації учні сприймали зі щирим здивуванням, ставили багато запитань до доповідачів, про що згадували вчителі.

Основна частина уроку присвячувалася дослідженню авторської смислової трансформації міфічних образів та її ролі у висвітленні головної

проблеми драми-феєрії – співвідношенні духовного й матеріального в житті людини. Ретельне текстуальне дослідження дозволило виявити відмінності в змалюванні міфологічних персонажів поетесою. Про закріплення нових знань учнів свідчать їхні міркування в заключній на уроці вправі «Рефлексія»: «Найбільше мені сподобався образ Мавки. Якби ми не ознайомилися зі статтями в міфологічному словнику, я б і не подумала, що насправді мавка – це зла лісова істота, небезпечна для молодих хлопців. Леся Українка змінила цей міфічний образ. У неї Мавка – взірць прекрасного в душі людини. Вона є символом творчої натури Лукаша, його духовним началом. Коли Мавку забирає Той, що в скалі сидить, Лукаш перетворюється на вовкулаку, отже утрачає не тільки людську подобу, а й світло своєї душі, тобто людина не може жити без високих почуттів. Взаємодія Лукаша з Мавкою розкриває тему боротьби в житті людини буденного та духовного начал» (*Карина Ш.*); «Для мене несподіваним стало те, що кожен образ та сцена взаємодії людей із міфічними істотами мають глибокий підтекст. Наприклад, дуб – символ вічного життя в міфології, виступає у творі запорукою гармонії між двома світами – людей та лісових істот. Коли Килина з матір'ю зрубали дерево, їхнє життя в лісі стало нестерпним... за допомогою столітнього дуба розкривається тема єдності людини з природою» (*Ольга П.*)

На наступному уроці вчителі ставили за мету здійснити характеристику головних героїв, пояснити ідейний зміст твору, символізм образної системи, розвивати вміння образно-міфологічного аналізу літературного твору, у якому використані персонажі міфологічного походження, виявляти взаємодію таких героїв, залучати її для цілісної оцінки образів драми-феєрії.

Реалізація цього завдання залежала від використання спеціально адаптованої стандартної схеми аналізу образів-персонажів та дослідження зв'язків між міфічними образами-персонажами. Останній вид роботи мав важливе значення, адже в драмі-феєрії група міфічних персонажів протиставляється групі людей, що й служить основою проблематики твору. Ефективним прийомом став аналіз системних зв'язків між персонажами на

основі зіставлення світоглядних позицій кожної групи та визначення основ для їхньої взаємодії. Учителі організовували роботу, спрямовану на дослідження на основі таких запитань:

– Як відрізняються погляди лісових, водяних мешканців і людей щодо устрою сімейного життя (знаходимо відповідні висловлювання в діалогах між Водяником і Русалкою, лісовиком і Мавкою, Мавкою та Лукашем про кохання, матір'ю Лукаша та Килиною)?

– Що забезпечувало співіснування протилежних груп персонажів на одній території (розкриваємо зміст угоди дядька Лева, наслідки її порушення)?

– Як означена взаємодія розкриває головну ідею та проблематику драми-феєрії?

Позитивний ефект мало колективне обговорення наведених питань, укладання схем про символічне значення образів-міфологем, виведення з них тем та проблем драми-феєрії «Лісова пісня».

Отже, образно-міфологічний аналіз літературних творів надав експериментальним урокам нової специфіки в дослідженні образної системи творів та осмисленні їхнього проблемно-тематичного наповнення через опрацювання образів міфологічного походження.

З метою впровадження комбінованого аналізу, що поєднує міфологічно-стильовий та жанрово-міфологічний аналіз, було обрано твори, у яких за допомогою міфологічної образності відбувся сплав стильових та жанрових особливостей: романтичну баладу «Причинна» Т. Шевченка та неоромантичну драму-феєрію «Лісова пісня» Лесі Українки.

Метою першого уроку «Українське міфологічне світобачення в романтичній баладі Т. Шевченка «Причинна». Стильові та жанрові особливості твору» було розкрити специфіку українського міфологічного світобачення в баладі Т. Шевченка, поглибити знання про баладу як літературний жанр, про використання міфологічних структур у романтизмі, дослідити значення фольклору, обрядовості, народних звичаїв у вираженні жанрових та стильових властивостей твору; розвивати аналітичне мислення шляхом формування знань

та умінь здійснювати жанровий та структурно-стильовий аналіз твору з урахуванням експліцитного міфологізму (розпізнавати міфологеми-символи, оцінювати їхнє значення з погляду жанрової та стильової специфіки твору); виховувати цікавість та повагу до духовних надбань українського народу (Додаток Ш).

Для засвоєння учнями двох блоків знань (про стильові та жанрові риси твору) на уроці відбувався пошук та аналіз стильових і жанрових ознак на основі міфологічного компонента. Учителі обирали для опрацювання фрагменти тексту з явно вираженими міфологічними елементами та пояснювали їхню семантику. Наприклад, розповідь учителя на уроці з вивення романтичної балади Т. Шевченка включала пояснення слов'янських образів-символів: сич, голуб і голубка, зозуля, бита дорога, блідий місяць, «спів третіх півнів», після якого русалки «шелеснули в воду».

Коментоване читання епізодів підкріплювалося теоретичними відомостями про місце міфологізму в системі романтизму та утворенні жанру балади. Це дозволило учням сформулювати власні висновки на ключове питання уроку: «Доведіть, що «Причинна» Т. Шевченка – романтична балада». Результатом опанування новими знаннями стали уривки з письмових робіт учнів на тему «Художня роль міфологічної образності в баладі «Причинна» Т. Шевченка»: «Міфічні образи в баладі мають народне язичницьке походження. Їхнє використання вказує на перший етап творчості поета – романтичний. Ворожіння, образи русалок, сичів, третіх півнів, блілого місяця пояснюють стан головної героїні, додають драматизму оповіді, налаштовують на тривожний стан. Міфологічний компонент твору є однією з визначальних ознак балади, а разом із трагічною темою кохання він романтизує твір, надає йому стильових ознак українського романтизму» (Сергій М.)

На уроці «Роль міфологічної образності в жанрово-стильовій організації драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» вчителі ставили за мету дати поняття про неоромантизм як художній стиль та жанрові особливості драми-феєрії, з'ясувати жанрову та стильову специфіку «Лісової пісні» Лесі Українки,

поглибити знання та вміння, необхідні для жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового аналізу літературного твору, залучати в систему роботи експліцитно виражені міфологічні структури; виховувати гуманістичні ідеали, прагнення до духовності (Додаток Щ).

Засвоєння визначеного кола знань та умінь оцінювали відповідями старшокласників на такі запитання:

– Як міфологічна образність сприяє реалізації ознак неоромантизму у творі?

– Чи змогла б, на вашу думку, Леся Українка надати твору неоромантичного звучання без міфологічної образності? Чому?

– Яким чином вплинув стиль неоромантизму на вибір поетесою жанру «Лісової пісні»?

– Які ознаки жанру драми-феєрії?

– Яку роль виконує міфологічна образність у жанрово-стильовому оформленні «Лісової пісні»?

Евристичній бесіді за поданими запитаннями передувала ретельна текстуальна робота. Учні знаходили кожен зі стильових та жанрових ознак. Показовими стали спостереження про те, що міфологічний компонент наявний у кожній із рис неоромантизму та жанру драми-феєрії в тексті. Результат пошуково-дослідної роботи відображено в спеціальних таблицях.

Під час рефлексії десятикласники вказували, що це був цікавий та незвичний для них вид діяльності.

Важливим складником запропонованої методики була самостійна навчальна діяльність учнів, яка передбачала підготовку доповідей, презентацій, опрацювання додаткових джерел з міфології, біблійних легенд, виконання письмових робіт та творчих завдань за бажанням. Метою творчих завдань, пов'язаних з висвітленням експліцитного міфологізму літературних творів (іншими видами мистецтва) було, по-перше, формування стійкого інтересу до вивчення національної літератури з яскравим міфологічним струменем, по-

друге, розвиток читацької і культурної компетентностей та творчих здібностей учнів, по-третє, збагачення методичної бази цікавими матеріалами.

Отже, методику вивчення літературних творів з експліцитними міфологічними структурами було реалізовано завдяки впровадженню спеціально розроблених видів концептуально-міфологічного аналізу: словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного та комбінованого (міфологічно-стильового та жанрово-міфологічного). Методика охопила всі етапи пізнавальної діяльності учнів, які передбачали набуття теоретичних знань про роль міфологізму на різних рівнях твору, розвиток спеціальної системи вмінь та навичок, що сприяють формуванню літературної компетентності. Досягненню поставленої мети сприяло застосування спеціально дібраних принципів, підходів, адаптованих та розроблених навчальних ситуацій для опрацювання міфологічних структур художніх творів на уроках української літератури.

Важливо підкреслити, що, на відміну від контрольних класів, навчання в експериментальних класах було організовано за чітко прописаними чотирма процесуальними лініями впровадження концептуально-міфологічного аналізу. Запропонована методична модель була покликана навчити учнів 9–11 класів осмислювати літературні твори з урахуванням міфологічних структур експліцитного типу. Традиційні принципи та шляхи аналізу було трансформовано під кутом зору дослідження міфологічних структур експліцитного типу. Особливої уваги набули спеціально розроблені міфолого-генетичний та міфолого-функціональний принципи. Технологію осмислення літературних творів із міфологічною образністю за допомогою підвидів концептуально-міфологічного шляху аналізу було доповнено новими навчальними ситуаціями, як-от: аналізом ключової міфологеми, аналізом міфологічної назви твору, аналізом вставного епізоду (міфу, легенди), аналізом взаємодії персонажа з міфологічною реальністю.

3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту

На узагальнювальному етапі педагогічного експерименту здійснено оцінку результативності впровадження в шкільну практику методики вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу в 9–11 класах. Ефективність запропонованої методики перевірено за допомогою порівняння отриманих результатів сформованості у здобувачів освіти початкового, середнього, достатнього і високого рівнів. Експериментально перевірити запропоновану методику дозволили окреслені нами система знань, умінь і навичок, критерії (теоретичний і практичний) та рівні навчальних досягнень.

Оцінка рівня сформованості вмінь здобувачів освіти аналізувати міфологічний компонент літературних творів відбувалася за двома визначеними блоками критеріїв – теоретичним та практичним, що детально описані в параграфі 2. 1.

Відповідно до запропонованих критеріїв розроблено чотири рівні навчальних досягнень учнів:

Високий рівень мають здобувачі освіти, які продемонстрували ґрунтовні знання поняття «міфологічні структури», зверталися до міфологічної образності під час осмислення різних структурних рівнів твору (сюжету, образної системи, тематики, проблематики, часопростору, ідейного та філософського змісту), жанру, стилю, використовували їх на етапі узагальнення художньої концепції всього твору.

Достатній рівень притаманний учням, які володіють теоретичним матеріалом (знають визначення основних термінів, семантику античних, біблійних і слов'янських образів, міфологічну першооснову твору, зміст легенд, міфів, особливості використання міфологічних структур у різних літературних стилях та жанрах), розуміють художню роль міфологічної образності, аналізують міфологічний компонент твору за поданим зразком, уміють формулювати доречні висновки. Учні пояснюють авторське переосмислення

міфологічної оповіді та обґрунтовують назву твору, що має міфологічне походження. Їхні відповіді відзначаються логічністю, але їм бракує повноти власних суджень.

Середній рівень характерний для учнів, які володіють елементарними навичками аналізу творів із міфологічною образністю: визначають у тексті експліцитно представлені міфологічні структури, намагаються їх пояснити, указують на походження, розуміють міфологічну першооснову твору, аналізують міфологічну назву, розпізнають міфологеми-символи, розуміють семантику деяких із них, але допускають окремі помилки, їхні твердження спрощені, вони не встановлюють паралелей між міфологічними структурами та подіями, образами, темами, ідеями й мотивами.

Початковий рівень мають учні з фрагментарними знаннями про художній міфологізм, які можуть визначити образи, мотиви, сюжети міфологічного походження, але не пояснюють їх, недостатньо розуміють значення універсальних міфологем та помиляються у визначенні їхнього походження (античного, біблійного чи слов'янського), виконують завдання лише в спільній взаємодії з групою учнів або за допомогою вчителя.

Теоретичний рівень учнів визначили за успішністю виконання завдань Анкети 1, в якій були питання на розуміння термінологічних понять: міфологічні структури експліцитного типу, міфологема, міфічні образи (див. Додаток Е). Рівень практичних умінь і навичок встановлювали за успішністю виконання діагностувальних зрізів (див. опитувальники у Додатку Ю). висновки підсилювалися за результатами виконання самостійних письмових завдань (Додаток Я).

Упродовж експерименту формування знань, умінь і навичок учнів аналізувати художні твори з експліцитно представленими міфологічними структурами здійснювалося на основі запропонованої методики. Натомість формування відповідних компетентностей учнів КК відбувалося за традиційною системою.

Завдання для зрізів знань однакові за змістом і за рівнем складності для учнів експериментальних (ЕК) й контрольних (КК) класів.

Із метою діагностики теоретичних знань учнів про міфологічні структури та особливості сприймання відповідної групи творів застосовувалося анкетування. Анкета 1 (Додаток Е) дозволила визначити рівень теоретичної підготовки учнів експериментальних класів та порівняти його з результатами в контрольних класах.

Відповіді на 1 запитання вказують на позитивні зміни в розумінні учнями поняття «міфологічні структури твору»: серед учнів ЕК зросла кількість відповідей, у яких до міфологічних структур зараховують не стільки образи, символічні утворення, що мають міфологічне походження, скільки використані у творі міфи, легенди, обряди, вірування (68, 8 %) , сюжети, мотиви, узяті з міфології (98, 9 %) та назву твору, різноманітні вкраплення з біблійних текстів та міфів різних народів (48, 4 %).

Наступне контрольне запитання (№ 2) підтверджує отримані показники. Це свідчить про ефективність уведення нового понятійного апарату та корекційної роботи, спрямованої на подолання термінологічної невизначеності, що проводилася на експериментальних уроках.

Змінилася ситуація і з виділенням міфологічних елементів під час аналізу твору. Більшість опитаних ЕК (40, 7 %) указують, що виділяють та 23, 2 % респондентів частіше виділяють, ніж ні міфологічні елементи, на відміну від респондентів ЕК (20 %), котрі частіше не виділяють. І лише 46 учнів ЕК (16, 1 %) взагалі не виділяють, що значно менше за 58 (20 %) опитаних у КК, які визнали, що взагалі не виділяють міфологічної образності. Тому можемо констатувати, що питання аналізу міфологічних структур набуло актуальності під час опрацювання художніх творів.

Значно зросла кількість учнів – 140 опитаних ЕК (49, 1 %), які можуть простежити авторський задум за допомогою аналізу міфологічних структур, та суттєво зменшилася кількість тих, хто цього зробити не може, – 15 опитаних (5, 3 %), або частіше не може, – 45 опитаних ЕК (15, 8 %). Звичайно, ми

враховуємо те, що відповіді мають суб'єктивний характер, адже спираються лише на самооцінювання учнів. Але вікові особливості старшокласників (посилення критичного мислення та розвиток самокритики) дають право зважати на ці критерії.

Найважче завданням – визначати роль міфологічного компонента в прочитаному творі – готові виконати 94 (33 %) респондентів ЕК, що порівняно з результатами у КК (55 – 19 %) свідчить про підвищення рівня учнівської підготовки на 14 %. Контрольне запитання № 7 підтверджує отримані дані: тільки в 66 (23, 2 %) учнів виникають труднощі в розумінні міфологічних елементів твору, у 89 (31, 2 %) учнів частіше не виникають і у 28 (9, 8 %) взагалі не виникають.

Отже, як свідчать кількісні обрахунки результатів анкетування, серед здобувачів освіти ЕК спостерігаємо позитивну динаміку в розумінні ключових теоретичних понять, що не притаманне учням КК.

Узагальнені статистичні дані діагностики теоретичних знань учнів на етапі констатувального та формувального експерименту унаочнено в таблиці 3.3.

На дослідження практичного блоку вмінь та навичок учнів опрацьовувати міфологічний компонент творів було використано опитувальники (Додаток Ю) та розроблено систему письмових завдань для підсумкового моніторингу навчальних досягнень учнів (Додаток Я).

Методика оцінювання опитувальників: відповіді на всі запитання передбачали оцінку від 1 до 12 балів, що залежало від правильних і змістовних відповідей на кожне запитання. Залежно від оцінки результати сортувалися за чотирма визначеними рівнями: 1–3 бали – початковий, 4–6 балів – середній, 7–9 балів – достатній, 10–12 балів – високий.

Якісні показники діагностування передбачених компетентностей учнів експериментальних 9–11 класів засвідчили значні зрушення в розумінні семантики міфологічної образності, її художньої ролі в художньому тексті та

здатність аналізувати літературний твір із залученням його міфологічного компонента.

Таблиця 3.3 – Узагальнені статистичні дані діагностики теоретичних знань серед учнів ЕК та учнів КК

Відсотковий показник відповідей учнів								
Варіанти відповідей	А		Б		В		Г	
№ Запитання	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК
1	68, 8	39, 7	98, 9	59, 7	100	82, 8	48, 4	29, 3
2	66, 7	35, 2	69, 1	55, 2	98, 2	77, 9	50, 5	27, 6
3	40, 7	17, 9	23, 2	33, 1	20	29	16, 1	20
4	49, 1	20, 7	29, 8	32, 8	15, 8	30, 3	5, 3	16, 2
5	28	20	35	26, 6	27, 7	29, 3	9, 2	24, 1
6	33	19	56, 1	41, 4	6, 3	27, 6	4, 6	12, 1
7	23, 2	20	31, 2	34, 5	35, 8	41, 4	9, 8	4, 1

Відповіді здобувачів освіти на запитання опитувальників засвідчують зростання інтересу до міфологічної образності. Помічено, що більша частина учнів експериментальних класів ураховує міфологічний матеріал під час аналізу образної системи, словесної тканини твору, сюжетної організації, жанрових та стильових ознак. Виконуючи літературні завдання, старшокласники активно використовують нові терміни: «міфологема», «міфомислення», «міфологічна образність», «міфологізовані образи-персонажі».

Застосування в шкільній практиці спеціально адаптованих видів аналізу (словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного та комбінованого як поєднання жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового) дало змогу удосконалити вміння здобувачів освіти опрацьовувати різні рівні художньої організації твору в їхній єдності. Про це свідчить

зростання кількості учнів, котрі здатні аналізувати міфологічний компонент твору на достатньому та високому рівнях: відповідно на 4, 4 % та на 8, 7 %.

Основним показником якісного опанування навчального матеріалу учнями експериментальних класів є вміння пояснити, інтерпретувати зміст міфологічної образності, її художню роль та специфіку авторського використання. Рівень розуміння учнями функціональної ролі міфологічних структур підвищився порівняно з результатами в контрольних класах: відповідно на 16 % (початковий рівень), на 2, 2 % (середній рівень), на 4, 4 % (достатній рівень) і на 8, 7 % (високий рівень).

Відповіді учнів ЕК на запитання опитувальників характеризуються поглибленням міркувань про функціональну роль міфологічної образності, а також зіставленням авторської версії міфологічного сюжету, образу із першоджерелом. Так, аналіз художнього матеріалу відбувається крізь призму ключових міфологем, міфомислення та зображення міфологізованої реальності. Для підтвердження зроблених висновків наведемо кілька прикладів учнівських відповідей на запитання про значення в контексті поеми «Кавказ» Т. Шевченка вставної розповіді про античного титана:

Богдан К.: «На початку поеми Т. Шевченко описує картину вічних страждань Прометея. Цей образ узято з античної міфології, де він є символом перемоги світла над темрявою, нескореності й безсмертя. Поет проводить паралель між античним титаном і кавказьким народом, що потерпає від наруги. Ідея нездоланності, закладена в міфі про Прометея, допомагає зрозуміти конфлікт твору – протистояння поневоленого народу й агресора. Шевченко підкреслює силу Прометеєвого духу щодня протистояти орлу: «Воно знову оживає і сміється знову; Розбиває, та не вип'є живущої крові». Ці ключові слова в характеристиці Прометея стають основою для розкриття тираноборчого мотиву поеми».

Ганна В.: «Опис страждань Прометея на початку поеми підсилює віру в неминучу перемогу поневолених народів Кавказу. Хоч про титана більше немає згадок у тексті, крім вступної частини, але ключові слова «Не вмирає душа

наша, не вмирає воля; не скує душі живої; не вип'є живущої крові» – розкривають головну ідею твору: поневолені народи неможливо перемогти, адже орлу не під силу здолати стійкого Прометея».

Результати дослідження практичної підготовки учнів ЕК до аналізу міфологічної образності літературних творів на завершальному етапі експериментального навчання унаочнено в таблиці 3. 4.

Таблиця 3.4 – Рівні сформованості вмінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору учнів ЕК і КК

Рівні: показники відповідей учнів (у %)				
Клас (кількість учнів)	Початковий	Середній	Достатній	Високий
ЕК (285 учнів)	55 (19, 3 %)	90 (31, 6 %)	98 (34, 4 %)	42 (14, 7%)
КК (290 учнів)	102 (35, 2%)	98 (33, 8 %)	84 (30 %)	6 (2 %)

За результатами опитування побудовано діаграму (див. рис. 3. 1), що засвідчує позитивну динаміку в рівнях навчальних досягнень учнів аналізувати міфологічний компонент літературного твору за апробованою методикою в експериментальних класах порівняно з навчальними досягненнями учнів контрольних класів.

Рисунок 3.1 – Рівні сформованості вмінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору в учнів ЕК і КК (%)

Додатково з метою визначення кола сформованих компетентностей та перевірки навченості учнів ЕК опрацьовувати міфологічну образність у контексті концептуально-міфологічного аналізу на словесному, сюжетному, образному, жанровому та стильовому рівнях літературного твору було проведено моніторинг навчальних досягнень.

До кожного літературного твору було запропоновано завдання на вибір учнів, що забезпечувало дотримання особистісно орієнтованого підходу до навчання. Усі завдання за змістом були подібні до запитань, що використовувалися під час констатувального експерименту. Але завдяки творчим та пошуковим завданням цей етап було дещо ускладнено.

Під час перевірки моніторингу було використано таку методику оцінювання: кожна письмова робота оцінювалася від 1 до 12 балів, що відповідає визначеним критеріям оцінювання навчальних досягнень учнів (див. параграф 2. 1) та співвідноситься з чотирма визначеними рівнями: 1-3 бали – початковий, 4-6 балів – середній, 7-9 балів – достатній, 10-12 балів – високий.

Розгорнуті письмові роботи учнів дали можливість отримати якісні показники діагностування знань, умінь та навичок. Позитивним результатом стали роздуми учнів, у яких обґрунтовано пояснювалися взаємозв'язки міфологічної образності з проблемно-тематичним змістом творів, визначалася міфологічна основа сюжету, розкривалися особливості авторських змін міфологічного матеріалу. Цю позитивну динаміку пояснюємо тим, що в експериментальних класах здобувачі освіти були переорієнтовані в сприйнятті міфологічного матеріалу в словесному, сюжетному, образному, жанровому, стильовому аспектах. Увагу учнів акцентовано на розумінні міфологічної образності не як другорядного матеріалу, а ключового, концептуально важливого для осмислення проблемно-тематичного змісту твору на різних художніх рівнях. Результати моніторингу навчальних досягнень учнів експериментальних класів унаочнено в таблиці 3. 5.

Оволодіння новими знаннями та вміннями засвідчило ефективність добору відповідних методів навчання. Результати письмових робіт

продемонстрували зростання рівнів теоретичної та практичної підготовки учнів ЕК до осмислення літературних творів з урахуванням їхнього міфологічного компонента. Позитивна динаміка змін майже збігається з результатами опитувальників учнів ЕК, що свідчить про достовірність отриманих даних.

Таблиця 3. 5 – Результати навчальних досягнень учнів ЕК

Респонденти	Показники	Навчальні рівні			
		Початковий	Середній	Достатній	Високий
ЕК	К-сть	52	86	108	39
285 учні	%	18,2	30,2	37,9	13,7

Якісні та кількісні показники діагностики на завершальному етапі експерименту свідчать про значну відмінність між рівнями підготовки до роботи з міфологічною образністю творів у здобувачів освіти ЕК і КК. Ці зміни характеризують позитивні тенденції в засвоєнні навчального матеріалу з урахуванням функціональної ролі його міфологічної образності учнями експериментальних класів (як вказано на рис. 3. 2). Набуті вміння учнів сприяють глибшому розумінню літературних творів.

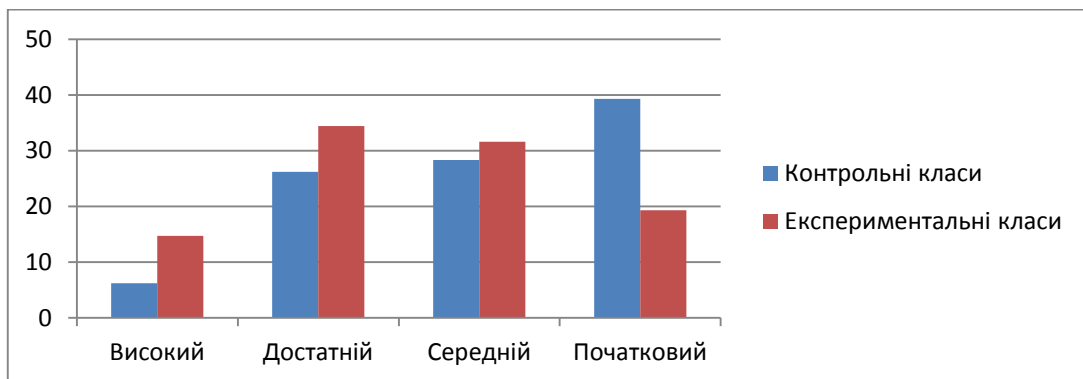

Рисунок 3. 2 – Порівняльна гистограма рівнів сформованості вмінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору учнями експериментальних і контрольних класів (%)

Позитивну динаміку змін у формуванні в учнів спеціальної системи знань та умінь яскраво демонструє порівняння результатів до та після експерименту. Результати опитування учнів на констатувальному та формувальному етапах

знали суттєвих (статистично значущих) змін: зросла кількість учнів із високим рівнем знань та умінь й зменшилася кількість учнів, які мають початковий рівень знань та вмінь. Ці показники унаочнено в таблиці 3. 6. та на гістограмі 3. 3.

Таблиця 3.6 – Порівняльні дані рівнів сформованості вмінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору учнями до та після експерименту

Рівні	Початковий		Середній		Достатній		Високий	
	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК
До експерименту	108 (39,6%)	111 (38,3%)	101 (35,8%)	97 (33,4%)	70 (24,6%)	82 (28,3%)	0	0
Після експерименту	55 (19,3%)	102 (35,2%)	90 (31,6%)	98 (33,8%)	98 (34,4%)	84 (30%)	42 (14,7)	6 (2%)

Порівняльні дані рівнів сформованості вмінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору учнями до та після експериментального навчання унаочнено на рисунку 3. 3.

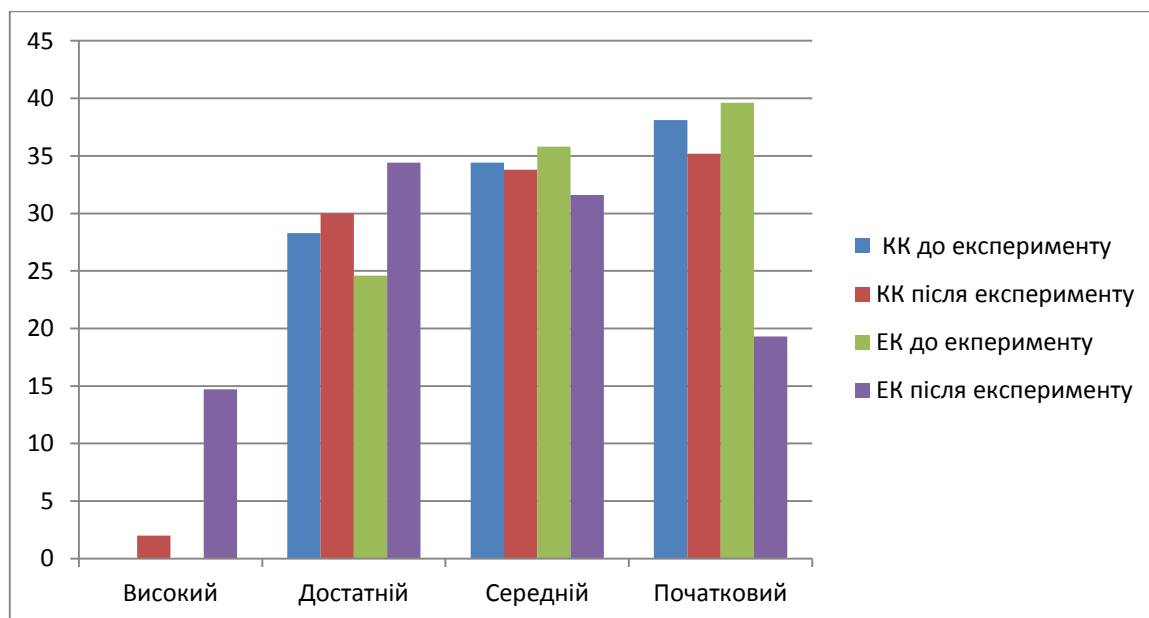

Рисунок 3. 3 – Порівняльні дані рівнів сформованості вмінь аналізувати міфологічний компонент літературного твору учнями до та після експерименту

Спостереження за навчальною діяльністю здобувачів освіти та бесіди з учителями, проведені після формувального експерименту, переконливо засвідчили позитивні зміни у формуванні вмінь аналізувати літературні твори з міфологічними структурами. Педагоги підкреслювали, що експериментальна система уроків була успішно реалізована, учні засвоювали матеріал досить легко. Учителі відзначали ефективність запропонованих методів та форм роботи, їхню скерованість на досягнення високих результатів. Їм сподобалося спостерігати за зростанням своїх учнів, їхньою допитливістю до міфологічних джерел творчості українських письменників.

Отже, аналіз отриманих даних свідчить про те, що апробована методика вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу забезпечила більш високий рівень сприйняття та аналізу творів учнями 9–11 класів, що є доказом її ефективності, а відтак і доцільності впровадження в шкільну практику вивчення української літератури. Дані експериментального дослідження довели, що ефективність пропонованої методики залежить від впровадження словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного та комбінованого (жанрово-міфологічного й міфологічно-стильового) аналізів літературного твору, а також комплексу спеціальних навчальних ситуацій, що враховують функціональність міфологічних структур твору.

Висновки до третього розділу

Констатувальний експеримент серед здобувачів освіти 9–11 класів виявив такі проблеми сприймання та осмислення школярами літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу: 1) учні часто не розуміють художньої семантики закладених у тексті міфологем, зокрема їхнього походження й змісту; 2) вони недостатньо володіють теоретичним матеріалом про художній міфологізм, його роль у творчості письменника, літературному жанрі й стилі, що ускладнює цілісне сприймання та осмислення ними художніх текстів; 3) переважна частина респондентів має початковий рівень знань та

умінь роботи з міфологічною образністю творів, який полягає у фрагментарних уявленнях про художній міфологізм; 4) учителям, на їх думку, бракує спеціальних принципів та прийомів роботи для ефективного вивчення творів із міфологічними структурами; 5) разом із тим навчальну технологію необхідно збагатити також системою новаційних шляхів аналізу літературного твору, способів організації з їх допомогою навчальних етапів та ситуацій.

Формувальний експеримент був націлений на впровадження спеціально розробленого концептуально-міфологічного аналізу, що здійснювався за допомогою поетапного введення словесно-міфологічного, сюжетно-міфологічного, образно-міфологічного та комбінованого видів дослідження. Найпродуктивнішими стали такі навчальні ситуації, які передбачали аналіз ключової міфологеми твору, вставного міфу, легенди, сюжетного епізоду з міфологічною образністю, персонажів міфологічного походження, пошук і аналіз жанрових та стильових ознак на основі міфологічного компонента тексту.

Ефективність експериментальної методики визначалася відповідно до розроблених критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів 9–11 класів, в основу яких покладено теоретичну обізнаність, повноту розуміння змісту й ролі міфологічних структур експліцитного типу та оволодіння системою умінь і навичок опрацьовувати навчальний матеріал з урахуванням міфологічної образності відповідно до таких рівнів: початкового, середнього, достатнього та високого.

Експериментальне навчання виявило кількісні та якісні зміни знань та вмінь учнів 9–11 класів. Використання запропонованих видів аналізу на уроках української літератури формує в учнів уміння та навички знаходити в тексті міфологічні структури експліцитного типу, виявляти їхню змістову наповненість, символічну роль, специфіку авторського використання, аналізувати ключові міфологеми, образи-персонажі міфологічного походження, осмислювати жанрову та стильову специфіку тексту на основі його міфопоетичної будови.

Продуктивність розробленої методики підтверджено досягненням позитивної динаміки в розвитку теоретичних знань та вмінь, необхідних для того, щоб опрацьовувати міфологічну образність твору на словесному, сюжетному, образному, жанровому та стильовому рівнях. Моніторинги навчальних досягнень на завершальному етапі експерименту свідчать: 1) школярі залучають міфологічні структури під час осмислення художньої концепції твору; 2) вони можуть пояснити зміст та художню роль ключових міфологем; 3) серед учнів переважає достатній та середній рівні знань та вмінь роботи з міфологічною образністю; 4) учителі схвально оцінюють експериментальну систему уроків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

1. Бондаренко Ю. І. Загальна модель шкільного навчання української літератури: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 398 с.
2. Гладишев В. В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури: монографія. Миколаїв: Вид-во «Гліон», 2006. 372 с.
3. Жабицкая Л. Восприятие художественной литературы и личность. Литературное развитие в юности. Кишенев: Штиинца, 1974. 133 с.
4. Медведева Н. В. Проблема творчого художнього сприймання. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості*: збірник наук. праць / за ред. В.О. Моляко. 2008. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, Т. 12. Вип. 5. Ч. І. 288 с.
5. Навчальні програми для 9, 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення: 09. 01. 2017).
6. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. доктора педагог. наук, проф. Н. Й. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
7. Нямцу А. До проблеми функціонування «літературних архетипів» у європейському загкультурному контексті. *Слово і час*. 2009. № 2. С. 3–14.
8. Пехота О. М. Освітні технології: навчально-методичний посібник. Київ: А.С.К., 2001. 256 с.
9. Халін В. В. Роль літературно-художнього сприймання у формуванні літературної компетентності учнів. *Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Вип. 12. Ч. І. С. 32–37.
10. Peer W., Chesnokova A. Reading and rereading: insights into literary evaluation. *Advanced Education*. 2018. № 9. P. 39–46. DOI: 10.20535/2410-8286.125730.

ВИСНОВКИ

У дисертації розглянуто проблему вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах, яка має важливе теоретичне й практичне значення. На основі результатів проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Оцінка взаємозв'язку міфу й літератури, художніх засобів реалізації міфомислення дозволили усвідомити зміст поняття «міфологічні структури експліцитного типу» літературного твору як комплекс міфологем, фольклорно-міфологічних образів, сюжетів, мотивів, персонажів, що походять із біблійної, античної, слов'янської чи національних міфологій і використовуються автором у творі для створення художньої картини дійсності. Методологічними засадами дослідження є такі: 1) експліцитний міфологізм, на відміну від імпліцитного, має опри явлений вигляд в літературному творі; 2) міфологічні структури експліцитного типу можуть бути виражені на сюжетному, композиційному, хронотопному, мовному, образному, проблемно-тематичному, філософському рівнях твору, що залежить від моделювання письменником загальної концепції художньої дійсності; 3) основними елементами експліцитно вираженого міфологічного складника є міфологема, образ, сюжет, мотив міфічного походження; 4) залучення міфологічного складника в текст залежить від стильової, жанрової природи твору та світоглядних переконань автора. Названі елементи мають значний вплив на різні структурні компоненти твору. Однак, як показав аналіз наукового та педагогічного досвіду, шкільних програм, підручників, під час вивчення літературних творів залишається недостатньо врахованою функціональна роль міфологічних структур. Залучення цих елементів для повноцінного осмислення здобувачами освіти художнього матеріалу є несистемним.

2. Дослідження в галузі вікової психології підтверджують готовність учнів 9–11 класів до вивчення літературних творів на основі осмислення художніх особливостей, створених письменником за допомогою міфологічних

структур. Такі психологічні процеси, як розвиток абстрактного й критичного мислення, розширення світогляду, здатність до узагальнення та схильність до філософствування, продуктивні для розв'язання проблеми.

3. У дисертації розроблено цілісну модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах. Складниками моделі є визначена дидактична мета, запропоновані принципи, напрямки, методи, прийоми та види діяльності, що загалом зорієнтовані на досягнення позитивної динаміки рівнів підготовки учнів до опрацювання літературних творів з експліцитною міфологічною образністю.

4. Цілеспрямованості експериментальній методиці надають основні орієнтири оцінювання навчальних досягнень учнів: система знань та вмінь здобувачів освіти, теоретичний і практичний блоки критеріїв для оцінювання здобутків учнів та рівні навчальних досягнень старшокласників (початковий, середній, достатній і високий).

5. Вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу спирається на низку адаптованих (природовідповідності, естетизму, наочності, науковості, текстоцентризму, інтертекстуальності, проблемності) та спеціально вироблених (міфолого-концептуальний, міфолого-генетичний, міфолого-функціональний) принципів. Вони набувають особливого змісту: адаптовані принципи є загальнодидактичними засадами для вивчення міфологічної образності твору, міфолого-концептуальний націлює на осмислення художньої концепції твору за допомогою аналізу його міфологічних елементів, міфолого-генетичний – на з'ясування походження міфологічних структур тексту, міфолого-функціональний – на визначення художнього значення міфологічної образності.

Запропоновано провідний вид аналізу літературних творів – концептуально-міфологічний, що полягає в осмисленні проблемно-тематичного змісту авторської концепції художньої дійсності з урахуванням ролі міфологічних структур експліцитного типу. Залежно від домінування

міфологічних структур на певному рівні твору застосовують чотири варіанти концептуально-міфологічного аналізу: словесно-міфологічний, сюжетно-міфологічний, образно-міфологічний та комбінований як єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового.

Словесно-міфологічний аналіз покликаний розв'язати визначену проблему завдяки вивченню особливостей функціонування міфологічних структур на мовному рівні твору, сюжетно-міфологічний – у межах різних сюжетних частин, образно-міфологічний – за допомогою аналізу образів-персонажів міфічного походження, їх зв'язків з іншими елементами тексту, комбінований – шляхом вивчення специфіки функціонування міфологічних структур на стильовому та жанровому рівнях твору.

Реалізація запропонованого підходу відбувається з використанням традиційних методів навчання: словесних (бесіда, розповідь та пояснення учителя), наочно-ілюстративних (робота зі словниками, таблицями, схемами, ілюстраціями й комп'ютерними презентаціями), читання (коментоване, повторне та вибіркоче), дослідницько-пошукових (дослідження літературного матеріалу, виконання проблемних завдань), самостійної літературної роботи (написання творів-роздумів).

На уроках застосовують аналіз окремих міфологічних структур твору: міфологічної назви, ключових міфологем, мовних виразів, першооснови сюжету, персонажів, що мають міфологічне походження, вставного міфу, легенди, зв'язків між міфологічною образністю та проблемно-тематичним змістом твору. Дидактичними наслідками опрацювання цих елементів є набуття учнями знань про особливості авторського використання міфологічної образності та вмінь її аналізувати відповідно до авторського художнього задуму, давати узагальнену характеристику твору з урахуванням використаних міфологічних структур експліцитного типу.

6. На констатувальному етапі експерименту було виявлено проблему недостатнього розуміння учнями ролі міфологічної образності в художніх текстах, у творчості письменників, літературних жанрах і стилях. У школярів

переважає початковий рівень знань та вмінь роботи з міфологічним компонентом твору, який полягає у фрагментарних уявленнях про художній міфологізм. Крім того, брак методичної бази (спеціальних принципів та прийомів роботи) для ефективного вивчення творів із міфологічними структурами актуалізує необхідність її створення.

Під час формувального етапу експерименту послідовно впроваджувався концептуально-міфологічний аналіз у його чотирьох варіантах: словесно-міфологічному, сюжетно-міфологічному, образно-міфологічному та комбінованому. Для реалізації дослідного навчання важливим є вивчення літературних творів різних письменників, стилів і жанрів: «Слова о полку Ігоревім», поеми І. Котляревського «Енеїда», поеми Т. Шевченка «Кавказ» та романтичної балади «Причинна», поеми І. Франка «Мойсей», повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», новел В. Стефаніка «Камінний хрест», Миколи Хвильового «Я (Романтика)», драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна». Це дозволяє забезпечити різнобічність підходів до вирішення ключової проблеми. У центрі уваги школярів – застосування міфологізму митцями, які жили в різні епохи та створювали тексти неоднакової жанрової природи.

Результати впровадження експериментальної методики в шкільну практику навчання української літератури засвідчили: 1) урахування міфологічних структур експліцитного типу під час опрацювання творів сприяє повноцінному осмисленню навчального матеріалу, що полягає в розумінні учнями художньої концепції тексту з урахуванням авторської міфотворчості, а відтак і здатності аналізувати різні рівні твору в їхній єдності; 2) аналіз міфологічного складника на різних рівнях твору (словесному, сюжетному, образному, жанровому й стильовому) – продуктивний шлях їхнього вивчення, адже формує цілу систему предметних знань, умінь та навичок здобувачів освіти; 3) застосування концептуально-міфологічного аналізу дає змогу розкрити роль міфологем у розбудові проблемно-тематичного поля твору за допомогою мовної, сюжетної, образної та жанрово-стильової організації;

4) підвищення рівня навчальної підготовки учнів до роботи з міфологічною образністю можливе за умови поглиблення теоретичних знань, пов'язаних з експліцитним міфологізмом, та набуття системи спеціальних умінь і навичок.

Ефективність дослідного навчання доведено досягненням позитивної динаміки якісних і кількісних показників у підготовці учнів до опрацювання літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу. Підсумковий моніторинг навчальних досягнень підтверджує зростання рівнів теоретичної і практичної готовності учнів в експериментальних класах: посилення уваги до міфологічної образності творів, оперування теоретичним матеріалом, розуміння художньої ролі міфологічних елементів, уміння враховувати його під час осмислення загальної концепції літературного твору.

Кількісні дані вказують на суттєві зміни в розподілі рівнів успішності в контрольній та експериментальній групах після проведеного експерименту, зокрема збільшення показників середнього, достатнього та високого рівнів учнівської підготовки в експериментальних класах.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх можливих поглядів на порушену тему. Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у вивченні міфологічної образності художніх творів у межах інших шляхів аналізу літературних текстів, у вдосконаленні навчальної технології новими прийомами, видами і формами організації навчальної діяльності здобувачів освіти старшої школи.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Сидоренко Ю. О. Вивчення літературних творів з міфологічними структурами експліцитного типу в 9–11 класах загальноосвітньої школи: теоретичні засади, система компетентностей. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2016. № 4. С. 36–40.
2. Сидоренко Ю. О. Художні твори з експліцитно вираженою міфологічною складовою: літературознавчий аспект вивчення. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 7–8 (171). С. 75–78.
3. Сидоренко Ю. О. Християнська міфопоетична парадигма в літературних творах для 9–11 класів: теоретичні засади вивчення та система компетентностей. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Миколаїв, 2017. № 2 (57). С. 418–422.
4. Сидоренко Ю. О. Загальнодидактичні та методико-літературні принципи вивчення літературних творів з міфологічною образністю у старших класах загальноосвітньої школи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2018. № 2. С. 106–113.
5. Сидоренко Ю. О. Закономірності функціонування міфологічних структур у художній творчості (на матеріалі української літератури): теоретико-методологічні основи вивчення. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018, VI (66), P. 54–57. DOI: <http://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-162VI66-11>.
6. Сидоренко Ю. О. Шкільне вивчення міфологічних структур літературних творів у контексті подієвого аналізу. *Наукові записки Ніжинського*

- державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки». Ніжин, 2018. № 4. С. 124–127. DOI: 10.31654/2663-4902-2018-PP-4-124-127.
7. Сидоренко Ю. О. Аналіз образів-персонажів міфологічного походження в процесі шкільного вивчення літературного твору (9–11 класи). *Українська мова і література в школах України*. 2019. № 6. С. 37–40.
  8. Сидоренко Ю. О. Вивчення образів, міфологізованих письменниками, на уроках української літератури в 9–11 класах. *Proceedings of the XVIII International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. 2019. October 28. P. 25–29.
  9. Сидоренко Ю. О. Вивчення взаємозв'язків між персонажами у творах із міфологічною образністю на уроках української літератури. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 1 (101). С. 70–73. DOI: 10.37026/2520-6427-2020-101-1-70-73.
  10. Сидоренко Ю. О. Аналіз міфологічних структур роману-балади Валерія Шевчука «Дім на горі» в старшій школі. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2023. Вип. 39. С. 205–214. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2023.39.12026>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Сидоренко Ю. О. Християнська міфопоетична парадигма в літературних творах для 9–11 класів: теоретичні засади вивчення та система компетентностей. *П'яті Волошинські читання Творча майстерня Ніли Волошиної у перспекції філологічного простору Нової української школи: тези доповідей усеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 22–25 червня 2017 р.)*. Миколаїв: ОШППО, 2017. С. 128–130.
12. Сидоренко Ю. О. Аналіз античних міфологічних структур художніх творів української літератури на етапі осмислення навчального матеріалу в 9–11 класах. *Глухівські наукові читання – 2017. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук: матеріали VII міжнар. інтернет-конф. молодих учених і*

- студентів (Глухів, 4–6 грудня 2017 р.). Суми: Вінниченко М. Д., 2017. Ч. 2. С. 107–109.
13. Сидоренко Ю. О. Етапи аналізу слов'янських міфологічних структур художніх творів української літератури в 9–11 класах. *Розвиток професійної майстерності педагога: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26–27 квітня 2018 р.)*. Тернопіль: СМП «Тайп», 2018. С. 296–298.
14. Сидоренко Ю. О. Вивчення творів української літератури на основі аналізу ключових міфологем у 9–11 класах. *VII Міждисциплінарні гуманітарні читання: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21 листопада 2018 р.)*. Київ, 2018. С. 89–92.
15. Сидоренко Ю. О. Застосування пообразного аналізу у процесі вивчення творів з міфологічними структурами. *VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 травня 2019 р.). Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. С.351–353.
16. Сидоренко Ю. О. Аналіз міфологічної системи кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» на заняттях української літератури. *Професійна підготовка майбутніх спеціалістів у мовно-літературному контексті: теорія, методологія, практика: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 2–3 квітня 2020 р.)*. Суми, 2020. С. 139–141.

**Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації**

17. Сидоренко Ю. О. Специфіка жанрового і стильового аналізу літературного твору з міфологічними структурами у школі. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (73). С. 95–98. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-21>.
18. Сидоренко Ю. О. Концептуально-міфологічний аналіз творів на уроках української літератури в старших класах. *Молодий вчений*. 2020. № 7 (83). С. 44–47. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-7-83-10>.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Участь у міжнародних конференціях

1. VII Міжнародна інтернет-конференція молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання – 2017. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (4–6 грудня 2017 р., м. Глухів). Форма участі – дистанційна.
2. Четверті Арватівські читання. (18–19 квітня 2018 р., м. Ніжин). Форма участі – очна.
3. Розвиток професійної майстерності педагога. (26–27 квітня 2018 р., м. Тернопіль). Форма участі – дистанційна.
4. «Pedagogy and Psychology In an Era of Increasing Flow of Information – 2018» (28 квітня 2018 р., м. Будапешт). Форма участі – дистанційна.
5. «VII Міждисциплінарні гуманітарні читання» (21 листопада 2018 р., м. Київ). Форма участі – очна.
6. «XVIII International Scientific and Practical Conference Social and Economic Aspects of Education in Modern Society» (28 жовтня 2019р., м. Варшава). Форма участі – дистанційна.

Участь у всеукраїнських конференціях:

7. «П'яті Бугайківські читання» (29–30 вересня 2016 р., м. Ніжин). Форма участі – очна.
8. «Актуальні проблеми літературної освіти в середній і вищій школі» НПУ ім. М. Драгоманова (6–7 квітня 2017 р., м. Київ). Форма участі – очна.
9. «П'яті Волошинські читання «Творча майстерня Ніли Волошиної у перспекції філологічного простору Нової української школи» (22–25 червня 2017 р., м. Миколаїв). Форма участі – дистанційна.
10. «Шості Бугайківські читання» (27–28 вересня 2018 р., м. Ніжин). Форма участі – очна.
11. «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (20–21 лютого 2019 р., м. Глухів). Форма участі – дистанційна.

12. «Актуальні проблеми літературної освіти в середній і вищій школі» НПУ ім. М. Драгоманова (4–5 квітня 2019 р., м. Київ). Форма участі – очна.
13. «Сьомі Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство» (17 травня 2019 р., м. Київ). Форма участі – очна.
14. «ІХ Довженківські читання «Олександр Довженко і українська культура: історія, традиції, сучасність» (17–18 жовтня 2019 р., м. Глухів). Форма участі – очна.
15. Конференції до Дня української писемності і мови (14–15 листопада 2019 р., м. Чернігів). Форма участі – дистанційна.
16. «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (19–20 лютого 2020 р., м. Глухів). Форма участі – дистанційна.
17. «Професійна підготовка майбутніх спеціалістів у мовно-літературному контексті: теорія, методологія, практика» (2–3 квітня 2020 р., м. Суми). Форма участі – дистанційна.
18. «Арватівські читання – 2020» (15 квітня 2020 р., м. Ніжин). Форма участі – очна.
19. «VIII Волошинські читання. Шкільна літературна освіта: традиції і новаторство» (15 травня 2020 р., м. Київ). Форма участі – дистанційна.

Таблиця 1. 1. Літературні твори із міфологічними структурами різного походження

Літературні твори з біблійним складником	Літературні твори зі слов'янським складником	Літературні твори з античним складником	Літературні твори з синкретичним міфологічним складником
<p>«Сад Божественних пісень» Г. Сковороди.</p> <p>«Ісаїя. Глава 35» Т. Шевченка.</p> <p>«Злоначинающих спина...» Т. Шевченка.</p> <p>«Марія» Т. Шевченка. (для додат. читання).</p> <p>«Сікстинська Мадонна» І. Франка.</p> <p>«Мойсей» І. Франка.</p> <p>«Камінний хрест» В. Стефаника.</p> <p>«Одержима» Лесі Українки. (для додат. читання).</p> <p>«Я» (Романтика)» Миколи Хвильового.</p> <p>«По дорозі в казку» Олександра Олеся.</p> <p>«Скорбна мати» П. Тичини. (для додат. читання).</p> <p>«Сад Гетсиманський» Івана Багряного (для додат. читання).</p> <p>«Казка про калинову сопілку» О. Забужко (на вибір).</p> <p>«Марія» У. Самчука. (проф. рів. для сам. чит.)</p>	<p>Давньоруська поема «Слово о полку Ігоревім».</p> <p>«Причинна» Т. Шевченка.</p> <p>«Тіні забутих предків» М. Коцюбинського.</p> <p>«Лісова пісня» Лесі Українки.</p> <p>«В неділю рано зілля копала» О. Кобилянської (для додат. чит.).</p> <p>«Балада про соняшник» І. Драча.</p> <p>«Маруся Чурай» Ліни Костенко.</p>	<p>«Енеїда» І. Котляревського.</p> <p>«Кавказ» Т. Шевченка.</p> <p>«Кассандра» Лесі Українки (для додат. чит.)</p> <p>«Ікар» М. Вороного (для додат. читання)</p> <p>«По сей день Посейдон посідає свій трон...» Ліни Костенко.</p>	<p>«Повість минулих літ» (оглядово).</p> <p>«Земля» О. Кобилянської (для додат. читання).</p> <p>«Різдво» Б.-І. Антонича.</p> <p>«Зелена Євангелія» Б.-І. Антонича.</p> <p>«Коляда» Б.-І. Антонича.</p> <p>«Зачарована Десна» О. Довженка.</p> <p>«Дім на горі» Вал. Шевчука (для додат. читання).</p>

Таблиця 1. 2. Літературні твори із міфологічними структурами експліцитного типу (за шкільною програмою з української літератури для 9-11 класів)

Клас	Літературний твір	Міфологічні структури експліцитного типу
9	Давньоруська поема «Слово о полку Ігоревім»	Слов'янська міфологічна образність (сонячне затемнення, сон Святослава, плач Ярославни, втеча Ігоря з полону); обрядові дієства (голосіння, замовляння); міфічні образи.
	Поема «Енеїда» І. Котляревського	Античний сюжет про мандри Енея після падіння Трої, пантеон античних богів.
	Збірка «Сад Божественних пісень» Г. Сковороди	Цитати з біблійних текстів.
	Поема «Кавказ» Т. Шевченка	Античний міф про Прометея.
	Переспів з Біблії «Ісаїя. Глава 35» Т. Шевченка	Біблійна основа сюжету.
	Вірш-послання «Злоначинающих спина» Т. Шевченка	Біблійні мотиви, молитва.
	Поема «Марія» Т. Шевченка (для додаткового читання)	Євангельський сюжет про земне життя Богоматері.
10	Поема «Мойсей» І. Франка	Біблійна оповідь про пророка Мойсея.
	Сонет «Сікстинська мадонна» І. Франка	Біблійний образ Мадонни.
	Повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського	Легенда про Арідника, фрагменти міфічних текстів (голосіння Палагни за померлим Іваном); опис обрядових дійств (добування бринзи, Святий вечір, ворожіння на Юріїв день, похорони); міфологеми (чугайстер, нявка, арідник, мольфар, відьма).
	Повість «Земля» О. Кобилянської (для додаткового читання)	Біблійний мотив братовбивства, сакрально-містичний зв'язок людини з землею, міфологеми (земля, ліс).
	Повість «У неділю рано зілля копала» О. Кобилянської (для додаткового читання)	Міфологічна основа сюжету.

	Новела «Камінний хрест» В. Стефаніка	Наскрізнi міфологеми «хрест», «камiнь» у ключових сюжетних епізодах.
	Драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки	Фольклорно-міфологічна основа сюжету; міфологічні комплекси: ліс (Лісовик, Мавка, Перелесник), озеро (Русалка, Той, що греблі рве, Водяник, потерчата), поле (Русалка Польова); яскраві персоніфікації абстрактних категорій (Доля, Злидні); розгорнуті ідейно значущі міфологеми (перевтілення у вербу й вовкулаку, переродження) та окремі міфологеми символічного значення (очі, дiм).
	Драматична поема «Кассандра» Лесі Українки (для додаткового читання)	Античний сюжет про падіння Трої; мотив пророцтва; наскрізнi міфологеми (очі, дiм, доля).
	Драматична поема «Одержима» Лесі Українки (для додаткового читання)	Біблійні легенди про останні дні життя Ісуса Христа (молитва Ісуса в Гетсиманії, розп'яття на Голгофі, звістка про воскресіння), про Марію Магдалину.
	Драматичний етюд «По дорозі в казку» Олександра Олеся	Міфологема дороги.
11	Вірш «По сей день Посейдон посідає свій трон» Ліни Костенко	Античні образи: Посейдон, Фавн, Амур, Парнас, Олімп, Юнона, Пегас, Скілла, Харибда, «богиня із піни» (Афродіта).
	Новела «Я (Романтика)» Миколи Хвильового	Наскрізна міфологема конфліктутворення «мати»; біблійний мотив добра й духовності.
	Вірші «Зелена Євангелія» «Різдво», «Коляда», Богдан-Ігор Антонича	Язичницькі та християнські мотиви; міфологеми (срібні сани, місяць круглий, стріха, ніч у сніговій завії, золотий горіх, теслі, Ясна Пані, очі, наче у сарни, сонце у крисані).
	Кіноповість «Зачарована Десна» О. Довженка	Язичницькі та християнські елементи у епізодах твору; сюжетотворча міфологема води.
	Балада «Балада про соняшник» І. Драча	Наскрізнi міфологеми (соняшник, сонце).
	Роман у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко	Міфологічна основа сюжету (легенди про Марусю Чурай).

Роман-балада «Дім на горі» Валерія Шевчука (для додаткового читання)	Біблійний мотив про блудного сина; притчевість образів та епізодів; сюжетотворчі міфологеми (дорога, дім, гора, птах, жінка).
Роман «Сад Гетсиманський» Івана Багряного (для додаткового читання)	Вставні біблійні легенди (про Гетсиманський сад, про Каїна й Авеля, тремтливу осику, Юду Іскаріотського); центральна образність важливих епізодів, подій, фрагментів тексту; біблійний мотив зради.
Роман «Марія» У. Самчука (для додаткового читання)	Біблійний мотив страждання й всепрощення, наскрізна міфологема Богоматері у ключових сюжетних епізодах.
Тетраптих «Скорбна мати» П. Тичини (для додаткового читання)	Біблійний мотив відчаю й скорботи, міфологема «Божа Мати».

Рисунок 2. 1. Методична модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах

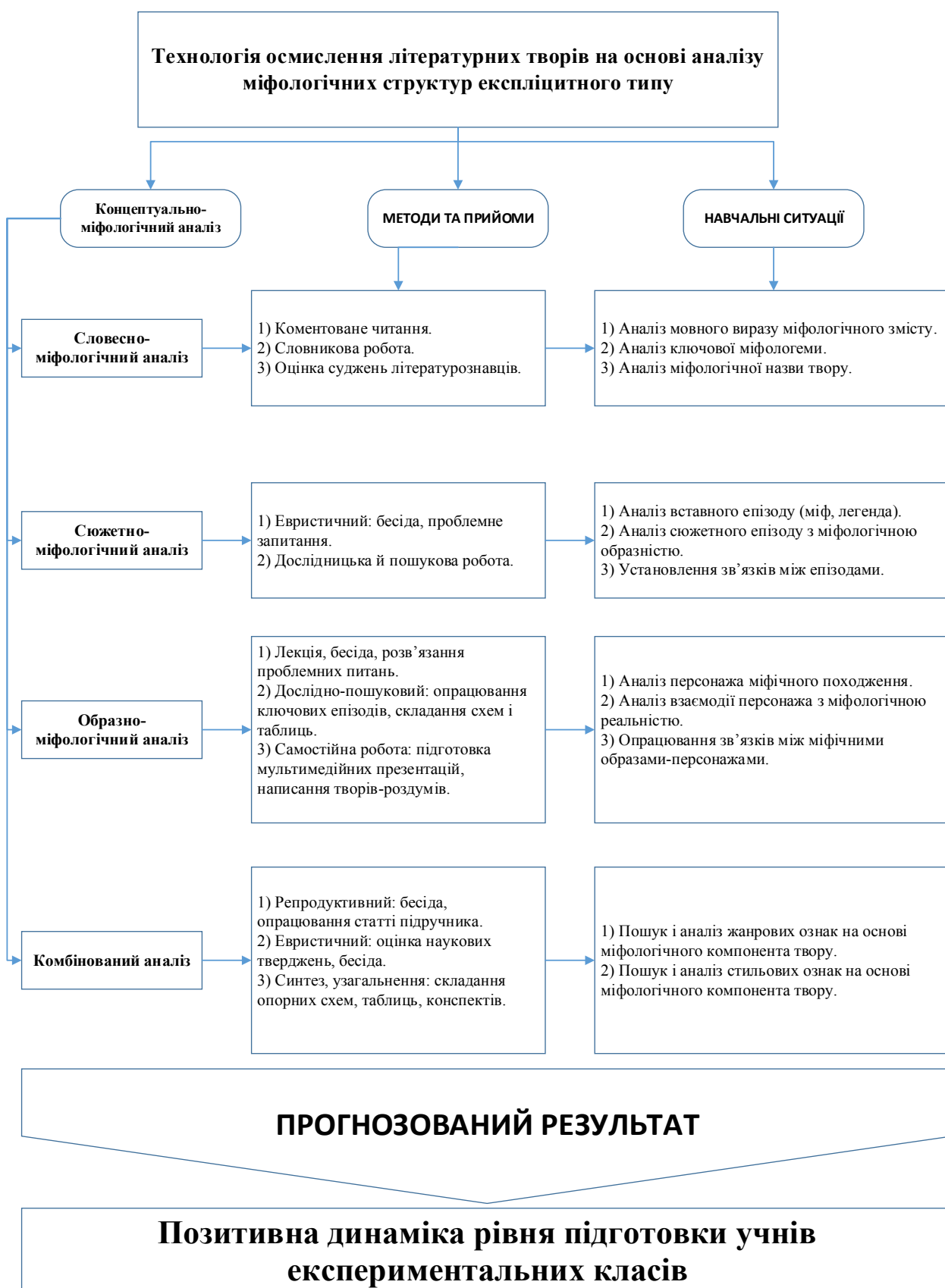

Рисунок 2. 1. Методична модель вивчення літературних творів із міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9–11 класах

Таблиця 2. 1. Процесуальні лінії впровадження дослідної моделі навчання

Провідний шлях аналізу		Концептуально-міфологічний шлях аналізу			
Лінія		Словесно-міфологічний аналіз	Сюжетно-міфологічний аналіз	Образно-міфологічний аналіз	Комбінований (єдність жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового шляхів)
Клас					
9 клас		Давньоруська поема «Слово о полку Ігоревім»	Поема «Кавказ» Т. Шевченка	Поема «Енеїда» І. Котляревського	Романтична балада «Причинна» Т. Шевченка
10 клас		Новела «Камінний хрест» В. Стефаника Кіноповість	Повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського	Філософська поема «Мойсей» І. Франка Драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки	Драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки
11 клас		«Зачарована Десна» О. Довженка	Новела «Я (Романтика)» Миколи Хвильового		

Анкета 1

(ім'я учня, клас, школа)

1. Міфологічні структури твору, на мою думку, – це...
  - а) використані у творі міфи, легенди, обряди, вірування;
  - б) сюжет, мотив, взятий із міфології;
  - в) образи, символічні поняття, що мають міфологічне походження;
  - г) назва твору, різноманітні вкраплення з біблійних текстів, міфів різних народів.
2. Які елементи належать до міфологічних?
  - а) вставні міфи, легенди, описи обрядових дійств;
  - б) міфологічна першооснова сюжету чи провідного мотиву;
  - в) головні герої та символічні образи, взяті з міфології;
  - г) назви понять, імен міфологічних істот, героїв.
3. Чи завжди виділяєте елементи міфологічної образності твору під час його аналізу?
  - а) так;   б) частіше так, ніж ні;   в) частіше ні, ніж так;   г) ні.
4. Чи простежується авторський задум у творі через використані міфологічні структури?
  - а) так;   б) частіше так, ніж ні;   в) частіше ні, ніж так;   г) ні.
5. Чи завжди розумієте взаємозв'язок міфологічної образності твору з його змістом після прочитання?
  - а) так;   б) частіше так, ніж ні;   в) частіше ні, ніж так;   г) ні.
6. Чи можете визначити роль міфологічного компонента в прочитаному творі?
  - а) так;   б) частіше так, ніж ні;   в) частіше ні, ніж так;   г) ні.
7. У Вас виникають труднощі в самостійному розумінні міфологічних елементів твору?
  - а) так;   б) частіше так, ніж ні;   в) частіше ні, ніж так;   г) ні.

Таблиця Д. 1. Статистичні результати діагностики теоретичних знань учнів

Клас	Усього учнів	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
Запитання 1, 2.		Варіанти відповідей:							
		а)		б)		в)		г)	
9	233	172	73, 8	60	25, 7	124	53, 2	53	22, 75
10	177	96	54, 2	81	45, 8	154	87	120	67, 8
11	165	160	97	48	29, 1	155	93, 9	102	61, 82
9	233	116	49, 8	81	34, 8	203	87	227	97, 4
10	177	113	63, 8	96	54, 2	160	90, 4	162	91, 5
11	165	51	30, 9	73	44, 2	98	59, 4	130	78, 8
Рівні:		Високий		Достатній		Середній		Початковий	
Запитання 3.		Чи завжди виділяєте елементи міфологічної образності твору під час його аналізу?							
9	233	31	13, 3	130	55, 8	72	30, 9	0	0
10	177	40	22, 6	58	32, 7	47	26, 5	32	18, 1
11	165	51	30, 9	63	38, 2	36	21, 8	15	9, 1
Запитання 4.		Чи простежується авторський задум у творі через використані міфологічні структури?							
9	233	37	15, 9	89	38, 2	66	28, 3	41	17, 6
10	177	39	22	58	32, 8	72	40, 7	8	4, 5
11	165	70	42, 4	75	45, 5	14	8, 5	6	3, 6
Запитання 5.		Чи завжди розумієте взаємозв'язок міфологічної образності твору з його змістом після прочитання?							
9	233	32	13, 7	77	33	108	46, 4	16	6, 9
10	177	16	9	37	21	59	33, 3	65	36, 7
11	165	29	17, 6	71	43	58	35, 2	7	4, 2
Запитання 6.		Чи можете визначити роль міфологічного компоненту у прочитаному творі?							
9	233	67	28, 8	101	43, 3	43	18, 5	22	9, 4
10	177	76	42, 9	84	47, 5	4	2, 3	13	7, 3
11	165	13	7, 9	52	31, 5	83	50, 3	17	10, 3
Запитання 7.		У Вас виникають труднощі в самостійному розумінні міфологічних елементів твору?							
9	233	114	48, 9	96	41, 2	14	6	9	3, 9
10	177	84	47, 5	52	29, 4	25	14, 1	16	9
11	165	32	19, 4	50	30, 3	68	41, 2	15	9, 1

Анкета № 2

Анкета для учнів 9 класу

(ім'я учня, клас, школа)

1. Які назви міфологічного походження (імена, символи) наявні у поемі «Слово о полку Ігоревім»? Що вони означають?
2. Яким чином у поемі «Слові о полку Ігоревім» зображено природу? Доведіть, що автор її міфологізує? Чи впливає вона на змальовані події у творі?
3. Чому автор звертає увагу на сонячне затемнення перед походом?
4. Яке значення має сон Святослава? Яка його роль у тексті?
5. До яких сил природи звертається Ярославна? Чому?
6. Які язичницькі вірування й обряди описано в «Слові о полку Ігоревім»?
7. Поясніть художню роль обрядів і вірувань у поемі «Слово о полку Ігоревім».
8. Якого смислу набуває античний міф про подорож Енея в «Енеїді» І. Котляревського?
9. Які групи міфологічних персонажів представляють образну систему твору «Енеїди» І. Котляревського?
10. Які біблійні легенди стали основою для написання Т. Шевченком поеми «Марія»?
11. Поясніть особливості творчого переосмислення Т. Шевченком біблійної оповіді про Богоматір.
12. Який античний міф використав Т. Шевченко у вступі до поеми «Кавказ»?
13. Що символізують образи Прометея і орла в античній міфології і в поемі Шевченка «Кавказ»?

14. Яке значення в контексті поеми «Кавказ» має вставна розповідь про античного титана?

Анкета для учнів 10 класу

(ім'я учня, клас, школа)

1. Які міфологічні істоти чи образи людей із надприродними здібностями є в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»? Навіщо автор робить їх самостійними персонажами?
2. Розкрийте зміст 1-2 епізодів твору, в яких діють міфологічні персонажі (наприклад, щезник пасе кіз, Арідник створює гори, Іван танцює з чугайстром, женеться за мавкою).
3. Як зображено взаємозв'язок гуцулів та природи в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?
4. Які обряди і звичаї гуцулів описано у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?
5. Які фольклорно-міфологічні образи, мотиви використано у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»?
6. Поясніть 2-3 традиційні міфологічні образи та їх творче використання поетесою у «Лісовій пісні».
7. Яке значення мають міфологічні персонажі у розкритті ідеї та проблематики драми-феєрії?
8. Яка роль пір року у драмі-феєрії Лесі Українки?
9. Обґрунтуйте жанрову специфіку драми-феєрії на прикладі «Лісової пісні» Лесі Українки.
10. Який біблійний матеріал став основою для написання поеми І. Франка «Мойсей»?
11. Як І. Франко змінив цей біблійний сюжет? Чому?

12. Яку ідею заклав І. Франко у загальновідомий біблійний сюжет та образ пророка Мойсея?
13. Які християнські символи використано в новелі В. Стефаника «Камінний хрест»? Поясніть їх значення.
14. Які епізоди твору розкривають значення головної у новелі міфологеми «хреста»?

Анкета для учнів 11 класу

(ім'я учня, клас, школа)

1. Назвіть міфологічні елементи у кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка. Яка їх роль у тексті?
2. Які християнські оповіді згадуються у творі? Поясніть їх зміст у контексті повісті.
3. Які народні прикмети, вірування і звичаї описані у повісті? Чи впливають вони на життя персонажів?
4. Якими постають час і простір у кіноповісті «Зачарована Десна»?
5. Яким постає світ в уявленнях малого Сашка? Як поєднуються язичницьке і християнське світобачення у змальованій автором дійсності?
6. Розкрийте зміст поезії Богдана-Ігора Антонича «Різдво».
7. Які ключові символи використано у поезії? Поясніть їх значення.
8. Як міфомислення представлено у поезіях Богдана-Ігора Антонича?
9. З яким біблійним образом асоціюється в ліричного героя новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)» мати? Чому?
10. У яких фрагментах тексту «Я (Романтика)» автор проводить паралель між матір'ю ліричного героя і біблійною Марією? Яку частину розколотого «Я» ліричного героя символізує Марія?

11. Яка роль матері у внутрішній боротьбі ліричного героя між гуманізмом і обов'язком, добром і злом?
12. Як образ матері допомагає розкрити головну проблему новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)»?

Дякуємо!

Інтерв'ю з учителем літератури

(повне ім'я, категорія, звання)

1. Як Ви розумієте термін «міфологічна структура твору»?

---
2. Чи потребує це явище спеціальної уваги в процесі вивчення твору?
Чому?

---
3. Як Ви вважаєте, чи є необхідність формувати в учнів уміння і навички роботи з міфологічними структурами твору?

---
4. Якщо так, то які?

---
5. Що, на Вашу думку, означає поняття «міфологічна образність»?

---
6. Як учні здатні зрозуміти художній твір, в якому використано міфологічний сюжет чи образ?
  - а) тільки після спеціальних пояснень вчителя;
  - б) після проведення евристичної бесіди;
  - в) у процесі колективної дослідницько-пошукової роботи на уроці;
  - г) самостійно, без попередньої підготовки (репродуктивної бесіди, лекції вчителя).

Анкета для вчителів літератури

Повне ім'я, категорія, звання, назва навчального закладу.

1. У чому полягають особливості літературних творів із міфологічною образністю (міфологічною першоосновою, змальованими обрядами, звичаями, образами-символами, вставними міфами, легендами)?
2. Із яких етапів, на Вашу думку, складається процес аналізу літературних творів, у яких наявні міфологічні елементи?
3. Яким методам, прийомам, видам робіт Ви віддаєте перевагу у процесі вивчення з учнями творів з міфологічною образністю?
4. Які методичні розробки, чий досвід Ви використовуєте у роботі над міфологічними структурами (міфологічною першоосновою, мотивом, сюжетом, міфологемами, персонажами, вставними оповідями міфологічного змісту) творів?
5. Чи достатньо уваги приділяєте аналізу міфологічного компоненту твору? Поясніть відповідь.
6. Які труднощі в роботі з названою категорією текстів Ви зустрічаєте? Опишіть їх для кожного твору окремо. Наприклад, аналізуючи ідейний, проблемно-тематичний зміст «Енеїди» І. Котляревського, «Причинна» Т. Шевченка, «Лісова пісня», «Одержима» Лесі Українки, «Мойсей» І. Франка, «Різдво» Б.-І. Антонича, «Дім на горі» Вал. Шевчука чи інших творів шкільної програми 9–11 класів.

Словник термінів

Легенда (не як жанр, а елемент твору) – фантастична розповідь про незвичайні події, героїв. Синонім до поняття міф.

Міф – це світоглядні уявлення давніх людей про світ, оформлені у фантастичній оповіді, що має символічний зміст.

Міфопоетика (міфологізм, міфотворчість) – особливості авторського використання міфу в художній літературі.

Міфологічна структура твору (міфологічна образність твору) – комплекс міфів, легенд, обрядів, звичаїв, вірувань, образів, сюжетів, мотивів, що мають міфологічне походження, які використав автор у літературному творі.

Міфологема – ключова одиниця міфу в формі слова чи словосполучення, що означає ім'я, назву предметів, істот, ознак, місць часу і простору. Може бути символом.

Міфічний образ – персонаж чи символ, що має походження з сюжетів, мотивів, уявлень певних міфологічних систем (античної, християнської, слов'янсько-язичницької). Наприклад, Прометей, мавка, Мойсей.

Словесно-міфологічний аналіз – це дослідження мовних конструкцій міфологічного походження, їх проблемно-тематичного змісту.

Сюжетно-міфологічний аналіз – це дослідження твору за основними сюжетними епізодами з міфологічними структурами, їх значенні висвітленні проблемно-тематичного змісту твору.

Образно-міфологічний аналіз – це дослідження міфологічних образів-персонажів, їхніх взаємозв'язків та ролі у розкритті тем і проблем твору.

Жанрово-міфологічний аналіз – це дослідження ролі міфологічної образності у наданні твору жанрових ознак.

Міфологічно-стильовий аналіз – це дослідження ролі міфологічної образності у наданні твору стильових ознак.

Тема. Поема «Слово о полку Ігоревім» – пам'ятка давньоукраїнської літератури. Міфологічна образність та мовне багатство твору.

Мета: ознайомити учнів із міфологічними образами поеми, розкрити їхню роль у творі; формувати вміння подієвого та словесно-образного аналізу твору: опрацьовувати сюжетні епізоди, цитувати, переказувати прочитане, визначати основні мовні засоби, за допомогою яких виражене міфомислення; виховувати інтерес до минулого, міфологічних уявлень про світ.

Тип. Урок засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь.

Вид. Комбінований (урок подієвого та словесно-міфологічного аналізу літературного твору).

Обладнання: текст ліро-епічної поеми «Слово о полку Ігоревім», підручник, ілюстрації до твору.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань.

Слово вчителя. «Слово о полку Ігоревім» – найвідоміший і водночас найзагадковіший твір в українській літературі, адже до сьогодення точаться суперечки щодо автентичності «Слова о полку Ігоревім», авторства та жанру твору. Цікавою є і мова тексту, яка поєднує поетичні вислови, художні засоби, властиві книжній літературі та уснопоетичним творам. Художня своєрідність поеми полягає у вираженні міфологічного світогляду наших предків та язичницької релігії. Тому, щоб зрозуміти твір, ми повинні знати міфологічну образність, залучену в сюжет поеми.

Завдання сьогодення уроку – проаналізувати міфологічну словесну образність, котру використав автор у ключових сюжетних точках «Слова о полку Ігоревім», пояснити значення мовних деталей, які мають міфологічне походження, щоб осягнути всю повноту «Слова о полку Ігоревім» як пам'ятки давньоукраїнської літератури. Виконуватимемо це завдання шляхом подієвого та словесно-міфологічного аналізу, тобто будемо рухатися за сюжетом твору,

зупинятимемося на ключових сюжетних точках, у яких є важливі для нас мовні конструкції міфологічного походження.

II. Засвоєння учнями нового матеріалу, формування навичок і вмінь.

Уведення нового понятійного апарату:

Ви вже читали твори, у яких автори використовують різні міфологічні образи, мотиви, сюжети, що відображають античні, слов'янські та християнські уявлення про світ. Але кожен письменник виділяє в них якісь окремі значення, підпорядковує їх власним художнім завданням. Це явище називається міфотворчістю, або міфопоетикою літературного твору.

- Як ви відрізняєте міфічні образи від неміфічних?
- Чи можуть вони мати ключове значення в структурі твору?
- Отже, слова чи словосполучення, що означають імена, назви предметів, істот, ознак, місць часу й простору міфологічного походження, називатимемо міфологемами.

Учнівські доповіді та презентації (за випереджувальним домашнім завданням) про «Міфічні істоти в «Слові о полку Ігоревім», «Фольклорні мотиви в «Слові о полку Ігоревім».

Словникова робота. Учні записують у зошити назви міфічних істот та їхню семантику.

Робота з текстом твору. Колективний аналіз епізодів за планом:

1. Зачитайте вступне слово автора.
  - Хто такі Боян і Велес? Як про них сказано в творі?
2. Перекажіть епізод, як Ігор збирається в похід.
  - На які язичницькі прикмети звертаємо увагу? Зачитайте ці словесні конструкції.
  - Як пояснити сонячне затемнення перед походом?
3. Який сон бачив князь Святослав?
  - Назвіть основні мовні деталі в описі цього сну.
  - Розкрийте їхній зміст.

- Як його можна розтлумачити?
- Яким передчуттям пройнявся князь від побаченого? Підтвердіть свої роздуми цитатами з тексту.

Пояснення вчителя. Сонячне затемнення й сні мали для давніх слов'ян містичний зміст. У дохристиянські часи Сонце вважали найголовнішим божеством. Тому сонячне затемнення («тьмою всіх його воїнів прикрило») – важливий знак для війська Ігоря. Воно є своєрідним попередженням про майбутню поразку. Перед битвою військо вступає в каламутну воду ріки, що також є своєрідним попередженням про значні втрати. Сон Святослава, як пишуть дослідники, має яскравий і зрозумілий містичний зміст: затуманений місяць – до смерті, затемнення сонця – велика біда, багряне сонце – до втрати. Літературознавці вважають, що символічного значення у творі набуває також використання «принципу трикратності: битва з половцями триває три дні, Ярославна звертається до трьох сил природи, тричі називає свого чоловіка «ладо». У давній українській міфології це ім'я бога вірного подружжя, родинної злагоди, шлюбу та кохання. Уживання слова «ладо» характеризує Ярославну як вірну дружину.

Зверніть увагу, як автор використовує язичницьку символіку: князі – «чотири сонця», «молоді місяці», зигзиця – символ туги, «чорні хмари» – половці. Важлива риса слов'янського міфомислення – персоніфікація природи – простежується в змалюванні пейзажу. Одухотворено рослини, стихії, птахів й звірів, що дає їм можливість допомагати героям у ключові моменти, впливати на перебіг подій. Простежмо це в тексті поеми.

4. Знайдіть яскраві описи природи. Прочитайте їх.

- Як зображується природа у момент страждань і горя русичів? Виділіть і прокоментуйте важливі мовні деталі.
- Які змінюється природа після поразки русичів?
- Прочитайте плач Ярославни. Чи має він, на вашу думку, містичний зміст?
- До кого звертається Ярославна за допомогою?

- Якими постають сили природи в устах героїні? Поясніть особливості їхнього мовного оформлення.

Пояснення вчителя. Плач Ярославни, доводить учений П. Білоус, «побудований за жанрово-стильовими правилами язичницьких замовлянь. Воно має магічний смисл і сугестивну силу, а його символіка пов'язана з архаїчними уявленнями про світобудову, де головними субстанціями були Сонце, Вода й Вітер». Ярославна ніби закликає їх допомогти Ігореві. Плач Ярославни дослідники розглядають і як церемоніальний елемент поховального обряду: «Вона плаче відкрито, при всіх, на найвищому місці свого Путивля – на міських забралах, звідки відкриваються простори Посейм'я».

5. Прочитайте уривок утечі Ігоря з полону: *«поскочив горностаєм в очерет / білим гоголем на воду. / Зметнусь на борзого коня / і скочив з нього сірим вовком. / І помчав він до луку Дінця, / і полетів соколом під млою»* [4].

- Який вид порівняння тут використано?

Слово вчителя. Усі міфологічні образи «Слова...» тісно пов'язані з основним замислом автора, служать конкретному розкриттю його центральної ідеї (заклику до єднання князів) та вираженню язичницьких поглядів на організацію буття давніх українців.

Виконання дослідницької роботи під керівництвом учителя.

1. Випишіть із тексту поеми мовні вирази, що вказують на певні обряди чи їхні елементи. Поясніть їх. (*«Напитися шоломом з Дону»* означає обрядове дійство на знак перемоги в битві та оволодіння ворожою територією).
2. Знайдіть у тексті, якими містичними властивостями наділені головні персонажі. Як вони описані за допомогою художньої мови? (*Всеволод може «Волгу веслами розкрити, а Дін шоломами виляти», Ярослав Осмомисл «підпер гори полками», «зачинив Дунаю ворота», Всеслав міг перекинутися на вовка й за одну ніч добігти від Києва до Тмутаракані*).
3. Знайдіть у тексті картини природи. Яким чином автор її міфологізує?

4. Зверніть увагу на фрагменти тексту, у яких розповідається про сон Святослава, плач Ярославни, втечу Ігоря з полону. Які міфологічні елементи тут використано?

III. Узагальнення та систематизація набутих знань та умінь.

Бесіда. Отже, давайте узагальнимо вивчений сьогодні матеріал.

- Що таке міфопоетика?
- Що ми називаємо міфологемою?
- Назвіть міфологеми, наявні в «Слові о полку Ігоревім».
- Які з них, на ваш погляд, є найбільш виразними?
- Як автор міфологізує природу у творі?
- Які язичницькі обряди і традиції описані у «Слові...»
- Який сюжетний епізод з міфологічною образністю вам сподобався найбільше? Чому?
- Які види роботи ви сьогодні опанували?

IV. Підсумки уроку.

Оцінювання учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання. Підготуйте характеристику образу Ярославни чи одного з князів. З'ясуйте міфологічні елементи в їхньому зображенні. Доведіть, що ці персонажі наділені міфологічним світоглядом.

Література до додатку Н:

1. Білоус П. В. Давня українська література в школі: Навчальні матеріали. Київ: Шкільний світ, 2007. 208 с.
2. Міщенко О. Українська література: підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2017. 280 с.
3. Слово о полку Ігоревім. Київ: Дніпро, 1983. 220 с.

**Тема. Трагедія масової еміграції галицького селянства в новелі
В. Стефаника «Камінний хрест». Міфолого-символічні образи твору**

Мета: прокоментувати зміст новели, схарактеризувати образ головного героя, розкрити символічні образи, пояснити семантику міфологізованої назви твору; розвивати вміння проблемно-тематичного та словесно-міфологічного аналізу: здатність осмислювати назву твору як ключ до розуміння проблемно-тематичної спрямованості та міфологічно-образної організації тексту, розпізнавати у творі міфологеми-символи, виявляти їхній зміст, оцінювати доречність їх використання; виховувати любов до рідної землі.

Тип. Урок засвоєння нових знань, формування умінь та навичок.

Вид. Комбінований (проблемно-тематичний, словесно-міфологічний аналіз літературного твору).

Обладнання: текст новели «Камінний хрест» В. Стефаника, довідник «Українська міфологія» В. Войтовича, словник фразеологізмів української мови.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка до засвоєння нових знань, формування умінь та навичок.

Репродуктивна бесіда.

- Згадайте причини еміграції галичан на межі ХІХ–ХХ ст.
- Хто головний герой новели «Камінний хрест» В. Стефаника?
- Як називали Дідуха в селі? Чому?
- Чому Дідух збирається виїхати з рідного села?
- Чому Іван «спросив ціле село»? Які почуття переповнюють селянина?
- Яке враження справляє танець Дідуха на односельців?

Слово вчителя. У новелі автор використовує такі образи-символи, як хрест і камінь. Цікаво, що вони мають міфологічне походження. Звучать ці слова й у назві твору. Завдання сьогоденного уроку – проаналізувати ключові образи-символи твору, які мають міфологічне походження та використовуються автором для розкриття головної теми новели – трагедії

масової еміграції галицького селянства. Тож спробуймо розгадати таємницю образу «камінного хреста».

Виконуватимемо це завдання шляхом словесно-міфологічного аналізу, тобто розглянемо головні міфологічні образи-символи та визначимо їхню роль у розкритті теми новели.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Бесіда.

- Які образи новели мають символічне значення?
- Що, на вашу думку, вони означають?
- Тепер подивімося, що означають ці слова в спеціальному словнику.

Словникова робота. Учні опрацьовують відповідні статті довідника «Українська міфологія», конспектують основну інформацію.

Пояснення вчителя. Камінь є «одним із першоелементів світу (поряд із землею, водою, вогнем та повітрям). Камінь символізує **вічність**. За народними віруваннями, каміння може народжувати людей, а люди перетворюються на каміння. Зламаний камінь означає смерть, розруху» [1, с. 218 - 219].

Хрест – «один із найдавніших сакральних знаків. Він є й символом вічного життя і оберегом від темних сил» [1, с. 568]. Також хрест – це символ християнської віри, оскільки на ньому зображено людину з розпростертими руками, що вказує на страдницьку смерть Ісуса Христа. Тому хрест є символом і людських страждань.

- Як ви розумієте фразеологізм «нести свій хрест»?
- Знайдіть його пояснення у фразеологічному словнику.

Текстуальне дослідження (на основі випереджувального домашнього завдання: знайти та виписати з новели вислови, у яких є слово «хрест», і вислови зі словом «камінь»).

- 1) Знайдіть у новелі вислови, у яких автор використовує символіку каменя («Стояв перед гостями, тримав порцію горівки у правій руці і, видко, **каменів**, бо слова не годен був заговорити» [2, с. 69], «То як часом якась долішня хвиля викарабутиць великий **камінь** із води і покладе його на беріг,

то той **камiнь** стоїть на березі тяжкий і бездушний. Сонце лупає з нього черепочки давнього намулу і малює по нім маленькі фосфоричні звiзди. Блимає той **камiнь** мертвими блискатами, відбитими від сходу і заходу сонця, і **кам'яними** очима своїми глядить на живу воду і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя» [2, с.69], «Отак Іван дивився на людей, як той **камiнь** на воду» [2, с.69].

- 2) Поясніть значення цих висловів.
- 3) Чи увиразнює міфологічний символ «камiнь» емоційно-експресивне забарвлення виділених висловів?
- 4) Порахуйте, скільки випадків використання символіки каменя у творі.

Аналогічну роботу проводимо з міфологемою «хрест»:

- 1) Знайдіть у тексті й прочитайте вислови («Хоч би Іваниха **хрестом** стелилася, то не допомгло» [2, с. 69]; «Ви знаєте, що я собі на свої горбі **хресток** камінний поклав» [2, с.73]; «Нагадав-єм собі за свій **хрест** та й мене геть відійшло» [2, с.73]; «... їй, як не побіжу, як не побіжу на свій горб! За годину вже-м сидів під **хрестом**» [2, с.73]; «Просю я вас за це дуже грешно, аби-сте мені мого **хреста** ніколи не минали» [2, с.73]; «Муть вас люди нагадувати та й **хреста** вашого на світу неділю не минуть» [2, с.74]; «Аж як усі зупинилися перед **хрестом**, що Іван його поклав на горбі, то він трохи прочуняв і показував старій **хрест**: - Видиш, стара, наш **хрестик**? Там є вібито і твоє намено. Не біси, є і моє, і твоє...» [2, с. 76].
- 2) Поясніть значення кожного вислову в контексті текстового фрагмента.
- 3) Чому хрест Іван поставив на горбу? Яке значення для нього мав горб?
- 4) Яку паралель ви помітили в мовній конструкції, де хрест і горб названі разом? (*Страждання Ісуса Хреста, який розіп'ятий на хресті, важко піднімався на гору з хрестом, вимушений померти заради людей; життя християнина, приреченого нести свій хрест та страждання емігрантів, що змушені залишати Батьківщину, їхній хрест – вимушена доля емігранта*).
- 5) Яка роль міфологеми «хрест» у розглянутих епізодах новели?

б) Порахуйте, скільки випадків використання символіки каменя у творі.

Пояснення вчителя. Ключові міфологеми твору «камінь» і «хрест» перебувають у нерозривній смисловій єдності. Як бачимо, усі епізоди з міфологізованими образами-символами показують людську долю, народне горе трудівників, котрі змушені залишати рідну землю в пошуках кращого майбутнього. Образ хреста символізує страдницьке життя селянина, який гірко працює, але змушений покидати свою нивку, бо вона не спроможна його прогодувати. «Викинутий на берег камінь» – це Канада, камінний хрест – символ трагізму українського селянина-емігранта.

III. Узагальнення та систематизація набутих знань та умінь.

Обговорення цитати

- «Камінний хрест» – це воздвигнутий рукою і словом письменника величний пам'ятник людським стражданням» (В. Яременко)

Тлумачення назви твору:

- Яке походження має символ «хрест»?
- Що означає цей символ у християнстві?
- Чому хрест Івана Дідуха камінний?
- Як заголовок новели допомагає розкрити головну тему та проблему твору?

Вправа «Мікрофон».

- Як ви розумієте символ «камінний хрест»?
- Які почуття та враження викликала у вас новела В. Стефаніка?

IV. Підсумки уроку. Оцінювання діяльності учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання: письмово проаналізувати один із висловів новели зі словами «хрест» чи «камінь».

Література до додатку П:

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2017. 664 с.
2. Стефанік В. Новели. Ужгород: Карпати, 1977. 176 с.

Тема. Єдність християнських та народно-міфологічних вірувань у змалюванні світу дитинства в кіноповісті О. Довженка

«Зачарована Десна»

Мета: опрацювати зміст кіноповісті, розкрити символічні образи, проаналізувати епізоди, в яких розкривається міфомислення персонажів, визначити семантику ключових міфологем та їх художнє значення; удосконалювати уміння словесно-міфологічного аналізу, здатність розпізнавати у творі міфологеми-символи, виявляти їх зміст, оцінювати влучність їх використання; виховувати любов до рідного краю.

Тип. Урок засвоєння нових знань, формування умінь та навичок.

Вид. Словесно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: портрет О. Довженка, текст кіноповісті «Зачарована Десна», картки для дослідної роботи, мультимедійна презентація.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово вчителя. Сьогодні ми розглянемо кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна». Спробуємо зрозуміти, чому улюблена ріка автора є зачарованою? Про які святість і грішність розповідає нам зрілий автор-філософ? Як крізь призму народної міфології бачив світ малий Сашко і як це вплинуло на формування світогляду майбутнього митця?

Виконаємо поставлені завдання за допомогою словесно-міфологічного аналізу. Це дослідження тем і проблем твору на основі аналізу ключових мовних конструкцій міфологічного походження. Тож навчимося аналізувати ключові міфологічні образи, мовні конструкції з ними, визначати їх художню роль у кіноповісті «Зачарована Десна» О. Довженка. Спочатку повторимо теоретичний матеріал.

Репродуктивна бесіда.

- Дайте визначення поняттям: «автобіографія», «автобіографічний твір».
- Згадайте автобіографічні твори, що читали раніше.

- Розкажіть історію написання «Зачарованої Десни».
- Чому цей твір називають кіноповістю?

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово вчителя. У кіноповісті О. Довженко розповідає нам про своє дитинство, що пройшло на берегах Десни, яка напоєна незвичайною водою та оточена незабутніми краєвидами. Ця річка стає своєрідним образом-символом, що пронизує весь твір. З трепетною любов'ю автор описує не тільки Десну, а й своє подвір'я, город, хату, вулицю, родичів та односельців. Ви помітили, що у творі багато міфологізованих письменником образів. Не тільки простір, а й час подано як унікальний, неповторний ніде й ніколи. Дослідниця творчості О. Довженка Ірина Констанкевич доводить, що в кіноповісті автор розповідає нам ніби «про початок часів, коли все було не так, як тепер». Життєпис дитячих років письменника, як пише вчена, реконструюється за логікою розвитку християнського міфу. Герой виступає в ролі творця «добрих діл» («Святим був на всю хату один я», «Одні тільки бажання творити добрі діла й zostалися при мені на все життя»). Ідилічний світ дитинства нагадує «райський сад», у якому хлопчик почуває себе «маленьким ангелом».

Такий дитячий світ ліричний герой відтворює за допомогою різних народних вірувань, міфологічних образів. Але об'єднуючим стає образ «райського саду». Цей образ взятий із Біблії.

Евристична бесіда.

- Поясніть, що таке «міфологема».
- Як ви уявляєте собі рай?
- Згадайте, як написано про райський сад у Біблії.
- Яким, на ваш погляд, уявляли рай наші предки?

Дослідницька робота. Учні опрацьовують матеріал про міфологеми «Рай», «райський сад».

Картка «Райський сад у Біблії»

«У Старому Завіті розказано про Едемський сад, що з єврейської мови перекладається як «сад». До європейських мов воно увійшло в перекладі з

грецької мови зі значенням «рай». Це місце гармонії між природою і культурою: з одного боку, там обов'язково мають бути рослини і тварини, а з другого – сад влаштований так, щоб у ньому, передусім, було добре і приємне людині. Це і не дикий ліс з його небезпеками, і не задушливе місто, де люди живуть скупчено і недружно. І людина в цьому саду відчуває себе приблизно так, як відчував себе персидський цар у своєму заповіднику: усе там призначено для нього» [3].

Картка «Рай у слов'янській міфології»

В енциклопедичному виданні В. Войтовича «Українська міфологія» подано такі визначення міфологем: «Рай – блаженна, вічнозелена сонячна й тепла країна, у якій мешкають праведні душі померлих; потойбічний невидимий світ, уявлення про який утверджує віру в невмирущість. Ця країна далеко-далеко на сході – там, де вирій, куди дорога дуже далека й тяжка і, щоб полегшити покійнику туди шлях, треба його належно вирядити. Там завжди спокій, цвітуть луки, по яких течуть річки з медом й молочними берегами, райських плодів там завжди повно, і покійники там постійно бенкетують. На відміну від пекла, описові раю приділяється менше уваги. Мав рацію М. Сумцов, зауважуючи, що «у змалюванні раю і райського блаженства народна фантазія не виявила тієї сили і зображувальності, що в змалюванні пекла і пекельних мук». У карпатських легендах домінує мотив раю як саду: «Трава рясна та висока. Навкруг доріжки й стежки. Вишневий сад, а вишні кучеряві-кучеряві» [1, с. 416].

- Отже, якими рисами наділений «райський сад»?

(Багатий на дерева й плоди; сонячний; панує спокій, прекрасний)

Дослідно-пошукова робота з текстом твору.

- Знайдіть та прочитайте в кіноповісті описи саду, городу Сашка.
- Виділіть вислови, що свідчать про міфологізацію автором саду свого дитинства.

- Як змальовано у творі хату? (*«хто й коли збудував нашу хату, які майстри – невідомо. Здавалося нам, ніби її зовсім ніхто й не будував, а виросла вона сама»*).

- Який образ в описі хати займає центральне місце?

Доповідь з мультимедійною презентацією «Іконопис Страшного Суду»
(заздалегідь підготовленого учня)

- Прочитайте фрагменти тексту, в яких описано картину страшного суду.
- Які міфологічні уявлення прочитуються у змалюванні картини: християнські, язичницькі, чи вони поєднуються?

Постановка проблемного завдання.

«Яким постає світ в уявленнях малого Сашка? За допомогою яких християнських та слов'янських вірувань герой пояснює щоденну дійсність?»

- Як Сашко описує свого діда Семена?
- Визначте ключові міфологеми у зображенні діда (*схожий на Бога, святого Миколая, добрий дух луку і риби*).
- Як можна пояснити вираз «більш за все на світі дід любив сонце»?
- Зачитайте, як герой пояснює вірування своїх рідних.
- Якою постає баба Марусина? Що вона любить найбільше у світі?
- Знайдіть влучну цитату для її характеристики.
- Яку роль має фрагмент прокльону в зображенні баби?
- Як герой описує свою матір?
- Що постає в центрі уваги малого Сашка: зовнішність чи погляди матері, її міфологічне бачення світу й себе в ньому?
- Що в зображенні рідних Сашка йде від християнських уявлень, а що від народно-міфологічних?
- Зачитайте вирази, в яких переплітаються міфологічні уявлення героїв (*Наприклад, мати об'явила себе ворожкою і водночас називала праведною душею; молилася святим, а діда називала чорнокнижником і спалила Псалтир*).

- Ключовою фразою самохарактеристики Сашка є «Святим був на всю хату один я». Чому, на вашу думку, святість для героя є головною рисою людини?
- Які добрі діла планував творити Сашко для поновлення своєї святості?
- Знайдіть опис батька. Виділіть у ньому ключові словосполучення.
- З якими християнськими персонажами порівнюється батько героя? («З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіятелів»).
- Перекажіть, як люди рятувалися від весняної повені.
- Чи нагадує опис повені великий потоп?
- Згадайте біблійну легенду про потоп.
- Завдяки чому автору вдається надати змалюванню повені міфічного змісту?
- Які слов'янські звичаї, прикмети згадуються у творі?
- Про які воронячі чари згадує малий Сашко?

Коментоване читання фрагментів тексту, в яких прослідковується поєднання християнського та язичницького світобачення. Доповнюємо складанням відповідної таблиці.

Таблиця Р. 1. Синкретизм християнських та язичницьких вірувань у кіноповісті О. Довженка «Гачарована Десна»

«Персонально вірили більш у Матір Божу і святих – Миколая-угодника, Петра, Іллю, Пантелеймона. Вірили також в нечисту силу» [2, 12].	Віра у біблійні образи поєднується з язичницькими забобонами про нечисту силу.
«Вода прибувала з дивовижною швидкістю. В один день затопило ліси, сінокоси, городи... потонуло все село... В такому плануванні води повинен, очевидно, бути великий божественний смисл» [2, 38].	Опис розливу Десни нагадує біблійну легенду про всесвітній потоп. Водночас йдеться про воду як сильну природну стихію – одну з першооснов буття, якій поклонялися давні слов'яни. Вода – одне з головних язичницьких божеств.
«Об'явила себе ворожкою і почала лікувати від зубів, пристріту й переляку» [2, 16].	Віра у різного роду замовляння та ворожіння вказує на язичницьке світобачення.
«Її став часто по ночах душили домовик. Він жив у нас в комині і в	Домовик – міфічний персонаж давніх українців, належить до хатніх істот, в

трубі... схожий був на вивернутий чорним хутром угору кожух» [2, 17]	існування яких вірили давні слов'яни.
« - Пустіть колядувати! ... «Молодець Сашечко та й по торгу ходив, святий вечір...» [7, 56].	Звичай колядувати на Різдво – давня традиція православних українців.
«Чоловікам з давніх-давен не личило купатись за звичаєм. Жінки боялися водою змити здоров'я» [7, 62].	Йдеться про дотримання язичницьких прикмет та звичаїв.

Опрацювання міфологеми «зачарована Десна».

- Як ви думаєте, що може символізувати річка?
- Знайдіть неповторні описи Десни чи краєвидів біля неї.
- Які прикмети та забобони згадує автор, описуючи Десну?
- Виділіть вислови, що свідчать про ідеалізацію автором світу.
- Перегляньте останню сторінку кіноповісті. Прокоментуйте слова: «... *все вже розтануло в далекому мареві часу, як сон, і потонуло. Одна лише Десна зосталася нетлінною у стомленій уяві*».
- Що означають заключні описи ріки: «*Свята, чиста ріка моїх дитячих незабутніх літ і мрій*», «*Благословенна будь, моя незаймана дівчице Десно*»?

III. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу.

Слово вчителя. Отже, художній світ «Зачарованої Десни» О. Довженка зітканий з переплетіння християнської й слов'янської міфологічних систем. Відчуття Сашком світу, в якому людина нерозривно пов'язана з природою, відтворюється через систему народних прикмет, вірувань і традицій. Автор закладає його в основу наскрізної в повісті міфологеми води, якою напоєна зачарована Десна. Ця річка в повісті стає своєрідним символом життя, вічним плином часу. Біблійні міфологеми раю, Страшного суду, потопу використані автором задля ідеалізації художньої реальності. Тільки біди, з якими стикаються герої (смерть, бідність) показують тяжку долю трудівників села. На рівні окремих деталей у творі є елементи слов'янського світобачення. Разом міфологічні структури твору відіграють провідну роль для визначення

хронотопу, образної характеристики персонажів та створення загальної картини дійсності.

Евристична бесіда.

1. Які біблійні міфологічні структури використав О. Довженко у кіноповісті?
2. У чому він їх наслідує, а в чому змінює?
3. Яке значення в змалюванні героїв твору відіграють біблійні сюжети і мотиви? (*Стають важливим засобом характеристики образів-персонажів, мірилом їхнього праведного життя. Підкреслюється їхня працелюбність, волелюбність, душевна краса*).
4. Які елементи слов'янської міфології наявні у творі?
5. Як, на вашу думку, міфологічні структури допомагають розкрити тему єднання людини з природою?
6. Що б утратила кіноповість, якби автор описував своє дитинство без міфологізованого сприйняття світу?

Таблиця «Міфологеми кіноповісті». Назвати ключові міфологеми, пояснити семантику та їхнє значення у творі.

Метод «Прес».

Поясніть, як ви розумієте вислів О. Довженка *«Не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах»*.

V. Підсумки уроку. Рефлексія.

Оцінювання діяльності учнів.

Пояснення **домашнього завдання:**

- 1) письмово поясніть одну з міфологем твору;
- 2) напишіть, які міфологічні елементи (оповіді, вірування, звичаї, прикмети) та як впливають на авторське зображення світу свого дитинства.

Література до додатку Р:

1. В. Войтович. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2017. 664 с.
2. Довженко О. Зачарована Десна. Київ: Молодь, 1976. 62 с.
3. Рай у Біблії: сад або місто? URL: <http://www.god.in.ua/?p=2530>

Тема. Тираноборчий мотив у поемі Т. Шевченка «Кавказ», його історична та міфологічна першооснови.

Мета: розкрити історичну та міфологічну основи твору, визначити художню роль міфологічних структур у різних частинах твору; розвивати вміння здійснювати подієвий аналіз твору, зокрема визначати конфлікт і розкривати художню роль вставної легенди для сюжетно-змістової концепції твору; виховувати почуття національної гідності та повагу до борців за свободу.

Тип уроку. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Вид. Сюжетно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: текст поеми «Кавказ» Т. Шевченка, ілюстрації до поеми Т. Шевченка «Кавказ» Івана Їжакевича, «Прометей» Б. Вальєхо чи В. Кушніра.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Актуалізація опорних знань.

Бесіда.

- Що вам відомо про війну на Кавказі в першій половині XIX століття?
- Ким доводився Яків де Бальмен Т. Шевченку?
- Яка подія стала поштовхом до написання поеми «Кавказ»?
- До якого періоду творчості Кобзаря належить цей твір?

Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя. Рядки з поеми «Кавказ» «Не вмирає душа наша, не вмирає воля» стали відомими афоризмами. Сьогодні ми з вами спробуємо зрозуміти, який зміст вклав у ці слова Т. Шевченко, а також простежимо, як вони пов'язані з незламністю античного Прометея.

Учні записують озвучені рядки з поеми як епіграф до уроку.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Евристична бесіда. Обговорення античного міфу про титана:

- Згадайте античний міф про Прометея, який ви прочитали вдома (учні вдома виконували випереджувальне завдання ознайомитися з давньогрецьким міфом).
- Яка суперечність (між ким? чому?) змальована в ньому? У яких образах вона втілена?
- Яке символічне значення має образ Прометея?
- Як розв'язано протистояння в міфічній оповіді?
- Розгляньте ілюстрації до твору. Чи розкривають художні полотна універсальне (незламність духу) значення міфу про античного титана? Свою думку аргументуйте.
- Якими засобами художники змогли передати нездоланність Прометея, ідею міцності духу?

Доповідь підготовленого учня «Образ Прометея в літературі».

Обговорення тверджень ученого. На думку О. Ткачук, «поема «Кавказ» написана в річищі «романтичної концепції прометеїзму», що утверджувала образ сильної особистості. Романтична традиція бачила в постаті титана символ жертви й самопосягати заради загального добра.

- Чи таким постає Прометей у поемі Т. Шевченка? Доведіть свою думку.

Робота з текстом твору. Вивчення авторського використання античного міфу.

1) Читання вголос вступної частини поеми. Евристична бесіда:

- На яких рисах титана Прометея акцентує увагу Т. Шевченко?
- Виділіть ключові мовні вирази, що вказують на стійкість Прометея.
- Які ідеї виражено у виділених висловах?
- Поясніть символіку образу орла.

2) Читання рядків, у яких ліричний герой звертається до Бога.

- Яку ідею закладено в цій частині поеми?

3) Прочитання останніх рядків поеми «Кавказ»

- До чого закликає автор? Проти чого спрямовані його сатиричні удари?
- Якими словами Т. Шевченко підтримує горців? («Борітеся – поборете...»)

- Чи співзвучна ця фраза зі вставним епізодом про Прометея на початку твору?

III. Узагальнення та систематизація вивченого.

Визначення сутності конфлікту поеми:

- У чому полягає головний конфлікт твору?
- Чи пов'язаний він із міфом про Прометея?
- Яку роль виконує вступна частина у вираженні головної суперечності поеми?
- Чи погоджуєтеся ви з думкою М. Зерова: «Постать міфічного титана є центральною в поемі. В образі Прометея показано незламність і безсмертя людського духу, його здатність протистояти ворожим силам». Обґрунтуйте свою позицію.

Слово вчителя. В образі Прометея показано незламність і безсмертя людського духу, його здатність протистояти ворожим силам. Автор використовує закладену в цій міфологічній структурі ідею нездоланності духу з метою конфліктоутворення, розгортання тираноборчого мотиву поеми, підсилення віри в неминучу перемогу поневолених народів: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля», «не скує душі живої», «не вип'є живущої крові».

V. Підсумки уроку. Рефлексія.

Оцінювання учнів.

Домашнє завдання. Вивчити напам'ять уривок із поеми «Кавказ» (вступ), підготувати розповідь про особливості використання Т. Шевченком давньогрецького міфу у своєму творі.

Література до додатку С:

1. Ткачук О. Інтертекст поеми «Кавказ» Тараса Шевченка: прометеїзм в орієнтальному дискурсі. Тернопіль: Медибори, 2012. 131 с.

**Тема. Єдність буття людини й природи в повісті М. Коцюбинського
«Тіні забутих предків».**

Мета: опрацювати зміст повісті, розкрити проблемно-тематичну спрямованість використаних автором легенд, притч, міфів; розвивати навички сюжетно-міфологічного аналізу твору, виявляти провідну тематичну спрямованість, закладену автором із допомогою міфологічних структур; виховувати повагу до звичаїв та вірувань українського народу.

Тип уроку. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Вид. Урок сюжетно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: текст повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово вчителя. Коли ми читаємо повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», то в нашій уяві постають українські Карпати, смерекові ліси, чуємо дзвінки гірські річки і пахучі трави, а ще тривожний звук трембіти.

«Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна» – читаємо на початку повісті «Тіні забутих предків». Такою була дійсність для малого Івана – головного героя твору.

Сьогодні ми з вами спробуємо зрозуміти змальований автором міфологічний світогляд гуцулів, їхні вірування, побутові обряди, спосіб життя. Звернемо увагу на епізоди з міфологічними персонажами, вставні міфи, легенди та визначимо їх роль у висвітленні автором головної теми та проблем, порушених у повісті. Такий аналіз називається сюжетно-міфологічний. Щоб його здійснити, ми повинні знати такі теоретичні поняття, як сюжет, тема й проблема твору. Згадайте визначення цих термінів.

Учні називають визначення та записують новий термін:

Сюжетно-міфологічний аналіз – це дослідження твору за основними сюжетними епізодами з міфологічними структурами, їх значення у розвитку сюжету, висвітленні проблемно-тематичного змісту твору.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

1. *Робота з текстом твору.* Колективне опрацювання епізодів з міфологічними структурами, що розкривають головну тему та проблему повісті.

1) Аналіз епізоду про дитинство Івана:

- Як описується народження головного героя? Чи вплинули прикмети на його життя?
- Яке місце займає природа в уявленнях персонажа про навколишню дійсність?
- Що свідчить про міфологізацію природи?
- Які істоти, за уявленнями гуцулів, заселяли гори й ліси?
- Чи відчують себе персонажі підвладними природі?
- Яка провідна думка закладена автором у цьому епізоді?

Слово вчителя. Можемо зробити висновок, що головний герой зростав серед гуцулів, які одухотворювали природу, все своє життя проводили в боротьбі зі злими духами, що населяють ліси, гори й води. Тобто персонажі повісті мають пантеїстичне мислення. Так ставився до природи й Іван. Наступний епізод – *зустріч зі щезником* – підсилює цей висновок.

2) Аналіз епізоду «Зустріч Івана зі щезником»:

- Яким постає щезник перед Іваном?
- Що відчував хлопець, спостерігаючи за щезником? Чому?
- Відповідь на яке запитання («Так знайшов він у лісі те, чого шукав») знайшов Іван після зустрічі з цією істотою?

Слово вчителя. Отже, епізоди взаємодії Івана з міфічними істотами закладають тему взаємозв'язку людини та природи.

Наступні епізоди ілюструють трудові будні горян – випас худоби на полонині та пов'язані з цим обряди: розпалювання живого вогню, виготовлення будзу, що мають сакральне значення для персонажів. Адже звичайний процес виготовлення сиру відбувається як таїнство. Тому й самі гуцули постають перед нами загадковими й величними.

3) Аналіз епізодів про трудові будні горян:

- Що таке ватра? З чим пов'язане магічне ставлення до вогню?
- Як проходить обряд приготування будзу?
- Чи можна назвати цю їжу культовою для гуцулів?

Отже, введені в текст твору епізоди показують нам магічне ставлення персонажів до прадавніх стихій – вогню та води. Це теж (ставлення персонажів до природних стихій) – одна із тем повісті, що доповнює головну – єдність буття людини й природи.

Цікавим елементом у тексті повісті є міф про виникнення гір та Арідника.

4) Аналіз вставного міфу про виникнення гір та Арідника. Знайдіть цей епізод та подумайте:

- Уособленням якої сили в уявленнях персонажів виступає Арідник?
- Особливості якого світобачення розкриває описана легенда?

5) Аналіз образів героїв з надприродними силами.

Міфічними силами наповнена не тільки дика природа, а й людське життя. Опис сусідів Івана та Палагни розкриває іще одну грань язичницьких вірувань персонажів. Зупинимось і на цих фрагментах тексту:

- Знайдіть влучні вирази, що вказують на надприродні можливості людей, визначте їх одним словом;
- Хто такі мольфар, відьма?
- Які ідеї закладені в змалюванні стосунків героїв з надприродними силами?

Ключовою тут є сцена поєдинку мольфара з хмарою.

6) Аналіз сцени поєдинку мольфара Юри із хмарою:

- Якими засобами Юра намагався зупинити дощ? Доведіть їх міфологічну основу.
- За допомогою яких художніх засобів зображено велич мольфара?
- Як епізод демонструє тему взаємозв'язку людини та природи?

2. Робота в парах. Самостійна робота кожної пари, потім – презентація результату.

- Знайдіть у творі епізоди, що пов'язані з календарними віруваннями персонажів.
- Розкажіть, яких звичаїв дотримувалися Іван і Палагна на Святий вечір?
- Якими обрядами персонажі вшановували худобу та природні сили?
- Яке значення мали такі звичаї у житті персонажів?
- Що означає ворожіння Палагни на теплою Юрія?

3. Евристична бесіда:

- Який сюжетний епізод, на вашу думку, є кульмінаційним у творі? (*Погоня Івана за нявкою і танець із чугайстром*);
- Яку роль відіграє танець із чугайстром у розгортанні подій?
- Яка ідея тут виразилася?
- Опишіть поведінку Івана у епізоді. Як вона його характеризує?
- Які наслідки мала погоня Івана за нявкою?
- Яку функцію виконують ці події в розгортанні ключової теми твору – єдності людини та природи?
- Чи використовує автор міфологічний компонент у розв'язці твору? (*Описується обряд похорону Івана*);
- Чим дивує нас остання сцена твору? З чим це пов'язано?
- Як цей фрагмент реалізує головну тему твору?

III. Узагальнення і систематизація знань.

Слово вчителя. Як бачимо, міфологічні образи в повісті письменник використав не стільки для зображення романтичної історії кохання Івана та Марічки, надання їй гуцульського колориту, скільки для розкриття особливостей світобачення героїв, висвітлення проблематики твору та ідеї неподільної єдності людини й природи.

Метод «Коло ідей»:

- Чи вдалося нам зрозуміти міфологічний світогляд персонажів?

- Яким чином автор використав міфологічну образність для втілення ідейного змісту повісті?
- Назвіть головну проблему повісті. Поясніть, яку роль виконують у її розгортанні проаналізовані міфологічні елементи.

Вправа «Мікрофон»

- Які нові знання, навички, уміння ви сьогодні отримали?
- Що б нового хотіли ще дізнатися після аналізу повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?

IV. Підсумки уроку. Рефлексія.

- Які звичаї та міфологічні уявлення гуцулів найбільше Вас вразили, сподобалися?
- Чи актуальне, на Вашу думку, змальоване у творі міфологічне світобачення гуцулів у наш час?

Оцінювання діяльності учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання: письмово проаналізувати один з епізодів повісті, в якому наявні міфологічні елементи, вказавши на його роль у висвітленні теми взаємозв'язку людини й природи. Наприклад, зустріч Івана зі щезником, мольфар Юра розганяє хмари, танець Івана з чугайстром, погоня за нявкою.

Додаткове завдання: перегляньте фільм С. Параджанова «Тіні забутих предків» і дайте письмову відповідь на питання «Які сюжетні епізоди з міфологічними структурами найбільш вдало передають ідею повісті М. Коцюбинського?».

Тема. Сюжет новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)». Зображення внутрішнього роздвоєння людини у творі. Символічність образу матері, його зв'язок із християнською міфологією.

Мета: дослідити сюжетно-міфологічну будову новели, осмислити роль ключової міфологеми-символу «мати»; удосконалювати навички сюжетно-міфологічного аналізу, уміння установлювати зв'язки між міфологемою та подієвою лінією твору, розвитком конфлікту; виховувати людяність, засудити політичний фанатизм.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань та умінь, формування умінь та навичок.

Вид. Урок сюжетно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: портрет письменника, ілюстрації про громадянську революцію, текст новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка до поглиблення первинних знань та умінь.

Слово вчителя. Микола Хвильовий – один з найтрагічніших письменників епохи Розстріляного Відродження. Його творчість також позначена трагізмом життєвої долі.

Ви прочитали новелу Миколи Хвильового «Я (Романтика)», в основі якої лежать події громадянської війни, що принесла руйнацію моральних цінностей та людського життя. Автор розповідає про перетворення героя-революціонера на моральну потвору. Сьогодні ми дослідимо, як розкриваються теми роздвоєності ліричного героя, духовності та ідеологічної жорстокості за допомогою головної міфологеми новели – образу матері, який пов'язано у творі з одвічним поняттям святості. Ми будемо застосовувати сюжетно-міфологічний шлях аналізу: знаходитимемо епізоди з міфологічними елементами, аналізували їх та визначали їхню роль у тексті. А також простежимо, як розвиток сюжету залежить від ключового міфологічного образу матері.

Фронтальне опитування (перевірка домашнього завдання):

- Дайте визначення новели.
- Розкажіть про особливості розгортання сюжету новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

II. Поглиблення набутих знань та умінь.

Слово вчителя. Як бачимо, у новелі домінує внутрішній (психологічний) сюжет, розгортання якого забезпечують заспів і три ситуації, в яких діє герой, де поєднуються картини реальності та його марення. Разом ці етапи сюжету передають внутрішню боротьбу героя, показують його розколоте Я. Помітним, наскрізним елементом кожного сюжетного епізоду є образ матері, що пронизує твір, підсилює драматизм і напруженість оповіді, допомагає дослідити еволюцію внутрішнього світу героя.

1) Колективне визначення ключових сюжетних епізодів твору .

1. Опис печального образу Марії, у якому вперше явно виражається паралель між матір'ю ліричного героя і святою Марією. Закладаються два протилежні почуття – смуток і ніжність.
2. Розмова з матір'ю напередодні грози, що вводить читача в складний психологічний світ героя.
3. Епізод прийняття чорним трибуналом постанови про розстріл. Коли ліричний герой має проголосувати за розстріл – *«в той момент раптом переді мною підводиться образ матері»* [1]. Тут загострюються в душі героя суперечливі роздуми про обов'язок, свою приреченість перед ідеями комуни. Коли у цій боротьбі перемагають думки солдата революції, а не сина – *«і тоді відходила, удалялась од мене моя мати – прообраз загірної Марії»*.
4. Розмова героя з матір'ю вдома. У цій сцені прочитується друге Я ліричного героя, який *«ховає від гільйотини один кінець своєї душі»*.
5. Зустріч з матір'ю у колі черниць – один з кульмінаційних моментів. Тут гостро протистоять між собою дві протилежні грані «Я» ліричного героя: гуманні цінності та революційний фанатизм.

6. Розстріл – вирішальний момент у внутрішній боротьбі між добром і злом у душі ліричного героя.

2) Текстуальний аналіз виділених епізодів:

1) Опис печального образу Марії.

- Які почуття викликає у ліричного героя згадка про рідну матір?
- Якими рисами він її наділяє?
- З ким герой порівнює матір?

2) Розмова з матір'ю напередодні грози.

- Як герой описує матір?
- Доведіть, що герой трепетно, з любов'ю ставиться до матері.

3) Прийняття чорним трибуналом постанови про розстріл.

- Чому приймаючи рішення про розстріл ліричний герой починає вагатися?
- Якими думками керується герой?
- З ким порівнює матір? Які, на вашу думку, якості героя він символізує?

4) Зустріч героя з матір'ю вдома.

- Що нового ми дізнаємося про матір героя?
- Як відчуває себе герой біля рідної матері?
- Чим пояснюється журливий настрій епізоду?
- Як ви розумієте вислів «я ховаю від гільйотини один кінець своєї душі»?

5) Зустріч з матір'ю у колі черниць.

- Як сприйняв герой появу матері в натовпі черниць?
- Яка портретна деталь матері стає визначальною?
- Дайте коротку характеристику Тагабата, Андрюші, дегенерата. Що вони символізують?

6) Розстріл.

- Які почуття викликає в героя материн голос?
- Якими ідеями він керується, здійснюючи постріл?

- Що перемогло в розколотій свідомості героя?
- Кого, на вашу думку, вбив ліричний герой разом із матір'ю?

3) *Евристична бесіда:*

- Що символізує мати в новелі «Я (Романтика)»?

(Образ матері – одна з граней розколотої особистості ліричного героя, частина його «Я»: *«моя мати не фантом, а частина мого власного злочинного «Я», якому я даю волю... Тут... я ховаю від гільйотини один кінець своєї душі»* [1]. Використання паралелей з Божою Матір'ю, яка символізує всепрощення й любов, розкриває гуманну частину роздвоєного «Я» ліричного героя. Матір стоїть на сторожі доброго й чистого. Порівнюючи матір із Дівою Марією, автор показує її серед чорниць, де вона сприймається як частина християнських ідеалів, що протистоять комуністичним. Вбиваючи матір, герой знищує в собі людину, а порівнюючи її з Богоматір'ю, автор підносить проблему до загальнолюдського рівня – знищення всього святого хворобливим фанатизмом, заміна старої християнської моралі на нову комуністичну).

- Чому, на вашу думку, в творі використовуються релігійні образи (*Богоматір, черниці, монастир*)?
- Чому мати називає героя «м'ятежним сином»?
- Яке значення має міфологема мати у новелі? (*дозволяє простежити динаміку внутрішнього конфлікту, підсилення драматизму, пояснити психологічний стан ліричного героя, розкрити теми та зрозуміти філософську проблематику й надчасовий смисл новели*).
- Поясніть назву новели.

III. Узагальнення та систематизація вивченого.

Вирішення проблемного питання «Яке художнє значення має образ матері в новелі «Я (Романтика)» Миколи Хвильового?». Учитель обирає одну з технологій:

1. *Метод «Прес».* Учні висловлюють свої думки за схемою:

На мою думку, ...

Тому що, ...

Наприклад, ...

Отже, ...

2. **Коло ідей.** Кожен учень висловлює свою думку на поставлене запитання, учитель записує на дошці всі твердження, групує їх за подібністю. Так утворюється орієнтований список ідей. Потім усі разом виділяють серед них головні.
3. **Кейс-метод.** Після постановки проблемного питання, ставимо ряд уточнюючих (навідні запитання): які почуття викликає в ліричного героя згадка про рідну матір, якими рисами наділяє її герой, із ким герой порівнює матір? Висуваємо спірну гіпотезу, наприклад, «Матір поглиблює душевні страждання ліричного героя» або «Печальний образ Марії підсилює душевні протиріччя ліричного героя». Учні наводять аргументи на підтримку чи спростування спірної гіпотези, ілюструючи свої судження цитатами з тексту, спільно приходять до відповіді на проблемне питання.

IV. Підсумки уроку.

Оцінювання діяльності учнів.

Домашнє завдання: напишіть характеристику образу матері, врахувавши його символічне значення та вияв у ключових епізодах новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

Література до додатка У:

1. Хвильовий М. Твори в двох томах. Том 1. Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. Київ: Дніпро, 1991. 650 с.

Тема. Зображення українського національного колориту за допомогою античних міфологічних образів у бурлескно-травестійній поемі І. Котляревського «Енеїда»

Мета: розкрити роль античних образів у постановці й розв'язанні ключової теми твору; здійснити первинне формування навичок подієвого та концептуально-міфологічного аналізу твору (досліджувати міфологічні образи-персонажі за розвитком сюжету), розвивати здатність характеризувати образи-персонажі міфологічного походження (виділяти міфологічний та український національний компонент), сюжетні епізоди з ним, визначати особливості авторської трансформації міфічних героїв, за допомогою яких виражено авторське міфомислення; виховувати інтерес до античної та української культури.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь.

Вид. Образно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: текст поеми І. Котляревського «Енеїда», підручники, ілюстрації до твору А. Базилевича «Еней у бою».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань.

Репродуктивна бесіда:

- Який перший друкований твір написано живою українською розмовною мовою?
- Пригадайте історію видання поеми «Енеїда».
- Який жанровий різновид має поема?
- Назвіть ознаки жанру травестії та бурлеску.
- Який сюжет називається запозиченим, мандрівним?

Слово вчителя. В основі поеми І. Котляревського лежить мандрівний сюжет про пригоди Енея. Він описаний в античних міфах та в поемі славнозвісного римського поета Вергілія. На сьогоднішньому уроці ми з'ясуємо

особливості використання міфологічного матеріалу І. Котляревським. Зробимо це за допомогою подієвого та образно-міфологічного аналізу твору, тобто простежимо, як завдяки трансформації античних міфологічних образів письменник зобразив український національний колорит у різних сюжетних точках твору.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

1. *Бесіда*. Обговорення античного міфу про Енея.

- Яке інформаційне значення назви твору?
- Яке міфологічне походження має образ Енея?
- Згадайте античний міф про Енея.
- Якою була подорож античного героя до нового царства?

2. *Робота з текстом твору*. Вивчення авторського використання образу античного героя.

- Прочитайте початок поеми, де ми вперше знайомимося з героєм.
- Якими словами названо Енея? (*порушок моторний і хлопець хоч куди козак*).
- На яку національну культуру вказують ці вислови?
- Знайдіть влучні цитати, які характеризують Енея?
- Що має образ від міфологічної першооснови?
- Завдяки яким засобам автор українізує героя?

3. *Робота в малих групах* «Дослідження еволюції образу Енея». Чи змінюється герой за сюжетом твору:

- Які риси характеру виявляються в героя в різних ситуаціях (Еней гостює в Дідони; Еней і троянці на Кумській землі; Еней у Пеклі; Еней на острові Цірцеї; Еней родичається із царем Латиним; Еней бере участь у війні з рутульцями)?

Кожна група пояснює окремий сюжетний епізод, відповідаючи на поставлене вище запитання. Уточнювальні запитання:

- Як засобами бурлеску й травестії зображено героя?
- Наведіть приклади-цитати їхнього мовного оформлення.

- Якими ключовими словами можна означити героя в кожному сюжетному епізоді? (*«парубок моторний», «вміє бісики пускати», «к добру з натури склонний», «правдивий чоловік»*).

- Чи можемо назвати Енея збірним образом українського козака?

- Розгляньте ілюстрацію Анатолія Базилевича «Еней у бою». У який спосіб на картині передано особливості образу Енея, створеного І. Котляревським? Поясніть свою думку.

4. Аналіз образів античних богів:

- Яких богів змальовано у творі? (*Зевс, Венера, Юнона, Нептун, Еол та Меркурій*).

- Що спільного в них з образами античних міфів? (*Вони мешкають на Олімпі, втручаються в земне життя*).

- Чи можна богів у поемі «Енеїда» вважати вершителями людської долі? (*Так, бо від їхньої волі залежить багато подій, вони спостерігають за пригодами Енея та втручаються в його мандрівку*).

- Як автор українізує античних богів?

- Знайдіть влучні цитати, котрі характеризують кожного з них? (*Наприклад, Зевс – «од горілки весь обдуся», Юнона – «суча дочка», Нептун – «як карась»*).

- Якими постають боги в різних сюжетних епізодах (змова Юнони з Еолом; суперечка олімпійських богів; Венера просить Вулкана скувати Енеєві зброю; банкет на Олімпі)?

- Що стає об'єктом висміювання в кожному із цих епізодів? (*Наприклад, викриття підкупності та хабарництва; засудження чиновницької сваволі, інтриганства; показ підлабузництва*).

- Доведіть чи спростуйте думку про те, що боги стають головним об'єктом авторської насмішки.

5. Опрацювання інших міфологічних персонажів:

- Хто із земних жителів має міфологічне походження? (*Сивілла*)

- Які риси Сивілли відрізняють її від неміфологічних персонажів?

- Як змальовано в поемі потойбічний світ? Це античний «ад» чи українське «пекло»? (*Ад, але описаний на український лад: тут вечорниці, ігри, ворожіння, народні танці. Назва також трансформується на «пекло» (варіант українського міфомислення).*)

- Які міфічні персонажі зустрічає Еней у пеклі? (*Персоніфіковані абстрактні явища власне української міфології: Дрімота, Зівота, Злидні, всілякі хвороби).*)

- Як античні уявлення про потойбічний світ автором українізуються?

III. Узагальнення та систематизація вивченого.

Обговорення тверджень учених:

«Міфологія у поемі стає рамкою, на яку проектується українська історія, де діють переодягнені на український лад античні боги та герої. Це дзеркало, в якому він бачить відбиток власної національної реальності» [1]. (Тамара Гундорова)

Евристична бесіда:

- Яке значення античні міфічні образи мають для змалювання життя українського народу в поемі «Енеїда»?
- Як І. Котляревський поєднує античну міфологію з історією українського народу?

IV. Підсумки уроку. Рефлексія.

Оцінювання учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання: дайте письмову відповідь на запитання «Які античні та українські елементи поєднуються в міфічних образах поеми «Енеїда»? Як це допомагає розкрити український національний колорит зображеного?»

Література до додатка Ф:

1. Гундорова Т. Перевернений Рим, або «Енеїда» Котляревського як національний наратив. *Сучасність*. 2000. № 4. С.120–135.

Тема. Роль біблійного образу пророка у філософському осмисленні історичного шляху українського народу в філософській поемі

Івана Франка «Мойсей»

Мета: розкрити роль міфологічного (біблійного) образу пророка у постановці й розв'язанні ключової теми твору; формувати навички образно-міфологічного аналізу (простежувати трансформацію міфологічного образу та з'ясувати його роль у контексті досліджуваної теми); виховувати інтерес до біблійних сюжетів.

Тип. Урок засвоєння нових знань, формування навичок і вмінь.

Вид. Урок образно-міфологічний аналіз літературного твору.

Обладнання: текст поеми «Мойсей» І. Франка, підручник, біблійна легенда про Мойсея.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. Підготовка учнів до засвоєння нових знань.

Слово вчителя. Філософська поема «Мойсей» – великий витвір художньої майстерності І. Франка. Задум написати поему про біблійного пророка Мойсея поет виношував багато років. За цей час письменник вивчав багатий матеріал з життя древніх євреїв, досконало простудіював міфологію, релігію, історію, географію Ізраїлю, Палестини, Єгипту. Опрацювавши всі джерела, І. Франко створює свій образ Мойсея. Сам же поет наголошував на тому, основною темою поеми є смерть Мойсея як Пророка, не признаного своїм народом. І. Франко вказував, що твір, хоч і написано за біблійною легендою, є його авторським переосмисленням.

Мета сьогоденішнього уроку – проаналізувати образ Мойсея та його роль у постановці й розв'язанні теми філософського осмислення історичного шляху українського народу. Зробимо ми це шляхом образно-міфологічного аналізу, тобто розкриємо особливості авторської трансформації образу пророка, взятого

із біблійної, християнської міфології та визначимо мету його авторського використання.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Евристична бесіда. Обговорення біблійної легенди про пророка:

- Згадайте і перекажіть біблійні легенди про Мойсея, що вивчали в 9 класі.
- Яким постає пророк Мойсей у легендах?
- Яке символічне значення, на вашу думку, має образ Мойсея?

Робота з біблійним текстом:

- Знайдіть фрагменти тексту, в яких зображено Мойсея.

На їх основі колективно складаємо тези «Мойсей – біблійний пророк»

- Наділений даром чути голос Божий.
- Виявляв абсолютний послух Творцеві.
- Очолив плем'я рабів і повів їх до землі обітованої.
- Своїми молитвами рятував від спраги, голоду й нападників.
- Мужній, вольовий і духовно сильний.
- Доніс до людей 10 Божих заповідей.
- Благував у Бога милосердя для зневірених.

Робота з текстом твору. Вивчення авторського використання біблійного образу пророка. План роботи:

1. Знаходимо епізоди, у яких Мойсей проявляє свої міфологічні властивості та риси характеру. (*Мойсей серед зневіреної юрби, заклик до гебреїв під час бунту; розповідь Мойсеєм казки про обрання короля серед дерев; суперечка Мойсея з Датаном; Мойсей залишає табір; Мойсей молиться на самоті; розмова Мойсея і Азазеля; Мойсей слухає легенду про міфологічного сліпого гіганта Оріона; вигнання народом, смерть Мойсея*).

2. *Робота в парах (малих групах).* Кожна пара (група) учнів отримує один з епізодів твору, картку з уточнюючими запитаннями та завдання: визначте, які якості Мойсея змальовано у виділених епізодах.

Уточнювальні запитання:

- Як герой реагує на найвагоміші сюжетні колізії, повороти, події?
- Чи впливають вони на світогляд героя?
- Як поведінка героя демонструє його як пророка й людину?
- Які думки, почуття, риси характеру тут проявляються?
- Як зміни поведінки та внутрішнього світу героїв виражають міфологічну світоглядну спрямованість твору?

Коллективне обговорення результатів групової роботи.

Складання тез «Авторське тлумачення образу Мойсея»

- Пророк, що навчає Божого слова, доносить заповіді.
- Веде народ у країну обітовану, зносячи з усіма труднощі шляху.
- Змучений тяжким шляхом народ вигнав пророка.
- Мойсей втратив силу духу й зневірився.
- Довівши народ до мети, сам не ступив на землю обіцяну.

Поглиблений аналіз прологу поеми:

- Зачитайте пролог.
- Як автор характеризує український народ?
- Зіставте пролог з основною частиною поеми: чим українці та гебреї подібні?
- Оцініть авторську позицію у пролозі.
- Яке ставлення до свого народу демонструє І. Франко?
- Чи можна автора порівняти з образом Мойсея? (*В нього, як і у Мойсея, болить душа за свій народ. Як і Мойсей, І. Франко хоче його пробудити*).

III. Узагальнення та систематизація вивченого.

«Коло ідей». Відповідь на проблемне питання:

- З якою метою І. Франко використав образ біблійного пророка Мойсея у своїй поемі?

Кожен учень висловлює свою думку на поставлене запитання, учитель записує на дошці всі твердження, групує їх за подібністю. Так утворюється орієнтований список ідей. Потім усі разом виділяють серед них головну.

IV. Підсумки уроку. Рефлексія.

Оцінювання учнів.

Домашнє завдання. Написати розгорнуту відповідь (вір-мініатюру) на одну із тем:

1. Мойсей як пророк у християнських легендах і поемі І. Франка.
2. Роль образу Мойсея в зображенні історичного шляху українського народу (за поемою І. Франка «Мойсей»).

**Тема. Фольклорно-міфологічна концепція драми-феєрії Лесі
Українки «Лісова пісня»: духовні й матеріальні грані людського буття.**

Урок 1.

Мета: окреслити проблемно-тематичне поле художнього твору та особливості авторського використання фольклорно-міфічних образів із метою його вираження, установити зв'язки між образами людей та міфічними істотами; формувати вміння здійснювати образно-міфологічний аналіз, осмислювати в його контексті ключові міфологічні структури; виховувати зацікавленість до міфології, народних вірувань та звичаїв наших предків.

Тип уроку. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Вид. Урок образно-міфологічного аналізу.

Обладнання: текст драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», мультимедійна презентація, словники з української міфології.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово вчителя. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» вражає читачів багатством міфопоетичних образів. У художньому світі твору наявні цілі міфологічні комплекси, що є своєрідними символами таємної, сакральної дійсності, заселеної надприродними силами. Більшість персонажів є міфічними істотами, які взаємодіють з реальними людьми. Головна героїня – Мавка – також має фольклорно-міфологічне походження, але суттєво відрізняється від свого прототипу. Якими ж є міфічні істоти в українському фольклорі та як їх змалювала поетеса в «Лісовій пісні»? Яка їх роль у постановці головної проблеми драми-феєрії – співвідношенні духовного й матеріального в житті людини? Відповісти на ці запитання ми спробуємо на сьогоднішньому уроці за

допомогою аналізу міфічних персонажів та вивченням їх взаємодії з художньою реальністю.

Актуалізація опорних знань.

Доповідь учня. Історія написання драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня».

Доповнення вчителя. Поруч із незвичайними подіями в драмі відтворено реальні картини життя селян волинського Полісся; поруч із міфічними істотами у ній діють Лукаш, його мати, Килина, дядько Лев. Саме у взаємодії реалістичного й казкового світів поетеса розкриває ідейний зміст «Лісової пісні». Використовуючи такий широкий спектр міфологем, Леся Українка наділяє їх власними ідеями та оспівує вічні цінності любові, свободи, краси, сенсу людського життя. Кожен міфологічний образ драми-феєрії – носій певних людських якостей та почуттів, тому все зображене набуває символічного значення.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово вчителя. Драма-феєрія «Лісова пісня» наповнена багатьма міфічно-фольклорними образами. Разом вони утворюють кілька міфологічних структур: Лісове царство, Водяне царство, побутові міфологічні істоти та дендрологічні образи. Крім цього, у драмі-феєрії наявні яскраві персоніфікації абстрактних категорій (Доля, Біда, Злидні); розгорнуті ідейно значущі міфологеми (перевтілення у вербу й вовкулаку, переродження) та окремі міфологеми символічного значення (очі – дзеркало людської душі, що простежується в художніх деталях: очі Лукаша непрозорі, що вказує на його розгубленість у виборі життєвих пріоритетів, зміна кольору очей Мавки відображає космос її душі – ліс, небо, любов, біль; дім – осередок родинного життя). Зараз ми прослухаємо доповіді про найвиразніші з них.

Учнівські доповіді про міфічних персонажів за опрацьованими матеріалами книги В. Войтовича «Українська міфологія» [1], або художньо-популярного дослідження стародавніх вірувань «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи» Дари Корній [2].

Практичне завдання. Прослуховуючи інформацію підготовлених учнів, старшокласники повинні заповнити перші дві колонки таблиці («Міфологема», «Універсальне значення міфологеми»). Додатково можна використовувати цитати з енциклопедичних словників. Зразок подано у таблиці Ц. 1.

Таблиця Ц. 1. Авторське переосмислення міфічних образів у драмі-феєрії

Міфологема	Універсальне значення міфологеми (за словником)	Авторське переосмислення (за «Лісовою піснею» Лесі Українки)
Ліс	У міфології різних народів ліс пов'язаний, передусім, з тваринним світом. Це одне з місць перебувань сил, ворожих людині.	Ліс у драмі-феєрії тяжіє до духовності: звірів і тварин у ньому немає. А поведінка людей, які поселилися в лісі, навпаки, нагадує звірів, викриває їх негативні риси: «...я не люблю її – вона лукава, як видра»; «ся жінка хижка, наче рись» (Мавка про Килину) [4, с. 15].
Мавка	Мавки – душі померлих дітей; живуть на деревах, у полях, іноді у гірських печерах. Там, де танцюють мавки, трава росте краща й густіша. Ворожі щодо людей істоти, можуть завести відвідувачів лісу на смерть.	Позитивний образ: добра, щира, духовно багата істота. Допомогає сім'ї дядька Лева по господарству, захищає Лукаша від потерчат «... як вона глядить корів, то більше дають набілу»; «А хто садив города з вами, нивку засівав? Так, як сей рік, хіба коли родило?» [4, с. 205].
Вовкулака	Людина-перевертень із надприродною здатністю перетворюватися у вовка за тяжкі гріхи. Людина-вовк приречена на тривалі страждання, аж поки знову не стане людиною.	«Перетворення на вовкулаку відповідає міфологічній традиції: відбувається пізньої осені, у пору, коли в давнину відбувалися «вовчі свята». Але у вовкулаку-Лукаша вкладено значення не перевертня, а того, хто, перебувши в цьому стані, стає посвячений у

		таємниці довкілля: «Тепер я мудрий став» [4, с. 249]. Переродження Лукаша відбувається, коли він усвідомлює власну провину перед лісом. У ньому відроджується знівельована дійсністю духовність» [3, с.12].
Доля	Добрий дух, який захищає людину, приносить щастя та багатство усім, однак коли людина лінива або погана, то доля її покидає.	Доля – двійник Лукаша, його мистецька душа, самодокір у стоптанні дивосвітів весни, щирих поривів душі. «Діалог Лукаша з Долею – його внутрішній діалог з совістю, коли відбувається зцілення двоїстої натури Лукаша: герой зрозумів, що слід шукати своєї долі самому [3, с. 38].

Робота із текстом твору. Визначення авторської смислової трансформації міфологічних образів та її ролі у висвітленні головної проблеми твору – співвідношенні духовного й матеріального у житті людини.

План роботи

Слово учителя. Тільки що ми прослухали цікаву інформацію, підготовлену вашими однокласниками. Давайте тепер спробуємо провести паралелі між фольклорно-міфологічними уявленнями наших предків та «Лісовою піснею» Лесі Українки.

Учні відповідають на запитання подані нижче. Підтверджують свої думки цитатами з тексту. Паралельно відбувається колективне заповнення третьої колонки таблички «Авторське переосмислення універсальних міфологем».

1. Які цінності, матеріальні чи духовні, для міфічних істот найбільш важливі?

Доведіть свою думку знанням тексту. (*Воля, краса, порядок у лісі й озері.*

Водяник: «Ну розчеши, я сам люблю порядок», Русалка: «Я вільна! Я вільна,

як вода!», Лісовик: «Я звик волю шанувати», Мавка: «Ну, як-таки, щоб воля – та пропала? Се так колись і вітер пропаде!» [4]).

2. В українському фольклорі Мавки – недобрі звабниці, які залоскочують на смерть або ж заводять у прірву чи в непрохідне болото. У яких творах української літератури ви зустрічалися із типовим образом Мавки? («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського).
3. У народних переказах Мавка мстива і навіть смертоносна. Чи відповідає таке уявлення про Мавку героїні «Лісової пісні»? Якою постає Мавка у творі Лесі Українки? Доведіть, що цей образ символізує світле і добре начало. (У «Лісовій пісні» образ Мавки переосмислюється Лесею Українкою. Наприклад, на образі Лукаша Мавка відповідає не прокльонами, а словами вдячності. Вона сама стає жертвою упирів-злуднів, які вимагають у неї хоча б «калину, оту, що носиш коло серця» [4]).
4. Чи є у творі підтвердження повір'я про те, що там, де танцюють мавки, трава росте краща й густіша? (Лукаш: «Ви ж казали, що як вона глядить корів, то більше дають набілу. А хто садив города з вами, нивку засівав, Так, як сей рік, хіба коли родило?» [4, с.205]).
5. Як бачимо, народна уява створила багатий портретний образ водяного царя. А яким постає Водяник у «Лісовій пісні»? поясніть, яким чином цей образ пов'язаний з проблемою матеріального та духовного. («Виринає посеред озера. Він древній, сивий дід, довге волосся і довга біла борода всуміш з баговинням звисають аж по пояс. Шати на ньому – барви мулу, на голові корона із скийок. Голос глухий, але дужий»[4, с.165]).
6. Що ми дізнаємося про потерчат? Як ви думаєте, які моральні уявлення українців символізує даний образ? (Зневагу до матерів, які вбивають іще ненароджених дітей).
7. Хто із персонажів знає багато народних звичаїв та замовлянь? (Дядько Лев: «Я, небоже, знаю, як з чим і коло чого обійтися: де хрест покласти, де осику вбити, де просто тричі плюнути, та й годі. Посієм коло хижки мак-відюк, терлич посадимо коло порога, та й не приступиться ніяка сила...» [4,

с.170], «виймає з кишені якісь корінці та зілля і простягає назустріч марі, немов боронячись від неї. Вона трохи відступає. Він прочитує, замовляючи, дедалі все швидше» [4, с. 188]). Поясніть, матеріальне чи духовне є визначальним для дядька Лева. Доведіть свою думку.

8. За народними віруваннями, вважалось, що лісовичка, якщо її повінчати з хлопцем у церкві, стане людиною. Де і як про це говорить дядько Лев? Чи хотів би він бачити Мавку і Лукаша у парі? (*Лев: «От небіжчик дід казали: треба тільки слово знати, то й в лісовичку може уступити душа така самісінька, як і наша» [4, с.207], «Як на мене, то не тісна була б з тобою хата...» [4, с.221]*).
9. Згадайте, що таке «метаморфоза»? Чи відбувається містичне перетворення з Лукашем?
10. Лукаш стає вовкулакою. Але, за народними уявленнями, вовкулака – це перевертень. У даному контексті Лукаш – звичайний вовк. Чому він виє? Яка причина його розпачу? Чи відчуває він себе часткою природи? Чи усвідомлює, що природа беззахисна перед ним? (*Лукаш: «Я, жінко, бачу те, що ти не бачиш... Тепер я мудрий став... [4, с.249]*).
11. Що на вашу думку символізує образ Лукаша-вовкулаки? (*Образ Лукаша-вовкулаки символізує народні погляди на людину: хто зрікся у собі пориву до прекрасного, той перестав бути людиною. Пройшовши через очищення, страждаючи і розуміючи свою недосконалість, Лукаш стає мудрішим, бо пізнає смисл свого буття. Він гине, але краплинка мудрості, придбана у життєвій боротьбі, залишається людям*).
12. Дуб – символ мудрості і єдності надприродного і земного. Як у творі символізується ця єдність за допомогою дерева вічності?

III. Узагальнення і систематизація вивченого матеріалу.

1. Евристична бесіда:

- 1) Отже, чим відрізняються міфічні образи «Лісової пісні» Лесі Українки від своїх прототипів?

- 2) Що дає авторське переосмислення міфічних образів для висвітлення теми матеріального і духовного у житті людини?
- 3) У яких сценах взаємодії персонажів міфологічного та реального світів визріває, загострюється конфлікт? Які цінності при цьому відстоює кожна з груп?
- 4) Як поведінка міфічних персонажів унаочнює головну проблему твору?
- 5) З якою метою поетеса використала міфологічну образність у драмі-феєрії?

IV. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія.

Рефлексія:

- Які нові знання стали для вас несподіваними і цікавими?
- Що про міфологічну образність ви б хотіли ще дізнатися? Яку інформацію бажаєте поглибити?
- Які нові практичні уміння і навички у вас з'явилися?

Оцінювання учнів. Пояснення домашнього завдання

Домашнє завдання:

1. Написати міні-твір про роль одного (на вибір) з міфічних персонажів у розкритті теми духовного і матеріального у житті людини.
2. Опрацювати матеріал підручника про жанр «драма-феєрія».

**Тема. Фольклорно-міфологічна концепція драми-феєрії Лесі
Українки «Лісова пісня»: духовні й матеріальні грані людського буття.**

Урок 2.

Мета: здійснити характеристику головних героїв, пояснити ідейний зміст твору, символізм образної системи, розвивати вміння образно-міфологічного аналізу літературного твору, у якому використані персонажі міфологічного походження, виявляти взаємодію таких героїв, залучати її для цілісної оцінки образів драми-феєрії; виховувати гуманістичні ідеали, прагнення до духовності.

Тип уроку. Комбінований (урок контролю і корекції набутих знань, вмінь, навичок та урок засвоєння нових знань, вмінь, навичок).

Вид. Урок образно-міфологічного аналізу літературного твору.

Обладнання: текст драми-феєрії, схема аналізу образу-персонажа, картки із завданнями.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Контроль та корекція попередньо засвоєного матеріалу, що виконує функцію підготовчого етапу.

1). Учні зачитують міні-твори.

Коллективне обговорення змісту міні-творів. Критерій оцінювання – «Чи пояснено у роботі авторське переосмислення міфічного образу?»

2). Бліц опитування:

- Дайте визначення терміну «драма-феєрія»?
- Яке значення має міфологічний компонент для жанру драми-феєрії?
- Які фольклорно-міфічні образи є у драмі?
- Назвіть власне українські фольклорні образи. Що ви про них знаєте?
- Які образи народної міфології Леся Українка змінила чи доповнила власним змістом?
- Навіщо, на вашу думку, поетеса звернулася до народної міфології?
- Який образ вам сподобався найбільше? Чому?

Слово вчителя. «Лісову пісню» М. Рильський назвав «діамантовим вінцем Українки». Цей художній шедевр має глибокий філософський зміст,

закликає до пробудження кращих душевних поривань людини, її життя у гармонії зі світом. Усі персонажі драми (і реальні, і міфологічні) символізують певні духовні стани (від високих до примітивних). Але вся увага поетеси зосереджується на дослідженні особистості Лукаша. У творі зображується протиборство його душі між високими поривами і буденщиною. Тому, на сьогоднішньому уроці ми проаналізуємо головний образ твору – Лукаша. А зробимо це завдяки аналізу його взаємин зі світом природи і суспільством.

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Варіант етапу № 1

Лукаш є образом звичайної людини. Духовні грані його ества відкриваються у спілкуванні зі світом природи, а конкретно з Мавкою. Тому доречним буде осмислити образ головної героїні драми, щоб зрозуміти її вплив на Лукаша. Для цього попрацюємо у групах.

Робота в малих групах. Учні об'єднуються у 5 груп, кожна з яких аналізує один з пунктів (подані нижче).

1. Вільне життя у лісі: *«Ну, як-таки, щоб воля – та пропала?! Се так колись і вітер пропаде!»*
2. Мавка серед людей, на житньому полі: *«... сама я не маю вже волі».*
3. Повернення до лісу: *«Я буду знов, як лісова царівна».*
4. Сон Мавки у кам'яній печері: *«Я хочу забуття!».*
5. Переродження у вербу, співуча сопілка, прозора постать Мавки.

Кожна група опрацьовує отримані сюжетні епізоди, користуючись спеціально адаптованою стандартною схемою аналізу.

Схема Ц. 1. Адаптована стандартна схема аналізу образу-персонажа

1. Ім'я. Яке походження імені героя? Яке значення воно має у названих міфах? На які риси героя вказує це ім'я?   2. Портрет. Які портретні деталі автор запозичив з першоджерела для характеристики героя? Які міфологічні ознаки має зовнішній вигляд персонажів? З ким порівнюється персонаж?   3. Дії та вчинки. Які вчинки героя відповідають міфологічному сюжету? Як вони його характеризують? Чи виконує персонаж містичні дії? Про що це

свідчить? Із якими міфологічними істотами, персонажами взаємодіє герой? Яку роль у сюжеті виконують такі вчинки? Як це пов'язано з тематикою та ідейним змістом твору?

4. **Особливості мови.** Чи використовує герой міфологічну лексику (молитви, замовляння, ворожіння, проповіді і т. п.)? Як це впливає на нього, інших персонажів чи сюжет твору в цілому? Які мовні звороти увиразнюють образ-персонаж?
5. **Думки та почуття.** Як персонаж сприймає навколишній світ? Які життєві цінності відрізняють його від інших героїв? Як міфобачення героя вказує на його внутрішні пріоритети?
6. **Оцінка героя іншими дійовими особами.** Як ставляться до героя інші міфологічні персонажі? Які основні якості героя вони відзначають?
7. **Позасюжетні елементи.** Які авторські відступи, описи портрету, пейзажу, інтер'єру доповнюють характеристику міфологічного персонажа? Чи наявні у тексті описи міфічних часопросторових об'єктів, яка їх роль у творі?

Учитель надає такі схеми кожній групі, наголошуючи, що учні повинні залучити всі можливі епізоди твору для розкриття всіх можливих пунктів схеми.

Евристична бесіда:

- Які домінуючі риси властиві внутрішньому світу Мавки?
- Як еволюція міфологічного стану Мавки розкриває її світогляд;
- Що символізує образ Мавки?
- Як образ головної героїні допомагає розкрити головну проблему драми-феєрії – співвідношення духовного і матеріального у житті людини?

Слово вчителя. Отже, Мавка – це не звичайна міфічна істота, яка вміє, подібно до людей, кохати, думати, працювати, сумувати. Леся Українка розкрила за допомогою цього образу глибокі й вічні проблеми, що зробило героїню символ краси, любові до природи, вірності та честі.

Варіант етапу № 2

Робота у групах. Старшокласники об'єднуються у 5 груп, кожна з яких повинна опрацювати по епізоду, що є ключовими для змалювання образу Лукаша. Епізоди опрацьовуються за поданими нижче запитаннями.

1) Перша зустріч Мавки та Лукаша:

- Опишіть, яким перед Мавкою постає Лукаш.
- Що Лукаш говорить про свої найближчі плани? Чи має він конкретну життєву мету?
- Як герой реагує на роздуми Мавки про буття й кохання? Чи проявляються тут риси його вдачі, світогляду?

2) Прогулянка нічним лісом:

- Поясніть, як Лукаш ставиться до Мавки, як виражає свої почуття. На які риси характеру вказує його поведінка?
- Як ви розумієте слова Мавки «*У тебе голос чистий, як струмок, / а очі – непрозорі*»[4]?
- Які думки та цінності домінують у душі Лукаша під час спілкування з Мавкою?

3) Лукаш і Мавка на житньому полі:

- Прочитайте діалог двох героїв, розкрийте його зміст.
- Між якими цінностями Лукашу доводиться робити вибір?
- Зачитайте слова-реакцію Лукаша на зблідлу Мавку.
- Як зміна ставлення до Мавки змінює самого героя? Які риси його характеру тут виражені?
- Доведіть, що у Лукаша змінюються життєві пріоритети.

4) Лукаш після переродження з вовкулаки грає на сопілці:

- Як ви розумієте слова Лукаша «*Я, жінко, бачу те, що ти не бачиш... / Тепер я мудрий став...*» [4]?
- Як переоцінив своє життя Лукаш? Як любов Мавки вплинула на світобачення героя?

5) Лукаш і Доля:

- Що, на вашу думку, зрозумів Лукаш після розмови з Долею?
- Яким постає перед нами герой у кінці твору?

Колективне обговорення проблемних запитань:

- Завдяки яким міфологічним істотам Лукаш шукав і знайшов духовні орієнтири?
- Як Мавка вплинула на становлення особистості Лукаша?
- Чи зміг би герой вирішити конфлікт між прагматизмом і духовністю без взаємодії з лісовими мешканцями? Чому?

III. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу.

Бесіда:

1. Яким чином світ матеріальний і світ духовний протиставлено у творі?
2. Як міфологічні образи представляють ці світи? Заповніть таблицю.

Таблиця Ц. 2. Символічне значення міфологічних образів драми-феєрії

Міфологічний образ	Символічне значення у творі
Столітній дуб – Перелесник – Той, що греблі рве – Водяник – Зоря – Доля – Очі – Потерчата –	Учні заповнюють самостійно

3. Поясніть, яким чином проблеми матеріального та духовного розкриті в таких образах твору: дядька Лева, Лукаша, Мавки, Килини.
4. Якою є основна проблема твору? (*Боротьба за вільне, творче, духовно багате життя людини*)
5. Визначте ідею драми-феєрії. (*Утвердження змістовного, гармонійного, як сама природа, людського життя*).

IV. Підсумки уроку. Рефлексія.

Оцінювання діяльності учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання. Написати твір-роздум на одну із тем:

- «Лукаш у пошуках свого щастя: між духовністю і прагматизмом»,
- «Міфологічна природа образу Мавки – взірець прекрасного».

За бажанням (особистісно орієнтовані завдання):

- переглянути художній фільм за драмою-феєрією Лесі Українки «Лісова пісня» (режисер В. Івченко) та поділитися своїми враженнями: «Наскільки зображене у фільмі відповідає тексту твору та авторському задуму»;
- укласти ілюстрований словник «Міфічні істоти драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки»;
- скласти сенкан до одного з персонажів твору (Мавка, дядько Лев тощо).

Список використаних джерел до додатку Ц:

1. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2005. 664 с.
2. Корній Д. Чарівні істоти українського міфу. Духи природи. Харків: Віват, 2019. 320 с.
3. Турган О. Міфопоетична семантика зооморфних образів у художній системі Лесі Українки. *Слово і час*. 2005. № 8. С. 9–15.
4. Українка Леся. Вірші. Драматичні поеми. Харків: Фоліо, 2006. 351с.

**Тема. Українське міфологічне світобачення в романтичній баладі
Т. Шевченка «Причинна». Стильові та жанрові особливості твору**

Мета: розкрити особливості українського міфологічного світобачення в баладі Т. Шевченка, поглибити знання про баладу як літературний жанр, про використання міфологічних структур у романтизмі, дослідити значення фольклору, обрядовості, народних звичаїв у вираженні ідейного змісту твору; розвивати аналітичне мислення шляхом формування знань та вмінь здійснювати жанровий та структурно-стильовий аналіз твору з урахуванням експліцитного міфологізму (розпізнавати міфологеми-символи, оцінювати їхнє значення з погляду жанрової та стильової специфіки твору); виховувати цікавість та повагу до духовних надбань українського народу.

Тип. Урок засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Вид. Комбінований (урок жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового аналізу літературного твору).

Обладнання: текст балади «Причинна» Т. Шевченка, аудіозапис пісні «Реве та стогне Дніпр широкий», ілюстрація В. Касіяна до балади, підручники.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Актуалізація опорних знань.

Мозковий штурм.

- Що таке фольклор?
- Згадайте визначення балади.
- Назвіть основні ознаки балади як жанру.
- З яким літературним напрямком пов'язана рання творчість Т. Шевченка?
- Яке місце посідають міфологія та фольклор у системі романтизму?

Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя, постановка наскрізних проблемних питань. Сьогодні ми вивчимо твір, який має велику популярність. Це балада Т. Шевченка

«Причинна». Її перші строфи вже давно стали народною піснею, їх виконують під фортепіанний супровід та як хоровий твір. Вражаючим є нещодавній рекорд: «176 кобзарів з усієї України одночасно виконали пісню, що зафіксовано в Книзі рекордів України як наймасовіше виконання кобзарської пісні» [1]. А у 2017 році вийшов український короткометражний анімаційний фільм «Причинна».

У чому ж секрет безсмертя романтичної балади Т. Шевченка? У темі про вірне кохання, романтичній оповіді трагічного сюжету чи у використанні народного міфологізму?

Які жанрові та стильові риси вирізняють цей твір Т. Шевченка, які особливості раннього періоду творчості Кобзаря виявилися в ньому?

Відповіді на ці запитання ми спробуємо дати протягом сьогоденішнього уроку.

II. Засвоєння нових знань, формування умінь та навичок.

1. Виразне читання вголос та мовчазне читання початку балади.
2. Евристична бесіда:
  - Розкажіть, які кольори, звуки й відчуття викликає у вас цей уривок.
  - Прослухайте початок пісні «Рече та стогне Дніпр широкий» у виконанні Національного заслуженого академічного народного хору України імені Григорія Верьовки та розгляньте ілюстрацію художника В. Касіяна.
  - Прокоментуйте, яким чином у кожному з мистецьких творів відображено зміст балади.
  - Доведіть, що початок балади має стильові ознаки романтизму та жанрові властивості балади. (*Поєднання реального та фантастичного у змалюванні природи, її одухотворення: Дніпро «рече та стогне», «сердитий вітер завива», використання гіперболи – хвилі підіймаються «горами», зорову картину доповнюють звукові образи шторму, сичів*).
3. Обговорення основної сюжетної лінії балади.
  - Що означає слово «причинна»?
  - Що зумовило блукання героїні темної ночі?

- Як автор описує обряд ворожіння? Яка його роль у сюжеті твору?
- Які міфічні істоти й символи наявні в тексті?
- Хто порушив нічну тишу? Що символізують ці істоти?
- Які фольклорні елементи автор постійно використовує у творі? (*постійні епітети, нестливі слова*).
- Що ви знаєте про русалок? Як дії цих міфічних істот змальовано у творі?

Доповнення вчителя. Для створення тривожного настрою та підсилення напруги автор використовує в баладі слов'янські образи-символи: «сич – птиця-віщун, провісник біди; голуб і голубка – символи любові й вірності в коханні; зозуля – птиця, що відміряє людські літа; бита дорога – до розлуки, смерті. Важливе значення має і «блідий місяць»: за уявленнями язичників, нічне світило має великий вплив на все живе на землі; блідий лик підкреслює належність до темних сил. Містику ночі доповнює повір'я про «*спів третіх півнів*», після якого русалки «шелеснули в воду». Півень, за народними віруваннями, – проганяє нечисту силу, виступає своєрідним рятівником від злих духів. Смерть головної героїні пов'язана з містичними діями русалок. Відповідно до слов'янських уявлень, ці небезпечні міфологічні істоти «*взяли її, сердешную, Та й залоскотали*» [1].

4. Читання вголос фіналу балади.

- Який народний обряд змальовано в кінці твору?
- Чому на могилах сиріт посадили явір та червону калину?

III. Узагальнення й систематизація вивченого матеріалу.

1. Евристична бесіда.

- Які ознаки романтизму притаманні цій баладі? (*Мелодійність, тема кохання, схильність до фантастики, ніжні звертання*).
- Назвіть міфологічні елементи, наявні у творі. (*Обряди ворожіння і поховання, образи русалок, сичів, третіх півнів, блідого місяця*).
- Яким чином вони романтизують зображене в баладі? (*Пояснюють стан головної героїні, впливають на сюжет твору, налаштовують на*

тривожний стан, підсилюють драматизм ситуації, залучають фантастичний компонент в оповідну частину).

- Визначте ідею твору. Чи допомагають її розкрити народні звичаї, які описує автор?

2. Метод «Прес». Використовуючи схему методу «Прес», доведіть, що «Причинна» за жанром романтична балада:

Я вважаю,...

Тому що,...

Наприклад,...

Отже,...

IV. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія.

Оцінювання учнів. Пояснення домашнього завдання.

Домашнє завдання:

1. Підготувати усне повідомлення на одну з тем: «Мотив метаморфози в ранніх баладах Т. Шевченка», «Українське міфологічне світобачення в ранніх баладах Т. Шевченка», «Художня роль міфологічної образності в баладі Т. Шевченка «Причинна».

2. Переглянути анімаційний фільм «Причинна» (режисер А. Щербак). Пояснити, у який спосіб у фільмі виражені міфологічні елементи.

Література до додатку Ш:

1. Мамедова О. Інтерпретація балади «Причинна» з позицій естетики романтизму. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2006. № 6. С. 28–30.

2. На струнах душі народу. URL: http://www.kozatstvo.org.ua/ua/publications/uk_r.php?d=a&i=2486

3. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ: Варта, 1993. 640 с.

Тема. Роль міфологічної образності в жанрово-стильовій організації драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»

Урок 3 (1-2 години)

Мета: дати поняття про неоромантизм як художній стиль та жанрові особливості драми-феєрії, з'ясувати жанрову та стильову специфіку «Лісової пісні» Лесі Українки, поглибити знання та вміння, необхідні для жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового аналізу літературного твору, залучати в систему роботи експліцитно виражені міфологічні структури; виховувати гуманістичні ідеали, прагнення до духовності.

Тип уроку. Урок засвоєння нових знань, вмінь, навичок.

Вид. Урок комбінованого (єдність жанрово-міфологічного і міфологічно-стильового) аналізу літературного твору.

Обладнання: текст драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», літературознавчий словник-довідник, мультимедійна презентація.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Підготовка учнів до засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово вчителя. Ми продовжуємо вивчати драму-феєрію Лесі Українки «Лісова пісня». Сьогодні розглянемо жанрові та стильові риси цього унікального твору української літератури. І зробимо це за допомогою жанрово-міфологічного та міфологічно-стильового видів аналізу, а саме визначимо значення міфологічних структур для надання твору ознак неоромантичної драми-феєрії.

Актуалізація опорних знань.

Репродуктивна бесіда:

- Які міфологічні структури наявні в «Лісовій пісні»?
- Назвіть представників виділених груп міфічних образів: Лісове царство, Водяне царство, побутові міфічні істоти та дендрологічні образи.
- Назвіть ідейно значущі міфологеми, персоніфіковані міфічні образи.

- Які образи народної міфології Леся Українка змінила чи доповнила власним змістом?
- Навіщо, на вашу думку, поетеса звернулася до народної міфології?
- Який образ вам сподобався найбільше? Чому?

II. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.

Слово вчителя. Драматургія Лесі Українки написана в річищі модернізму. Пригадайте, що модернізм – це загальна назва літературно-мистецьких тенденцій кінця XIX-XX століть, що характеризується розмаїттям літературних стилів, течій, напрямів, угруповань. Одним із таких стилів є неоромантизм. Твір Лесі Українки «Лісова пісня» за стилем – неоромантичний. Жанр твору теж унікальний – це драма-феєрія. Цікаво, що жанр і стиль «Лісової пісні» взаємопов'язані завдяки історично-мистецьким чинникам. Сьогодні ми спробуємо зрозуміти, чому жанр драми-феєрії невідривний від неоромантичного художнього мислення Лесі Українки. Для цього роботу побудуємо за двома блоками (знання про міфологічно-стильові та жанрово-міфологічні риси твору) та узагальнимо, яке значення для художньої реалізації неоромантичної драми-феєрії мають міфологічні структури, використані поетесою у творі.

I блок знань – міфологічно-стильові особливості «Лісової пісні»

Доповідь учня. «Неоромантизм в українській літературі» (супроводжується мультимедійною презентацією).

Словникова робота. Учні записують визначення та риси неоромантизму, користуючись матеріалами доповіді та літературознавчим словником-довідником [1].

Обговорення цитат вчених. Поясніть, як ви розумієте судження літературознавця Ярослава Поліщука:

«Семантична орієнтація на міф як традиційну структуру у творі Лесі Українки належить до типових ознак модернізму. Однією з поширених літературних тем цієї доби стає дохристиянський світ. Подібний тематичний інтерес до якого виявлявся й раніше (наприклад романтизм).

Проте саме у творчості модернізму поганство постає самодостатнім світом авторської фантазії, своєрідним ідеальним космосом або ж, навпаки, таким, у якому життєві суперечності та драматичні конфлікти виражаються в найактивнішій формі» [2].

Поганство – міфологізація первісного побуту та первісних культів.

Дослідно-пошукова робота над текстом твору.

Знайдіть приклади рис неоромантизму в «Лісовій пісні» та обґрунтуйте кожну з них. Результати оформлюємо у вигляді таблиці.

Таблиця Щ. 1. *Стильові ознаки драми-феєрії на основі аналізу міфологічних структур твору*

Риси неоромантизму	Текстова реалізація в «Лісовій пісні»
Змалювання неповторної індивідуальності, яка вирізняється з маси, бореться попри безнадійну ситуацію.	Мавка, на відміну від усіх міфологічних персонажів, намагається жити за людськими законами. Дядько Лев, на відміну від родичів, знайшов порозуміння з міфологічним світом природи. Але і Мавка, і дядько Лев порушують стиль життя, який сповідує більшість, чим індивідуалізуються. Крім того, Мавка сама є символом світлого, духовного начала, його ідеалом.
Герої прагнуть жити за критеріями ідеалу.	Лісовик, Перелесник цінують волю, швидкоплинні миті буття, що є для них сенсом існування. Мавка прагне жити за покликом серця, кохання, краси.
Увага до внутрішнього світу людини, її духовності.	Найповніше проявляється у змалюванні портрету Мавки та ремарках. Наприклад, « <i>наче лісова царівна у зорянім вінку на темних косах</i> » [4] – щаслива, закохана; перебрана по-сільськи – перетворюється на покірну служницю, принижена, присоромлена; зраджена Мавка – « <i>всі зорі погасли і в вінку, і в серці</i> » [4], її не прикрашає навіть срібний серпанок: « <i>Обличчя її відбиває смертельною блідістю проти яскравої одежі, конаюча надія розширила її великі темні очі, рухи в неї поривчасті й зникаючі, наче</i>

	<i>щось у ній обривається» [4]; переродження Мавки у фіналі – «спалахує раптом давньою красою у зорянім вінці» [4].</i>
Зовнішні (соціальні) події відступають на задній план.	Соціальні пріоритети (прагнення до наживи) протиставлені духовним ідеалам і визначені як другорядне в житті людини.
Умовні, фантастичні образи, ситуації, сюжет.	Образна система твору включає в себе фантастичні елементи, що пов'язані з персонажами, подіями, хронотопом твору.
Символізм образів і ситуацій.	<i>(Пригадуємо матеріал попередніх уроків).</i>

Постановка проблемного завдання:

Уважно розгляньте заповнену таблицю та висловіть свої думки:

- Як міфологічна образність сприяє реалізації кожної ознаки неоромантизму в творі?
- Чи змогла б, на вашу думку, Леся Українка надати твору неоромантичного звучання без міфологічної образності?

II блок знань – жанрово-міфологічні риси «Лісової пісні»

Слово вчителя. Із життєпису Лесі Українки відомо, що вона довго роздумувала, яким жанром означити «Лісову пісню». Про це свідчать уривки з її листів до рідних, в яких вона сумнівалася про вдалість використання іншомовного терміну. Поетеса все ж таки назвала твір драмою-феєрією. Познайомимося з цим поняттям.

Словникова робота. Учні опрацьовують визначення за матеріалом підручника чи словника. Відповідають на запитання:

- Що означає термін «драма-феєрія»?
- Яке значення має міфологічний компонент для жанру драми-феєрії?

Драма-феєрія – це п'єса з казково-фантастичним сюжетом і персонажами.

Феєрія (з франц. – фея, чарівниця) – театральна чи циркова вистава, побудована на фантастично-казковому сюжеті, в якій з метою вразити глядача використовуються різноманітні сценічні ефекти. Ознаки:

1. Казково-фантастичний сюжет.
2. Фольклорні та міфологічні образи.
3. Умовність простору і часу.
4. Символізм ситуацій і образів.
5. Ліризм.
6. Наявність яскравих сценічних ефектів.

Дослідно-пошукова робота.

Знайдіть у «Лісовій пісні» Лесі Українки ознаки драми-феєрії, обґрунтуйте кожна з них прикладами. Результат роботи стисло записуємо в таблицю.

Таблиця Щ. 2. *Жанрові ознаки драми-феєрії на основі аналізу міфологічних структур твору*

Ознаки драми-феєрії	Текстова реалізація у «Лісовій пісні»
Казково-фантастичний сюжет	Мавка (лісова істота) прокидається від зимового сну під голос сопілки Лукаша. Вони закохуються. Лукаш вагається у виборі між любов'ю і красою (Мавка) та буденщиною (свататися). Лукаш зраджує Мавку і сватає Килину (молода вдова). У відчаї Мавка добровільно залишає ліс й потрапляє до підземелля Марища. Лукаш стає вовкулаком (помста Лісовика), але Мавка його прощає і повертає людську подобу. Однак сама від відчаю й безсилля стає Вербою. Розлючена Килина хоче зрубати Вербу, але Перелесник її запалює, від чого згорає все господарство Лукаша. Мати й Килина повертаються в село, а Лукаш залишається на згарищі і поступово замерзає.
Фольклорні та міфологічні образи	<i>(Матеріал попереднього уроку).</i>

Умовність простору і часу	Простір і час не конкретизовані історично. Час подано як кругообіг пір року, відсутня історична хронологія. Циклічність часу відповідає міфологічному світобаченню. Такий часопростір називаємо <u>аісторичним</u> .
Символізм ситуацій і образів	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Гра Лукаша на сопілці й пробудження Мавки</i>: символізує пробудження прекрасного в душі людини; • <i>Лукаш засилає сватів до Килини</i> – відмова від прекрасного на користь матеріальному (жадоба до наживи). • <i>Марице забирає Мавку</i> – означає втрату Лукашем свого світлого, духовного начала. • <i>Лукаш стає вовкулаком</i> – символізує духовну деградацію героя. • <i>Перевтілення Мавки у суху вербу</i> – омертвіння світлого начала. • <i>Гра Лукаша на сопілці з Верби-Мавки</i> – потреба у поверненні світлого духовного начала та невмирущість духовних потер людини. • <i>Промова сопілки-Мавки</i> – у душі Лукаша залишається світле духовне начало. • <i>Лукаш замахується сокирою на Вербу-Мавку</i> – неможливість абсолютної відмови від духовного самознищення, небажання стримати прагнення до високого. • <i>Спалах Верби-Мавки вогнем</i> – звільнення Мавки, свободу духовного начала, що не піддається знищенню; її духовне безсмертя, бо Перелесник <i>«злітає і обіймає вербу «Я визволю тебе, моя кохана!»</i> [4]. Верба спалахує вогнем. Після пожежі постать Мавки говорить: <i>«О, не журися за тіло!/ Ясним вогнем засвітилось воно,/ чистим, палючим, як добре вино, вільними іскрами вгору злетіло»</i> [4]. Тобто, все високе – вічне, його не можуть знищити буденні негаразди. Мавка вільна, а

	<p>воля для лісових істот – головна цінність.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Згорає господарство Лукаша</i> – знищення матеріальних благ, їхня тлінність, знищеність. • <i>Клунки зі злиднями, що вціліли від пожежі</i> символізують внутрішню злиденність духовно убогих людей як наслідок відмови від духовного. • <i>Зустріч Лукаша з Долею</i> – показ знедоленості, нещадності життя, неприкаяності як наслідку відмови від духовного світлого начала. • <i>Останній монолог Мавки</i> – перемога духовного над тілесним началом у людині. • <i>Остання гра Лукаша на сопілці</i> – відродження духовного, світлого начала у душі Лукаша. • <i>Миттєва зміна весни і зими</i> → <i>густа сніговиця укриває Лукаша</i> – співіснування у душі людини світлого і темного; невмирущість духовного і здатність до відродження та фізична смерть людини попри вічність душі.
<p>Ліризм (емоційність, схвильованість) — піднесено емоційне переживання будь-якої події чи явища.</p>	<p>Реалізується через емоційні спалахи у монологіях героїв та забезпечує змалювання головної теми твору – плин внутрішнього життя людини (боротьбу високих потреб з прагматичними).</p>
<p>Наявність яскравих сценічних ефектів.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) <i>«З очеретів чути голос сопілки... З-за стовбура старої розщепленої верби, півусохлої, виходить Мавка».</i> 2) <i>«Лукаш грає веснянки... розцвітає яріше дика рожса, біліє цвіт калини...»</i> 3) <i>«Мавка змінюється раптом у вербу з сухим листом та плакучим гіллям».</i> 4) <i>«Лукаш починає грати... Мавка спалахує раптом давньою красою у зорянім вінці... Лукаш сидить без руху... Сніг падає, падає без кінця...»</i>

Яка з розглянутих ознак, на вашу думку, є визначальною?

Додатково ставимо проблемне питання:

Яким чином впливає на жанр твору його фольклорно-міфологічний сюжет?

Доповнення вчителя. Цікаво в контексті нашої роботи звернути увагу на казку, яку розповідає дядько Лев для Лукаша. Вона є вставним міфом, адже розповідає про героїв, що мають міфологічну семантику. Пригадайте, дядько Лев говорить про Білого Палянина та Урая, який асоціюється насамперед із Раєм, Ярилом – уособленням світлоносного начала Всесвіту.

Цю вставну конструкцію детально проаналізував вчений Лукаш Скупейко. Послухайте, який варіант прочитання твору він пропонує. Літературознавець вказує на зв'язок названих героїв зі слов'янським пантеоном богів. Звичайно, казка дядька Лева не автентична, а придумана Лесею Українкою, але має важливе значення для розгортання міфологічного сюжету твору. Вчений доводить, що поетеса вдало вписала цю казку в міфопоетичну структуру драми, спроектувавши її на взаємини Мавки й Лукаша. Стає зрозуміло, що казка дядька Лева виконує в драмі роль віщого казання. Це – пророкування долі, своєрідне передбачення майбутнього. А те, що вона залишається незавершеною, як не знайшли завершення й стосунки між Мавкою та Лукашем, лише підтверджує дане тлумачення [3].

Обговорення цитат вчених. Поясніть, як ви розумієте судження літературознавця Ярослава Поліщука:

«Лісова пісня» Лесі Українки тонко поєднує риси міфологізації з елементами власне авторського міфу. Міфологічна схема твору не запозичена в цілому, міф як оповідь тут присутній лише вибірково. Зате «феєрія» дає змогу вільно, проте цілеспрямовано, інтегрувати в авторському задумі елементи міфу» [2].

III. Узагальнення і систематизація вивченого матеріалу.

1. Евристична бесіда:

1. Чи вплинув стиль неоромантизму на вибір поетесою жанру «Лісової пісні»?

2. Яким рисам завдячує п'єса жанру драми-феєрії?

3. Яку роль виконує міфологічна образність у жанрово-стильовому оформленні «Лісової пісні»?

IV. Підсумки уроку. Рефлексія.

Рефлексія:

- Які нові знання стали для вас несподіваними й цікавими?
- Які нові практичні уміння й навички у вас з'явилися?

Оцінювання учнів. Пояснення домашнього завдання

Домашнє завдання: письмово проаналізувати 2-3 сцени із драми, що мають символічне значення, і дати відповідь на питання: «Чому «Лісова пісня» – неоромантична драма-феєрія?»

Матеріали з теорії літератури до уроку

«Неоромантизм – стильова хвиля модернізму, що виникла в українській літературі на початку ХХ ст., поійменована Лесею Українкою ново романтизмом. Визначальною рисою Н., на протигагу романтизму з його концептуальним розривом між ідеалом та дійсністю, виявилася конструктивна спроба подолати протистояння цих конфліктно непереборних опозицій, завдяки могутній силі волі зробити сподіване, можливе дійсним, не опускаючи цього можливого до рівня інертного животіння. Найповніше Н. окреслився у ліриці та в драматичних творах Лесі Українки, яка вважала реалістичний спосіб «фотографувати» доккілля «униженням свого хисту», зважувалася боронити «прапор модернізму» і не «зректися прапора новоромантичного», витворюючи своїм поривом «у блакить» основу для естетичних та націотворчих осяянь в українській поезії. Могутній життєлюбний заряд цього Н. наснажував потім покоління «розстріляного відродження» (О. Влизько, М. Йогансен, Ю. Яновський та ін.) та «празької школи» (Олена Теліга, О. Ольжич та ін.), виявляв водночас і свої відмінності від революційного романтизму. Творчість українських письменників перегукувалася з творчістю Р. Кіплінга, Р.-Л. Стівенсона, Етель-Ліліан Войнич, Г. Ібсена, К. Гамсуна, Дж. Лондона, М. Гумільова, представників «Молодої Польщі» [1, с. 492].

Неоромантизм в українській літературі започаткувала О. Кобилянська новелами та повістями «Людина», «Царівна». У цьому стилі працювали також Леся Українка, Олександр Олесь, М. Вороний та інші.

«ФЕЄРІЯ (франц. féerie, від fées – фея, чарівниця) – театральна або циркова вистава з фантастично-казковим сюжетом, сценічними ефектами і трюками. Наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. елементи феєричності проникають у літературу, зокрема драматургію. Виникає так звана драма-феєрія (драма-казка), для якої характерні виразне ліричне начало, зіставлення природного і людського, широке використання міфічних і фольклорних образів, чарівничого, магічного сенсу тощо («Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Синій птах» М. Метерлінка, «Над Дніпром» (весняна казка) Олександра Олесь та ін.). Драма-феєрія стала набутком неоромантичної естетики» [1, с. 690-691].

Список використаних джерел до додатка Щ:

1. Літературознавчий словник-довідник. Nota Bene Київ: Академія, 2007. С. 992.
2. Поліщук Я. «Лісова пісня» Лесі Українки: неопоганство і семантика міфу. *Дивослово*. 2000. № 3. С. 2–6.
3. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня». *Слово і час*. 2000. № 4. С. 55–65.
4. Українка Леся. Вірші. Драматичні поеми. Харків: Фоліо, 2006. 351с.

Опитувальники

Опитувальник для учнів 9 класів

1. Які назви міфологічного походження (імена, символи) наявні у «Слові о полку Ігоревім»? Що вони означають?
2. Яким чином у поемі «Слові о полку Ігоревім» зображено природу? Доведіть, що автор її міфологізує. Чи впливає вона на змальовані події у творі?
3. Чому автор звертає увагу на сонячне затемнення перед походом?
4. Яке значення має сон Святослава? Яка його роль у тексті?
5. До яких сил природи звертається Ярославна? Чому?
6. Які язичницькі вірування й обряди описано в «Слові о полку Ігоревім»?
7. Поясніть художню роль обрядів і вірувань у поемі «Слово о полку Ігоревім»?
8. Якого смислу набуває античний міф про подорож Енея в «Енеїді» І. Котляревського?
9. Які групи міфологічних персонажів представляють образну систему твору?
10. Які біблійні легенди стали основою для написання Т. Шевченком поеми «Марія»?
11. Поясніть особливості творчого переосмислення Т. Шевченком біблійної оповіді про Богоматір.
12. Який античний міф використав Т. Шевченко у вступі до поеми «Кавказ»?
13. Що символізують образи Прометея і орла в античній міфології і в поемі Шевченка «Кавказ»?
14. Яке значення в контексті поеми «Кавказ» має вставна розповідь про античного титана?

Опитувальник для учнів 10 класів

1. Які міфологічні істоти чи образи людей із надприродними здібностями є в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?

2. Розкрийте зміст 1-2 епізодів твору, в яких діють міфічні персонажі (наприклад, щезник пасе кіз, Арідник створює гори, Іван танцює з чугайстром, женеться за мавкою).
3. Як зображено взаємозв'язок гуцулів та природи в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?
4. Які обряди і звичаї гуцулів описано у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»?
5. Які фольклорно-міфологічні образи, мотиви використано у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»?
6. Поясніть 2-3 традиційні міфологічні образи та їх творче використання поетесою у «Лісовій пісні».
7. Яке значення мають міфологічні персонажі у розкритті ідеї та проблематики драми-феєрії?
8. Яка роль пір року у драмі-феєрії Лесі Українки?
9. Обґрунтуйте жанрову специфіку драми-феєрії на прикладі «Лісової пісні» Лесі Українки.
10. Який біблійний матеріал став основою для написання поеми І. Франка «Мойсей»?
11. Як І. Франко змінив цей біблійний сюжет? Чому?
12. Яку ідею заклав І. Франко у загальновідомий біблійний сюжет та образ пророка Мойсея?
13. Які християнські символи використано в новелі В. Стефаника «Камінний хрест»? Поясніть їх значення.
14. Які епізоди твору розкривають значення головної у новелі міфологеми «хреста»?

Опитувальник для учнів 11 класів

1. Назвіть міфологічні елементи у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна». Яка їх роль у тексті?

2. Які християнські оповіді згадуються у творі? Поясніть їх зміст у контексті повісті.
3. Які народні прикмети, вірування і звичаї описані у повісті? Чи впливають вони на життя персонажів?
4. Якими постають час і простір у кіноповісті «Зачарована Десна»?
5. Яким постає світ в уявленнях малого Сашка? Як поєднуються язичницьке і християнське світобачення у змальованій автором дійсності?
6. Розкрийте зміст поезії Б.-І. Антонича «Різдво».
7. Які ключові символи використано у поезії «Різдво»? Поясніть їх значення.
8. Як міфомислення представлено у поезіях Богдана-Ігора Антонича?
9. З яким біблійним образом асоціюється в ліричного героя новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)» мати? Чому?
10. У яких фрагментах тексту «Я (Романтика)» автор проводить паралель між матір'ю ліричного героя і біблійною Марією? Яку частину розколотого «Я» ліричного героя символізує Марія?
11. Яка роль матері у внутрішній боротьбі ліричного героя між гуманізмом і обов'язком, добром і злом?
12. Як образ матері допомагає розкрити головну проблему новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)»?

Система письмових завдань для підсумкового моніторингу

навчальних досягнень учнів

9 клас

I навчальний семестр. Поема «Слово о полку Ігоревім»

- Напишіть характеристику образу Ярославни чи одного з князів. З'ясуйте міфологічні елементи в їх зображенні. Доведіть, що ці персонажі наділені міфологічним світоглядом.

II навчальний семестр. Романтична балада «Причинна» Т. Шевченка

- Розкрити одну із запропонованих тем: «Метаморфоза в ранніх баладах Т. Шевченка», «Українське міфологічне світобачення в ранніх баладах Т. Шевченка», «Художня роль міфологічної образності в баладі «Причинна» Т. Шевченка».

Поема «Кавказ» Т. Шевченка

- Письмово розкрити тему «Особливості використання Т.Шевченком давньогрецького міфу у своєму творі».

10 клас

I навчальний семестр. Поема «Мойсей» І. Франка

- Напишіть твір-мініатюру на одну із тем: «Роль образу Мойсея в зображенні історичного шляху українського народу» (за поемою І. Франка «Мойсей»), «Мойсей як пророк у християнських легендах і поемі І. Франка».

II навчальний семестр. Повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського

- Письмово проаналізуйте один з епізодів повісті, у якому наявні міфологічні елементи, вказавши на його роль у висвітленні теми взаємозв'язку людини й природи. Наприклад, зустріч Івана зі щезником, мольфар Юра розганяє хмари, танець Івана з чугайстром, погоня за нявкою.

Новела «Камінний хрест» В. Стефаника

- Письмово проаналізуйте один із висловів новели зі словом хрест чи камінь.

Драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки

Виконати одне завдання на вибір:

- Написати міні-твір про роль одного (на вибір) з міфологічних персонажів у розкритті теми духовного й матеріального в житті людини.
- Написати міні-твір на одну із тем: «Лукаш у пошуках свого щастя: між духовністю і прагматизмом», «Міфологічна природа образу Мавки – взірець прекрасного».
- Письмово проаналізувати 2-3 сцени із драми, що мають символічне значення, і дати відповідь на питання: «Чому «Лісова пісня» – неоромантична драма-феєрія?»

11 клас

I навчальний семестр. Новела «Я (Романтика)» Миколи Хвильового

- Напишіть характеристику образу матері, врахувавши його символічне значення та вияв у ключових епізодах новели «Я (Романтика)» Миколи Хвильового.

II навчальний семестр. «Зачарована Десна» О. Довженка.

Виконати одне завдання на вибір:

- письмово поясніть одну з міфологем твору;
- розкрийте питання «Які міфологічні елементи (оповіді, вірування, звичаї, прикмети) впливають на авторське зображення світу свого дитинства в кіноповісті «Зачарована Десна».

УКРАЇНА

ЖИТОМИРСЬКА МІСЬКА РАДА

Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №8 м. Житомира
10001, м. Житомир, майдан Згоди, 5, тел. 41-46-14, 36-23-91
e-mail: zosh8_zt@ukr.net Код ЄДРПОУ 22059011

Від 27.05.2020 № 274
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сидоренко Юлії Олександрівни
«Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами
експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах»
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 014 – Середня освіта
(за предметними спеціалізаціями)

Видана адміністрацією загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 8 м. Житомира про те, що в нашому навчальному закладі протягом 2017 – 2020 років авторка наукової дисертації «Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах» зі спеціальності 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) Сидоренко Юлія Олександрівна проводила науковий експеримент, консультувала вчителів української літератури нашої школи Пустохіну Є.Ф., Дідко І.С., Максимець Н.Ф., Козел Т.Ю., Проботюк О.Д., які брали участь у практичному проведенні експерименту, надавала їм методичну допомогу під час підготовки до уроків у 9-11 класах, на яких вивчалися художні твори з міфологічними структурами, сама проводила окремі уроки, робила зрізи знань, організувала необхідне для наукового експерименту анкетування.

Змістовне наповнення та практична актуальність дослідження дозволяють рекомендувати його для використання у навчальному процесі інших освітніх закладів.

Директор школи

Н.В. Лавриненко

ДОЛИНСЬКИЙ ЛІЦЕЙ № 7
Долинської міської ради Івано-Франківської області

вул. Степана Бандери, 12, м. Долина Івано-Франківської області, 77504, тел.0(3477)28864, 0(3477)28863
 e-mail: dol7_lyc@ukr.net Код ЄДРПОУ 20555674

від "26" травня 2020 р. №56/01-08
 на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сидоренко Юлії Олександрівни
«Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами
експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах»
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 014 – Середня освіта
(за предметними спеціалізаціями)

Видана дирекцією Долинського ліцею №7 про те, що в нашому навчальному закладі протягом 2017-2020 років авторка наукової дисертації «Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах» зі спеціальності 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) Сидоренко Юлія Олександрівна проводила науковий експеримент, консультувала вчителів української літератури нашого ліцею Нагірну В.М., Гошовську А.Й., Ільницьку Я.В., Святківську О.С., Костецького В.Ф., Туркас Р.В., які брали участь у практичному проведенні експерименту, надавала їм методичну допомогу під час підготовки до уроків у 9-11 класах, на яких вивчалися художні твори з міфологічними структурами, сама проводила окремі уроки, робила зрізи знань, організувала необхідне для наукового експерименту анкетування.

Змістовне наповнення та практична актуальність дослідження дозволяють рекомендувати його для використання у навчальному процесі інших освітніх закладів.

В.о директора ліцею

Н.В. Ярич

УКРАЇНА
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ МИКОЛАЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
МИКОЛАЇВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ № 17
ІМЕНІ САРАЖАНА В. Г. МИКОЛАЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Крилова, 12/6, м. Миколаїв, 54038, тел. (0512) 34-01-21, 34-01-25
 e-mail: nschool.17@gmail.com Код ЄДРПОУ 24780215

Від 01.06.2020 р. № 170

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сидоренко Юлії Олександрівни
«Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами
експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах»
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 014 – Середня освіта
(за предметними спеціалізаціями)

Видана адміністрацією закладу про те, що в нашому навчальному закладі протягом 2017 – 2020 років авторка наукової дисертації «Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах» зі спеціальності 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) Сидоренко Юлія Олександрівна проводила науковий експеримент, консультувала вчителів української літератури нашої школи Томашівську О.М., Зайченко Л.К., які брали участь у практичному проведенні експерименту, надавала їм методичну допомогу під час підготовки до уроків у 9-11 класах, на яких вивчалися художні твори з міфологічними структурами, сама проводила окремі уроки, робила зрізи знань, організувала необхідне для наукового експерименту анкетування.

Змістовне наповнення та практична актуальність дослідження дозволяють рекомендувати його для використання в освітньому процесі інших освітніх закладів.

Ганц

А.Г. Панченко

Козацький навчально-виховний комплекс «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів - дошкільний навчальний заклад» Бочечківської сільської ради Конотопського району Сумської області

41644 Сумська область, Конотопський район, с. Козацьке, вул. 40 років Перемоги, 2
E-mail: kozaknkv@ukr.net

26.05.2020 року № 74

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сидоренко Юлії Олександрівни
«Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами
експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах»
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 014 – Середня освіта
(за предметними спеціалізаціями)

Видана дирекцією Козацького НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. - ДНЗ» Бочечківської сільської ради Конотопського району Сумської області про те, що в нашому навчальному закладі протягом 2018 – 2020 років авторка наукової дисертації «Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах» зі спеціальності 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) Сидоренко Юлія Олександрівна проводила науковий експеримент, консультувала вчителів української літератури нашої школи Головацьку Л.Б. та Довгополова Г.М., які брали участь у практичному проведенні експерименту, надавала їм методичну допомогу під час підготовки до уроків у 9-11 класах, на яких вивчалися художні твори з міфологічними структурами, сама проводила окремі уроки, робила зрізи знань, організувала необхідне для наукового експерименту анкетування.

Змістовне наповнення та практична актуальність дослідження дозволяють рекомендувати його для використання у навчальному процесі інших освітніх закладів.

[Handwritten signature]

В. Кліндухова

**Конотопська спеціалізована школа II-III ступенів № 2
Конотопської міської ради Сумської області**

вул. Виконкомівська, 12, м.Конотоп, Сумська обл., 41600, тел. (05447)26342, (05447)66311,
e-mail Konotop.school2@gmail.com Код ЄДРПОУ 24006806

25.05.2020 №4-04/62

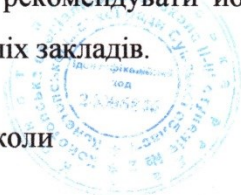
ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сидоренко Юлії Олександрівни
«Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами
експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах»
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 014 – Середня освіта
(за предметними спеціалізаціями)**

Видана дирекцією Конотопської спеціалізованої школи II-III ступенів №2 школи про те, що в нашому навчальному закладі протягом 2017 – 2020 років авторка наукової дисертації «Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах» зі спеціальності 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) Сидоренко Юлія Олександрівна проводила науковий експеримент, консультувала вчителів української літератури нашої школи Головка Ю.М., Бараненко А.П., Пономарьову Л.М., Нікашкіну Н.В., які брали участь у практичному проведенні експерименту, надавала їм методичну допомогу під час підготовки до уроків у 9-11 класах, на яких вивчалися художні твори з міфологічними структурами, сама проводила окремі уроки, робила зрізи знань, організувала необхідне для наукового експерименту анкетування.

Змістове наповнення та практична актуальність дослідження дозволяють рекомендувати його для використання у навчальному процесі інших освітніх закладів.

Директор школи

О.Б.Матвійчук

Україна

Любецька селищна рада

Відділ освіти, молоді та спорту

Любецький опорний заклад

загальної середньої освіти I-III ступенів

ім. 12-ї гвардійської стрілецької Пінської Червонопрапорної ордена Суворова дивізії

Любецької селищної ради Ріпкинського району Чернігівської області

вул. Преображенська, 31, смт. Любеч, Ріпкинський район, Чернігівська область, 15041

код 26407408; тел.: 4-33-37; тел.: 4-31-01; e-mail: lubech1986@ukr.net

29.05.2020 № 85 На _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Сидоренко Юлії Олександрівни

«Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами
експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах»

поданого на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 014 – Середня освіта

(за предметними спеціалізаціями)

Видана дирекцією Любецького ЗЗСО I-III ступенів про те, що в нашому навчальному закладі протягом 2017 – 2020 років авторка наукової дисертації «Методика вивчення художніх творів з міфологічними структурами експліцитного типу на уроках української літератури в 9-11 класах» зі спеціальності 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) Сидоренко Юлія Олександрівна проводила науковий експеримент, консультувала вчителів української літератури нашої школи – Бендик Тетяну Миколаївну та Сердюк Віру Миколаївну, які брали участь у практичному проведенні експерименту, надавала їм методичну допомогу під час підготовки до уроків у 9-11 класах, на яких вивчалися художні твори з міфологічними структурами, сама проводила окремі уроки, робила зрізи знань, організувала необхідне для наукового експерименту анкетування.

Змістовне наповнення та практична актуальність дослідження дозволяють рекомендувати його для використання у навчальному процесі інших освітніх закладів.

Директор закладу

Наталія Меценинець

063-955-62-92

Ю. ПИЛИПЕНКО